

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

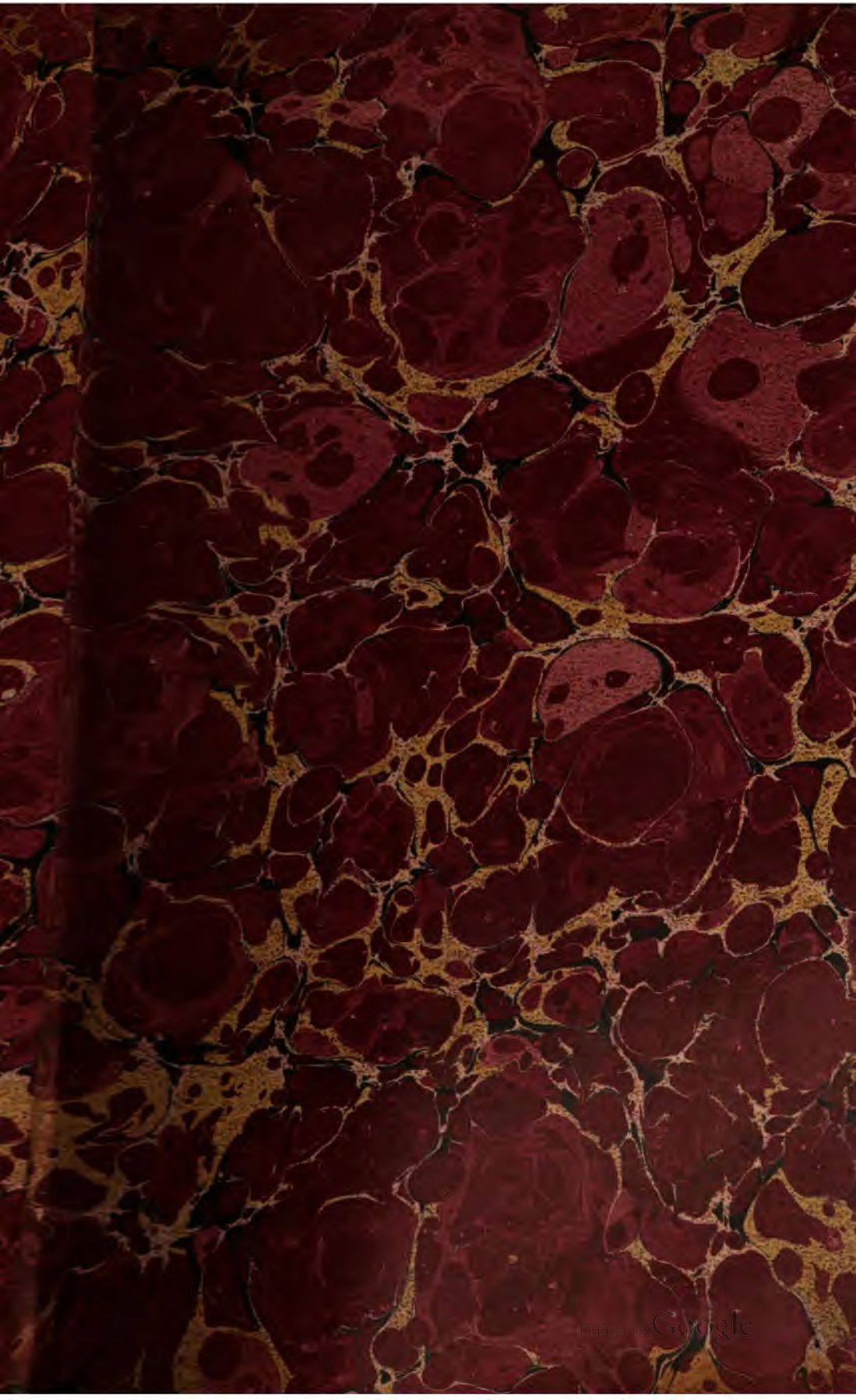
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

GIFT OF
HORACE W. CARPENTIER

EX LIBRIS

730
B582
v. 174

UNIV. OF
CALIFORNIA

THE

QAWĀNĪN^U 'S-ŞAYYAD

OF

KHUDĀ YĀR KHĀN 'ABBĀSĪ

EDITED IN THE ORIGINAL PERSIAN

WITH ENGLISH NOTES

BY

LIEUTENANT-COLONEL D. C. PHILLOTT,

*Secretary, Board of Examiners ; Fellow of the Calcutta University ;
Translator of the Bāz-Nāma-yi-Nāsirī, etc.*

CALCUTTA :

PUBLISHED BY THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL AND PRINTED AT
THE BAPTIST MISSION PRESS, CALCUTTA.

1908.

to vnu
mponu

CARPENTIER

THE MS. from which the present treatise is edited, was copied in A.D. 1878 from one (date unknown) in the possession of H.H. the late Mir 'Ali Murād, Balūch, of Sindh, and was collated with another copy in the possession of Nawāb Muḥammad Afzal Khān, Katti Khayl, of Tank, Dera Ismail Khan. It is the most complete treatise of its kind that has as yet come under my notice. The language is corrupt, being bad Indian Persian mixed with a little Panjabi and Sindhi. Portions of the appendices (which are obviously of a much later date than the rest of the work) especially that on *bulbuls*, are quite unintelligible; and such, therefore, have been omitted.

In the preface, this treatise is stated to have been composed by Yar Muḥammad Dā'ūd 'urf Khudā Yār Khān 'Abbāsī, who lived during the time of Tughān Timūr Khān, a king of Khurāsān that reigned between A.H. 737 and 753 (A.D. 1386—1352). It is worthy of remark that the author makes no mention of the merlins, which, according to one *Bāz-Nāma*, were not trained in India till Mughal times, i.e., probably not till the days of Akbar. The work is stated to be a simplified translation of the *Shikār-Nāma-yi Ilkhānī*, which was itself based on the *Sayd-Nāma-yi Malik Shāhi* ¹ of 'Alī bin Maṣṣūr. In the Preface and Introduction, the work is variously named by the author, *Qawānīn* ² 's-*Sayyād* and *Jawāriḥ-Nāma-yi Imāmiya fī Qawānīn* ³ 's-*Sayyād*. I have adopted the former title.

My acknowledgments are due to Koṭ Dafa'dār Dost Muḥammad Khān, 23rd Cavalry, F.F., for making a copy of my MS. for the press; and to Muḥammad Kāzīm Shirāzi, Persian Instructor of, and Mr. R. F. Azoo, Arabic Instructor of, the Board of Examiners, for continuous help in seeing the work through the press.

The date of the origin of falconry is impossible to discover. Harting, in his "Essays on Sport and Natural History," states that it was practised in China 2,000 years before Christ.

Persian MSS. on falconry maintain that the first falconer was a prehistoric Persian king; but it is possible that the only authority for this statement are the lines from Firdausi's ⁴ *Shāh-Nāma* :—

منده ددانا همه بنگرید	سیه گوش و بوز از میان برگزید
بچاره بیاورده از دشت و کوه	به بند آمدند آنکه بد زانگروه
ز مرغان هم آنکه بد و نیک ساز	چوباز و چو شاهین گردنفرز
بیآورد آموختنشان گرفت	جهانی بدو مانده اندر شکفت

"He [*Tahmūras* ⁵] first regarded the wild beasts
And chose from them the lynx and the cheeta.
By devices he caught them in the plains and hills;
Various species of them were snared.
From the birds, too, good and bad,
He chose the goshawk and the proud *Shāhin*.
He began to train them;
A world was lost in astonishment at him."

¹ Malik Shāh, one of the Saljuk kings, reigned A.H. 465 to 485, and presumably this is the king referred to.

² Written A.D. 1009.

³ Vide note 1, p. x, of Persian Preface.

The Arabs probably learnt the art of falconry from the Persians ; for not only do many Arabic MSS. state that the first falconer was a Persian, but the technical terms are often borrowed from the Persian language. For instance, *shawāhin* is a broken Arabic plural of the Persian *shāhin*, while *gūsh-t-i pusht-i māza* is a term not uncommon in Arabic MSS. for the meat near the backbone, or the saddle in mutton.

Learned Pandits maintain that hawking is referred to in the Vedas.¹ One of the words quoted in support of this statement is *Syena jivī*, which is said to mean one who lives by selling or training hawks. If hawking was known in India before the Muslim conquest, it is probable that the practical Hindus confined themselves to training the short-winged hawks, more especially the goshawk.

On the ancestry of Falconry, Freeman and Salvin, in "Falconry, Its Claims, History and Practice," have written :—

"So much for antiquity and its value ! My own opinion is, that few men exist who do not, so to speak, take off their hats mentally to so respectable an acquaintance. A friend of mine, it is true, once told me that his love for the sport of falconry was perfectly independent of any feeling for antiquity and the middle ages, for which he cared nothing ; but I believe he was mistaken. If I could have twisted the *γράβις αετῶν* into a wand, and touched him with it on the heart, he would probably have discovered a light leash that bound him to the bells and jesses of another age.

"Falconry is certainly of high descent, if that be considered a recommendation. It boasts a long line of ancestors, and has claimed and received homage from the chivalry and beauty of many centuries. * * * *"

Now, the pride of ancestry is nowhere stronger than in India. Although, as in the West, the sport has ever been aristocratic, yet Eastern writers on the subject have generally been far from literate. Persian writings on the subject are indeed fantastic, but they are by no means worthy of the noble art they should describe. Little is said of the past history and practice of the sport, and still less of modern usage. The science, too, was deemed esoteric, and in India, as in Europe, falconers had their own peculiar jargon. Had I not been a practical falconer of more than twenty years' experience of falconry in the East, I would not have ventured to edit the present text. The Persian, as in the case of all Indian *Bāz-Nāmas*, is of the worst description, and is further disfigured by Panjabi and Sindhi idioms and technical terms ; but the fact that the language is unscholarly in no way detracts from the interest attaching to quaint lore fast slipping into oblivion. The reason why so popular a sport as falconry, aptly described as the "coursing of the air," and the "very fairy-work of

¹ Variouslly stated to have been written 1200 and 2000 years B.C.

sport"¹ has, even in India, ceased to be popular, is the prevailing modern disease of restlessness and want of leisure.

It must not be supposed that all who keep hawks are keen falconers. Every Indian gentleman has a number of retainers who, when the crops are sown or cut, are idle ; and these, while they sit and smoke or run messages, might as well carry hawks (the insignia of rank) as do nothing. Hawks, too, are convenient presents for friends when it is desired to place them under an obligation before preferring a request. Visits also have very occasionally to be paid to outlying lands, and the owner might as well hawk while on the way. Now, hawks kept in a happy-go-lucky fashion and rarely flown, are naturally not in proper condition, and so the lazy and good-for-nothing Indian rabble that carry the hawks, resort to artificial means to increase the hunger and courage of their charges. Consequently, drugs assume an extraordinary importance, not only in the eyes of servants but in those of their masters also. As books or other means of diversion are generally wanting, hawks naturally furnish the chief topic of conversation. It is not the prowess of a bird that is discussed, but its health. Every ignorant falconer claims to possess one or two highly complicated receipts for the cure of certain obscure ailments, and discourses learnedly on humours and complexions and the colour of the pulse in health and disease. A falconer is engaged, not because he is skilled at keeping a hawk in flying condition and in taking quarry, but because, perhaps, it is rumoured that he has performed the delicate operation of opening the stomach or sewing up the crop. Hence it is that the *Bāz-Nāmas* consist chiefly of a collection of receipts for powders, pastes, pills, decoctions, boluses, electuaries, draughts, infusions, purges, intoxicants, and emetics, etc., etc., not only for the cure but for the prevention of disease. One MS. quaintly closes its list with "A sure and proved remedy for a hawk that is sick from too much physicking."

The system of medicine followed is the Greek system—the system of Hippocrates and Galen. In the system of the former, the dominating theory is the humoral. The body contains four humours—blood, phlegm, yellow bile, and black bile. When the humours are properly balanced in the body, the subject is in a state of health ; when any one humour unduly preponderates, the subject is diseased.

The theory of Galen, based on that of the former author, is one of temperaments. The normal condition or temperament of the body depends

¹ Freeman and Salvin.

on the proper admixture of the elements—heat, cold, moisture, dryness. From a faulty proportion arise distempers, which, if not diseases, are the cause of diseases. Importance is also attached to the faulty mixtures of the blood. By a combination of such morbid predispositions with deleterious influences from without, all diseases are produced.

The same theories prevail as regards drugs; they contain the same elementary qualities of heat, cold, moisture, and dryness; and on the principle of curing by contraries, hot diseases must be treated by cold remedies.

Such is the belief and practice of Persian and Indian *hakims* of the present day. The simple Indian villager admits, indeed, that quinine is a specific for fever; but he argues, there must be something wrong, as the disease and the drug are both hot. Therefore, if you desire him to place any faith in your modern European method, you must direct him to sit in the sun with a pat of butter¹ on his head so that it may soak into his brain and remove the heating effects of the quinine. Before, however, we permit ourselves to smile at his credulity, let us pause and recollect that fœcal pills were esteemed a very potent remedy by our ancestors.

Though in the open plains of India, where hawks and quarry alike abound, falconry was universally practised, even schoolboys training *shikras* and shrikes, it does not seem to have become such a passion with the people as it did in Europe. It did not affect the language as might have been expected, and even the numerous Turki technical terms introduced by the Moguls have nearly all died out amongst falconers, though Sawdā,² the Urdu poet, who flourished in the reign of Shah 'Alam of Delli, did write a satire on the *Chipak* (the male of the Shikra Sparrow-hawk) in which he used many falconry terms. In England, stringent laws were made on falconry, especially by Edward the III; but let me again quote from Freeman and Salvin's delightful work:—

“Europe was inflamed with it. Monarchs, nobles, and knights, disdaining the moderate draughts of its pleasures, drained them to intoxication, and lived for them as for their fame. If a gallant were in prison, he would carve falcons upon the walls; if in a court or in a church, he would bear them on his glove; if in the grave they would be figured on his tombstone; nay his bride took a merlin to the altar on her wedding-day, and conversed with her lord in terms which became positively figurative, as she pointed every other sentiment, and hope, and (who knows?) command, with an allusion to some favourite twist of the head, or movement of the wing, or stretching out of the foot, proper to the birds which she had caressed

¹ Butter is cooling, but *ghi* is heating. Similarly, ice is heating, but water is cooling.

² He was born A.D. 1718, and died 1783.

twenty times daily since she was tall enough to reach their perches. Not to love hawking was a proof of the grossest vulgarity of disposition, and of many drops of churlish blood."

However, though in reality, the East has ever been the stronghold of falconry, it is dying out there as in the West. In Japan, so Japanese friends tell me, it is dead. In Persia and India it is certainly moribund. Twenty years ago, there were in the Punjab a few enthusiastic falconers; but their number has dwindled and is dwindling, and none steps forward to fill a vacant place. His Highness Mir 'Ali Murād, of Sindh; Nawab Fawj-dār Khān, of Dera Ismail Khan; and Sher Jang, of Attock, have died. Miyān Fayz Muḥammad, of Jallandhur (son of Wazir Ghulām Jilānī) has given up the sport. Miyān Maḥmūd Shāhib, of the Shrine of Taunsa, and Malik I'tibar Khān, of Pindi Gheb, are perhaps the only two Indian gentlemen left in the Panjab who keep up anything like a hawking establishment. Nawāb Muḥammad Afzal Khān, Khatī Khayl, of Tank, does indeed keep up an establishment, but like that of the late Kālā Singh, of Amritsar (formerly barber of Maharaja Ranjit Singh) it is for show alone. The pupils of Sayyid Faṭh Shāh, a famed and really skilled professional falconer formerly in the service of the Nawabs of Dera, and afterwards in that of the writer, are now old men who have taken to other employments.

The Corps of Guides at Hoti Mardan kept up a regimental establishment of hawks till the Swat Canal, irrigating the desert round the Cantonment, drove the hubara out of the immediate district; and then modern polo with its exactions proved too formidable a rival. When the British officers ceased to interest themselves in hawking, the native ranks naturally followed their example. In Chhach Hazara, where the splashes of water just outside the villages make duck-hawking an easy and profitable pursuit, a few of the inhabitants still keep some peregrines and shahins. Still, of falconry in India, as in Persia, little remains but to say "*Innā l'illāh wa innā ilayhī rāji'ūn.*"

D. C. P.

INDIAN MUSEUM CALCUTTA: }
January 1, 1908. }

BĀZ-NĀMA.

AUTHOR'S PREFACE.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دیباچه

حمد بیکند و ثنای بیعد مالک الملکی را سزد که سیمرغ و هم و شهسوار
عقل دواسپه بسرحد عد و احصای آن نرسد، حضرت منزّه خداوندی را جات
نَعْمَاوَه و تَقْدَسَتْ و تَبَارَكَتْ اَسْمَاوَه که بذایر ارادت ابداع انواع و اجناس
و اختراع قوی و حواس ظلمات طلسم آدم خاکی را مخزن ابداع و منبع
آب حیات گردانیده، و شهباز دل الهام منزل انسانرا بر دست قَلْبُ الْمُؤْمِنِینَ
بَيْنَ اِصْبَعِیْنِ مِنْ اَصَابِعِ الرَّحْمَنِ نشانیده، و هر لحظه از غایت شفقت
بار نظری دارد؛ و اورا بتربیت و تقویت آن نظرات عنایت آیات میآید
مرغان اولی اِحْنَعَه ارادات و الهامات غیبی میگرداند؛ و زبان را که بلبل
گلستان وجود است بر گلبن حمد و ثنای خود بهزار داستان مترنم ساخته؛
و فی آدم را بخلفت کرامت و لَقَدْ کَرَّمْنَا بَنِيَّ اٰدَمَ وَحَمَلْنَاھُمْ فِی الْبَرِّ
وَالْبَحْرِ¹ مخلّع و مکرم گردانیده؛ و دلہای ایشان بنور معرفت و توحید
بیاراست؛ و پیغمبران را از میان ایشان برگزید و تاج نبوت را بر سر ایشان
نهاد تا خلقانرا² از کفر و ضلالت برهانند و باسلام و جلالت رسانند، خصوصاً

¹ Qur., XVII. 72.

² Khalqan for khulā'iq.

نبي الانبياء پیغمبر محمد مصطفیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام را (که دنیا و مافیہا بوجود او آفرید، و در شان او میفرماید لَوْلَا لَمَّا خَلَقْتُ الْفَلَاکَ) از میان انبیاء برگزید، و برو اکمایت و افضالیت پیغمبری ختم گردانید تا خلقنرا از طاعت برحمت امیدوار گرداند و از معصیت بعذاب بیم کند کما قالَ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ قَاتِلٍ (قوله تعالى) إِنْ أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِآذَنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا¹؛ و هر گلبزرگ داعی را مبرور و ناله وآه و معلل شود کلمه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَقَاتِلْ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ساخته * و درود نامحدود و صلوٰۃ نامحدود بر محمد احمد لقب عاقبت محمود، و بر آل و اصحاب مسعود اوباد الی یوم التنازع خصوصاً بر شاه اولیا، سید اوصیا، امیر المؤمنین، اسد الله الغالب، علی بن ابی طالب علیہ الصلوٰۃ والسلام که او را از میان اولیا برگزیده و ابی خورش خواند و وہی پیغمبر گردانید،² چنانکه در حق او میفرماید قوله تعالى إِنْ أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً مِّنَ رَبِّكَ وَلِيَكُونَ مِنَ الْغَاثِ وَالْغَلَثِ وَتُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ³ و روز غدیر خم که پیغمبر صلی الله علیہ وآلہ وسلم از حجۃ الوداع باز گشته بود، جبرئیل علیہ السلام آمد - و آیه یأیها الرسول بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رِسَالَتَهُ - وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ⁴ را فرود آورد، و به پیغمبر ما رسانید * پیغمبر صلی الله علیہ وآلہ وسلم بفرمان حق سبحانه و تعالی او را وصی و قائم مقام خود گردانیده در حق او میفرماید - مَنْ كُفِّرْتُ مَوْلَاً فَهَذَا عَائِي مَوْلَاً اللَّهُمَّ وَالِ مِنْ وَالَا عَادَ

¹ Qur., XXXIII. 44 and 45.

² From this and a later reference to "Du'āda Imām" it appears that the writer is a Shī'ah.

³ Qur., V. 60.

⁴ Qur., V. 71.

مِنْ عَادَةٍ وَأَنْصَرَ مَنْ نَصْرَهُ وَأَخَذَلُ مَنْ خَذَلَهُ * و بعد از بازده فرزند معصوم
 اورا از امیر المؤمنین¹ حسنی تا بمولانا محمد مهدی علیهم السلام امام خلاقان
 و حجج خویش گردانید؛ و پیغمبر در حق ایشان فرمود الْأُئِمَّةُ مِنْ بَعْدِي
أَتْنَا عَقَرٌ أَوْ لَهُمْ عَلِيٌّ وَ آخِرُهُمْ مَهْدِيٌّ؛ و طاعت ایشان با طاعت پیغمبر
 خویش ضم کرد، و کافه برپایا را بطاعت ایشان فرمود که اطِيعُوا اللَّهَ وَ اطِيعُوا
الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ² تا به یمن عصمت و علم و حکمت مآثر سعادت
 تا به انقراض عالم به بندگان خدا برسانند و ایشانرا بطاعت خداوند
 عزوجل و متابعت رسول صلی الله علیه و آله و سلم بفرمایند و از معصیت
 باز بدارند *

بعد از محامد حق سبحانه و تعالی هزاران هزار صلوات
 زاریات، و تحف تعیبات نامتناهیات، بروح مطهر و قالب معطر خواجه
 گائذات، خلاصه موجودات، هادی سبیل، محمد مصطفی و آل و اولاد
 او، آن پاکان و پاکیزگان، باد * بعده هیچ شک و شبهه نیست که هر هفتمی
 که ارباب فطنت و کیاست و اصحاب مکنت و فراست، دران شروع
 نمایند، بعد از علوم دینی، بهتر از سواری و تیر انداختن و شکار کردن هیچ
 نیست، که شجاعت عبارت از آن است؛ و از کارهایی که برای تماشا و تنعم
 اختیار کنند، بهتر از جانور داری و مید با ایشان کردن چیزی نیست؛ چه
 بسیار درویش و مسکین از فضل ایشان بیاسایند، و آن نیز از باب سخاوت
 نوعیست؛ و این طریقه ایست بنزدیک سلاطین و امراء و اکابر و اشراف
 و ارباب هنر، پسندیده؛ و حق جلّ و علا حلال گردانیده، كَمَا قَالَ عَزَّ مِنْ

¹ *Amīr al-Mu'minin* is a laqab given by Shi'aks to 'Alī.

² *Qur.*, IV. 62.

قَائِل (قوله تعالى) أَجِلَ لَكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ،¹ و بصید کردن رخصت فرمود، وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاعْطُوا² *

سلاطین اعظم و اشراف جهان و کسانی که طبیعت راست داشته اند و هوشناک بوده اند بیشتر بدین کار قیام نموده اند * و حکما گفته اند که جانوران پرانیدن و صید کردن بدیشان امراض مزمنه و انواع علل را زایل گرداند و نافع است؛ و هیچ آفریده را بدین اعتراضی و ننگی و عاری نه * و یقین است که آدمی و سایر حیوانات که حق سبحانه و تعالی از کدم عدم بکین وجود آورد مزاج هر یک را برای جذب منفعتی و دفع مضرتی ایجاد کرد، و بقدر هر یک را اختیار در کارها داد، تا بدان واسطه نیکی از بدی فرق توانند کرد؛ و در صورت و سیرت هر یک اختلافی هر چه تمام تر ظاهر گردانید - بعضی متغلب و زورمند و برخی از حيله و فریب بهره مند - بعضی تازه روی و خندان - بعضی ترش روی و گریان؛ یکی چون باز منظور نظر بادشاهان و یکی چون تدرو³ بحال خویش نازان؛ یکی چون شتقار⁴ سر فراز در کار و یکی چون کلنگ⁵ زیرک و هوشیار؛ یکی چون شاهین⁶ دلاور و بلند پرواز و یکی غوغا کننده و شناور چون قاز؛ یکی چون چرخ⁷ با تحمل و دوزین و یکی چون خرگوش همه روز در خواب و اندوهگین؛ یکی چون بکری⁸ سخت کوش و دلاور و یکی چون کلاغ⁹ عاجز و از دشمن پر حذر؛ یکی چون

¹ Qur., V. 97.

² Qur., V. 3.

³ *Tazarr* or *tadar* (Arabicized into *tadarj*) is an almost obsolete Persian name for the pheasant (*Phasianus colchicus*), now better known by its Turki name of *qur-qāwul*. In Mazenderan it is called *tārang*.

⁴ *Shunqār*, a species of ger-falcon: vide also Journal Asiatic Society of Bengal, Vol. III, No. 2, 1907.

⁵ *Kulāgh*, the common crane; in modern Persian usually known by its Turki name *durnā*.

⁶ *Shāhin* is in India the name of *Falco peregrinator* and its varieties or species. In Persia and Arabia the term includes the Peregrine; vide Jl. As. Soc. Beng. Vol. III, 1907.

⁷ *Chargh*, "the Saker Falcon," especially the female; vide Jl. As. Soc. Beng. Vol. III, No. 3, 1907.

⁸ *Bakri*, the Peregrine Falcon.

⁹ *Kulāgh*, a name applied to several species of crow and also to the raven. Here the common Indian crow is probably meant.

عقاب کوشنده و یکی چون خروس خروشدۀ : یکی چون هما^۱ مبارک و یکم آزار
و یکی چون کبک^۲ خندان در کوهسار : یکی چون بوم روز کور و بیمار و یکی
پر لب دریا نشسته چون بوتیمار^۳ : یکی چون باشه^۴ چالک و زنگین، و یکی
چون گنجشک^۵ عجز و مسکین : یکی چون شیر^۶ پردل و غران و یکی چون
گوزن بد دل و گریزان : یکی چون پالنگ^۷ جنگ آور و کامران و یکی چون
نخجیر بر کوهسار پامیان : یکی چون یوز ترش روی و خونخوار و یکی چون
آهو^۸ سیاه چشم و کم آزار : یکی چون سگ شکم بنده و یکی چون خوک
بی حمیت و گنده : یکی چون خرزشت آواز و ناخوش و یکی چون شتر
حمل و بارکش : یکی چون استر شمس و بد خوی و یکی چون اسب
محبوب و مبارک روی * و بر اکثر موجودات بفضیلت و مزیت نطق
آدمی را فضیلتی ارزانی داشت قوله تعالی وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا
تَفْضِيلًا^۹ و بالهام الهی و قوای عقلی ایشانرا در بیشتری از موجودات تصرفات
ارزانی داشت، و مستغیر ایشان گردانید : کما قال الله تعالی وَسَخَّرَ لَكُم
مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ^{۱۰} تا ایشان بدین واسطه در مزاجهای بهائم
و وحوش و طیور مدخل سازند، و بدانند که کدام است از ایشان که با مردم
بسازند و فرمان برداری کنند، و کدام است بگریزند و ناسازگاری کنند،
تا بعضی را که حق تعالی بر ایشان حلال گردانیده ذبح کنند و قوت
خود سازند، قوله تعالی أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ^{۱۱} و بعضی را از برای جذب

¹ *Humā*, "the Lammergeyer": vide Journal Asiatic Society of Bengal, Vol. II, No. 10, 1906.

² *Kabk*, the Chukor of India.

³ *Būtīmār*, the common Heron.

⁴ *Bāsha*, the Common Sparrow-hawk (*A. nisus*).

⁵ *Ganjishk*, the Common Sparrow.

⁶ *Shir*, in Persia the Lion; *sher* in India the Tiger.

⁷ *Palang*, a leopard: *yūz*, the hunting leopard or Cheetah.

⁸ *Ahū*, a gazelle; the 'ravine-deer' of India.

⁹ *Qur.*, XVII. 72.

¹⁰ *Qur.*, XLV. 12.

¹¹ *Qur.*, V. 1.

منفعت مسخر گردانند، و بعضی را کار فرمایند، و بعضی را مرّاب سازند که قوله تعالى الخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَلَحْمٍ لِّتَرْبُوهُنَّ وَزِينَةً^۱ و بعضی را خدا از برای دفع مضرت آورده و منتشر گردانیده که ازان احتراز نمایند چون سباع و ددان موزیات که قوله تعالى وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ^۲ *

بنابریی مقدمات، در باب جانوران شکار کننده، و طریقه بدست آوردن و آموختن ایشان، بانواع، فکرها کردند و باران گردن نش و شفقاران سرافراز و شاهینان بلند پرواز را بدست آوردند، و مذبحات^۳ ایشان را قوت خود ساختند؛ قوله تعالى أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ^۴ تَعْلَمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ وَكُلُوا مِمَّا امْسَكُوا عَلَيْكُمْ^۵ * و چون بازان بلند همت و شفقاران و شاهینان با شوکت، مرکز و نشیمن خود بردست ملوک و سلاطین یافتند، از غایت بلند همتی که در طبیعت ایشان است گردن به فرمان برداری نهادند و مطیع و منقاد گشتند؛ و آنچه مراد بود از ایشان بهر بهجت خاطر ملوک و سلاطین و مهوسان این فن حاصل آمد * و هیچ شبهه نیست در تسخیر و حرش و بهائم، و استیلاء آدمی بر سائر انواع ایشان؛ اما هیچ کدام عجب تر از متابعت و مطاوعت مرغان جوارح نیست، چه فرمان برداری حیوانات و مرغان اهلی سبب آنست که اگر از آدمی بگیرزند ایشانرا بعنف یا بلطف بدست توان کرد ولی اگر شکوه^۶ بگیرزد او را قطعاً بدست نتوان آورد * پس مطاوعت ایشان شگفتی عظیم است که^۷ چون ایشانرا بصید فرستند بروند و نگرینند، و هر چند از ایشان باز ستانند دیگر بگیرند، و چون آواز دهند باز آیند *

^۱ Qnr., XVI. 8.

^۲ Qnr., II. 191.

^۳ *Mazbūhat* apparently the quarry taken by hawks.

^۴ Qnr., V. 6.

^۵ *Shikara*, an old unusual term for 'birds of prey.' In Hindi *shikra* is the female of the Indian Sparrow-hawk (*Astur badius*), the male being styled *chippak*. Indian poets, however, have erroneously made the latter word feminine.

^۶ *Kichān* for *chānki*.

القصه این کلمه چند از آن سبب در قلم آمد، تا معلوم شود که حق سبحانه و تعالی این خاصیت در نهاد شکرگان نهاده است، و ایشان را این کیاست و فراست هست که بدانند که ایشانرا از برای این کار تربیت میکنند * فاما چنان باید که مهوسان این فن تمامی همت برین کار مصروف نه نمایند، و علی الدوام بکار مشغول نباشند، تا از طاعت و عبودیت حق سبحانه و تعالی باز نمانند (قوله تعالی وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^۱) و مهمات دنیوی و آخروی ایشان معطل نگردد * هر چند این کار پسندیده تر است فاما بدان نیزد که امور دنیا و عقبی بدین سبب انصراف پذیرد * بهمه حال مرتبه اعتدال نگهدارند، که افراط و تفریط در امور مذموم است، و مداومت برین کار در طائفه را میسر شود یکی حکام و اعظم را که اسباب معیشت ایشان ساخته و آماده باشد و خدام و نوایانرا بروفق میدارند، تا ایشان بفرغت مباشر این شغل باشند، یا کسی را که حرفت شکره داری باشد که او را بدین مهم قیام ضرور است، و خواب و آسایش بر خود حرام داند، و یک لحظه و نیم لحظه از جانور غافل نباشد تا جانور بکار رساند و کار فرماید، تا بتربیت مخصوص گردد و معیشت او باسانی حاصل شود، چه اگر زحمتی اختیار کند هم آن تماشا و هم آن فائده بیند * و خداوند شکره را باید که اسب و باولی و ما یحتاج برای او ساخته و آماده دارد و او را جهت این اسباب زحمتی زیاده نباید کشید * و قوشچی چنان باید که خوش منش و کشاده روی باشد، چه از قوشچی تفگدل و حاسد جانور را علنها افتد؛ و باید که هر جانور که بدست او برسد او را بغوازد، و نیکو گوید بیشتر از آنچه باشد، و بد نگوید و فال بد نزند؛ و بجانور دیگران حسد نبرد که اکثری از علنها

^۱ Qur., LI, 56.

و نگرانی بدین سبب افتد که باز دار نادان و حسود باشد؛ و هیچ علت جانور دار را بد قز از آن نباشد که چون جانور را برگیرد گوید که این چیزی نیست و عیبی چند نا دانسته برو دهد؛ و از غایت نادانی و عاجزی و اعتماد نداشتن بر خود که جانور را بجائی رساند اول عیبی چند بر گوید تا اگر باز را بجائی نرساند بگوید "تقصیر از باز است نه از من"؛ و اگر نیک آید گوید "که من او را بدین مرتبه رسانیده‌ام"؛ و این بدترین خصلتهای قوشچیانه باشد و ملوک و استادان این صنعت این را عیبی تمام دانند چه هر جانور را از خورد و بزرگ حد کار او پیدا است * هر کس که جانوری نیکو کشاد کند و بکار رساند همه کس نیکو گویند و تحسین آن بجا آرند و اگر تقصیری رفته هم بدانند * و جانور دار باید که پر سخن و لاف زن نباشد و چنان باید که اول جامه خود را از آلودگی نگاهدارد؛ و هیچ عیبی جانور دار را بتر ازین نباشد که جامه او آلوده پيخال و خون بود * باید که بر شکرة بغایت مهربان و مشفق باشد و پرو دم جانور را از شکستن نگذارد؛ و بند و کلاه و دستوانه جانور بغایت پاک و پاکیزه دارد؛ و بریدن و سوختن بند و بهله و طومانه^۱ داند؛ و ریسمان و چاغو^۲ بافتن بیاموزد؛ و در آن باب سعی کند تا بغایت پاک و نازک بند نهد تا او را بدیگری احتیاج نباشد؛ چه هر بزرگی که جانوری از جانور دار طلب دارد اول پرو دم جانور را با احتیاط ملاحظه نماید؛ بعد از آن بند و کلاه و دسترانه نهد *

و آستین بهله چست تر باید جهت چرخ؛ و دستوانه باز و شاهین را آستین کوتاه و فراخ؛ تا اگر ضرور شود از دست زود بیرون توان کرد و قزاقو^۳ بستن داند؛ و قزاقو کمتر از پنجه جفت بال

¹ Band, one of the author's words for "jesses."

Bahla, a falconer's glove. In India *dastāna* is used, and in Persia *dast-kash*. *Tūmāgha* T., an obsolete word for a hawk's hood.

² *Chalghā* or *jalqū*, a 'halsband': amongst Panjab falconers *jaghāuli* or *chaghāuli*.

³ *Qarālqū*, the author's word for a lure. Can this be the same word as قزاقو "a black scarecrow"; vide Zenker. In the Panjab the lure is usually made of crows' wings.

نباشد تا جانور فوراً تواند دید* و البته بی زنده بصحرا نرود که اگر بی زنده بصحرا رود بی شکره باز آید* و شکره در اصطلاح هر جانوری که شکار گیرد همه را شکره نامند* و خريطة جهت زنده همراه بردن توان ساخت و چنان باید که ویسمان بر پای کبوتر بگذری که دو شاخ و نرم باشد چنانکه پای کبوتر زحمت نه بیند؛ و طغایی ده گز بود و چوکی چهار انگشت بر سر طغاب بندی تا چون کبوتر بیرون اندازند بدست آرند او آسان شود* اگر جانور وحشی باشد و چون میر شکار را نزدیک بیند زنده نیز بگذارد و بگیرد آنرا گرفته از مشکلات شمرده اند: حيلة او آنست که وقره¹ چند از موی دم اسب بپایند (و در زبان هندی آنرا پهانده گویند) و بر کبوتر بندد و میخ بندد کبوتر را، و خود پنهان شود تا شکره اش آن کبوتر را بگیرد و دران وقره ها بند گردد* و باید که قوشچی چکس² و نشیمن جانور داند که چگونه باید ساخت*

نشیمن و چکس باز³ و باشه و ترمتا⁴ دراز و باریک باید چنانکه پای ایشان نیکو فراهم تواند آمد که اینها درخت نشیمن و گیرنده اند؛ و از آن شفقار و شاهین و چرخ و بحری و امثال ایشان بطور تخته و گرد باید که ایشان کلوخ نشیمن و لکد زنده اند تا پای ایشان پهن باشد و در زدن آسان توانند زد* اما بعد چندی گوید محرر این مقدمات و مقرر این مقالات اضعف

العباد احوهم الى رحمة الغفور الغني الودود ابن یار محمد فقیر داؤد (احسن الله احواله) که معرفت تمام در مزاج شکرگان یعنی جانور شکاری و طریق صید و اصطیاد و کیفیت صیاد و تشخیص امراض و ازاله اعراض

¹ here "a noose." In Arabic وقره means "a cavity in a rock where water collects."

² Chakas is a hawk's perch: the exact pattern distinguished by this term is not now known.

³ Bds, a general term for the goshawk but especially for the female. The male or tiercel is called jurra or jurra-bds.

⁴ In India turumti is the female of the Red-headed Merlin (*Asalon chicquera*) and turumti the male, but in Persia turumti is the English Merlin (*Asalon regulus*).

و حفظ صحت هر یک از ایشان بهمرسانیده و بعد از تصفح کتب هلف و خلف و تتبع علاج آنها بطریق مختلفه ایرانیان و انحاء متنوعه تورانیان و آراء متباینه هندوستانیان، چون تعیین نمودن قدر دوی هر یک، و عدم ترتیب ابواب و فصول، و تخیل در مربوط فروع و اصول را مشاهده نمود خواست که همه را نسق جدید باهم مربوط نموده و آنچه خود بتجربه رسانیده با او الحاق کرده تالیف کتابی نماید که مردم از کتب و رسائل متعدده متفرقه سابقه مستغنی گردند؛ لهذا این حقیر باین امر خطیر مبادرت نموده این کتاب را که مسمی است بجوارحنامه امامیه فی قوانین الصیاد ترتیب نموده مجموع را برهی باب و خاتمه مقرر کرد و لازم دانست که از احوال ملوک و سلاطین سابقه و استادان ماضیه ماهر این فن غریب تیمناً ذری درین مختصر ادرج نماید تا بر مبتدیان این هنر بوضوح انجامد *

چنانکه از کتب و تواریخ معلوم شد که اول کتابی که درین فن ساخته اند شاه جمشید¹ ساخت، و او بادشاهی بود بغایت دانا و زیرک و تمامی ربع مسکون را تصرف داشت * اکثری از مرغان جوارح و ددان و حیوانات وحشی را مسخر کرده نزد او بردندی، و او بر هر کدام نامی مقرر کردی، و هیچ کار بهتر از جانور داری پیش او نبود؛ و میخواست که این علم از یادگار باقی ماند * اول کتابی که درین فن ساخته اند او ساخته بود، و بعد از آن حکما و استادان این فن زحمته کشیده و بریانت و فکر در مزاجهای مرغان جوارح تصرفها نموده اند، و مرض و صحت و معالجت آن معلوم کرده و بزبانهای عربی و یونانی جهت مهارت

¹ Jamshid, the grandson of Tahmūras the 4th king of the Pishdādiyan dynasty; said to have lived 2,419 years after Adam and 800 years before Christ. He founded Persepolis and instituted the solar year.

سلاطین ماضی تصانیف کرده اند، تا در زمان بادشاهی نوشیروان عادل^۱ که هوس او درین فن از بادشاهان و سلاطین و خوانین ما تقدم در گذشته، او بغایت کمال و مرتبه اعلی رسانید؛ چنانکه علی الدوام بشکار جانوران مشغول بودی، و پیوسته بتفحص احوال جانوران غور فرمودی؛ و همواره در صحبت او هیچینی ذکر بمیان آمدی؛ و امرا و اکابر و ارکان و اعیان دولت او ذوقی تمام و استعداد کمال درین کسب داشتند. *الْأَسُّ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ** روزی جمعی از میرشکاران در پیش قحط او بعضی جانور میکردند از کتاب جالینوس و بقراط آنچه ایشانرا معلوم بود * پس نوشیروان بزرجمهر^۲ حکیم را طلب فرمود و گفت چنان خواهم که کس باطراف عالم فرستی و کتب و رسائلی که درین باب ساخته باشند جمع گردانی و بزبان بهایی ترجمه کنی و آنچه *خواجه*^۳ را از روی حکمت معلوم شده باشد و استادان روزگار ما داند اضافت کنی تا بر روی روزگار یادگاری بماند، و اگر مشکلی افتد بدان رجوع نمایند *

موجب فرموده، *خواجه بزرجمهر* آنچه دانست و از استادان معلوم نمود و اصل نعم از آن خالی بود، جمع کرد؛ و آن کتاب را *بازنامه* نوشیروانی نام نهاد، و مدتها بر آن کار فرمودند؛ دستوری شد بر روی روزگار^۴ بعد از آن شهنشاه *ابوالقوارس عبدالملک بن نوح* * که بادشاه خراسان بود هوس این علم بهم رسانید؛ چنانکه از ملوک ما تقدم

¹ *Nāshirvān-i 'Adil*, the 20th king of the 4th dynasty of Persia. *Muḥammad* was born in his reign.

² (*Khvāḍja*) *Busurchumihr*, Ar.: in Persian *Bazury Mihr*; was the son of *Bakhtān*. He was the chief minister of *Nāshirvān* who gave him a golden seat in front of his throne.

³ *Khvāḍja rā*, i.e., *shumārā*.

⁴ *Abd'ul-Malik ibn Nāḥ As-Sāmānī* reigned from A.H. 343 to 350, i.e., A.D. 954 to 961.

در گذشت؛ و خواست که بازنامه نوشیروان را از زبان پهلوی
به زبان فارسی ترجمه کند *

وزیر خود را حکم کرد "چنان خواهم که بازنامه نوشیروان را حاضر کنی
و بفرمائی تا از زبان پهلوی بفارسی ترجمه کنند؛" و استاد روزگار ابوالتجری
به زبان فارسی کرد و جوارح نامه شهنشاهی نام نهاد * و بعد ازو خلف شاه¹
که بادشاه سیستان بود و درین باب استادی بود کامل، و این علم را نیکو
دانست، به بخارا نزد حضرت شهنشاه آمد * التماس نمود تا جوارح نامه
شاهنشاهی را پیش او آرند * مطالعه نمود؛ پسندیده داشت، و یکباب
در شناخت بصری² بهمرسانید و امانت کرد و منظور شد *

چون زمان شاهی و جهانداري سلطان ملک شاه³ رسید هوس
جانورداری در خاطر او پیدا شد، و چنان در ضمیر او جای گرفت که پیوسته
شب و روز مشغول جانوران بودی، و در هر منزل که نزول کردی جانوران را
نیکو در پیش خود داشتی و ایشانرا مونس خود دانستی؛ و تمامی امرایان
و آقایان و شاهزادگان و وزیران او جانور دار بودی *

پیوسته در مجلس او بازنامه نوشیروانی و جوارح نامه ابوالتجری
خواندندی؛ و میر شکاران و جانور داران بحثها کردند * پس سلطان خواست
که کتابی تصنیف نمایند درین علم و بنام او موسوم گردانند *

خواجه نظام الملک⁴ را فرمود که رسولان باطراف و اکناف عالم فرستی
و کتب و رسالاتی که در علم جانور داری پرورده و درنده ساخته باشند جمع

¹ *Khalaf Shāh*, son of *Ahmad Shāh*, ruler of *Sistān*, came to the throne A.H. 831 or A.D. 942. He is said to have reigned 612 years.

² *Bahri*, the female of the peregrine falcon: the tiercel is in India called *Bahri* bahecha.

³ *Malik Shāh*, one of the *Saljūqiyyān* kings.

⁴ *Nizām 'l-Mulk*, minister of *Malik Shāh-i Saljūqi* and school-fellow of 'Umar-i *Khayyām*. He is said to have been born in A.D. 1017.

کفی، و استادان و میر شکاران که در مملکت و ممالک دیگر باشند و مشنر
 بوند بعضی را از پیش بادشاهان بالتماس طلب داری، و برخی را امیدوار
 گردانی بالطف شاهانه؛ و از کتب و تحریر حکما و تجربه و تقریر اُستادان
 آنچه مجرب و معتبر دانند علمی و عملی کتابی جمع کنی چنانچه درین
 فن بهتر از آن کتابی نساخته باشند؛ تا بر کُلی و جزوی این وقوفی
 حاصل گردد.*

پس خواجه رسولان با تحف و هدایا باطراف و اکناف عالم فرستاد و از
 بادشاهان و حکما و حکام و اکابران ممالک کتب و استادان این علم را طلب
 فرموده حاضر گردانید.*

بعد از آن به خدمت حضرت سلطان عرض نمود که "کتب و استادان
 جمع شده اند" * سلطان فرمود که اول نزد خواجه مجلس بپارایند و کتب
 حاضر گردانند که او با استادان بحثها و سوالها فرماید و بداند که از ایشان
 کدام ماهر و اُستاد تر است و این علم را بهتر داند و در عمل آورده باشد *
 پس بر موجب حکم خواجه بنشست و کتب بنهاد؛ و حکما و دانشمندان
 چون استاد عالم ابو الجوارح خواجه علی محمد نیشاپوری را (که یگانه روزگار
 خود بود و درین علم مثل او نبود و هیچکس بهتر ازو ندانست) و بعد ازو هم
 کمتر اتفاق افتاد) از نیشاپور و استاد ابوالملک سهیل بلخی را از بلخ
 و ابوالعباس بن فضل را از ترمذ¹ و عبدالله بن خالد را از مرود و تاشه را
 از هرات و علی بن عبدالله را از خوارزم و حاجی بیگ را از روم و خواجه زکی
 را از عراق عرب و افضل الدین را از فارس و خواجه محمدی را از تبریز
 و اسمعیل اثال را از سیستان و سرباد را از هندوستان و تالش ترک را

1 Termez, N.E. of Balkh; on the Oxus.

از ترکستان و خواجه زنگی را از اصفهان و عبدالعزیز را از مصر و صدفونس را از مغرب طلبیده از ایشان سواها و بحثها کرد و از کذب و تجربیات خود هر کس جوابی گفتند و مدت بیست روز درین باب مکالمه نمودند *

پس خواجه فرمود که شمارا چندگاه شد که از اطراف عالم جمع کرده‌ام و با یکدیگر مدتی مصاحب بوده اید و بحثها کرده و راه و دست همدگر معلوم کرده اید * اکنون میخواهم که بدانم از شما همه جماعت درین علم که بهتر داند * پس همه جماعت با اتفاق گفتند که آستاد ما در علم جانور داری علمی و عملی هیچکدام از ابوالجوارح علی بن محمد نیشاپوری بهتر نیست ؛ و در باب باز و پوز¹ و چرخ² و بحری و انواع اینها و شناختن گور و نژاد جانور و گرفتن و چشم کشادن و طیار کردن و گیرانیدن و پرانیدن و دریافت بیماری و صحت و شناخت امراض و علاج کردن و بکریز افکندن و کریز خانه ساختن و از کریز برداشتن و هر چه درین باب بکار آید هیچ آفریده بهتر از او نداند، و او را بدین سبب سلطین ابوالجوارح کنیت داده اند *

پس خواجه نظام الملک حکم کرد و کتاب برداشت و ازو سوال نمود که این جماعت آستادان که حاضر اند هر ایک در چه فن استادند و زحمت بیشتر کشیده اند ؟ خواجه علی بن محمد نیشاپوری هر ایک از ایشانرا تحسین میکرد در هر بابی *

پس خواجه ازو سوال کرد که در باب طعمه دادن و کشاد کردن و پیدخال³ شناختن که بهتر داند ؟ گفت خواجه زکی عراقی نیکو داند * و دیگر بار پرسید که در باب علت شناختن و علتی که بر جانور پدید

¹ *Yās*, the oheeta or hunting leopard.

² *Chargh* the Saker Falcon (F. chiererg); vide *Jl. and Proc As. Soc. Beng.* Vol. III No. 3, 1907.

³ *Paykhāl*, the 'mutes' of birds generally: in mod. Pers. *chilghās*.

خواهد آمدن که بهتر داند ؟ گفت حاجي بيگ رومي بهتر داند *
 ديگر باره سوال کرد که در باب طبع جانور شناختن و دلرو دادن که بهتر
 داند ؟ گفت سرباد هندي نیک داند * ديگر باره خواجه پرسيد که در باب کريز
 دادن و کريز خانه ساختن و اگر پر بيندازد بجهت آن معالجه کردن
 و تدبير کريزخانه موافق مزاج جانور کردن و پيچل شناختن در کريز که
 بهتر داند ؟ گفت خواجه عبدالله نیکو داند * پس خواجه نظام الملک
 هر یکی از استادان را تحسین نمود و بران همه اتفاق کردند و خواجه را
 سخنان ایشان بغایت پسندیده آمد و ایشانرا بسيار نوازش فرمود *

بعد از آن بحرمّت و تکریم تمام همه جماعت را پيش بادشاه آورد
 و آنچه را از ایشان در بصف علم و تجربه هفتر معلم کرده بود و دریافت
 نموده بود به محل عرض رسانيد *

سلطان بغایت پسندیده داشت و آن روز ابو الجوارح خواجه علي
 بن محمد جهت سلطان يکدست باز سپيد لازقي^۱ سه کريزه که در مبرها
 چنان بازی بدست نيافتاده بود آورد و بنظر اشرف اقدس حضرت شاهنشاه
 گذرانيد * بغایت منظور افتاد *

پس روی بجهانب خواجه علي بن محمد کرد و گفت ” چنان
 خواهی که از کار و کردار باز و يوز و چرخ و بهري و باشه و عيب و هفتر و کردار
 ايشان و گوهر و نژاد جانوران بياگاهاني و بر احوال آنها واقف گرداني “ *
 خواجه علي بن محمد رمزي چند بحضور حضرت بادشاه بعنوان
 شائسته بيان نمود * سلطان از وضوح مودعا و لطافت طبع خواجه ابوالجوارح

¹ *Lāziqī*, “white,” from *gul-i-lāziqī*, a species of jasmine: the epithet *lāziqī* is applied to a light variety of several species of falcon.

و تقریر پسندیده؛ او تحسین بسیار فرمود؛ و یک ولایت او را اقطاع داد و هزار دینار زر سرخ مرسوم او مقرر کرد^۱ باسپ و خلعت شاهانه مختلعه و معزز ساخت؛ و جمیع استادان رانیز سرفراز فرمود * سوالها و بحثها کرد * هر کسی بقدر آنچه دانستی بعرض رسانیدی *

سلطان هر همه را بخشش وافر فرمود و آنچه بدو توقع داشتند بداد و بانواع مکارم و عوطف مخصوص گردانید *

حکم جهانمطام حضرت گیهان خدیو چنان صادر شد که محمد بن قلیچ نظامی آنچه از تقریر و تحریر از استادان مستفید گشته انتخاب نماید و کتابی تصنیف نماید تا در عالم بعد از من یادگاری باقی ماند *

محمد بن قلیچ زمین خدمت بپرسید و بموجب حکم کتابی تصنیف کرد و مدت مدید و عهد بعید بر آن عمل میکردند *

بعد از آن در زمان بندگی حضرت خدایگان شهریار اعدل اعلم محرز ممالک الدنيا مظهر کلمات الله العلیا کشف الثغایین ظل الله فی الخافقین المنصور من السماء مظفر الدنيا والدين طغان تیمور خان^۱ انار الله برهانه علی بن منصور حلوانی مشرف و بنظر عاطفت مزین گردید و به عنایت بادشاهانه مخصوص گشت و از امثال و اقوان خود بغایت ترقی نمود و بموجب یرلیغ همایونی بعضی از اموال ولایات و امور دیوانی را وراء حجاب مدخل ساخت و در سلک بندگان خاص و ملازمان حضرت منخرط شد و برای اشرف به قوشخانه خاص مأمور گشت تا هر جانور که از اطراف ولایات میر شکاران آرند بر دفتر ثبت نماید و رنگ و نشان هر یک و بزرگی و قامت و نوکری و غیره اطوار جانوران بنویسد تا هر سال معلوم گردد که چند جانور بقوشخانه خاص آمده و بکه انعام شده *

¹ *Tughān Timūr of the Il-Khāns of Persia*: he ruled A.H. 789-52 (A.D. 1338-51).

این ضعیف مدتی درین شغل قیام نمود و بعد از چند گاه رساله چند که در کذب خانه معموره بوده آنرا بر بندگی حضرت عرض میکرد * اصل این کتاب را که موسوم بود بصید نامه ملک شاهي از تصنیف استاد عالم ابوالجوارح خواجه علي بن محمد نیشابوري بود ؛ بعلي بن منصور سپردند و یک باز سفید طیعون^۱ و سایر قوشخانه را حواله او فرمودند و حکم شهنشاهي شرف نفاذ یافت که بازان و سایر طیور نیکو نگهدارد و این کتاب را امتداد خود کند و جانور داران نیک مصاحب و هم جلیس باشند تا این فن غریب بیاموزد *

از صیادان مازندران که در سیاه بلاد و توابع آن ساکن بودند چند ایملق^۲ را بعلي بن منصور سپردند و حکومت آنجا بدو مقوض فرمودند تا بعضی باز و شاهین و بحري بگیرند و برخی مرغان آبی مثل قو^۳ و غاز و عقار^۴ و کلنگ و منکشو^۵ و اردک^۶ و کوک^۷ و آنچه بجهت باولی بکار آید مهیا دارند *

چون همت عالیّه آنحضرت بر آن مصروف بود که مومی الیه ماهر این فن شود و هوس او نیز درین کار بغایت کمال بود مومی الیه بتفحص کار و کردار شکرگان اشتغال تمام داشت و جانوران نیکو پرورنی و درین باب وقوفی نیکو حاصل کرد : و چون در کتاب صیدنامه ملک شاهي سوانی هنر باز و یوز و چرخ و مرض و معالجه ایشان بیشتر نبید و مراد او چنان بود که کار و کردار شکرگان و پرندة و چرنده تمامی اضافت آن نماید و آنرا شرحی و بسطی دهد ؛ لهذا بظاہر ارادتی که درین فن داشت هر جا که

¹ *Tighūn* or *tiqūn* "the white goshawk."

² *Imluq* T. "a village."

³ *Qū* or *ghū* T. a swan.

⁴ *'Uqār* (and *huqār*) "the common heron."

⁵ *منکشو* I am unable to identify this bird.

⁶ *Uḍak* T. a duck.

⁷ *Kauk*, vulg. for *kabk* "the 'chukor' partridge."

کتابی یا رساله درین علم شنیدی که در خزائن امرا و وزرا و مهوسان این علم بود بدست آوردن بدانچه ممکن و مقدور بود سعی بلیغ نمودی، چون بازنامه جاماسپ^۱ و بقراط و رساله جالینوس و بزرجمهر و جوارحنامه ابو الفجر و دهقان ماهکین و رساله ابو الفوارس و فیارزی و شکره نامه ابو الفرح بازدار و دهقان شکیني و صیدنامه ابوزکریا و دهقان بخاری و رسائل و کذب دیگر که درین علم ساخته اند: از آن وقت تا الی یومنا هذا که زمان سلطنت و ایام دولت حضرت اسلام پناه طغان تیمور خان اعلی الله شانه است یعنی مدت سی سال اجتهاد نموده جمع آوری کرد؛ و این فن را از میرشکاران تازیگ و مغول دریافته تفحص کیفیت احوال جانوران میکرد و آنچه بذجره ایشان را معلوم شده بود و تقریر می نمودند و اصل کذاب صیدنامه ملک شاهي از آن خالی بود انتخاب کرد و اضافت نمود و مصور گردانید و از صور و اشکال استادان و میرشکاران و شکرگان روشن گردانید و کیفیت علاج کردن بادویه و داف و غیره حیل درج کرد تا اگر نگاه کسی بختی کند یا جانوری غریب بیارد چون باین کذاب رجوع کنند گماهی آن بدانند *

و چون در زمان سلاطین ماضی شاهین و شفقار کمتر بود ذکر ایشان در آن کذاب نیامده بود * سبب آنکه شاهین و شفقار و ترمنائی^۲ را در زمان شاهي مغول بایران زمین آورده اند و مردم از ایشان فرا گرفتند و قوشچیان مغول این فن را بهتر دانستند * علی بن منصور آنچه از ایشان مشاهده کرده برد و در کذب یافته دو سه باب اضافت صیدنامه ملک

¹ *Jāmāsp*; brother of Gushtāsp of the Kayāniyān dynasty and a great astronomer.

² *Turumā'i*; here evidently the Red-headed Merlin; vide Note 3, p. ix.

شاهی کرد، و در سه باب دیگر در کشادن شیر^۱ و پلنگ^۲ و سیاه گوش^۳ و سگ
از کتب انتخاب کرد و اضافت نمود، و این کتاب را شرحی و بسطی
داد و مبوب و مرتب گردانید و آنرا شکارنامه ایخانی^۴ نام نهاد *
اما چون فرس قدیم مغلق و دور از فهم مبتدیان بود لهذا بذایر توضیح امزج
خواص و هوام این فقیر بتطویل کلام و اصطلاحات قریبة الفهم آنچه از
استادان نادر المعاصر در حیث طبع داشت سر نو بتعزیر آورد تا هر کس
که این علم را خواهد، این کتاب را تمام بر خواند و به استادان بحث کند،
و او را در عام جانورداری از پرند و دوند و هیچ مشکای نماند و در شروع
و انجام مستغنی باشد، و پسندیده نظر مخادیم و اشراف و استادان این علم
افتد * توقع که چون بنظر شریف ایشان ملحوظ گردد اگر سهری یا تکرار
لفظی یا سخنی ناتمام یابند از راه کرم اصلاح فرموده عیب نفرمایند و چون
معذرت تقدیم یافته است بذیل اغماض ببوشانند *

این کتاب مشتمل بر سی و یکباب و مقدمه، و هر بابی مبنی
بر فصولی چند است و الله المعین *

1 In India *sher* "a tiger"; in Persia *shēr* "a lion."

2 *Palang* "panther"; probably a slip for *yūs* or *yūs palang* "cheeta."

3 *Siyāh-gūsh* "lynx." The lynx is still trained in India to catch partridges, hares, Egyptian vultures, etc.

4 ایخانی possibly a slip for ایلخانی.

تمام شد دیباچه کتاب بازنامه

INTRODUCTION.

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

حمد ببعده و ثنای ببعده مالک الملکی را سزد که شاهباز دل الهام
منزل انسانرا بر دست قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ إصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمَنِ^۱
نشانیده و هر لحظه از غایت شفقت باو نظری دارد و اورا بتربیت
و تقویت آن نظرات عنایت آیات صیاد مرغان اولی اجنحه ارادات
و الهامات غیبی میگرداند؛ و زبان را که بلبل گلستان وجود است بر گلبن
حمد و ثنای خود بهزار داستان مترنم ساخته هر گلبرگ داعی را ممر ورود
ناله و آه و محل شهود کلمه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ و قَاتِلْ مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللَّهِ گردانیده*
درود نامحدود و صلوة نامعدود بر مُحَمَّدٍ أَحْمَدُ لَقَبِ عَاقِبَتِ مُحَمَّدٍ
و بر آل و اصحاب مسعود باد الی یوم النّداد * و بعد چنین گوید محتاج
الی رحمة رب الودود ابن یار محمد عرف خدا یار خان داؤد عباسی^۱
چون بفضل رب الموجود و هاب بی منت و جواد بی ضات معرفت
تام در مزاج جانوران شکاری و طریق صید و اصطیاد و کیفیت صیاد
و تشغیص امراض و ازاله اعراض و حفظ صحت هریک از ایشان مهارتی
بهم رسانید و چون بعد تصفح کتب سلف و خلف و تتبع علاج آنها بطریق
مختلفه ایرانیان و انحاء متفرقه تورانیان و آراء متباینه هندوستانیان تعیین

¹ On page ix, line 17, the name is given as ابن یار محمد فقیر داؤد.

نمودن قدر دواى هريك و عدم ترتيب ابواب و فصول و تخیل در ضوابط فروع و اصول را مشاهده نمود خواست كه همه را نسق جديد با هم مربوط نموده و آنچه بتجربه رسانیده بار الحاق كرده تالیف كتابی نماید كه از كتب و رسائل متعدد^۱ متفرقه سابق مستغنی باشد *

لهذا این حقیر به این امر خطیر مبادرت نموده این كتاب را كه مسمی است بصید المراد فی قوانین الصیاد^۲ ترتیب نمود و مجموع را برسی باب و خاتمه مقرر كرد كه هر بابی مشتمل بر فصولی چند باشد و بالله المعونة و التوفیق *

باب اول در کیفیت میاد و مید آن یعنی دمدار و باز و سائر جانوران شکاری *

باب دوم در رنگ و عیب و هنر جانوران *

باب سیوم در چشم كشادن جانوران گال چشم^۳ مشتمل بر شش فصل * فصل اول در چشم كشادن باز بطریق استادان ایران - فصل دوم در طریق استادان هندوستان - فصل سیوم در طریق چشم كشادن باز باستعمال جتر و این از استادان هندوستان در تجربه فقیر است - فصل چهارم در چشم كشادن باز بطریق کیف^۴ دادن - فصل پنجم در چشم كشادن باز معمول این فقیر كه باز نو در بیست و پنجروز طیار^۵ و گیرا شود و بتجربه رسیده - فصل ششم در انواع بسیار چشم كشادن باشد و شكره كه در ایران پیغو گویند *

۱ On page x the author says his book is called جوارحنامه إمامیه فی قوانین الصیاد

۲ In India *gulāl*— or *gulāb-chashm* "the red-eyed or yellow-eyed birds of prey," i.e., the short-winged hawks as opposed to *siyāh-chashm* "the black-eyed" or falcons. In Persia the former are called *zard-chashm*.

۳ *Kauf dādan* refers to the use of intoxicants, etc. In India hawks often have their eyes 'unseeled' when under the influence of camphor, opium, etc., and are easily broken to the hood in this state.

۴ *طیار* or *تیار*, Hindustani; "ready, trained."

باب چهارم در کیفیت چشم کشادن جانوران سیاه چشم
 مشتمل بر هشت فصل * فصل اول در چشم کشادن بحری - طریق استادان
 ایران - فصل دوم در چشم کشادن بحری - طریق هندوستان - فصل سوم
 در چشم کشادن بحری - بتجربه فقیر رسیده - فصل چهارم در طیار کردن شاهینی
 آشیانی^۱ - طریق استادان ایران - فصل پنجم در طیار کردن شاهینی آشیانی که
 بتجربه فقیر رسیده - فصل ششم در طیار کردن چرخ دامی^۲ - موافق تجربه
 فقیر است و طیار کردن لکر^۳ بهمین موقوف داشته - فصل هفتم در طیار کردن
 چرخ آشیانی آهوگیر - معمول استادان ایران - فصل هشتم در چشم کشادن
 شفقار و طیار کردن آن - و عقاب^۴ و زمج^۵ موقوف بر همین داشته *

باب پنجم در معالجات شکار جانوران گال چشم مشتمل بر دو
 فصل * فصل اول در شکار باز و جره - فصل دوم در معالجات شکار باشه
 و پیغو^۶ عرف شکره *

باب ششم در معالجات شکار جانوران سیاه چشم مشتمل بر
 سه فصل * فصل اول در معالجات شکار بحری - فصل دوم در معالجه
 شکار شاهینی - فصل سوم در معالجات شکار چرخ و شفقار و زمج^۵ *

¹ *Ashiyāni* "eyess."

² *Dāmi* adj., lit. "snared": here = "passage-hawk."

³ *Lagar*, Hindust., is the female of *P. jugger*; vide *Jl. As. Soc. Bengal*, Vol. III, No. 1, 1907.

⁴ *Uqāb*; in India a general term for eagles, but specially applied to the Tawny Eagle.

⁵ The *Zumraj*, according to Persian and Arabic MSS. on Falconry, was formerly trained. In the *Hayat* 'i-*Ḥayawān* it is said to be a species of eagle (*uqāb*) and identical with the Persian *Du-barādarān* "The Two Brothers." The latter appears to be identical with the *دولرا* of the *Bās-Nāma-yi-Nāpīri* where it is stated that the male of this species is about the size of a female goshawk and that the author once trained one. The *Du-Baradarān* always hunt in couples.

⁶ *Pighā*, T. and P., the Indian sparrow-hawk or *Shikra* (*Astur Badius*).

باب هفتم در تولک^۱ بستنی یعنی در کریز^۲ نشاندن جانوران^۳

گلل چشم و سیاه چشم و معالجات پر ریختن آن *

باب هشتم در کیفیت بازدار - مشتمل بر شش فصل * فصل اول

در کیفیت بازدار - فصل دوم در مزاج جانوران - فصل سیوم در شناختن بغل^۴ جانوران و دیدن نبض آن - فصل چهارم در شناختن پیکال^۵ جانوران و معلوم نمودن هر مرض از آن - فصل پنجم در طبیعت گوشتها که کدام یکی جهت طعمه سازگار تر است - فصل ششم در معالجه که حفظ صحت جانوران کند و نافع است *

باب نهم در معالجات امراض سر جانوران گلل چشم و سیاه چشم -

مشتمل بر سیزده فصل * فصل اول در بیماری درد سر و معالجات آن - فصل دوم در بیماری سر گشتن^۶ و معالجات آن - فصل سیوم در ورم سر و روی جانوران که هندی زهر باد نامند و معالجات آن - فصل چهارم در بیماری تقلیس^۷ و معالجات آن - فصل پنجم در سر گرفته شدن جانوران^۸ و معالجه آن - فصل ششم در بیماری لقوه^۹ و معالجات آن - فصل هفتم در بیماری فالج^{۱۰} و معالجات آن - فصل هشتم در بیماری سفید مرگ و آن آکله دماغ است^{۱۱} - فصل نهم در کوفتگی و صرع^{۱۲} و معالجات آن - فصل دهم در دیوانگی جانوران

¹ *Talak* "moulting."

² *Kuriz* "moulting"; sometimes spelt قریض.

³ *Jānvar* "animal," in the language of Indian falconers means "hawks or falcons."

⁴ The condition of falcons is ascertained by feeling the flesh on the sides under the wings.

⁵ *Paykhāl* "mutes."

⁶ *Sar gashtan* is properly "giddiness."

⁷ تقلیس I am unable to identify this word.

⁸ *Sar girifta shudan* is properly a "cold in the head."

⁹ *Laqwah* Ar. "paralysis of the face."

¹⁰ *Filij* "paralysis of half the body."

¹¹ *Ākilah* Ar. "cancer."

¹² *Šur* is "epilepsy." *Kūftāgī*, however, properly means "weariness, etc., etc."

و معالجات آن - فصل یازدهم در بیماری سر سست کردن¹ جانوران
و معالجات آن - فصل دوازدهم در بیماری سکت² و معالجات آن - فصل سیزدهم
در قرع³ و معالجات آن *

باب دهم در امراض گوش مشتمل بر دو فصل * فصل اول در کری
و درد گوش و معالجات آن - فصل دوم در هیلان آب و چرک گوش
و معالجات آن *

باب یازدهم در امراض چشم مشتمل بر چهارده فصل * فصل اول
در معالجه سفیدی چشم جانوران - فصل دوم در عشا یعنی شبکوری⁴ جانوران -
فصل سیم در معالجه پرد⁵ چشم⁶ جانوران - فصل چهارم در بیماری درد چشم
و کوری چشم جانوران - فصل پنجم در جدري⁷ یعنی دانه‌ای که در چشم
جانوران بر آید - فصل ششم در معالجات سلاق⁸ - فصل هفتم در بیماری جرب
یعنی خارش چشم - فصل هشتم در بدله⁹ و معالجه آن - فصل نهم در
علاج دموع چشم - فصل دهم در سبل¹⁰ بز آوردن از چشم جانوران -
فصل یازدهم در معالجات غشاوة یعنی موتیابند¹⁰ - فصل دوازدهم در چشم فرا
کردن جانور - فصل سیزدهم در معالجه اتساع و نزول آب¹¹ از چشم جانوران -
فصل چهاردهم در معالجه طرقة¹² که در چشم بهم رسد *

¹ *Sar sust kardan*, "hanging the head." ² *Saktah* Ar. "apoplexy."

³ *Qar* Ar. "scabbiness of the head."

⁴ *Ashā* Ar., and *shab-kāri* P., "night-blindness."

⁵ *Parda-yi chashm*, "a film over the eye."

⁶ *Judari* is properly "small-pox."

⁷ *Bulāq* Ar. and *bāmni* or *bāmhi* in Hindi is a disease in which the eyelashes fall out.

⁸ *بدله* or *بدله*; I am unable to identify this word.

⁹ *Sabal*, a disease of the eye, said to be Pannus.

¹⁰ *Ghashāwah* Ar. "veiling," an unusual word for "cataract," called in Hindi *motiyā-bind*.

¹¹ *Ittisā* Ar. (being wide) is said to be Medarosis: *nuzul-i āb* is cataract.

¹² *Tarfah* Ar. is said to be Acumosis conjunctives.

باب دوازدهم در امراض منسر^۱ و این چهار فصل است *
فصل اول در خورده^۲ منسر و معالجه آن - فصل دوم در علاج کج شدن منقار
 و راست کردن آن - فصل سوم در آکنه دهان - فصل چهارم در خشونت
 دهان^۳ و تشنج اعصاب گلو *

باب سیزدهم در امراض گلو مشتمل بر دو فصل * فصل اول در
 معالجه کشوم یعنی بثرات حلق^۴ - فصل دوم در معالجات خناق و ثنائی^۵
 که آن وزم گلو است و دانه که در گلو بهم رسد *

باب چهاردهم در بیماری حوصله مشتمل بر هشت فصل *
فصل اول در معالجات حوصله گرفته شدن^۶ جانوران - فصل دوم گوشت
 در حوصله سرد شدن و معالجات آن - فصل سوم در علاج گوشت پختنی^۷
 کردن در حوصله - فصل چهارم در معالجات ضعیف شدن حوصله جانوران -
فصل پنجم در معالجه زهرک^۸ - فصل ششم در معالجات گوشت نافه
 افکندن^۹ - فصل هفتم در ناگواریدن و قی کردن طعمه و معالجه آن - فصل هشتم
 در سیلان آب از دهن و آن از برودت معده بهم رسد و گاهی از صفرا *

باب پانزدهم در امراض معده مشتمل بر هفده فصل * فصل اول
 در معالجات درد معده - فصل دوم در علاج پر مهره^{۱۰} نیارودن - فصل سوم

¹ *Minsar* is the beak of falcons or of birds of prey: *mingār* (gen.) any bird's beak.

² *Khura-yi minsar*, "canker of the beak."

³ *Khushnat-i-dahān*; apparently a fanciful term.

⁴ *Kushām*: "I am unable to trace this word. *Baqrah* Ar. is a "pustule."

⁵ *Khunāq* is quinsy, but the apparently Hindi word تنائلی or ثنائی is not traceable.

⁶ *Haṣṣala girifta shudan* "cold in the crop."

⁷ *Yakhni* is properly soup. The expression is explained by the author in the text.

⁸ *Zahrak*: I am unable to trace this word.

⁹ *Nāfa afgandan*, probably a corrupted and local word.

¹⁰ *Par-muhra*, "casting."

در معالجه استرخائی و سستی بدن - فصل چهارم در معالجات شوخ¹ -
 فصل پنجم در معالجات کج² - فصل ششم در معالجات هیضه - فصل هفتم
 در معالجات بیماری کشته³ - فصل هشتم قراقرشکم و معالجه آن -
 فصل نهم در آله شکم - فصل دهم در معالجات نخیز⁴ - فصل یازدهم
 در علاج گنده پیغال - فصل دوازدهم در معالجات قبضیت شکم
 و خشکی⁵ - فصل سیزدهم در کفکری⁶ که اندر شکم پیدا شود -
 فصل چهاردهم در علاج کرمه جونکی⁷ - فصل پانزدهم در بیماری اسنادم⁸
 و معالجه آن - فصل شانزدهم در ضعف طبیعت⁹ جانوران و معالجات
 آن - فصل هفدهم در معالجه زحیر¹⁰ اندرونی و آن بیچش شکم است *

باب شانزدهم در امراض روده مشتمل بر سه فصل • فصل اول

در معالجات سدۀ¹¹ روده که از بی عملی مسهلات بهم رسد - فصل دوم
 در معالجات قولنج - فصل سیوم در معالجات نفخ¹² *

باب هفدهم در امراض دمه¹³ مشتمل بر چهار فصل • فصل اول

در دم گرفتن جانوران - فصل دوم در معالجه تنگی نفس - فصل سیوم
 در معالجه دمه بلغمی - فصل چهارم در معالجه دمه شش *

¹ *Shūkh* is properly "pus." ² کج farther on in text : I am unable to trace this word.

³ کشته I am unable to trace this word. Probably it is a corruption of the Hindi *kasan* "constipation."

⁴ نخیز "a gnawing pain."

⁵ *Khushki*, "dryness," is in modern Persian "costiveness."

⁶ *Kankar*, Hindi, "a pebble, gravel, etc."

⁷ کرمه جونکی apparently a vulgar Hindi term for 'worms in the intestines': from *kirm* P. "a worm or insect," and *junk* H. "a leech" and vulgarly a worm in the intestines.

⁸ اسنادم this word is not traceable: in an Arabic MS. it is written *astadam*

⁹ *Zu'f-i 'abī'at*, probably for *zu'f-i mī'da* "dyspepsia."

¹⁰ *Zakir*, "dysentery."

¹¹ *Sudda* "obstruction, specially in the bowels."

¹² *Nafakh*, "distension."

¹³ *Dama*, "asthma; also a feeling of suffocation." Amongst falconers, however, this is the name of an incurable lung disease, probably identical with the "pantae" of old English falconers.

باب هژدهم در امراض جگر مشتمل بر پنج فصل * فصل اول در معالجه سده جگر - فصل دوم در معالجه درد جگر - فصل سوم در معالجه خورد و گذار^۱ - فصل چهارم در علاج لغری که از خشکی سینه^۲ بود - فصل پنجم در لغری و نریه کردن آن *

باب نوزدهم در امراض دل مشتمل بر چهار فصل * فصل اول در بیماری دق^۳ - فصل دوم در بیماری کاهش و معالجه آن - فصل سوم در معالجه خفقان^۴ - فصل چهارم در معالجات هول دل عرف کهنه^۵ *

باب بیستم در امراض جلد مشتمل بر چهار فصل * فصل اول در معالجه شپش - فصل دوم در معالجه جرب یعنی خارش - فصل سوم در معالجه شقاق عرف کلنجر^۶ - فصل چهارم در معالجه صوم و ثایل و زکیل^۷ *

باب بیست و یکم در امراض پر مشتمل بر ده فصل * فصل اول در علاج پر خوره^۸ - فصل دوم در معالجه پر گردان^۹ - فصل سوم در معالجه کور پر^{۱۰} - فصل چهارم در علاج پر اندر گوشت شکستن - فصل پنجم در علاج پر کج شدن جانوران و راست کردن آن و نیز پرهای سست بر آوردن

¹ *Khurd u guḡār*, apparently eating and not assimilating.

² *Khushki-yi sina*, "dryness of the chest"; is this "dry cough"?

³ *Diqq* is properly "hectic fever."

⁴ *Khafaqān* is a "temporary palpitation of the heart": vide next note.

⁵ *Haul-i dūl P.*, and *khinna H.*, is the disease "palpitation of the heart": vide note above.

⁶ *Shuqāq*, "fissures or cracks in the hands or feet." کلنجر is apparently a Hindi name for the disease but I am unable to trace the word.

⁷ *Sūl*. Ar. and *masé H.* "wart," but I am unable to trace the words صوم و زکیل.

⁸ *Par-khāra*, "canker of the feathers."

⁹ *Par-gardān* is a kind of 'false moult,' i.e., as soon as a bird has finished one moult it commences to re-moult.

¹⁰ *Kār-par* is a "strangled or deformed feather."

و قطعاً نروئیدن پر - فصل ششم در معالجهٔ پر تراش که به هندی کتونه خوانند^۱ - فصل هفتم در پر وصل کردن^۲ - فصل هشتم در معالجهٔ مرهقه^۳ - فصل نهم در انواع پر شستن و صاف نمودن از چرک - فصل دهم در معالجهٔ درد بغل که بازو از آن بر دافته نتواند^۴ *

باب بیست و دوم در امراض پای مشتعلبر نه فصل *
فصل اول در ستوه شدن^۵ و معالجهٔ آن - فصل دوم در معالجهٔ وجع مفاصل - فصل سیوم در سست شدن پای^۶ جانوران - فصل چهارم در معالجهٔ ورم زانو و پای - فصل پنجم در معالجهٔ جدا شده چنگال و بحال آوردن آن - فصل ششم در معالجهٔ کشیدگی عصب که بهندی گدهی^۷ گویند - فصل هفتم در سوختن دوشاخه^۸ جانور و داغ کردن آن - فصل هشتم در معالجهٔ نفرس^۹ پای - فصل نهم در معالجهٔ تخمه که به هندی بنوله گویند^{۱۰} *

باب بیست و سیوم در معالجهٔ فربه کردن جانوران لاغر که بی مرض لاغر شده باشد *

باب بیست و چهارم در علاج بد فعلی جانوران و عیب پرواز کردن و از درخت بدرخت جستن *

¹ *Par-tarāsh* is pulling out and eating the feathers. In Hindi, however, *katūnak* is "weakness of the eyes in infants."

² *Per vasl kardan*, "to imp."

³ *مرهقه*: this word is not traceable as a disease.

⁴ This is not a disease of the feathers.

⁵ *Sutūh* is apparently used in the sense of "weak."

⁶ *Sust shudan*, "loss of power," apparently from a strain.

⁷ *Ghafī*, from *ghafnā* "to be deficient, to be drawn in," is in Hindi a vulgar term for a sprain.

⁸ *Du-shākhā* is a vulgar name for a certain bone in birds probably for the pubis.

⁹ *Nigris* "gout."

¹⁰ *Tukhma* and *tukma* in Hindustani is vulgarly "small-pox," and in modern Persian "indigestion." Here the word is apparently used by the author as diminutive of *tukhm* "seed," to which the granular swellings are likened. *Banawla* in Hindi is "cotton seed."

باب بیست و پنجم در علاج کُرف شدن جانوران ^۱ *

باب بیست و ششم در علاج هوا زدگی مشتملبر دو فصل *

فصل اول در علاج باد سموم زدگی و باد پشت ^۲ جانوران - فصل دوم در علاج بونده ^۳ *

باب بیست و هفتم در مضرت گرما زدگی که از دوا و هوای گرم می رسد و معالجه آن *

باب بیست و هشتم در معالجه گرم کردن جانوران که از هوا و دوا دادن سرد و خشک شده باشند *

باب بیست و نهم در معالجه لوط ^۴ و آن دنبلی است که سر را نکند *

باب سی ام در معالجه بانگ شرکان و آن آواز نحس است *

باب سی و یکم در معالجه باسور و بن ^۵ بر آوردن جانوران *

خاتمه مشتملبر دو مقدمه ^۶ مقدمه اول در معالجه بلبل و طوطی و کبوتران و سایر جانوران بانی طرب ^۷ - مقدمه دوم در علاج امراض اسبان و آن را بیطره گویند *

^۱ کُرف : this word is not traceable.

^۲ In the text the disease is said to be called *jhola* in Hindi : *jhola* is "sunstroke."

^۳ بونده apparently from the Hindi *bāndā* "a drop."

^۴ لوط : this word is not traceable in the sense of "boil, etc."

^۵ *Bāsār* (properly only used in the plural *bawāsār*) is "bleeding piles." But, apparently the word for "coffee-berry," seems to refer to projection of the intestine.

^۶ *Muqaddama* ; the word is here incorrectly used.

^۷ *Bāni-yi farab*, "giving pleasure."

باب اول

در حقیقت دامدار که چه طور شخصی باشد

میاد باید که جانور دوست بود و وقت آمدن شکرگان یعنی جانوران
شکاری بداند * باز از نیمه آذرماه که هندی آنرا پوه¹ گویند و آن نام شهر
الهی² است از اقم آملی - پیشان³ و ترکستان که آنجا تمام برفست
آید و چون افتاب از نیمه اسد که هندی آنرا بدره⁴ گویند اندک اندک
تحویل کند پس از آن باز از بیم سرما در اول سنبله که هندی آنرا
اسوا⁵ ماه گویند از آنجاها بگریزند و روی بولایات و ملکهای گرم نهند
و مرغابیان در پیش آیند و جانوران عرف بازان در پس آنها⁶ چون بحدود
خراسان رسند از بسیاری مرغان چون کبک (که هندی آنرا چکور خوانند)
و خرگوش که در آن کوهها باشند و نیز در اطراف کوههای فراده و عمران و در
کوههای رعد مازندران و گندود و سمرود و قاح حدود آنازان و زارمرد⁷ که نام
شهرهای آن دیار است میروند و از آنجاها قطعاً بغیر موسم بوطن نروند
و چون ابتداء مهرماه رسد (که هندی کارنگ⁷ گویند) دامداران در آن
مواضع دام نصب کنند و بازان بسیار بدست آرند * در آن مواضع همه جا

¹ Poh is Panjabi for pūa, the ninth Hindi month, corresponding to December-January.

² Shahr-i ilāhī The sāl-ilāhī was instituted by Akbar in A.H. 964.

³ I am unable to identify these names of places.

⁴ Bhadra is the fifth Hindi month, corresponding to August-September.

⁵ Assā is Panjabi for āvin the sixth Hindi month.

⁶ I am unable to trace any of these names of mountains.

⁷ Kirttik, vulg. kērtik, is the seventh Hindu month, October-November.

دره‌ای کوه و درختان انبوه هستند؛ بازان اکثر در آن درختان از ترس بوم و عقاب پناه آرند و دامداران آن نواح دام بر آن درختان نهند • در هندوستان همه جا آب‌های فراخ و درختان بکنار و مرغابیان بسیار؛ اکثر بازان مقام در آن درختان کنند و غیر مرغابی شکار کم گیرند و دامداران در آن مواضع دام نهند •

اما میاد را باید که دامها نزدیک بکنار آب نه بدهند و نباید بست، مبادا جانور و دام هر دو در آب افتاده غرق شوند؛ و اگر جایی دیگر لائق دام بستن دور از کنار آب نباشد پس بناچار باید دام نصب کرد؛ و متصل کناره بالای آب خس پوش نماید تا جانور و دام بر آن خسبند^۱ افتند و غرق نشوند • گاه باشد که دامدار بدویرسد و جانور بدام افتاده را بیم شغال و روباه و گربه بود • میاد را باید که زود خبر گیرد، که هیچ جانور بدام افتاده است یا خالی است • چون جانور بدام افتاد بفرمی بر سر او باید رفت و بجانور سختی نکند و بالمواجه در روی او در ننگرد که اقسام بد خوگی و عیبه در طبع جانوران از آن رمیدگی نقش کالعجبر میشود چون چشم زدگی و هراسندگی و بد دلی و گریزندگی؛ و نیز بیماریها ازین سبب بهم رسد •

بدانکه حق سبحانه و تعالی در دل جمیع وحوش و طیور هیبت از چشم آدم مستولی گردانیده که همه از آن ترسند؛ و بر تمام خلایق معزز و مکرم داشته • باید که پارچه را بهر دو دست خود گرفته و کشاده کرده و از سر تا پای خود در پس آن پارچه پنهان شده در پرده آن پارچه رود تا بر سر باز رسد؛ و بمجرد گرفتن باید که پارچه بر سر باز انداخته چشم دوخته شراقها^۲ در پایش پوشانیده آنگاه از دام بر آورد زیرا که هر قدر

^۱ *Khas-band* or *khas-posh* sub. "a grass platform or hurdle, etc."

^۲ شراقها; apparently a copyist's error for *shirāk-hā* (شراکها): *shirāk* (plural *shuruk*), a shoe latchet, a strap, etc.: here used for "jesses."

باز در اول آدمی را بنحقیق نه بیند همانقدر وقت چشم کشادن رام و در شکار خوش فعلی کند و هول گرفتاری و غم چشم دوختگی از دل فراموش کند * و باید که جانور از دام برآورده در آب تا گلوگاه فرو برد چنانچه سرش در آب تر نشود که در دهان و سوراخ بینی و گوش او آب نه رود؛ و یا بدهن خود آب بر جانور باید پاشید مثلی که سراجان پوست را بدهن بف¹ نم کنند؛ و بوریا بر زمین گسترده میخ در وسط آن زده جانور را بهمان میخ بسته نزدیک او باید نشست و از گوشه نظر خود بیند که سگ و گربه باز چشم دوخته را آزار نه رساند، یا باز بفاخن خود خراشیده ریسمان چشم را پاره نکند * و چون از طپیدن آرام گیرد آنگاه باز را بر دست گرفته پاره گوشت نرم و خرب و بی استخوان در چنگال او بدهد و بخیله گوشت را بخوراند؛ اگر آن وقت هیچ نفخورد باک نیست؛ از غم گرفتاری باید دانست *

از طپیدن بسیار پیه اندرون شکم جانور بگدازد و سیاه شود و از آن جانور را بیم هلاک باشد؛ و اگر در تابستان سلامت ماند در زمستان مرض عود کند و جانور بمیرد و آن از مرض داغ است زیرا که از طپیدن بسیار مواد حاره بجوش آیند و جگر را و پیه را گداز کنند، و از آن، داغ بجگر و پیه که در گرد روده‌ها و معده و شکم جانور است رسد *

بعد ازان وقت دیگر پاره گوشت باید داد چراکه البته غم و غصه از دل باز فراموش شده باشد؛ شاید که اندکی بخورد و دفع گرسنگی و زمیدگی او شود * و اگر نفخورد پس حيله آنست که انگشت جانور را گرفته زور اندکی باید داد و اگر این طور هم طعمه

¹ Apparently a compound word *dahan-baf*, for the Persian *bi-puf-i dahan*. In India *baf karnā* is a vulgar term for blowing water in a spray out of the mouth. Amongst Indian falconers this action is called *phā'āra karnā*, (vulgar for *favvāra k.* from the Ar. قور "to boil, gush forth"). One old English writer on Falconry calls this "spouting."

نخورد پس خشک پائچه جانور را که ساق باشد با راه جانور یکجا کرده بریسمان سست باید بهم پیچید و آنقدر سخت بندد که پای جانور از آن تصدیع بیند و چون پای جانور از ریسمان بستی مانده شود و بقصد رهائی آن ریسمان بمنقار کندن گیرد آن زمان گوشت نرم و پاکیزه پیش منقار باز نگهدارد لیکن بنوعی که جانور چشم دوخته از منقار گوشت را خطا نکند: اگر مرز آنرا شناخته خوردن گیرد پس پایش قدری سست بگذارد تا آرام طعمه خورد *

و اگر بدین حیلۀ نخورد پس جانوری سار^۱ و یا کفجشک زندۀ و یا مرغ خانگی پیش پای باز بیارد و چنان نگهدارد که تند حرکت نکند و دست بر آن جانور بزند تا فریاد کند و از بانگ آن باز آگاه شود و بمنقار کندن گیرد و بخورد و این حیلۀ از جمله حیل بهتر است *

بقدر سه کفجشک باز نوبدام افتاده را کافی است و زیاده ازین نباید داد مبدا جانور نو از غم گرفتاری غافل شود از طعمه و هضم نکند و جانوری که هنوز چشم او دوخته و بخوردن ناآموخته است علاج آن از جمله مشکلات توان شمرد *

زود جانور نو را پیش باز دار باید رسانید که دامدار هرگز نگهداشت و پرورش برابر میر شکار نخواهد کرد و ازان ضرری بجانور رسد * و چون جانور بدست میر شکار سلامت رسد تدبیر آن و نگهداشت و پرورش همه در باب چشم کشادن وغیره ذکر کرده خواهد شد *

¹ Sār, here the Common Maina (*Acridotheres tristis*) is meant; called in the Panjab lālī, shārah, gutālī and maina. In Persian, however, the Common Starling (*turnus vulgaris*) is called sār.

باب دوم

در کیفیت رزگ و عیب و هنر و کار و کردار جانوران

صفت باز نر یعنی جرّه * جرّه خورد تر بود از باز ماده و بزرگ سر،
و خورد اندام، و سطر، و بزرگ منسر، و قوی گردن، و فراخ چشم،
و اندک خوار، و سخت کوش، و فراخ حوصله، و فراخ حلق و دهان، و سوراخ
کوش کشاده، و قرش روی، و دلاور بغایت *

صفت باز ماده (یعنی شاهباز^۱ بزرگ) و باز دینار گون یعنی فقره
رزگ * نرم گوشت^۲، و آکنده یعنی پر گوشت، و بزرگ، و زیرک، و زود
آموزنده، و خوش رنگ، و خوشخوی بود؛ و بسیار خوار، و بر شکار حریص
و دلیر، و ناآرمنده بود، و برگرسنگی صبور و شکیبا؛ و دراز گردن، و خورد
سر، و فراخ کتف، و میان بلی فراخ، و نرم پر، و تیز پرنده، و پر گوشت،
و سطران بود؛ و بعضی گفته اند چون بآفتاب بفشانی پشت بآفتاب کند *

صفت شایستگی باز * باز گرد سر بود، و پهن پیشانی، موی^۳ سر
پهن و نا پر خاسته و خورد، و فراخ چشم، و بام آبرویش بیرون برآمده، و سوراخ

^۱ *Shahbās* is in Sindh the name of the *bāz*, or female goshawk. By some falconers the term has erroneously been applied to the Crested Goshawk (*Lophospizias trivirgatus*), called in an Urdu printed *Bās-Nāmā* چریالی *chtriyālī* or *churīyālī*.

^۲ نرم گوشت; this expression is not understood as the best hawks are سخت گوشت.

^۳ *Mā* "hair" is, by the author, frequently used for "feather."

بینی فراخ، و سبزی ^{بی} منسر بغایت مبرز و اندک، مفقار سیاه و سطر، و عقاب
روی، فراخ دهان و فراخ گلو، سیاه زبان، و سوراخ گوش فراخ، دراز گردن، و موی
گردن سطر و خورد، و فراخ حوصله، و پیکانهاش^۱ خورد و پرهم فشسته، پرهایی
اندرون کوتاه، و پرهایی بیرونی دراز و باریک، پهن پشت و پهن سینه، و گران
سنگ، و گوشت ناک^۲، و نرم گوشت، و دم پهن و کوتاه، و ران گرد و پر
گوشت، و ساق گرد و باریک، و فراخ پر، و سیاه ناخن، سبز پای، و کف
پای کشاده و پرگوشت، و پرهایی شلوار^۳ کشیده و دراز، و گوشت رازد هضم
کند، زیرک، و دراز پیکال، و خود را بقوت نشانده^۴، و در نشستن چون زاغ
پیس^۵ یعنی زاغ شهری^۶ که گردن کبود دارد، و گرد اندام متناسب الاعضا بود *

کیفیت بدنی بلر • پهن سر، و تنگ پیشانی، و موی سر برخاسته،
و سبزی ^{بی} منسر دراز و بسیار، و تنگ دهان، سفید زبان، و تنگ گلو، و تنگ
چشم، مالیده^۷ ابرو، و منقار سفید، و سوراخ بینی تنگ، و کوتاه گردن، موی
گردن درشت و میان پای تنگ، و گوشه های دهان دراز، کوتاه و باریک بالا،
و کوتاه ران، ساق دراز و زرد، و کف پای قوی و دراز، دم باریک، و بسیار بانگ،
بد آواز، بد رنگ، و رمنده، کم خوار، و دیر هضم کننده، و کسی که این طور
باز را نگاه دارد مبارک نباشد و بغایت بد می باشد *

^۱ پیکانهاش; *paikān* "the head of an arrow or javelin" is here the name of certain feathers.

^۲ گوشت ناک "full of flesh, well-furnished"; the *māsel* or *bahut māsel-wālā* of Panjabi falconers.

^۳ *Shalwār* "loose trousers of a very peg-top pattern": by Indian falconers this term is applied to the feathered thighs of a hawk, and by Indian horse-dealers to the thighs of a horse.

^۴ خود را نشانده "to rouse": in Hindustani *phuri lenā*, and in modern Persian *kāud rā tākār dādan*. *Par jhārā* in Hindustani is also used in this sense, but it generally signifies "to mount."

^۵ زاغ پیه and زاغ شهری "the pie-bald crow" or "city crow"; by this term the author apparently means the common Indian crow (*Corvus splendens*): its neck however is not "blue." In modern Persian *sāgh-i pīā* means the hooded crow (*Corvus cornix*).

^۶ *Mālida*, i.e., not projecting.

صفت رنگهای بازان و عیب و نشانه‌های ایشان *

باز زرد رنگ تندرست بود و نیکخو، و لیکن خورد شکار گیرد و بد دل باشد؛ اما سیاه زرد^۱ دورنگ نیک نباشد؛ باز پکرنک باید * اگر دوز رنگ باشد زرد^۲ سیاه پشت نیک بود * باز آهوپی بغایت نیکخو، و دلیر بر مرغان کلان باشد، و مبارک، و بعمرها یکی بدست آید؛ و آهوپی از آن نامند که خطهای سیاه که بر پره‌های دم باشد بطور پای آهر باشند، برخلاف دیگر جانوران که خطهای عریض دارند * باز سبز پشت نیکخو بود و زود آموزنده، شکار دوست، و بهتر از دیگران بود؛ اما نازک طبع باشد * و باز سرخ از سبز بهتر و تندرست تر بود؛ بر شکار مرغابی‌ان کلان حریص و دلاور بود، و لیکن درشت خوی بود * و بازی که یوز بود^۱ و بر هر دورانهای او پره‌های بخطهای عریض مثل پره‌های تولک نو کرده باشند، و آن نیز نادر و کمتر بهم رسد، او را خطنگ نامند از برای خطهای همان پرها؛ درشت خو و بر شکار مرغان کلان و چنگل گیر دلاور بود؛ و اگر خطنگ لاله پا بود که کف پای او هر دو سرخ بود برخلاف دیگر بازان، آن خوش فعلیها کند و نیکو باشد * و باز سیاه ازینها بهتر و مردانه و دلاور بود، و بر شکار مرغان بزرگ حریص، و تندرست تر بود و پرنده، و لیکن تنگدل و درشت خوی و رمنده بود؛ اما آنچه کند از پردلی کند، و باز دار او حلیم و صابر باید تا بمدارا کار کند * و بازی که زود آموزنده و اصیل تر است باز سفید سرخ پشت باشد؛ و سبز^۲ پشت میانه باشد *

^۱ یوز probably a copyist's error for بوز T. "grey or white." The author of the *Bāz-Nāma-yi Nāpīri* uses بوز and یوز for hawks in the immature plumage, the chās of Indian falconers.

^۲ Sabs "green" is by Indian pigeon-fanciers and coopers applied to the iridescent feathers on the neck. Amongst falconers it is merely a fanciful term.

اما باز سفید که پدر و مادر او کافوری^۱ باشند و جبرش هیچ نشانی نباشد و هم سرخ چشم بود و سبزی پای و بینی منسر بغایت سبز، بدانکه شاهباز همان باشد؛ و بزبان ماوراء النهری آنرا لازقی^۲ خوانند * بهر قامت که باشد باز تمام است؛ و بغایت دلیر و تیز پر بود، عزیز الوجود و مكرم بود؛ و بعمرها یکی بدست آید * و از بعضی میر شکاران صاحب اعتبار بسمع رسیده که شاهباز ب رنگ بازان دیگر که متعارف اند باشد ولی بقدر از آنها بزرگ و قویتر اما هیچ شکار نگیرد؛ هر چند تربیت کنند شکار گرفتن او ممکن نیست مگر در جنگل، که کسی از احوال او ببجز خدا عز و جل نداند؛ و بر سر او تاج از پره‌های چند باشد و بقامت بسیار بزرگ بود *

اما ترکان چنین گویند که چون باز را بر سبزی بن منسر نشانی یا خالی باشد، آنرا جافو^۳ خوانند؛ بهر چته که باشد باز تمام است و او را بغایت مبارک دانسته نیکو نگهدارند و آنرا در ایران و هندوستان طیفو^۴ خوانند *

و هر آن بازی که کبود چشم بود او را گربه چشم خوانند و اهالی ماوراء النهر آنرا باز تمام دانند * و باز سبز دم یگانه بود؛ بهر قدی که باشد باز تمام است * و سیاه چشم باز را اهالی روم باز دینار گون خوانند و اکثر باز تمام دانند؛ و بزرگ تر و گران سنگ باشد *

صفت باشه * شایسته آنست که بزرگ تر و قوی تر باشد * اما باشه خورد سر باشد، و شکم دراز، و روی دراز، و گردن دراز، و چنگال کوز،

¹ *Kāfuri* "white, or of the colour of white wax" is by falconers applied to certain very light-coloured varieties of hawks.

² لازقی "white or the colour of the *gul-i-lāsiqi*," which is a species of jasmine. By falconers the epithet is applied to certain light-coloured varieties of hawks.

³ جافو apparently a copyist's error for چاقو T. "blue-eyed" and also some species of hawk or falcon believed to be a small species.

⁴ طیفو or تیفون etc. In Persia this term is applied to the white variety of the goshawk and also sometimes to the albino variety of any species of bird.

و فراخ کتف، و بهن سینه، و تمام قد، و کتفها از موی قفا بیرون برخاسته، و گرد بر، و راست نشینند چون نشستنی شاهین، و تناور، و خوشخوی، دراز ساق، کوتاه دم، و سیاه زبان، تنگ کف، کوتاه انگشت، دلیر و بر آب پرنده، و باز در مشت آینده از دور چنانکه بر زمین نزدیک پرد، و در پرواز کردن دم از پر قوادم^۱ بردارد، و سر بسیار جنباند، و تیز پر بود، و آرامیده، و بسیار بانگ، و زیرک، و خویشی را بسیار بشوید^۲ و بفشاند، و هرچه بدین نوع باشد بغایت بهتر و پسندیده است *

صفت شاهین و کار و کردار او * از کتب استادان و تواریخ چنین معلوم می شود که او را شاهین از آن خوانند که در زمان جمشید شاه که شرک را او * سخر کردی جانوران را برو عرضه کردند و هر یکی را نامی مقرر کردی، و چون شاهین را بدست گرفت گفت که "شاه جانوران این است" *

دیگر گفته اند روزی دو بازدار بهم یکجا به کار رفتند؛ ناگاه بیرون در صحرا شاهینی را دیدند که جانوری صید کرده؛ و ایشان هرگز شاهین ندیده بودند * ناگاه عقابی فرود آمد که صید ازو غصب نماید * از ایشان یکی گفت "عقاب گویا شاه جانوران است که صید ازو غصبید" * ایشان درین سخن بودند که شاهین بلند شد و بر عقاب که صید در چنگال، هر مرتبه سرفرو می برد و پر او را میکند، حمله کرده چنان پنجه برگردن زد که گردن او را کنده در ربود، و از فایت زور خود صدمه بر زمین خورد؛ چون گل و خلاب بود چنان در آن محکم شد که جان سپرد * بازدار دیگر گفت که

^۱ قوادم (pl. of قَادِمَة) the "flight feathers."

^۲ بشوید؛ falconers use the word 'bathing' for a certain action of hawks when flying; the word does not necessarily mean bathing in water.

”شاه ایفه“ [یعنی شاه جانوران این است] که داد خود از عقاب گرفت و جان خود را فدا کرد *.

و نیز از میادی که در کوه جهت نخچیر میگشت استماع افتاد که ”روزی در گوشه نشسته بودم و شاهینی کبکی را بر آب شکار کرد و در پنجه داشت * ناگاه عقابی را نظر بر آن افتاد: حمله کرد و کبک را از دست آن شاهین بزور ربود و بجای او نشسته میخورد * شاهین بلند شد و حمله بر عقاب آورد که هم گردن او را کند و بیجان ساخت و هم خود بکناره جوی آب چنان صدمه خورد که بمرد *“.

هم در ایران زمین روزی استاد علی بن منصور بشکار برآمده بود دید که عقابی سرخابی¹ را گرفته است * چون مردمان را دید از آنجا پرید و آن مید را در دست داشت و زنده در پایش می طپید * آن میر شکار شاهین خود را در پی آن گذاشت * آنشاهین حمله کرد و سرخاب را از چنگال عقاب رها کرد *

غرض که شاهین جانور تمام است و فی الحقیقه شاه شکرگان است؛ و هر آن میدی که باز و بخاری و چرخ و شنقار گیرد همه را شاهین هم گیرد؛ و هرچه در وصف شاهین فرموده اند صفات او زیاده از آن است * و بخاری و اصفهانی² در کتاب خود گوید که ”چنین استماع افتاد که روزی در اصفهان شاهینی را بر جانور عرف تغدري³ پرانیدند و آن تغدري دورکش⁴

¹ سرخاب *surkhāb*, the Ruddy Sheldrake (*Oasarca rutila*), the *Chakwā Chakwā* of Hindus, and the ‘Brahminy Duck’ of Anglo-Indians. Its call, “*Main ā, ān chakwā?*” “*Nahin nahin chakwā?*” is very like its Hindi name. In Bengal it is considered the pattern of conjugal fidelity.

² This name is incorrect.

³ *tughdārī* is a name of the houbara bustard (*Otus macqueenii*) ‘vide’ JI. Asiatic Society of Bengal, Vol. II, No. 9, 1906.

⁴ *Dūr-kash*: when an houbara goes straight away and disappears in the distance with the falcon after it, Panjabi falconers say *Tilār jānwār ko lē-gā’i ha* “the houbara has carried off the hawk.”

شد؛ و شاهین در عقب او میرفت تا هر دو از نظر غائب شدند * میرشکار از آنجا مایوس گشته و بخانه آمده تاریخ آنروز را نوشت، و آن شاهین همان روز وقت عصر در شهر ری¹ همان صید مذکور را گرفت و پیش حاکم ری بردند * نام بادشاه اصفهان در شراق² او نوشته بود * تاریخ آن روز را نوشتند * چون خبر باصفهان رسید که شاهین را در ری گرفته اند یکی از قوشچیان را جهت آوردن شاهین فرستادند * چون در ری رسید و شاهین را ملاحظه کرد در همان روز که از اصفهان پریده بود در آخر آن روز در ری تغدري را گرفته بود * از خواجهگان دست جردان³ و ترشیز⁴ استماع یافت که روز جمعه در شبانکاره⁵ شاهینی را بر تغدري پرانیده بودند و وقت نماز جمعه در صفه مسجد دست جردان تغدري را گرفته بود * چون در آن ولایت جانور دار کسی نیست و شاهین از راه دور آمده است تاریخ آن روز را نوشته بودند * بعد بنبوت و بتحقیق رسید * و این مسموع از اهل اعتبار است؛ و در سخت کوشی و دلاوری شاهین شک و حرف انکار نیست - والله اعلم بالصواب *

اما شاهین بر سه قسم است؛ یکی خورده که بلند نشود و مرغان خورده گیرد و بر مرغابیان رونده⁶ باشد و اکثر این رنگ سرخ بود و آنرا آل⁷ نیز خوانند؛ و دویم سیاه بود و سیم سمند بود * و شاهین سیاه رنگ بر دو گونه باشد؛ یکی زرد سر؛ و یکی سیاه از سر تا دم و هیچ رنگ

¹ Ray, the ancient Rhages near Tehran.

² شراق an error of the author's for "straps," here "jesses." Vide note 2, page 2.

³ دست جردان apparently an error for *Dastajird*, the name of several different villages in Persia and in Turkistan. *Muqaddasi* mentions a village of this name in the district of Ray.

⁴ ترشیز *Turshiz* or *Turshish*, a town four stages from *Nishapur*.

⁵ *Shahānkāra*, a district in the province of *Fārs*, the capital of which is *Dārābjird*.

⁶ *Bavanda*, amongst Panjabi falconers *daurne-wāla*, i.e., "unsteady, checking at the lure, raking away."

⁷ *Āl* H. "reddish-yellow" i.e., the colour extracted from the *Āl* tree.

دیگر بار نیامیزد * و سمند بر دو گونه بود: یکی بسفیدی زند و در ابروهایش سفیدی بود؛ و دیگری تمام رخس^۱ بود از سرتا پای؛ و نیز سفید باشد همچون باز، فاما نادر افتد * و سیاه که هیچ رنگ بدو نیامیزد در هندوستان آن را کولا^۲ نامند و بزرگ بود؛ کلنگ و مرغابی کلان را ستاند و هر چند سیاه تر بود بهتر و کم رونده و از آب و سرما کمتر ترسد؛ افقاز^۳ آنرا گویند، و افقاز نام ولایتی است که شاهین های آنجا بهمین رنگ باشند، و هر چه از مکان دیگر بآن رنگ بهمرسد شرفاً آنرا نیز افقاز گویند؛ و زرد سر او از فرو تراست و هر چه بزرگ تر بود کلنگ را شاید، لیکن سست پر بود در بلند شدن * اما رخس که باشد زود بلند شود و زود پرد و دلیر بود؛ و اکثری از ایشان از آب صاف بنرسند و بر کبوتر حریص بود و رونده و بد دل باشد و استادان تدر و کبک و امثال آن را ازو گیرانند * و سمندی که بسفیدی زند و اندر ابروهایش سفیدی بود او بچه تدر و جاقسرق^۴ و کبک را شاید *

صفت شاهین سیاه^۵ که از سرتا دم سیاه بود؛ سینه سیاه، و بزرگ جثه، و فراخ چشم، و خوارزمی^۶ سر، و چشمها بمنگاک اندر، و ابروها

¹ *Rakhs* "a mixture of red and white."

² *Kokilā* a Hindi name of the Indian Koel (*Eudynamis orientalis*). It is a Hindu superstition that when it 'sings' near a house, it foretells the arrival of an absent relation. *Kokilā* (or *kokilā*) is also a Hindi name of a green pigeon (*Sphenocercus sphenurus*) a favourite cage-bird among Indians on account of its weird but musical call.

³ *افقاز* I am unable to trace this word. Can it be an error for *Qafqās* the Caucasus?

⁴ *جاقسرق*; probably a corruption of the Turki *chākhruq*, the name by which the stone-plover of England (*Edicnemus crepitans*) is known to the Turks of Persia. In the Panjab, where it is called *karwānah*, it used to be considered the quarry for the Shahin. In Arabic it is called *karawān* pl. *kirwān* and *karwān*. The Large Stone-plover (*Esacus recurvirostris*), called in the Derajat *abi karwānah* and *shūkan*, is not flown at.

⁵ *Shāhin-i siyāh*; this variety of *shāhin*, the author explains later, is the peregrine or *bahri*, of India and is divided into two races, one breeding in hills and one in islands. Both these races, as well as the Shahins, are by Persians called *shāhin*.

⁶ *خوارزمی*; the people of *Khurāsm* (Khiva) are remarkable for their broad, flat heads.

گستریده و بر بام چشم افتاده و بزرگ و سطر منسر و سیاه رخ و میان هر دو کتف فراخ و گرد و آل سینه و پشت دراز و گردن دراز و پر دم کوتاه و برگرفته و بزرگ دمچه^۱ و سطر ساق و گرد ران و بزرگ چنگال و انگشتان دراز و سیاه زبان و در بیخ زبان دو خط سیاه و برگرسنگی ناشکیبا و در وقت خوردن خشمناک و حریص بر شکار و زود بلند شو و در خواندن زود فرود آینده و اکثر از تندی و دلیری صدمه بر زمینی خورد بقوت و چون بالا پر شود گریا که سنگ از منجنیق و گاه در هوا کلنگ را گیرد و گاه بقوائد شاهین کوهی از زیر گله کلنگها آمده ببالا خیزد و بگیرد و آنرا در هندوستان بحری نامند و ایرانیان همه را شاهین خوانند و آن دو قسم است یکی صنف از آن کوهی و صنف دیگر بحری^۲ که در دریا بچه کند در آن جزائر که آشیان آنها کسی ندیده و آن صنف دیگر که در کوهها بچه دهند از آن اکثری آشیانها دیده است *

صنف شفقار و کلر و کردار آن * بدانکه شفقار بر چهار رنگ بود : سفید که بر آن هیچ رنگ دیگر نباشد و منسر و ناخن او سفید باشد و آنرا طیغور^۳ خوانند دیگر سفیدی باشد که بر هر سر بر خورد و بزرگ لونههای سیاه بود و منسر و چنگال او بس محکم و سفید و آنرا نگارین خوانند و بغایت مبارک و میمون دانند و عزیز دانند و نیز نوعی دیگر باشد که در جزیری^۴ همچون شاهین و چرخ بود و بزرگی زرد تر از ایشان بود و چون کریز خورد کبود گردد مانند شاهین و این نوع از همه کوشنده تر باشد و سیاه نیز

1 "turned up."

2 *Dumcha* or *dum-gasa* is a cooking term for the pope's-nose.

3 بحری is here used as an adjective qualifying the species *shahin-i siyah*; 'vide' also note 8, p. iv.

4 *Tigān*, etc., is in Persia the "white goshawk" but the term is also applied to any albino bird.

5 جوزی for چوزی (and also چوزگی); lit. "chickenhood," is the 'sorage' of a hawk. In India a passage-hawk in the immature plumage is a *chūz* till it has moulted or is nearly through the moult.

باشد^۱ * اما شفقار هر چند بزرگتر بود نیکوتر؛ پاکیزه روی، و سیاه چشم، و سیاه زبان، و سیاه منقار، و چنگال محکم، و انگشتان دراز، و پوست پای نازک، و دراز گردن، و دراز پای^۲، و پر دم دراز، و بزرگ دمچه، و خوش خور، و برگرم شکم، و بسیار خوار، و زربکار برد، و پهن -ینه، و پهن دوش، و نرم پر رنگی^۳ و بزرگ، و چهار سو پشت^۴، و زود آموزنده، و فراخ حلق، و فراخ دهان، و فراخ میان هر دو پای، و سوراخ بینی کشاده، و گوشه های دهان گرد، و دور بین و تیز نظر * اما همه قواعد طیار کردن و آموختن آن ببخیری ماند که گفته خواهد شد؛ از آن معلوم می شود *

صفت و نشان چرخ * بدانکه چرخ سه گره بود، و بر پنج رنگ: سفید، و سیاه، و سرخ، و زرد، و خاکستری رنگ بود؛ و سواى این رنگ دیگر نباشد * و از این رنگها بهترین سر سفید باشد که بر پشت نقطهای سفید بود و دم او بسفیدی بیشتر زند، و این نوع را نگارین خوانند * و هر سفید نیز باشد که سر دم او زیاده از قانون جانوران دیگر سفید بود، او را مردارید دم خوانند * و سفید نگارین هم باشد * و صاحب باز نامه ایران علی بن منصور در کتاب خود گوید "بوقتی که بندگی مخدوم جهانیان صاحب قران اعظم اعدل نجم الحق و الدنيا و الدین خواجه علی نیشاپوری اعلی الله شأنه و خلد زمانه مرا بعضرت بادشاه قیلقومر یالوس جغتای^۵ فرستاده بود آن قسم چرخ سفید دیدم که از باز طیغو سفید تر بود و تمامی پرغزه^۶ پرهایی

¹ From these descriptions it would appear that more than one species of Jer-falcon is included under the term *Shunqār*. The descriptions might apply to the four species, the Greenland Falcon (*F. candicans*), the Iceland Falcon (*F. islandus*), the Norway Falcon (*F. gyrfalcon*), and the Labrador Falcon (*F. labradorus*).

² دراز پای; *changs* at least are not long-legged.

³ *Narm-par* is "down." *Rangin-u-busury*; there is a copyist's error here.

⁴ *Chahār-sū pushht*; meaning of this expression not traceable.

⁵ *Jaghātāy* or *Chaghātāy*; a clan of Mongols, and also the name of the grandson of *Chingis Khān*.

⁶ *perghā* properly that portion of the quill of a feather that is in the flesh, is here apparently the shaft.

خورد و بزرگ او بغایت سیاه بود که امیر دولت تیمور داشت و او بغایت نگارین و پاکیزه بود * چرخ باید که سخت گوشت بود و بزرگ و بعیاهی زند و بسیار گوشت و بزرگ سر و زشت روی و سخت منسر و دراز گردن و فراخ کف پای و دراز انگشت و چنگال محکم و با قوت و سیاه ناخن و پهن هینک و دراز قوادم و ساق کوتاه و سطر و مروارید دم و دراز و سیاه زبان و شتاب خورنده و ناشکیبا در گرسنگی و منقارش نیکو سخت و پر زور باشد چنانچه گردن مرغان بزرگ بدان بشکند و نشستن او مثل سگ¹ بود و دلیر آنچنان که با بازان بشکار برند² * در وادیها و مرغزارهای کساد شکار کند و صیدش تدر و مرغابی³ و خرگوش و تعذری بود و بآب خوردن آید و باز بسوی بیابان بطلب موش رود *

مفت بحری⁴ و سنگ سنگ⁵ و خنانه⁶ و کار و کردار ایشان *

اما بحری هم نوعی است از شاهین، فاما او در جزیرها در میان دریا باشد و آشیان آنجا دارد و چنین گویند که چون از آشیان بیرون آید عکس خود را در آب بیند و از غایت پر دلی خود را بر عکس خود زند تا فرق شود * و بحری بر دو گونه باشد: از سر تا دم سیاه و رخس⁷ نیز باشد * اما شائسته و بهتر هیاه بود * و آنچه بزرگتر و دراز تر و تندر تر بود

¹ To sit like a dog probably means to sit very upright on the perch.

² — که با بازان بشکار برند ; meaning obscure.

³ مرغابی; certain races of *chargh* may prey on wild-fowl, but many *chargh*s, when trained, will vomit if fed on the flesh of water-birds; vide JI. As. Soc. Beng., Vol. III, No. 8, 1907.

⁴ بحری, in Hindustani sometimes incorrectly بهری, is the peregrine and has already been described under *Shāhin-i siyāh*, of which it is said to be the race that nests in islands.

⁵ *Sang-sang* is, the author states later, a species of *shungār* brought from Rām (i.e., Greece, Turkey and Asia Minor). In some parts of the Panjab, however, it is a term applied to an undescribed species or variety of *Baker* with feathered tarsi.

⁶ خنانه, later written خنانه, is said by the author to be a species of *chargh*, or something between it and a *shāhin*.

⁷ *Baksh*, "a mixture of red and white."

بهنر باشد * چون در باب چرخ و شاهین صفتهای ایشان تقریر رفته و در بدو عیب و هنر ایشان یاد کرده ایم و این صفت جانوران از ایشانست بتکرار مذکور نشد * و خود کردار بحری عیان است مانند شاهین، مگر آنکه بحری در بلندی کار کند و عقار را نیکو گرداند و گیرد، و این خصلت به شفقار ماند و کلاغ¹ را نیز چست گیرد * و آموختن و کشاد کردن او در باب طیار کردن جانوران هیاه چشم مذکور خواهد شد *

فاما او را در هوای خشک کریز دادن مشکل است بدین سبب که او جانور دریائی است و پر او تحمل هوای خشک نکند، شکفته شود؛ و چون از کریز بیرون آید پرها² پرتردد * و در کریز خانه پیوسته پیدش او آبها باید نهاد؛ زمین کریز خانه تر باید داشت و دیوارها را آب باید پاشید و طعمها که دهند بروغن مسکه و بنفشه و نیلوفر آلوده باید داد *

اما سنگ نوعی است از شفقار و او را از حدود روم آرن نواحی آرنند و آنرا شفقار قرابه³ خوانند *

و نیز خنآقه⁴ نوعیست از چرخ و برنگهای مختلف باشد، و در میان چرخ و شاهین؛ و هرچه چرخ و شاهین گیرند ایشان بعضی را گیرند و بعضی را نه؛ و آموختن و کشاد کردن ایشان و بولی دادن همچون شاهین و چرخ است * صفت طغزل⁵ و نشان و کردار آن * طغزل جانوریست میانه باز و شفقار، سرو پاهایش مانند باز، و تنه و بالهایش مثل شفقار؛ و آن بر دو گونه بود: یکی سیاه و پایش بغایت زرد و شفاف چنانکه گوئی آب زردان

¹ کلاغ، probably a copyist's error for گلنگ.

² شفقار قرابه؛ qurāba, "like, resembling."

³ خنآقه vide note 6, p. 15.

⁴ Tughral, probably the Crested Goshawk (*Lophospizias trivirgatus*) the *gor besā* and *churiyāli* of some Indian falconers. The Crested Goshawk has been trained in India. The *tughral* is mentioned in the *Shāh-Nāma*.

داده اند، و دیگری را منسر و چشم سرخ^۱ همچون خروس، و بعضی را منسر و پای سفید همچون عاج، و ناخنهای آن بغایت سیاه و درشت *

صفت شایستگی طغرل • هرچند بزرگتر بود نیکوتر بود؛ سیاه، و خورد سر، و دراز پای، و دراز قوادم، و کوتاه دم، و سخت چنگال، و انگشت باریک و دراز، و گرد سینه، چهار سوی پشت^۲، و فراخ کتف، و پهن پشت، و پام ابرو بیرون برآمده، و چشمهای اندر مناک، و پاکیزه روی، و خوشخوی * و در زمان ملوک عجم او را بغایت مبارک و همایون میدانستند و عزیز الوجود، و او بسیلر چابک و تیزکوش بود؛ و هر آن جانور که باز و شفقار گیرد او هم گیرد • او را بدو نوع تیار گفتند: یکی مثل باز چنانچه در فصل باز گفته شود، و دیگری چون شفقار، یعنی او را بقرالخوانند: و بارلی دادن و طیار کردن آن نوع بباز ماند؛ و این نوع ثانی به شفقار تعلق دارد، و آن در فصل شفقار مذکور خواهد شد؛ و از خطا و چینی آرند • و ابو التجری در کتاب خود آورده است که خوارزم شاه^۳ در سال چهار صد و نود و یک جهت امیر اسمعیل بن احمد^۴ یک بهله^۵ از خوارزم فرستاده بود، سیاه رنگ، و زردی منسر او بغایت زرد، و سرخ چشم مثل چشم خروس • و استاد علی بن منصور گوید که ”در زمان بادشاه فغفور^۶ یکی دیدم که صیادان بر لب دریای مازندران گرفته بنظر بادشاه وقت آوردند و او را هیچکس نشناخت که چه جانور است؛ بباز نامه رجوع آوردند • از علاماتی که در آن نوشته بران اتفاق نمودند که طغرل همان است“ - والله اعلم بالصواب •

^۱ Vide note 4, p. 14.

^۲ خوارزم شاه، Qutb 'd-Din Muhammad, *Khwārazm Shāh*, first of this title; Governor of *Khwārazm* (Khiva) from 490-521 A.H. (1097-1127 A.D.).

^۳ I am unable to discover a prince of this name about the year 491 A.H.

^۴ Bahla is a hawking glove; یک بهله باز = one goshawk.

^۵ Faghfūr is a title given to any and every Emperor of China.

باب سیوم

در کیفیت چشم کشادن جانوران گلال چشم مشمتمل بر شش فصل

فصل اول در چشم کشادن باز بطریق استادان ایران * اما چون باز نو چشم دوخته بدست آید او را شب اول پیش چراغ برده اندکی چشمش بکشای و بمدارا و آهستگی سلوک نمایی و دست بستختی برو منته و بفرمی دست کشی کن و زیاده از سه روز چشم بسته مدار: و چون خواهی که چشم بکشائی شب اول اندکی وا کن و دو نیم پاس شب بیدار کن و بردست نگهدار: و شب دوم برقرار شب اول: و شب سیوم نیم چشم وا کن و تا نیم شب بیدار دار، بعده بنشان تا آسایش کند: و شب چهارم تمام چشم باز بکشای تا همه جاها را روشن بیند * و زنهار که در روی باز در نگری مگر دزدیده بدنباله چشم، و اندک اندک روی بسوی باز بگردان * و باز را بفواز و بردست داشته باش تا که در آسایش برقرار نشسته باشد و پاره گوشت بحیله زیر پای باز بده تا بخورد و سیر کرده به بند * زیاده از یکپاس شب اول بردست نکیر که اول است، و شب دوم نیم شب، و شب سیوم تمام شب تا سحرگاه: و صبح باز را بر نشیمن ببرند تا به نشیند و خروشتن را بیفشاند و پرهای خود را آراسته و هموار کند و آرام گیرد * بعده چون سفیدی بدمد بتاریکی پیش باز برو: زنهار که در تاریکی استاده بسر باز نروی: و چون پیش باز روی نرمک با خود

سخن بگو؛ و چون بنشیني¹ پشت خود را بطرف باز کنی و بی تصدیع بر دست گیر * از پشت و پهلوئی باز کسی نگذرد که باز نرمد؛ و تا چاشت بر دست دار * بندهایش کشیده مدار بل فراخ بگذار که باز ملول نشود و هر دو ناخن سبباً باز در وقت دست گرفتن بر یکدیگر نهاده باشد؛ و گاهی شراقیایش کشیده دار که در وقت پراندن پای کوب نماند و آزار نه بیند * و چون باز خواهد که پای بالا بر کشد و بجنباند پس سست بگذار بندهایش را، تا باز بدنش نگردد؛ و اگر نگذاری، باز نو تنگدل شود و پای کوب شود * و چون چاشت گاه رسد گوشت پشت مازه² گوسفند گیاه خواره که هندی آنر بجای پشت³ گویند زیر پای باز بده و سیر کن و چوبی پیش باز بنه تا خلل کند⁴ و دهن پاک کند؛ و بجوبی که خلل را دستور بود دهان باز را پاک کن که هیچ رگ و ریشه گوشت زیر زبانش نماند * و باز نور را بر پدواز⁵ سطر به بند تا بوقت نماز عصر؛ و از چکس حذر کنی که اکثر علتهای جانوران نور را از چکس افتد؛ و در خانه تاریک دار، تا در وقت برداشتن تصدیع نه بیند * چون نزدیک بشام رسد پیش باز برو و همان قسم بردار، و در رهگذر بنشین؛ و اگر باز پدواز را بچنگال بگیرد بر مدار که باز بد خو گردد بلکه صبر کن تا پای بکشد؛ آنگاه بردار * و اگر بر زمینی نشسته باشد از زمینی هم بر مدار؛ نوعی جهد کن که بر پدواز باز را برداری و بر دست گیری تا خوشدل نشسته باشد * و اکثر طغاره آب پیش

¹ بنشیني؛ a goshawk's perch is often very low.

² گوشت پشت مازه is the tender flesh near the backbone in a saddle of mutton or lamb. The expression occurs even in Arabic MSS. on Falconry.

³ بجای پشت؛ in Panjabi *bachs* is the lean portion of the shoulder, without skin, fat, or bone.

⁴ *Khilāl kardan*, the feaking of old falconers; *khilāl* "a toothpick."

⁵ *Padwās* or *patwās* is a perch for pigeons or hawks made of two upright poles and a cross bar; in India it is generally high. In Arabic this pattern is said to be called *مبقعة*.

باز بنه وحيله کرده باز را آب خواره کن (که همه علت باز نورا از تشنگي افتد) تا باز آبخواره شود و از همه رنج ايمن باشد و زود آموزنده و بر شکار حريص گردد *

در کشادن تعجيل مکن که استادان فرموده اند که باز را بدو سال چشم¹ کشايند و طيار کنند و اگر شتابي کنند در یکسال کشاده کنند؛ و جرّه و شاهين در چهل روز کشاده کنند و کمتر از بيست روز مطلق نکنند که تعجيل بالا تر ازین ممکن نيست؛ و چرخ را در دو ماه کشاده² کنند * و اگر درين ميانه جانور را غلطي افتد، که هندي آنرا چمک³ گویند، باز را از همان خانه که دران ترسيده باشد بخانه ديگر ببر و اندران خانه کشاده کن و خانه روشني و تنها باشد * در ابتدا اندرون خانه باشد بعد از آنکه از غلط ببرد از آن خانه بر آرد *

چون بر گوشت حريص گردد اندک اندک بر دست بجهان، و از آن جهانيند بخواندن رسد؛ و هر که باز نورا از دور بخواند البته خطا يابد * زهار باز نورا از دور بخواني تا آنکه گستاخ شود و راست آيد و بر خاشاک⁴ يعني طعمه نشيند * و اگر محرم⁵ ناشده را از دور بخواني، يا از طعمه خطا کند و بر ساق دست نشيند، و يا هيچ نخورده بد خو گردد * باز را اندک اندک از زمين بايد خواند تا ايمن شود * سه روز از دست بدست بخوان

¹ چشم کشادن lit. "to unseal the eyes"; the author, however, by this expression means "to train fully." Indian *bāzdārs* have certain profitable axioms: a goshawk must be watched for forty days, and for this two assistants are necessary, and also an allowance of oil, blankets, *chārpā'is*, etc., etc.

² To train a *chāgh* to *houbara*, eighteen to twenty-one days only are necessary; to kite, thirty to forty days; and to gazelle, probably much longer.

³ *Ohamak* sub. H. "shying," the *jaṣṣ* of Baghdād falconers; when a goshawk, frightened by some particular sight or sound, takes an incurable fright or dislike for that particular thing, it is said to have got a *chamak* for it.

⁴ خاشاک probably a copyist's error, for *khurāk*.

⁵ محرم; the author means مأنوس.

چنانچه ده گز مابین میر شکار و باز دار فاصله باشد و زیاده ازین نباشد و چون دانی که شائین شد، پس، از دور با آواز بلند بخوان * باز نور چنان نگهدار که چون از روی پدواز برداری جسته بر دست نشیند * و چنان باید که همواره با طعمه پیش باز روی تا بر آن عادت کند و آخر بی طعمه از پدواز بدست آید؛ و اگر از پدواز بر زمین نشیند برمدار¹ * و چون بخوانی حلقه آهني بر دوال² باز بسته طنابی را از آن حلقه بگذران * و زنه را که زنجیر دراز در آن حلقه نباشد که گران شود و صدای آن زنجیر شنیده باز به عقب نظر کند و برمد و بدخو گردد و بترسد و پس بین شود * و چون از دور بخوانی طناب را در کمر هردو بازدار، یکی آنکه باز بر دست داشته باشد دیگری آنکه بخواند، به بند و کشیده دار بس محکم، تا باز را در آمدن آزار نرساند و تصدیق نه بیند؛ و چون نزدیک رسد باید طناب را اندکی سست کرد تا باز درست بر طعمه آید، و اگر نه، سینگ باز بر زمین صدمه خورد و آزار بدو رسد؛ و طناب کمتر از صد گز نباشد * و چون باز را بخوانی اول بر دست کسی که باز باشد او را خبر کرده آگاه کن، آنگاه باز را بخوان؛ و هرگز بی آگاه کردن مخوان که باز در آمدن خطا کند و کم رود * و باز را یک طرف دار یعنی اوریب³ دار و بنوک چشم⁴ سوی باز میدیده باش و بانگ همی کن؛ و دوبروی باز هرگز بانگ مکن * و چون باز نزدیک رسد بمرغ، دست را بر قرار یکجا قائم دار که جانور از مرغ خطا نشود؛ و چون گرفت شراقهاش

¹ The author means that the falconer should call it to his fist and should not stoop and raise it.

² *Dudāl* P. (and *dudāl* H. subs. fem.) "a strap," etc., is a common word in the Panjab for "jeases."

³ *اوریب* H. "Slanting"; generally of cutting cloth crossways from corner to corner; in Persian usually *وریب*.

⁴ *بنگوشه چشم* vulgar Indian Persian for *بنوک چشم*.

نرم فرو کش؛ و شراق ناکشیده زنهار سیر مکن که خطا است * بدانکه پانچه¹
بند را ناکشیده سیر کردن، باز را بدخو کند و البته چنگال در دست میر شکار
محکم کرده مجروح سازد *

باز نور سه نوع خوانند است؛ یکی بر زمین نهانی و از آنجا
بر دست بخوانی؛ و دوم آنکه از دست دیگری بر دست خود بخوانی؛
و سوم آنکه از بلندی ها و درختان کلاں و بامهای بلند فرو خوانی * و بازی
که دست خود در بهله سخت کرده باشد جبراً بر مدار و بهمان طور بگذارد
تا خود دست رها کند؛ آنگاه بخوانی * و باز چنان باید که بی گوشت
از پدواز بدست آید و به پدواز رود؛ و بازی که پدواز دوست باشد البته پدواز را
طلب کند و اگر موجود نباشد و بطلبد و باز دار مدعا را معلوم نکند پس
از طپیدن بسیار دست باز سست شود و در پایش درد خیزد و دست
باز دار را دشمن داند و بگیرد *

چون باز بآمدن بر بانگ و مرغ گستاخ و طیار شود آنگاه باید که
باز دار کبوتر چشم دوخته نابینا کرده همراه دارد و باز را از نزدیک یعنی
نصف پله بخواند؛ و چون بقدر نزدیک رسد کبوتر را پیش باز فرو اندازد
تا بگیرد؛ و بعده بکش و بانگ و سرفه کن و گرد باز همی گرد تا ببانگ
و سرفه و گشتن آدمی دور سر خوی کند؛ و چون خوردن گیرد بازوی
کبوتر برکش و از دور برخوان تا بیاید؛ و نیکو سیر کن و سخن بگو "بیا"
قا رام شود؛ و بر زمین افکند و بر پایی خود نشانیده و دست راست

¹ پانچه بند; in modern Persian *pācha-band*, "jesses"; but in certain districts of the Panjab the term is restricted to jesses made of silk or cotton with rings ('varvels') attached. The bit of broad-cloth inside the loop of the *pācha-band*, which distributes the pressure on the front of the 'stalke,' is called *anārī*, which is perhaps a local word for "ring."

بالا برده بر آن بخوانی تا راست بیاید و سیر کن * چون باز بدین مرتبه
رسد و نرم شود پس او را دز بازار آهنگران و مسگران¹ باید برد و در کوچها
و بازارها بگردان تا نیک رام شود * بعد از آن در گشادهای بسیار بگردان
و همواره پیش آب ببر تا در آب رود و غسل² کند و بنوشد تا از زحیر و گاهش³
ایمن باشد * و زنهار که بامداد باز بگرمابه نبری و آنجا منشین تا نرم اعصاب
و نرم اعضا نشود که آن کار جاهلان است نه از آن میسر شکار؛ زنهار که بامداد
مردم صاحب جنب در گرمابه میروند لهذا در آن وقت بازار را بگرمابه بردن
خطا است که هیچ آفت بد تر از چشم زخم اهل جنب نیست * *

و چون بازار از طناب وا کرده و بی طناب بخواندن راست بیاید پس
از درختان کلان و بلندیا فروخوانی؛ و چون گستاخ آید چند مرغ بانگ آور⁴
زیر پای باز بکش و سیر کن * گردن ماکیان ماده بخوران ولی گاهی گردن
مرغ نر نخورانی که او در هر مهره خاری دارد چنانکه مهره⁵ مار خار دارد،
بمثل خار خشک بود، و از آن سبب روده جانور پاره شود و بیم هلاک است *
بعد از آن یک کبوتر کوفته بال⁶ بپران تا باز آشنا شود و بگذار تا بگیرد
و پرهایی او را بکند و از هر جا که خواهد بخورد * دویم روز از بلندی
فروخوانی و چون نزدیک آید کبوتری بیرون انداز تا بگیرد * دیگر روز

¹ i.e., the noisiest part of the city.

² غسل for آب بازی; in India *ghusl* means any sort of bathing, but in Persia only bathing for purification.

³ زحیر و گاهش; vide Bāb. XV, *faḥṣ* 17th.

⁴ Vide JI. As. Soc. Beng. Vol. III, No. 6, 1907.

⁵ بانگ آور may mean "noisy," of fowls, etc., or else of cockerils "just beginning to crow."

⁶ *Muhra* here vertebra.

⁷ *Khar Masak*, a plant with a prickly fruit; used in medicine. According to Watt's *Dictionary of Economic Products of India* its scientific name is *Tribulus terrestris*.

⁸ کوفته بال an error of the author; for *bāl-kashida* or *bāl-kanda*.

یک مرغ در گشادیها رها کن تا باز آنرا در آنجا خود به بیند و خود بگیرد و خود از هر جا که خواهد بگذرد؛ و تو نیز سخن گویان بباز و نوازش کفان پیش باز برو و سیر کن؛ و چند مرتبه چنین کن تا باز را در آشنائی و خوشخوئی عذر و احوال نباشد و هیچ باقی نماند * و اگر باز گاهلی کند، از بد اصلي باز بود: پس یکدو گرفته بال دیگر بدهند تا بد خوئی را بگذارد *

اما باز دار طعمه شفاش باشد و باز فوراً از همه گوشتی باید سیر کرد بغیر گوشت عک^۱؛ و باید امتحان کرد که کدام گوشت بطبع باز موافق تر است و کدام گوشت را زود هضم کند، و همواره بهمان گوشت سیر کند؛ و نیز طعمه گوناگون باید داد * اگر باز لاغر باشد طعمه از گوشت بچه کبوتر فربه باید داد * و چون مرغ بباز دهی استخوان ران مرغ همچنان با گوشت بده، و اگر باز استخوان خورده هضم کند آن علامت تندرستی باز است؛ بدانکه هیچ علت ندارد * و اگر استخوان هضم ناکرده از دهی بر آرد پس بمعالجه مشغول شو که سرنی بر باز غلبه آورده و معدة اش را ضعیف گردانیده * نباید که گوشت هر مرغی که باز شکار کند بخورانی؛ مگر این چند لحوم دادن روا است، چنانچه گوشت کبوتر و قذرو، و یاحسین^۲ و سار ماده^۳ و کندره^۴؛ و چنان باید که بیشتر گوشت ماکیان سیاه بباز دهی * و پرهیز کنی از پر دادن بسیار، و ندادن مطلق هم خوب نیست؛ و استخوان بسیار مده؛ و قتیکه پر دهی گردن ماکیان سیاه دهی تا آن استخوان گردن ماکیان روده باز را پاک گرداند؛ و استخوان های مکسره مده تا روده باز را فراخ نکند؛ و از پای کبوتر ناخن

^۱ عک A. and T. "A magpie." The common Indian magpie (*Dendrocitta rufa*) is by falconers of the Panjab called *lāf*; *mahtāb*; and *chānd*.

^۲ *Yā Husayn*; is some species of partridge.

^۳ *Sār* in Persia "a starling," but in India it is the Persian word for "a mina."

^۴ *Kandara*: according to a marginal note of the author's this is a "woodpecker." In Persia woodpeckers are generally called *دلوکوب*.

و استخوان ساق برآورده بباز باید خوراندن؛ و پرو استخوان بهم یکجا نباید داد که باز از آن آزار بیفتد و سفره¹ جانور تباہ گردد؛ و گوشت بآب گرم دادن در زمستان نافع است و در تابستان آب سرد با طعمه بده که خوبی دارد * و گوشت مایکان سیاه لز همه گوشتها بهتر بود و گردنش را بروغن خودش چرب کرده بخوراند که همه علت باز را از معده پاک کند و شوخ² را زائل کند * و از گوشت گاو پرهیز باید کرد که سرد است و کاهلی و اسهال خون و قراقر در شکم باز پیدا کند و کرم و باسور می آرد * دونده را گوشت دونده و پرندۀ را گوشت پرندۀ باید داد * و چون باز را سیر کفی از پشت او کسی را گذشتن مده³ مبادا باز بترسد و گوشت نافه⁴ افتد و علاجش مشکل : و باز نو را دست بر پشت مگردان *

و بعد از سیر کردن زنهار از دور یا از بلندی بر چکس نیاندازی که میچاد دست باز از چکس خطا شود و سیفۀ باز بر چکس صدمه خورد و از آن ضرب علتی پیدا شود *

چون باز باولی کبوتر و مرغ بگیرد بر تندرو⁵ که در هندی بگله گویند و یا کبک که در هندی چکور نامند بپران و سیر کن؛ و اگر کوشش نکردی و باز از شکار خالی ماند البته بد خو شود و در جائی که مرغی بغه⁶ شود باز بغه داری کند و این همه قواعد و احتیاط بر خود لازم دانی * و چون باز بغه دار

¹ سفره *supra* H. and P. the "anus." Possibly though this is a copyist's error for *مفره* which in modern Persian is one of the words used for a hawk's 'casting.'

² شوخ *Vide Bāb. XV, faṣl 4.*

³ مگذر که بگذرد an Indian and Afghan idiom for گذشتن مده.

⁴ نافه *Vide Bāb. XIV, faṣl 5.*

⁵ بگله; probably there is a copyist's omission here; *bagulā* H. is a "paddy-bird," whereas *tadaru* is a "pheasant."

⁶ بغه شدن *buna shudan*, "to fall at mark."

گشت و خو کرد پس چند روز از بله بردست خوانی و بردست سیر کنی تا بدان عادت گیرد و هرگاه مرغی را بنه کند و تو برسی زود بردست تر آید؛ و چون چند بار چنین کردی نیکوتر شود * و هرگز بر بنه باز را سیر نکنی بلکه بمرغی دیگر پرانی و چون بخوبی گیرد از آن سیر کنی * مرغ که خواهی بر آن باز را بهرانی اول در عقب او آسمان تاخته مانده کنی تا باز باسانی آنرا گیرد تا آنکه باز تیزرو و راست چنگال شود؛ پس هر روز بیک مرغی قناعت کن تا برسد بده مرغ : و هر روز بشکار ببر تا باز مشتاق شکار شود؛ آنکه بر مرغ آبی باید پرانید *

اما اول بمرغابی چشم دوخته نابینا بپران تا باسانی بگیرد و رنگ شناس و صورت شناس گردد؛ بعد ازان بمرغابی صحرائی بپران و هر روز بیکدست قناعت کن تا ده مرغابی گرفته است که باز خوب طور صید خود را بشناسد؛ پس هرگاه که خواهی بشکار ببر؛ اما چند روز متواتر شکار کن که بهتر و بلندتر گیرد و اگر سستی کند از او مپندار و حيله مکن تا موافق خواهش خود¹ بپرانیدن بسیار نیکخو شود *

از باد مخالف حذر کن و باز را روبروی باد پرانیدن بهتر است و باد مراد باز روبروی است والا خطا بسیار کند * و در پرانیدن طبل زدن بروقت بهتر است که مرغابی ازان نیکو بالا تر شود؛ و باز تیز پر مرغابی گیر را طبل از دور زنند * چون بر تدر و کبوتر پرانی زنگ² در پای چپ باز باید بست و اگر فراخ بلندی زنگ بناخن نر انگشت³ باز صدمه رساند و ناخن باز بدرد آید و صید رها کند *

¹ بکن ممکن — نیکخو شود — از پندار؛ text corrupt; meaning not clear. For ممکن read بکن P

² Zang "a bell" (dimin. sangāla). The common word in the Panjab for a hawk's bell is zil fem., P. and T.

³ نر انگشت "the thumb; the great toe; the hind toe of a bird."

باز را بیدار خود معمر باید کرد تا اگر روزی باز پی شکار در بوستان
افتد و تو باز را نه بیغی و نعره کنی بیدار تو بیاید *

باز نور الهه از گوشت فرو نیاری بلکه قربه باید داشت که همیشه
تازه رو و بر شکار حریص باشد * و اگر جانور را لغو داری ازو هیچ مزه نیابی؛
و همه عیب که در باز بهم رسد از لغوی است و در دشت و صحرا بهر
مرغی که پرانی کمتر گیرد؛ از غایت لغوی و کم قوتی کمتر مرغان رسد
و اکثر خالی برگردد؛ و چون نیروانی زحیر و کاهش پیدا کند * باز را همواره
قربه باید داشت؛ اگر بفروبی شکار کند بهتر والا^۱ خوش منش گردد *
اگر خواهی که باز مرغان بزرگ گیرد، سه لقمه در شراب ناب تر کرده
بخوران تا دو روز؛ و روز سیوم بهر مرغی که پرانی گیرد *

اما باز را بر این چهار چیز حریص نباید کرد؛ یکی بر آتش و دویم
بر سگ و سیوم بر زن و چهارم بر کودک؛ مبادا همراه مرغ در آتش افتد و یا
قصه سگ کند و یازن و کودک از نادانی ضرر بباز رسانند * بهر حال قربه
داشتن بهتر است و الله اعلم بالصواب *

فصل دوم در چشم گشادن باز - طریق استادان هندوستان
که مروج است و معروف * بدانکه چون باز نو چشم دوخته بهمرسد
اورا بتوجه تمام بر دست گیرند و نوازش کنند * و کلاه باید پوشانید
و پایچه بند^۲ پوشانیده یک ریسمان سیاه عوض چلغو^۳ در گردنش باید
انداخت تا عادت چلغو کند؛ و هم ریسمان سیاه از برای زخم چشم خوب
است * و بعضی بمجرد آمدن طعمه خورانیده و ریسمان از چشم کشیده طومانه

^۱ والا؛ here = "at least"

^۲ پایچه بند vide p. 22, note 1.

^۳ چلغو vide p. viii, note 2.

دهند * ولی اکثر مردم تا شب نهدارند و شب برای احتیاط از رمیدن کلاه پوشانند ؛ آنگاه در طعمه داری^۱ و شب بیداری او مغفول شوند *

طعمه صبح باز نوراً گوشت بر قدر چهار گنجشک و آخر روز پنج عدد گنجشک از پر و استخوان معمولی و متعارف صاف کرده و باندک آب تر کرده بخورانند و همواره شب و روز با احتیاط بیدار دارند تا هفت شبانه روز ؛ و چون غلبه خواب بمرتبه بر باز مستولی گردد که هیچ فکر بجز خواب در دلش باقی نباشد آن زمان کلاهی روزن دار در سر او پوشانند و در بازار برند و در کوچها گشت دهند تا از آن روزن همه چیز تحقیق کرده به بینند * اما بروز اول در آن کوچهای گردانند که آمد رفت مردم در آن کم باشد و چراغانی و روشنایی آتش نیز کم و اندک بود * و تمام شب نزدیک سنگ بانگ کنند دارند و آخر شب وقت دو گهزی^۱ باقی مانده کلاه بی روزن را که روز در سر باز می باشد در خانه تاریک بپوشانند ؛ اما در گوشه برده بسپک دستی آنها بپوشانند که باز بد کلاه^۲ نشود * شب دوم همان روزن کافی است و هیچ کشاده تر نکند * ولی شب سیوم چون باز را رام بینی روزن کلاه را اندکی بسوزن سرخ شده کلن تر کن ، ولی یکایک کشاد نمودن خوب نیست * بهیمن دستور یک شب در میان فانه کرده شب دیگر اندکی روزن کشاده تر کنند تا آنکه بدانند جواری^۳ رسد و باز از آن همه چیز هریدا بپند ؛ آنگاه هر شب قدری بدرفش سراحی بریده روزنها کشاده تر کنند تا که بقدر نخودی رسد و مقدار چشم باز سوراخ شود ؛ بعد از آن بسیار باید برید که زود چشم وا شود ؛ چنانچه در بیست شبانه روز کلاه شب از سر باز

¹ *Gharī* H. about 24 minutes. There are 60 *gharī* in the 24 hours. In modern Urdu *gharī* means an English hour.

² *Bad-kulāh*, "hood-shy."

³ *Juwārī*, "Indian millet," the grain of which is somewhat smaller than a peppercorn ; the word is a diminutive of *juwār*, "maize."

بردارند * بعده آخر شبها¹ از نزدیک بر مرفی طلبند و همانوقت سیر کنند * و روزن کلاه روز را بسوزن باریک نموده در سرباز پوشانند و بدستوری که در روزن شب مذکور شد روز هم بهمان دستور بعمل آرند : و چون روزها هم چشم باز تا بام ابرو واز شوند پس از نزدیک بر مرف باید طلبید *

زهار که بروزن تنگ که هنوز چشم و ابروی باز از آن نمایان نباشند بر مرف و گوشت پاره نباید طلبید، ورنه نظر باز از مرف خطا شود و سینه اش بر زمین و یا چربی صدمه خورد و آسیب بباز رسد * بجای کشاده که در آنجا کسی دیگر نباشد مگر میر شکار و بازدار باز را بدست داشته باید بر مرف طلبید و سیر کرد * و چون نیک بر مرف بیاید و گستاخ شود کلاه از سرش گرفته سیر کنند و بار دیگر کلاه بر سر باز نهند و در باولی دادن مشغول شوند * چند باولی در آج میخ بند دهند : و چون صورت هفتاس شود پس چند باولی کم پر بدهند * هرگاه شلانی شود صاف کرده بمصری خالی، بشکار برند - و الله اعلم بالصواب *

فصل سیوم - در چشم کشادن باز باستعمال جنتر * * بدانکه چون باز نو بدست آید شب اول او را تا نصف شب بر چکس بدهند و نصف آخرین بر دست گیرند و با احتیاط بیدار کنند * و شب دوم تمام شب بیدار دارند * و شب سیوم در خانه تاریک بوده موافق نوشته ذیل بعمل آرند * اول یک نای دراز اندرون خالی کرده و در دروازه خانه سوراخ کرده آن نای را از آن گذرانند و جایی که سر آن نای برسد طغاره پر آب کرده زیر آن نهند : و یک سنگ و یا چوبی گران در وسط آن طغاره نصب کرده چراغی بر آن

¹ i.e., towards morning.

² Jenter, H. "instrument; machine; magic square, etc."

روشنی بکنند؛ و سرنی را چنان برابر چراغ باید داشت که هرگاه تو از آن سرنی که بیرون از سوراخ دروازه است دم بدهی چراغ بمیرد * و یک بدوازی بالای آن طغاره باید ساخت؛ و باز را بر آن بدواز بسته یک ریسمان، باریک و محکم، بر آن کلاه که در سر باز است بسته سر دیگر از سوراخ دروازه بگذران؛ و خود بیرون رفته آن ریسمان را که در کلاه باز بسته باشد برکش تا کلاه از سر باز فرو افتد و باز همه اطراف خانه را دیده روی در طغاره آب کفد و عکس خود را در آب ببیند؛ و هر حرکتی که آن باز خود بکند، در آب همان حرکت را از عکس خود ببیند: بی شک خواهد دانست که این باز دیگر است و بتقریب آن باز تمام شب بآرام نشسته خواهد ماند * آخر شب اول آن نی دمیده چراغ را گل باید کرد و فی الفور بر سر باز رسیده کلاه در سر باز باید پوشانید؛ چرا که باز تمام شب پیش روشنائی چراغ بوده است و یکایک در تاریکی هیچ چیز نخواهد دید؛ ولی اگر فرصت واقع شود بعد زمانی باز همه چیز در آن تاریکی روشن تر بیند و در آن وقت رفتن میر شکار بر سر باز باعث رمیدگی باز باشد: باید که زود کلاه بر سر باز داده از آن خانه بیرون آری *

یکدو شب همچنین کنی * و شبها از سوراخ دروازه بنگر که باز خوشوقت نشسته است یا رمیدگی دارد؛ و اندک دورتر از دروازه سرفه کنی و با خود سخن بگو که باز بشنود و بدو سخن تو آشنا شود * آنگاه چوبه صبح بدمد و اندکی هوا روشن شود آن زمان بر سر باز برو و کلاه بده؛ اما بسیار روشنی نیاشد چنانکه عکس ترا باز نه بیند و صورت ترا تحقیق نکند * آن روز اندک گشت همراه باید برد و کلاه داده سیر کنی و بیرون آر * و چند شب باید که شام کلاه روزن دار در سر باز داده در بازار بگردانی تا وقتی که آمد و رفت مردم باشد؛

بعد از آن در همان خانه برده بدستور قدیم به بند : و صبح بهمان دستور
کلاه روز پوشنی بسر باز داده سیر کن *

هر روز در روشنی بسر باز برو که صورت ترا نیک بشناسد . و زنهار
که استاده بسر باز نرویی تا بجائی رسد که بی کلاه طعمه از دست
تو خورد . بعد از آن باید که صبح در تاریکی شب که هنوز هوا خراب
روشن نشده باشد ، پیش چراغ ، مرغ نیم رس (که نه تمام چرزه باشد
و نه کلان) باز را در پای بده و چون بگیرد بدان سیر کن و کلاه با روزن
پوشانیده از آن خانه بر آر : اگر دلیری کرده روزن کلاه را کلان نمائی
روا است . و چون روز هم از کلاه بی احتیاج شد بعد از آن طلبیده
باولی بطریق متعارف داده صاف نموده ¹ بشکار ببر . و خاصیت این
طریق آن است که در شب کلاه روزن دار تا نیم شب ، و نیم شب آخرین
در خانه پیش روشنی چراغ باشد ، و صبح میر شکار را بپند و زود رام شود
و طیار گردد . و الله اعلم بالصواب *

فصل چهارم - در چشم کشادن باز بگولی کیف دار *

بدانکه چون باز نو بیاید او را کلاه و پایچه بند موافق دستور پوشانند
و چند شبانه روز بیدار دارند . چون خواب بر باز غالب آید گولی
که ذکر آن در آخر این فصل می شود در ورق گشت بطور آنند و چون
چهار گهمی شب بگذرد کلاه روزن دار بسر باز باید پوشانید (اما روزن
بقدری باید که باز همه چیز را از آن تحقیق کرده به بپند) و گشت هزار
بدهند : و آخر شب چنانچه دستور است کلاه بی روزن در سر باز پوشانند .
و شب دوم روزن را کلان نکنند که بسیار تعجیل خوب نیست . و شب سوم

¹ *raf k.* "to purge."

همان گولی بنوعی که گفته شد داده روزن را کلان نمایند • غرض آنکه شبی که روزن کشاده کنند گولی دهند و اگر روزن کشاده نگذرد آن شب کیف ندهند • و در هنگام روزن روز هم بهمین دستور؛ روزی که روزن نو نکنند گولی نه دهند و روزی که روزن نو بکنند کیف دهند تا رم نکنند • و چون چشم کشاده شد بخوانند مشغول شوند؛ و باولی بطریق معروف داده طیار^۱ کنند • فائده این گولی آنست که هرچند روزن زود تر و بزرگ تر کنند از دولت کیف باز نرمد و زود طیار^۱ شود - و الله اعلم بالصواب •

نسخه گولی کیف باز از محمد هاشم میر شکار^۲ • زعفران پنج سرخ^۳ - زنجبیل، ده سرخ - قرنفل، چهار سرخ - بیر بهوئی^۴، پنج رتی^۵ - مشک، دو رتی • همه اجزای را باریک آس نموده و در شراب دو آتشه تر کرده چون خشک شود آفین خالص سه سرخ و نبات پاکیزه نیم توله^۶ در شیر عورت حل کرده اضافه نمایند • قدر مستعمل برای باز یک برنج کافی است •

نسخه دیگر تجربه فقیر که همی عمل کند • زعفران، سه ماشه^۷ - قرنفل یکماشه - جوزبوا^۸، یکماشه - تخم بهیدانه^۹، یکنیم ماشه - تخم کاهو، سه ماشه - کل قاتوره^{۱۰} سفید، یکماشه - تخم کاسنی^{۱۱}، یکنیم ماشه - نمک هندی^{۱۲}، دو ماشه - پوست کونار، پنج توله - در ده توله آب تر کرده و از پارچه صاف

^۱ ready, alert, etc." تیار or طیار

^۲ This receipt was used in the Derajat for peregrines, shahins and goeshawks.

^۳ *Burh* or *ratti* or *ghangchi*, a red seed used in India as a weight by apothecaries and goldsmiths: it weighs about two grains.

^۴ *Bir bhāṭī*, the "Red-velvet Mite" (*Trombidium grandissimum*), used in medicine.

^۵ *Tolā*, the weight of one rupee.

^۶ *Māsha* = 8 *ratti*.

^۷ *Jaus-buwā*, "nutmeg."

^۸ *Bihī-dāna*, quince-seed; it is soaked in water and the extract drunk as sherbet.

^۹ *Tātūra*, the "Garden Balsam": *Watt*, IV., 334.

^{۱۰} *Kāsnī*, the wild or Indian Endive, chicory or succory: *Watt*.

^{۱۱} *Namak-i hindī*, in Hindustani *sendhā lon*, is rock-salt, red or white.

کرده بر آتش نزم بجوشانند * چون بنصفه آید همه اجزای داخل نموده سحقی نمایند تا باریک گردد * قدر مستعمل برای باز یک سرخ - و جره نصف آن - و دیگر جانوران علی قدر حاله *

نسخه دیگر که همین عمل کند * پوست کوکزار قر کرده آب انرا قدیمی بذریعه پنبه در حلق جانور چکانند و بعد زمانی که باز کیف بهمرساند کلاه روزن دار پوشانند - بگرم حق سبحانه و تعالی از هیچ چیز وحشت نکند *

نسخه دیگر که همین عمل کند و در تجربه فقیر رسیده¹ * زعفران یک و نیم ماشه - بسباسه عرف جالوتری یکماشه - کافور قیصری²، چهار سرخ - بآب بهنگ که بقدر ششماشه بود با قو ماشه نبات حل کرده بهم مزوج نمایند * قدر مستعمل برای باز یک و نیم سرخ در ورق گوشت و جانورانی دیگر علی قدر حاله *

فصل پنجم - در چشم کشادن باز طریق این فقیر تاکه باز نو در بیست و پنجروز طیار و گیرا گردد و بتجربه رسیده * بدانکه باز نو را دست کشی بمایمت و نوازش نمائی و سختی نکنی و دست تند باو نگردانی که موجب ملال خاطر باز نباشد * و زنهار که دست بر پشت باز نگردانی که چون مالش دست باستخوان بازوی باز که میر شکاران آنجا را بند که³ گویند رسد استخوان مذکور بدرد آید و قوت تیز پری گذاشته بعلت سستی بر مبلا گردد * و دست چرب و نا شسته بباز نگردان که پرهایش چرک شوند و شپش

¹ The editor has seen peregrines that have had their eyes unseeled by this receipt. The receipt is a good one and not injurious.

² *Kāfir-i qayyārī*, camphor of *Qayyār*; according to Watt this is the Barus camphor.

³ *Bandha*, a cooking term for the wing joint between the humerus and the forearm.

پیدا کند و لاغر و سراسیمه گردد و محتاج به علاج شود • هر قدر باز پاکیزه و صاف باشد از بملتهای بسیار ایمن باشد •

و طعمه باز نو وقت صبح قدر چهار کنجشک از گوشت مرغ ؛ و باید که ماکیان را در زیر پای باز کشته بدان سیر کن ؛ و ماکیان را زمانی فریاد کردن بگذار تا باز چنان عاشق آواز مرغ شود که بآواز مرغ از دست جهد و بدان چسبد • و جرّه را سه کنجشک • اگر باز اشتها و هاضمه بسیار داشته باشد تا هم¹ جرات مکن که روز اول است • و شام باز را پنج کنجشک و جرّه را چهار • و اگر برفقی نفوذ زیادتی خوب نیست که باز آزار بیند • و وقت هضم کردن و از جومله برودگان بردن طعمه ، معلوم کن که چه وقت گوشت را هضم می کند و از گوشتی که بلو داده کدام را پسند کرده و کدام را نه • و اگر هاضمه باز زیاده باشد او را طعمه زیاده موافق هاضمه باید داد که از گرسنگی لاغر نگردد ؛ بعد از آن بدان موجب طعمه داری باید کرد • و باز را وقت طعمه خوراندن بآواز لب یعنی بیج بیج² آموخته کن که هرگاه تو آواز کفی باوجودی که طعمه حاضر نباشد بدان آواز دست تو بمنقار گزیدن گیرد ، و آن زمان آب در پیاله انداخته پیش باز بدست بدار تا باز کلاه دار بامید طعمه منقار زند و منقارش بآب رسد و پر آب گردد ؛ پس اگر باز تشنه باشد خود بار دیگر هم خواهد خورد و در ظرف آب خوردن بیاموزد • بعد از سه شب روز با احتیاط بیدار کن و چرت زدن نگذار که خطا است • باز نوراً پیش از روز³ دانس ، اگر در کلاه بی روزن مرغ خانگی پیش آری

¹ *Tāham*, Hindus. "still, nevertheless."

² Indian hawk-catchers 'seel' the eyes of hawks as soon as they are snared and 'tongue' to them when feeding them. In two or three days after capture, hawks will recognise the sound and eagerly lower their heads to feed on hearing it. Indian falconers often feed their hawks when hooded.

³ *Rauzan*, a light-hole; here the light-hole made in the hood, at first the size of a needle and then gradually enlarged.

و بر آن سیر کُفی و زیر پایش بکُشی، پس شبی که روزن دهی، بر مرغ
 حریص خواهد شد، و این نوع احسن است. و لیکن روز سیوم طعمه صبح باز را
 سه کنجشک باید داد که ظهر پیش از وقت گرسنه شود. آن زمان شکر طبرزد^۱
 وزن چهار مائه، که هر ماشه هشت سرخ باشد، باریک آس نموده بکلاب
 گولی بسته و باز را گرفته در قباچه^۲ کرده دهن باز را و کرده چند قطره آب
 در دهن باز چکانیده گولی مذکور را در حلق باز فرو برد، اما طومانه از سر
 باز نکشد. باز را چنان باید نگهداشت که وقت گولی دادن سر باز بالا باشد
 و در بروی میر شکار، و دم بطرف زمین باشد، و سبکدستی بکار برد که باز در
 قباچه مانده نشود. و گولی داده زود از قباچه بر آورده و بر دست گرفته
 نگهدارد. و نبات نا کوفته دانه تراشیده^۳ باز را دادن احسن دانسته اند که
 سبک است. چون دو پیتخال کند آب در پیاله باید پیش باز آورد و بچ بچ
 بکند تا باز آب بخورد. و آب بتدریج بدهد که سرد طبع نشود، و از هوا باید
 احتیاط کرد: زمستانی در خانه گرم پیش آتش او را صاف کند. چون
 از آب خوردن فارغ گردد بمراد خواهد رسید، و کلاه روزن دار که برای
 شب اول ساخته باشند همراه خود باید داشت.

چون دو گهزی شب بگذرد و جانور از طپیدن آرام بفشیفند آن زمان این
 طور باید بعمل آورد که باز را در خانه تاریک برد که هیچ چیز در آن بنظر
 نیاید، و طعمه گوشت بز قدر سه کنجشک، بیکاره نرم گوشت، که ورق
 و آبداره نکرده باشند، طیار باشد. باز را در آن خانه برد که پیش آن دالانی
 هم باشد و یک چراغ بفتیله باریک در آن دالان بر زمین نهاده روشنی کرده
 سدی از نی باریک بر آن چراغ نهد که باز نو یکایک از روشنی بسیار نرسد؛

¹ *Shakar-i fabarsad* or *qand-i mutarrar* is refined, white, crystalized sugar.

² *Qabācha* (and *qapāncha*) *kardan* "to mail a hawk or put it in a sock"; in the *Panjab kīchi karnā*.

³ *Māda* "fatigued."

⁴ *Tarāshida*, i.e., the sharp edges must be rounded. Some falconers break the sugar-candy into small bits and rub them in the palms of the hands with water.

و یک آدمی دیگر را که رفیق کار باشد در کنج دالان پنهان بنشانند * چون همه چیز مهیا شود پس درود خوانده و بر روی باز دمیده کلاه را از سرش بر دارد و طعمه در پیش باز آورده بخیله باید مشغول نمود * نوع بهتر آن است که اول باز را در طعمه خورده مشغول کرده بعد از آن کلاه را از سر بردارد و باز همچنان که در خوردن سر فرو برد پس باز را نزدیک چراغ باید برد و چون از سوراخ های سبد اندک روشنی به بیند و وحشت نه پذیرد آن زمان آن رفیق دیگر که پنهان باشد او را بگوید که آهسته نزد چراغ طرف دیگر باز بگرد که مابین باز و چراغ نزدیک نباشد و اگر باز رمیدن گیرد روی باز را از دروازه یک پهلوی کرده و آنکس دیگر را پنهان کرده بهمان دستور باز را روشنائی بنماید و زود کلاه را در سر باز باید داد و از سر چراغ سبد دور کرده چند کس همراه خود گرفته باز را بگردانند و آنگاه از آن دالان بیرون آورده گشت در کوچه و چراغان اندک و آدمیان کم بدهد که آن شب همین قدر کافی است * و چون آخر شب شود در تاریکی باز را برده طومانی روز پوشی در سر باز بدهد و روز بدستور هر روز نگهدارد *

شب دوم نیز بهمان طریق چراغ در دالان روشن کرده و سبد بالای آن نهاده و باز را همان طور برگشت خوردن مشغول نموده کلاه از سر بردارد و چون نیک چراغ را تطبیق کند چشم باز پس دروازه پنهان کرده رفیق را بگوید که اندکی سبد را از چراغ بردارد و لیکن آن قدر که همه چراغ و نخیله نمایان نشود و سه کس دیگر باید پیش چراغ بگردند تا باز به بیند * بعد از آن کلاه در سر باز پوشانیده برسم معبود بکوچه و بازار برد *

شب سیوم نیز بهمین طور بعمل آرد اما هر شب باره روزن کلاه زباده میکرده باشد * و بازی که سه شب صورت چند آدمی و روشنائی چراغ دیده باشد او را چندان احتیاج روزن تنگ نمی شود *

و هر شب چندی کس از معتاد زیاده پیش چراغ بگرداند ؛ اما معراج این است که شب هفتم از ابتداء روزن اول ده کس بتدریج از یک قاعده هر روز یکان دوکان اضافه نماید •

فرصی که شب چهارم یک مرغ خانگی نیمرس نوجوان را پیش چراغ برپوریا که خاک در چشم باز نیفتد زیر پای باز کشته چاک کرده برخونش باز را دلیر کرده همان جا بر مرغ سیر کند • وقت طعمه دادن چند کس باید که بطریق معتاد پیش چراغ بگردند تا باز نومرورت آدمی و هجوم فراموش نکند • و همانجا سیر کرده و روزن کلاه آنشب را برابر دانۀ جواری¹ سازد بلکه زیاده از آن زیرا که آنشب که باز مرغ میخورند از شبهای دیگر زیاده ای می و متحلی خواهد شد و رمیدن معنی ندارد •

شب پنجم نیز مرغ دهد و چون بگیرد کشته بر آن نیم سیر کند و نصف طعمه دیگر را بردست گرفته پیش چراغ هم بخوراند و هم بگرداند ؛ و همراه چند کس دیگر آن نصف طعمه را در گردش پیش چراغ خورانیدن لازم است • و بعد فارغ شدن از طعمه زود باید طومافه بروزن برابر نخود بسر باز پوشاند و بقیۀ طعمه را همراه کلاه در مجلس بوزن از دالان باید خورانید ؛ و بر اسب سوار شده در کوچها باید گردانید •

و شب ششم بهمان وقت باز را پیش چراغ برده مرغ دهد • چون گیرد زیر پایش کشته را مرغ کنده باز را بر آن طلبیده بردست گرفته اندک خورند بگذارد و چون مشغول شود بی کلاه طعمه در پای داده در مجلسی که چراغ روشن و بیشتر از ده کس در آنجا نشسته نباشند باید برد و قدغن کند که کمی توافع و تهرک نکند و همه بحال خود نشسته باشند • همانجا

¹ Juarí, a kind of millet : the grain is about half the size of a small pea.

سیر کرده کلاه نه دهد ؛ ولی اگر وحشت کند کلاه باید داد ؛ و آن شب گشت موقوف ؛ همین مجلس دیدن کافی است *

شب هفتم نیز مرغ داده و ران مرغ برآورده پیش روشنائی چراغ باید برگوشت ران مذکور سه مرتبه از فاصله یک گز بلکه نیم گز به طلب ؛ و در ابتداء از نزدیک طلبیدن خوب است که باز نو گوشت شناس نمی باشد ، مبدا در طلب وحشت پذیرد و یا غلطی افتد ؛ آنگاه همان طور در مجلس هیر باید کرد * اما اگر مردم زهر هوا بیرون از خانه بنشینند بهتر است ؛ و آن شب آخر شب گشت باید داد *

و شب هشتم وقت شام که سه گهزی شب گذشته باشد در خانه دالان دار که ایوان او روشن و مردم نمایان باشند کلاه از سر باز گرفته ساعتی آنجا بر دست دارد و آنگاه به بازار برد *

و چون شبها بی کلاه روزن رام شود در فکر روزن روز باید شد ؛ و باید که یکبار قبل از روزن روز باز را بمصری تنها صاف نماید ؛ و صبح دوم کلاه با روزن باریک تر از روزن شب اول بسر باز پوشانیده آن روز در خانه که دالان روشن و خوش هوا باشد برده بر دست دارد ، و نوازش کند ، و جائی دیگر نبرد * و طعمه هر دو وقت باین تدبیر بدهد که تمام شب بی کلاه قلندره¹ باشد و سحرگاه یک گهزی شب باقی مانده پیش روشنائی چراغ بر مرغ ریسمان بسته از فاصله چهار گز باز را باید طلبید و چون گیرد بر آن مرغ نیم سیر کرده ران آن مرغ برآورده باز را بر زمین نشانیده و باید استاده بر دهت طلبید تا از ابتدا گمناخ و آدم شناس گردد * بعد از آن کلاه روزن روز بسر باز پوشاند و در همان دالان دارد ؛ ولیکن دیدن

¹ Qalandara, the author frequently uses this word for "bare-headed ; without the hood."

آمد و رفت مردم در حق باز بغایت نیک است * و سیوم روز روزن
 کشاد تر باید کرد * و هر روز صبح مرغ، و ظهر گوشت بز یا طعمه
 کنجشک، موافق اشتهای باز با استخوان دهد * چنان باید که
 در چند روز باز را چشم وا شود و طیار گردد و این همه کار استعمال
 کلاه است تا سه روز * اول روزن کم کشاد و باریک باید؛ و بعد از سه روز
 تا که چشمانش تمام نمایان شوند یک روز در میان کرده سوراخ کشاد تر کند؛
 و آنگاه هر روز بدرفش سراجی زیاده تر بریده در عرض ده روز کلاه باز
 از سر بردارد و فارغ از احتیاج کلاه سازد، و بخواندن و بولوی دادن
 مشغول شود *

اما باید دانست که ابتدا طلبیدن باز کدام است و بچه دستور
 توان خواند، و بشکار چگونه باید بود و سیر کرد * بدانکه فرق در انواع قدیم
 و حالیه این است که قدیم بعد از چشم کشادن روز، بر مرغ طلبند،
 و در حال در روزن شب بخواندن شروع نمایند، لهذا پیش رس میشود
 و زود گستاخ و رام * و ابتداء خواندن از همین مذکور معلوم باید کرد *
 و لیکن چون روزن روز بکشادگی چشم باز رسد، که قدر یک نخود باشد،
 آن زمان شب، تمام شب، قلندره باشد؛ و صبح در تاریکی شب باز را
 در بیابان بیرون شهر باید برد، و جنگل را و نیستان را آنجا باید زد، که هم
 روشنی شناس شود و نیز آوازی که فی از آتش گرفتن میکند محرم شود *
 و چون وقت نماز رسد بر مرغ ریسمن بسته از فاصله نزدیک بخواند
 و بران مرغ برداشته و بر دست گرفته بر اسب سوار شود و باز را
 بر زمین نشانیده بخواند تا از زمین بر دست سوار آمدن عادت کند؛
 و قدری گوشت در چنگال باز باشد که موجب آرام او شود و بگذار
 تا بخورد؛ و همچنان سیر کنان بشهر بیار * و چون باز بدین مرتبه رسد

او را نگهداشتن^۱ فائده ندارد، چرا که آن قدر اهنگها که در ایام روزن در طبیعت باز پیدا شود در تمام عمر میسر نیاید؛ و آنچه فرمائی قبول کند * پس باید که هر روز کلاه را زیاده تربرید که زود چشم جانور فارغ و ظاهر گردد؛ و هر روز در طباییدن پاره * سافت باید افزود * چون بر مرغ و طایر خوب بیاید و بگیرد، زیر پای باز کشته و اندکی خورانیده و بعده ران مرغ بر آورده هر روز باز را بر اسب سوار شده سیر کند * و چون داننی که رام و فرمان بردار شده است پس بحکم خدا، هزو جلب باز را در بیابان برده بر مرغ بطلبد و چون آمده بگیرد و بخوردن در آید پس در آن وقت کلاه روز از سر باز برداشته همان جا بر سیئه مرغ نشسته سیر کند * و آن روز اگر طعمه زیاده خورد باک ندارد، اما نه آن قدر زیاده که باعث بدھضمی گردد؛ زیادتی بکند لقمه مضایقه نیست * و سوار شده اندک گوشت برای دفع واهمه زهر چنگال باز داده در شهر بپارد * و لیکن این چند روز باز را در آمد و شد مردم بسیار باید داشت *

و چون سه مرغ بی کلاه دانی بعد از آن آخر روز طعمه پنخ کنجشک خصی بی استخوان آبداره باز را باید خورانید، و صبح دوم صاف نماید بمصری خالی، و نمک * بعد از آن دو روز طعمه داری^۲ نموده و یک مرغ در بیابان طلبیده آنروز اندک طعمه بدهد و شام چند دراج ریسمان بسته باولی بدهد؛ و روز دوم چند باولی دراج بران بدهد؛ بعد از آن پر مهره داده صبح بشکار بره - و الله اعلم بالصواب *

باولی دانن مرغابی * باولی دانن مرغابی گیري * اگر خواهد که باز را مرغابی گیر کند و باولی بهم نرسد، پس باید که ماکیان

^۱ *Nigah dāsh-tān*, i e., not flying it at wild quarry.

^۲ *T'w'ma-dā'i*, regulation in the diet; here giving less than the usual quantity.

ابلق رنگ را بر کفارهٔ آب برده و پنجه در حلق او پر کرده از آواز کردن
 گلویش را بند نماید * صبح دوم باز را بر کفارهٔ آب برده بطلبد و بر مرغ
 سیر کند * و روز دوم مرغ را بر کفارهٔ آب باید رها کرد * اما هر روز پنجه باید
 در گلوئی مرغ داد تا آواز نکند، و اگر هم کند صدائی مثل مرغابی کند *
 و اول مرغ مذکور را به باز باید نمود و چون باز بخواهد بعد از آن مرغ را
 زود باید گذاشت تا بگیرد و آن روز هم بهمان مرغ سیر کنی * و سیوم روز
 مرغ را پنجه داده بدست دیگری باید داد که بر کنار آب گرفته بنشیند؛
 و خود باز را در تاریکی، که خوب صورت تحقیق نکند، نزد آب برده مستعد
 بر پروانیدن دارد * بگو که مرغ را بر کفارهٔ آنطرف آب برده و کوفته بال کرده
 بالا بپراند؛ و باز را بگذار تا بگیرد؛ و آن روز طعمه از همان مرغ داده
 یک خوره^۱ کنند که خوب سیر شود * بعد از آن یک شب را روز آبدار داده،
 و بعده بهمان وقت که هر روز مرغ میدادنی، باز را بر کنار آب که در آن
 مرغابی باشد برده همانوقت بر مرغابی قابو بپران * چون بگیرد حوص
 دیگر نباید، ولی بهمان یک اکتفا کنی، و سیر کرده بخانه آر * چند بار
 که گرفت دلاور گردد *

و هر روز در وقت باولی دادن طبل باید نواخت که عادت کند
 و وقت طبل بشنamd *

اگر باز خرگوش خوب نگیرد باید که مرغ نر سفید، که تاج کلن و سرخ
 داشته باشد، آنرا کوفته بال نموده و پایش بر پستان بهم بسته در بیابان که
 علف کمتر باشد رها کند و باز را بنماید تا بگیرد، و بر آن سیر کند * و روز دوم
 نیز همین نوع کند و روز هیوم انشاء الله تعالی خرگوش خواهد گرفت *

^۱ Yak-khura k. "to give one meal sufficient for the 24 hours"; in the Panjab
 sh-paharī fu'ma denā.

فصل ششم در انواع چشم کشادن باشد و شکره * باید که باشد نورا شبها بیدار کند و روز در نوکین هندو و درهای هوی مردم بسیار نگهدارد؛ چون از بیخوابی عاجز آید پس شبی چشمانش قدری بکشد و در چراغان بگرداند؛ چون روز شود چشمش را به بند و بهمین دختور هر شب قدری وا کن. * چون شب قلندره شد روز قدری چشمانش را وا کن و نرمک نرمک در چند روز قلندره روز شود. * بعد ازان بر گوشت هاره بطلبد و چون بخواندن نهک گستاخ آید باولی سار میخ بند داده و بعد از آن باولی درآج داده بر آن پراند و گیراند *

نوع دیگر بکیف * باید که باشد نورا صبح گوشت بز قدر دو کنجشک خوراند؛ و شام گولی داده قدری چشمانش را وا بکند و به بینه که چون سرخی کیف در چشم باشد پیدا شود تمام چشمش را وا کرده یکجا گرفته بنشیند و از نور آمد و رفت مردم بنماید. * و شام طعمه اندک باید خوراند و نیم سیر نگهداشت که صبح زود گرسنه شود. * کنجشک زنده که موجود کرده باشد زیر پای باشد داده بکشد و بر خوردن آن مائل کند و اندکی از آن بخوراند. * و باز کنجشک دیگر زنده در ریسمان بسته بنماید و باولی دهد و همچنان چند کنجشک باولی دهد و از سینه هر کدام قدری بخوراند و خوب سیر کند و در جای آمد و رفت مردم بسیار دارد و کسی را از پس پشت او گذاشتن نگذارد؛ در چند روز رام گردد؛ بعد از آن باولی داده و صاف نموده بشکار برد *

نسخه کیف * مومیائی که در بار^۱ تاتوره تا یک هفته پرورده باشد چهار سرخ - مشک دو سرخ - زعفران چهار سرخ - زرد چوب^۲ دو سرخ - همه

¹ Bār the fruit. The medicine is usually placed inside the fruit, which is then smeared with clay, and either buried or cooked in hot ashes.

² Zard-chāb, "turmeric."

اجزاء را نرم سائیده در آن مومیائی تر کرده گوی سازند * قدر مستعمل
باشد دو سرخ، شکره دو سرخ، باشین یکسرخ، نافع باشد *

نوع دیگر گوی کیف * اگر خواهند که باشد در یک روز رام گردد، گوی
در دهن جانور فرو برد و چشمانش بآب برگ پسیپه^۱ بشوید و چون
باشنها آید یک کنجشک خورافیده سیر کند *

نسخه دیگر گوی * بیر بهرنی یکدد - کافور و مومیائی و زعفران
از هر کدام دو هرخ - جوز هوا مساری - بگلاب گوی سازد * قدر خوراک
باشد یکسرخ نافع باشد *

نوع دیگر * ببرکت این دعای مکرّم و معظّم رام شود * وقت طعمه
دادن و چشم کشادن و باروی دادن همه جا این دعای معظّم و مکرّم بخوانند:
اِنْشَاءُ اللّٰهِ تَعَالٰی رَامَ گُرد * وَاتَّبِعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكٍ سَلِيمٍ
وَمَا كَفَرَ سَلِيمًا وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَ مَا أُنْزِلَ
عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَ مَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا *
و همین دعا بر آب دم کرده باشد را بخواند - اِنْشَاءُ اللّٰهِ تَعَالٰی خوب
ملائم و رام گردد *

نوع دیگر گوی کیف * زعفران یک سرخ - افیون خالص یکسرخ -
جوز هوا نیم سرخ - جلوتری یک سرخ - اسپند^۲ نیم سرخ - همه را بار یک
کوفته بگلاب گوی بندد * قدر مستعمل باشد برابر دانه فلفل گرد و جاکسو^۳
نرم کرده در چشمهایش کشد اِنْشَاءُ اللّٰهِ تَعَالٰی رام گردد *

^۱ پسیپه probably an error for bis-kopra H., lit. "poison-headed," the name of a medicinal plant.

^۲ Qur., II, 96.

^۳ Ispand or harmal, the Syrian or African rue (*Peganum Harmala*).

^۴ Chakso is a black seed used in medicine, especially by women, said to be *Cassia absus*.

نوع دیگر از فقهو بیگ * باشد نو را در انبوه مردم بسیار برده و اندک متنی کت^۱ سفید را بدن دان خاویده بر چشمهای باشد مالیده بکشاید * باشد که هر چهار جانب خود مردم و چراغان ببندد بهیچ طرف نخواهد طپید ، خاموش خواهد نشست : تا صبح بیدار دارد ؛ بعد از آن چند کنجشک زیر پای او کشته بر آن سیر نماید . * در چند روز با بولی تیار کرده بشکار برد انشاء الله تعالی نافع بود *

نوع دیگر انجبی^۲ چشم ، از محمد هاشم میر شکار * زیره سفید در گلاب سرده شیر^۳ آن را بر آورده و از پارچه صاف نموده هر دو چشم باشد را بدان بشوید * چون چشم باشد رنگ سرخ آرد باید دانست که کیف در چشم باشد آمده است ؛ پس ، از مردم دورتر مشقت کشیده بر دست گیرد و تمام شب بیدار دارد و بگرداند * و صبح کلاه روزن برابر چشم باشد ، بلکه از آن هم کشاده تر ، کرده بسر او پوشاند * و اکثری را قباچه از پارچه دوخته بهوشاند تا بازوی از طپیدن بند باشد^۴ و طعمه داری بکند که نه جانور اغیر گردد و نه مغرور * بعد سه روز صاف نموده کلاه از سرش بردارد و روز دیگر از قباچه کشیده بر گوشت باید خواند و دیگر طوماغه و قباچه نهوشاند و لیکن سیوم

¹ متنی کت for *mitthikat* or *mitthikat* H. (sweet-wood) a kind of liquorice-root ? *Methi* H. alone is feungreek and *kuf* H. is the root of *sansurea lappa*, the costus of the ancients.

² *Anjan* or *anjana*, a wet dark pigment used as a collyrium : the English Galena ?

³ *Musht kashida*, stroking ?

⁴ In the Panjab this kind of strait-waistcoat is called a *gaddi* and is made as follows. For a sparrow-hawk take a piece of soft cloth or linen, 11 inches square. Fold over 2½ inches of the sides, and then sew along the tops. At a third of the length of the cloth from each end, sew on tapes close to the edges of the folded sides. Now, keeping the folded sides upwards, slip the cloth over the back of the hawk, but under its wings, and insert the shoulders of the wings in the pockets made by the folding over of the sides. Tie the tapes together and the hawk is in a strait-jacket, unable to injure her feathers by 'bating.'

The hawk may be kept in the *gaddi* unhooded by day, in the midst of a crowded bazar. In the evenings she should be carried on the fist (at first in the *gaddi*) till she will feed freely, barefaced. The *gaddi* must always be removed at night, or the wings will get cramped. A sparrow-hawk's tail also, during training, is confined in a cloth bag or case, to prevent the feathers getting broken.

Goshawks are not trained in a *gaddi*.

روز صاف نمودن ضرور دانند بمصری تفها * بی قضای الهی دریگ هفته
طیار گردد *

نوعدیگر از قدرت الله بیگ * اگر باشد نو را شب اول خواهند
که رام کنند باید که سوره معظم و مکرّم - اَلَمْ تَرَ کَیْفَ^۱ - را بر آب دم کرده
چشمهای باشد را بدان آب بشوید و بکشاید و قدری در دهن باشد اندازد
و بر دوکان دهند دور تر از آمد رافت مردم بر دست دارد؛ انشاء الله تعالی
رام گردد و این عمل بر دوکان دهندو بعمل آرند *

نوعدیگر از بهیما میو شکار سعید خانی * جست را در آب لیمن
سحق کرده اندکی در هر دو چشم باشد بمیل چون دارو بکشد و ریسمان
کشیده چشمها را وا کرده بگذارد * انشاء الله تعالی از حدت ترشی شیر *
لیمن باشد بآرام نشیند * و لیکن داروی مذکور را قدریگ کنجد در دیده
باشد مالند و اگر دوا سختی بحشم جانور نماید بآب سرد و گلاب باید
شست؛ بعد از آن خوانده و باولی دانه گیرا سازند *

نوعدیگر از حاجی الیاس * اگر خواهد که باشد را در سه روز طیار و گیرا
سازند (و در تجربه فلیور رسیده) اول باید که گنجشک بیست عدد در قفس
موجود کرده بعد ازان دست کاری بباشد کند * باید که اول باشد را گولی
کیف داده بعد زمانی چشم وا کند، و ساعتی، و روبرو، چراغ از نور بنماید؛
و چون نیک رلم گردد یک گنجشک در ریسمان بسته پیش چراغ باولی
دهد و خون و دل آن بباشد خوراند و سیر نکند * چون بر باولی گستاخ
شود بر پاره گوشت باید طلبید * و چون دانی که کیف در چشمهای باشد
کم شده است یک گولی دیگر باید خوراند، و چون بکیف آید و بر خوردن

¹ Qur. chap. ov, generally called the *S̄urat* 'l-Fil.

² *Shira* "syrup, sherbet," is here a slip for *ab*.

حریص گردد و باولی شناس شود پس آخر شب او را باید در بازار
بر دوکان هفتدبرد و روز همانجا باولی و خون گنجشک دهد و ظهر باولی
سار لازم است •

و درین سه روز باشه را سیر نباید کرد. و هر بار اندکی از باولی
خواهد خورد همان بسیار است • (لینده روزی بیست گنجشک درکار است؛
و اگر سیر کردی و بی احتیاج شود پس بد خوئی کند و بطیبد و بمهرد؛
ولی اگر موجب نوشته بعمل آید انشاءالله تعالی خطا نیابد • روز دوم باولی
در آج میخزند داده و چند باولی پُران داده بشکار برد؛ و این هیچ صافی¹
نمیخواهد؛ همان گولی کیف باشه را صاف کند • و اگر خواهد که پس
از شکار زنده ماند، پس چون یک در آج شکار کند بر آن سیر کرده طومانه
بسر باشه باید پوشانید؛ و از سر نو محضت کرده و بتدریج کیف کم کرده
باشه را صافی¹ کرده طیار نماید و آن تصدیع بسیار است؛ و این عمل آن
زمان بکار آید که میر شکاران بهم بحث هنر و سرعت خود نمایند •

نسخه گولی کیف باشه • مغز تخم قاتوره سفید یکماشه - برگ بنگ
یکماشه - با روغن بادام باریک صلیبه² نموده اندکی قند ممزوج کرده و قدر
یکدانه ماش گولی بسته بکار برد؛ اما بغیر گنجشک و خون خورانیدن
و باولی خطا خواهی خورد؛ اول باید همه چیز را موجود کرد •

و چون باز دار چشم کشاين و طیار کردن باز و باشه آموخت، شکره³
پیش او هیچ مشکل نیست؛ بنابراین فصل او جدا نکرده و بر فصل باشه
قناعت کرده شد • والله اعلم بالصواب •

¹ *Safi*, in the Panjab a falconer's term for a "purge, etc."

² *Silāyah*, and also *palāyah* Ar., in Hindustani *sil*, a stone on which curry-powder, perfumes, etc., are rubbed and ground by means of another stone.

³ *Ghikra*, 'Vide' note 4, p. v.

باب چهارم

در کیفیت چشم کشادن جانواران سیاه چشم مشمول بر هشت فصل

فصل اول - در چشم کشان شاهین دامی طریق استادان ایران •
شب اول باید که شاهین نور را هیچ چشم نکشاید و آنشب یکپاس
بیدار کند و بردست گیرد • و شب دوم تا نیم شب و شب سوم
کمام شب بردست گیرد و بیدار دارد و بعد از آن بنشاند تا خود را
بیفشاند • و در چند روز چشم او را وا کند و او را بر طلبه^۱ خوانند
چون گصناخ شود چند مرغ زنده بر روی طلبه بده و زیر پای او بکشد
و از آن سیر کن و چون ازین فارغ شدی دیگرها بگو که چشم
کبوتر دوخته همراه گرفته پس دیوار بنشیند و تو شاهین گرفته
و بر ارمپ سوار شده بران کبوتر بهران و سیر کن • ولی باید که چون
نزدیک رسی با آواز بلند بگو تا آکس کبوتر را بگذارد^۲ که جانور نداند
که باولی است یا بیابانی • و طعمه بشکر طبرزد آلوده بخوران و نیکو
سیر کن و چند روز همین طور بعمل آر بعد از مرغ خانگی و طلبه

^۱ طلبه : in the Panjab a lure is vulgarly called *dalba* ; in Persia *sibla* (طلبله).
The author also uses the word *قرالغر* ; vide page viii, note 3.

^۲ روا کند i.e., بگذارد.

بخوان * چون بدین مرتبه رسد پس بصحرا برده باولی تدر و چغد¹
و کلنگ * داده بعد از آن بهران² و چون بگیرد از گوشت همان شکار نبات
آلوده سیر کن. و انشاء الله تعالی بهرچه پرنثی و باولی کنی مثل کلنگ
و سرخاب³ و جزه⁴ و بوتیمار⁵ و کلنگ⁶ و غو⁷ و غاز⁸ و مانند ایشان
بگیرد * و هر شاهین که این طور باشد آنرا ناوریدی⁹ خوانند و همه را
در ایران شاهین گویند و آن دو قسم باشد. آنکه بچه و آشپانه در کوه کند
آنرا شاهین کوهی نامند و آنکه آشپانه و بچه در بحر و دریا کند
آنرا شاهین بحری نامند * و الله اعلم بالصواب *

فصل دوم - در چشم کشادن و طیار کردن بحری طریق
استادان هندوستان * چون بحری¹⁰ نو چشم دوخته بدست آید باید
تمام شب او را بیدار داشته دست کشی بملائمت کند و بتدریج
و آهستگی بطعمه¹¹ آبداره راغب نماید و کلاه در سرش پوشانیده
گشت دهد * و چون ملائم شود ریسمان از چشم کشیده
و پاره گوشت بطلبه بسته و بر آن آشنا کرده بخوراند و اندکی
فاصله را هر روز افزوده بر طلبه از دور آمدن آموزد * چون
نیم پله خوب بر طلبه بیاید و گستاخ و رام گردد پس شام طعمه

¹ *Chughā* in the Panjab is one of the names of the "spotted owl" (*Athene Brama*) called in the Derajat *shapāzi* and vulgarly *chhapāzi*.

² *Kulang*, "the common crane," called in the Panjab *kūnj* and in Persia *darūd*, *turnā*, etc.

³ *Surkhāb*, "the Ruddy Sheldrake" (*Colaptes auratus*), the 'Brahminy Duck' of Anglo-Indians.

⁴ *Hubara* probably an error for *Hubara* A. (also spelt *Hubara* A. and *Hubara* P.) the *Hubara Bustard* (*Houbara Macquensis*).

⁵ *Būtimār*, "the common heron."

⁶ *Lak-lak*, H. and P. (also *laq laq* P.) "the white stork" (*Ciconia alba*).

⁷ *Ghā* or *qā* T. "a swan."

⁸ *Ghās* for *qās*, "a goose."

⁹ *Navrūdī* vide p. 54, line 6.

¹⁰ *Bahri*, "the peregrine."

قدری از معتاد کم کرده بدهد و صبح دوم بر طلبه خواند ؛ و اگر خوب آمده بر طلبه چسپد پس آنروز مرغ زیر پای بحری کشته بر آن یک خوره سیر کند * و چون خوب طلبه شناس شود آنگاه چند بار از دور طلبیده مرغ دهد * چون مرغ شناس گردد و گستاخ آید باید چند روز بکثوره کند تا فربه شود ؛ پس بمصری تنها صاف نماید و سه روز طعمه داری کرده باولی عفار دهد و گستاخ ببازلی نموده بشکار برد و چون بر عفار سیر کند آنزمان گرم کرده بر کلنگ پراند * اگر بحری را مائل و راغب بر کلنگ ببند پس صافی از صافیهای که در فصل شکار بحری درج است از آن داده و خلطه^۱ انداخته و بلقمه^۲ و یا پر مهره^۳ که همداران فصل مذکور است گرم نموده و باولی کلنگ داده بر کلنگ سیر کند و گیراند * و طعمه قدر پنج کنجشک وقت صبح و شام شش کنجشک ؛ این معتاد است و کم یا زیاده دادن جهت دادن دوا است * آن لازم است که موجب هر نسخه طعمه داری بعمل آرد - و الله اعلم بالصواب *

فصل سوم - در چشم کشادن بحری طریق این فقیر و بتجربه این حقیر در آمده انشاء الله تعالی مجرب است * باید که بحری نورا شب اول ثلث حصه چشم را، ریسمان سست کرده، کهاد کند و کلاه دهد و تا یکپاس شب کلاه از سر بحری بر ندارد * و بعد از آن که بدست کشی یار شود و باستعمال مشغول شود اگر روز برداشت کند بهتر، والا هر دو چشم

^۱ *Khilla* (connected with *khil* "one of the four humours of the body") is a term for the green fat thrown up by hawks when physicked.

^۲ *Zuqma* is a term used by falconers for various drugs and mixtures, intoxicating or otherwise, a minute portion of which is given to a hawk a short time before it is flown, to increase its hunger. A frequent use of such drugs ruins a hawk.

^۳ *Par-muhra* "a casting" (specially of feathers): here, a casting that has been doctored.

بحری را بهمان ریمان باز بالا بریندد و کلاه منواتر از سرش بردارد و باز
بپوشاند تا بکلاه رام شود *

و شب دوم نیم چشم را کرده بعد گذشتن دو گهزی شب گشت
دهد و در بازار برد و تمام شب در شبنم و سرما باشد (که این جانور قوی
و صخت است) تا صبح، و آن روز را نیم چشم باید داشت *

شب سوم تمام چشم کشاده کُند * و بحری را اگر بوز¹ باشد
(یعنی بچه که تولد نکرده باشد) طعمه گوشت بز، تر و آبداره، بخوراند؛
و شام کنجشک تر کرده آبداره با منخوان و گاهگاهی با پر هم دهد؛
و سار زنده و یا فاخته و یا کبوتر و اگر از اینها نباشد زانغ² باید بر طلبه بست
و طعمه در آن تکه³ کرده بدهد * و آبداره از هر گوشت که باشد و در
شکم هر مرغ، پر کرده بشاهین و بحری دهند آنرا تکه⁴ گویند *
و اگر بحری تریاک⁵ باشد آنرا گوشت تازه باید داد و بخون آلوده؛
بسیار آبداره او را کم قوت گرداند * و لازم که سیوم شب سه حصه چشمش
و باشد و چهارم حصه بسته؛ و سیوم روز بهمین دستور *

و چهارم شب طعمه⁶ بی پروا استخوان داده نگهدارد و خوب با احتیاط
بیدار کند و صبح زود باید صاف کرد * و صافی از حاجی الیاس که
کجله⁷ تر آن جزو اعظم است دهد؛ بهمان ترتیب که در فصل شکار

¹ بوز; in India a 'sore-hawk' is called *chās*; in Persia بوز and بوزبور; vide note I, p. 7.

² *Zāgh* here "the common Indian crow" (*corvus splendens*).

³ *Tukma*; Indian falconers give half a meal of flesh, and if possible warm, flesh, and the remaining half cut up and wetted (not soaked) with water. The author apparently uses the word *tukma* for the wetted half when it is placed inside a fowl and thus offered to the hawk. The Turki word for a 'casting' is *tūh-simūh*; فوک = fur and سبک = bone.

⁴ *Tarināk* (H. ?) "a haggard, a hawk that has moulted in a wild state."

⁵ *Kuchla* "nux vomica."

نوشته است بعمل آرد و البته که خلطه کشد، بهمین پگ صافی نیاز می شود. * و یا صافی نبات و نمک و قنبل¹ دهد؛ و یا صافی نبات و نمک و قنقل دهد. * و اکثر صافیها که درین وقت بکار جانوران آیند همه در فصل شکار بحرری درج شده، و بآن رجوع نماید و بعمل آرد؛ مداما آنکه خلطه باید گرفت. * و ترپناک را صافی حب نمک آبمال² قنبا، که در فصل جوغ درج است، نافع ترست و بتجربه رسیده. * آنکه در روز بلکه سه روز طعمه داری آبداره کفد. * و چهارم روز بعد از صاف شدن پاره گوشت بلکه باید اول یک سار یا هر زنده که بهم رسد بر طلبه بسته و سیقه او صاف نموده بر آن باید طلبید و آشنا کرد. * هر روز قدری مسافت، موجب زحمت جانور، بیفزاید تا گستاخ شود. * و اکثر بحرری را فقیر در پانزده روز بخواند و طلبه طیار کرده لائق باولی دادن کرده است. * و چون از نیم پله خوانده بر طلبه آید آن روز باید مرغ داد و زیر پای او کشته از آن سیر یکنخواه کند که خوب مائل شود. * بعد از آن هر روز از دور طلبد؛ و بعد از هر دو روز یا هر سه روز، بلکه برای سرعت یکروز در میان کرده، مرغ دهد؛ آنکه باولی عقار³ دهد، و آن جانور است که بود رنگ بصورت و ترکیب مثل بوتیمار⁴ باشد و بر کنار آبها نشیند و ماهی گیرد. * چون باولی آن خوب گرفت پس بر عقار یکدست پرانده سیر کرده و یکبار دیگر هم بهمین سیر کند. * و زیاده از دو دست بر عقار نهراند تا بحرری

¹ قنبل probably an error for قنبل Ar., in Hindustani *kambila* or *kamela*, a red powder sold in bazars and often used by falconers. According to Watt the powder is obtained from the exterior of the fruit of the monkey-face tree (*Mallotus philippinensis*).

² *Ab-māl*, i.e., rock-salt rubbed in the palms with water to remove the sharp edges.

³ *Uqār*, *ḥuqār*, etc., is generally the "Common Heron," but by this term the author refers to the Purple Heron (*Ardea purpurea*), a bird slow and feeble in flight and rather smaller than the Common Heron; the flesh too is not so rank.

⁴ *Būtimār* is one of the names of the Common Heron.

آسان گیر و سبک شناس نگردد * بعد از آن سه روز گوشت بآب داده و صاف نموده گرم کرده بر کلفتی پراند * و اگر جانور بهادر نباشد و غرذل^۱ باشد و کار ازو نشود پس او را اول بر باولی کلفتی آشنا کند و بعد از آن بشکار برد - انشاء الله تعالی گیرا گردد *

قاعدۀ صافی بحری این است که اگر در ابتداء صافی نرم داده باشند در آخر صافی سخت دهند؛ و آنرا که اول سخت صافی داده باشند در آخر صافی نرم دهند؛ و این برای طبع معتدل است * و اگر جانور نرم باشد هر دو صافی او را نرم دهند؛ و سخت را هر دو صافی سخت دهند * و لیکن اول در حالت فربهی بجانور درشتی کردن خوب است زیرا که جانور مثل آنکه در جنگل فربه باشد هرگز در خانه نشود و آن قوت که آنجا دارد اینجا ندارد * و آن همه نسخهایی که در فصل شکار بحری مذکور است از آنجا بوضوح خواهد انجامید * و طیار کردن شفقار که موقوف بر طیار کردن بحری است باین طور موافق است، بی کم و کاست *

فصل چهارم در طیار کردن شاهین طریق اُستادان ایران *

بدانکه چون شاهین آشیانی پروبال و دم درست کند پانچه بند و کلاه پوشانند و بر گوشت پاره بخوانند و از نزدیک بر آن جهانند * چون گستاخ شود گوشت پاره بر طلبه بسته از نزدیک بر آن طلبند * و چون پر کنند گیرد بگذار تا خوش منش گردد * و چون شاهین بهر کنند مشغول و گستاخ شود هر روز با آواز بلند از دور تر بخوان تا دو سه روز * آنگاه چند کبوتر پر کنده پیش شاهین رها کن و از دور بخوان و چون آمده

¹ *Ghar-dil* "cowardly."

کبوتر را بگیرد بر آن سیر کن ؛ و کبوتر بر طلبه نهاده باید خورانی
تا بقرالقر نیک حریص شود *

چون شاهین پخته کار شد کبوتری چشم دوخته در دست رفیق
پس دیوار باید پنهان کرد و تو خود شاهین را بر دست گرفته و بر اسب
هوار شده باولی باید بدهی * و چون بگیرد نزدیک مرو تا پر کند گیرد ؛
آنگاه نرمک رو بروی او سخن گویند برو و از آن کبوتر بشکر طبرزد آلوده
سیر کن * و بعد از آن چند کبوتر باولی داده بر مرغ خانگی بخوان ؛ چون
بگیرد کشته بر آن سیر کن * چون بدین مرتبه رسد بعده بصعرا بیرون
برو بر تدر یا کلنگ یا چغند به پران ؛ اگر گرفت سیر کن و چند بار
چنین کن تا نیک گستاخ شکار و دلاور شود * و چون سیر کنی بشکر
طبرزد ممزوج کن تا نیکو باز گردان ¹ کرده باشی *

چنین باید که شاهین را چون دنبال صید پرانی و نزدیک گرفتن
رسیده باشد نعره کنی تا فی الحال باز گردد و بر طلبه چسبد * بعده بشکار
بیرون برو و جائیکه رودی یا جوئی آب کم داشته باشد و مرغابی یگانه یا
دوگانه نشسته باشد باید که نزدیک رفته شاهین بر دست گرفته و برابر
پهلوی با شاهین پرانی ² و احتیاط کنی که شاهین در آب غوطه نخورد ؛
و چون نزدیک رسد طبل بر صواب زنی تا مرغ آبی از آب بیرون آید
و بالا بر شود و بگیرد * و بران سیر کن * و همچنین عمل کن تا ده مرغابی
یگان یگان بگیرد و سیر کنی ؛ بعده هر چند زیاده پرانی بهتر بود *

شاهین را با جانور دیگر نسبتی نیست ؛ در پرانیدن چندان که بیشتر
پرانی خوینتر گردد * بعده هر چه خواهی میتوانی گرفت و اگر باولی

¹ Bāz-gardān, "obedient to the lure, returning quickly."

² There is an error in the text.

خواهند یکدر بارلی بدۀ • و شاهین از برای آن گویند که همه گیر است ؛
 بهره بارلی کنی ، از کلنگ و سرخاب و حوبره و بوتیمار و لکک و غو و غاز
 و مانند ایشان بگیرد • و اگر خواهی که مرغی گیرانی و نگردد ، چون کربز
 کرده فارغ شود البته بگیرد •

و بلند شدن شاهین بر دو گونه است ؛ یکی راست برود و از دیر بروه
 و باز آید و بالای سر بایستد و می رود و می آید ، آنرا ناوردی^۱ گویند ؛ و دیگر
 آن باشد که زود بلند شود و نزدیک تر همی گردد این را دوری^۲ خوانند •
 و شاهین چون گوشت بیندازد و هضم نکند کم زنده ماند و اکثر بمیرد •
 و شاهین همواره آب را درست دارد و هرچه خود را بیشتر شوید نشان
 تندرستیست ؛ و اگر خود را کمتر شوید و کم مداخلت بآب نماید اثر
 بیماری است و نزدیک مرگ توان دالعت • و چون دیر بلند شود و دیر
 فرود آید و شکار صفت گیرد این هم نشان بیماری است • و بیخال شاهین
 را در بیماری و تندرستی بر همان موجب که در فصل امراض نوشته
 شد ملاحظه باید نمود ؛ و چونکه مزاج شکرگان بیکدیگر نزدیک است
 مطابق آن معالجه نمایند ؛ و نظر بر قامت و بزرگی جانور نموده اوزان
 دوا بدانموجب بعمل باید آورد •

و اگر خدا نخواستہ وبا و مرگ در جانوران پیدا شود (و این علت
 اکثر از آن پیدا شود که آن سال مرگ در کوسفند و بچه ایشان بسیار
 باشد و جانوران را از آن گوشت دهند ، و یا مرگ میان کبوتران باشد و
 بازدار نداند و گوشت ازان خوراند ، آنسال مرگ در جانوران شکری
 بسیار پیدا شود) گوشت مرغابی نباید داد • و اگر خواهی که بسلامت

^۱ ناوردی *vide p. 48, note 9.*

^۲ *Dauri* in Persian adj. "waiting on"; in the Panjab *parwāsi*, adj. "waiting on."

ماند، نیکو گوشتهای لطیف باید داد و با سائش نگه دار، و در بیابانهای
کشاده و فراخیا که در آن آب اندکی باشد بگردان * و از آن شهری که درو
وبا افتاده باشد شهری دیگر بر * و هیچ جانور مثل شاهین پرهیز نکند،
که بر سر درختان بریده و پشته و بلندی بسیار نشیند؛ و گزنده بود همچون
سگ؛ و خروشتن را از باران شوید و بر خوردنی جنگ کند چنانچه بازان
کند * و شاهین بهترین جانوران شکاری است و همیز الوجود و مبارک *

اگر خواهی پروازی¹ آموزانی چون شاهین بخواندن راست و گستاخ
گردد پس او را یک دو مرغ خانگی بر قرالغو داده بعد از آن روزی
دورتر بخوان و چون نزدیک رسد و بر طلبه نشیند کبوتر چشم دوخته
پیش آور تا بگیرد، و بر آن سیر کن * و روز دریم بهمان دستور خوانده
چون نزدیک رسد قرالغو پنهان کرده و کبوتر را کوفته بال و چشم دوخته، بلکه
میخ بندم کرده، بده تا بگیرد و بر آن سیر کن * و روز سوم نیز بطلبه طلبیده
چون نزدیک رسد کبوتر و طلبه هر دو را پنهان کن * چون مایوس شود
بالتوروت بلند شود؛ فی الحال کبوتر چشم دوخته را پیش گذار تا خود
بگیرد و بر آن سیر کن * دوم روز نیز بلند نموده بگذار تا چند دور گردد
بگردن و چون پشت بسوی تو کند کبوتر چشم دوخته بیرون انداز چنانکه
نداند که از دست پریده یا خود رو است؛ و چون بگیرد بر آن سیر کن * بعده
یکدو کبوتر پران دیگر بدهی * بعد از آن بهر چه باولی کنی بگیرد و شاهین
پروازی را سیاقین² یعنی پاپچه بند چنان باید که وقت پرانیدن پس شکار
هر دو از پایش پراند³ مبادا عقاب یا زمی قصد او کند *

¹ Paruṣai, vide note on p. 54.

² سیاقین, dual of *siyaq* "jesses": doubtful Arabic.

³ پرنه, apparently the author means that the jesses should be long enough to flutter loose when the hawk is flying, so that they may not be mistaken for quarry by eagles, etc.

فصل پنجم در طیار کردن شاهین آشیانی که بتجربه فقیر

در آمده : انشاء الله تعالى معجرب است • بدانکه شاهین آشیانی را ، که موصوف بتمام صفات چنانچه موافق فرموده استنادان این فن در این مختصر درج است ، چون بهم رسانیده نیکو پرورش کن و بمصکه گاو و گوشتهای نرم و سیاک^۱ یعنی مبتدل^۲ شکم سیر خورانیده خوب فربه و توانا بدار • بعد از آنکه خاطر خواه شود و اول موسم شکار رسد ، اولاً او را بملائمت پایچه بند پوشانیده چند شب ، آخر شب ، بردست گیر • در ابتداء چهار گهری بدار باید کرد : چون بچه نازک طبع است رعایت در همه جهت لازم است • هر شب قدری زیاده بدار نموده تا در یک هفته بنصف شب رسان • بعد از آن ، یک شب ، یکپاس اولی شاهین را باید نشانید و دوپاس میانه بدار نموده یکپاس آخر شب کلاه باید داد • اما جانور بد کلاه یک بهلولی^۳ نمی ارزد خصوصاً شاهین ، که اگر بد کلاه شد بهیچ کار نیاید • و اگر خدا نخواست باشد شاهین بد کلاه شود او را گلوبند^۴ باید انداخت ، یعنی گوله تفنگ که وزن آن دو هیر شاهی^۵ پخته باشد در سر ریسمان چلغو^۶ بیاویزند که از گرانی آن عاجز آید و گردن از کلاه نگرداند اما زیاده از یک شباروز نباید ، که گردن جانور آزار نکشد • و اگر شاهین قدآور^۷ باشد یک دو ماشه زیاده رواست : و اگر میانه یا خورد

^۱ سیاک , this word occurs more than once, apparently in the sense of "tender."

^۲ مبتدل , error for مبتدل ?

^۳ بهلولی , can this be a corruption of بوله "glove" ?

^۴ گلوبند prop., a neckerchief or neck-tie.

^۵ سیر شاهی , probably the ser of 2 lb. is meant.

^۶ چلغو also *jalqā* and *chalqā* ; in the Panjab *chaghali* or *chaghali*.

^۷ قدآور *Qadāwur* prop., "tall of stature" is amongst falconers in the Panjab a common term for "big, heavy," of a hawk.

قامت باشد کمتر و سبک گلویند اندازد ولی اگر خود معزم
گردد بهتر *

او را در بیداری دستکشی عاجز باید کرد و چون در کلاه داری و
دستکشی گستاخ و معزم گردد آن زمان طعمه بآب دادن باید شروع کرد *
و چون یکبار قبول نکند آهسته آهسته راغب آبداره کند و درین اثنا
یکشب طعمه کم کرده باید داد و صبح صاف بمصری خالی باید نمود تا
گوشت آبداره بخورد * و تا که شاهین طیار نگردد گوشت بیات ندهد
گوشت تازه ندهد *

و هر روز بر طلبه خوانده سیر کند و وقت خوالدن بر طلبه حلقه
آهین را در پایچه بند جانور با ریمان که قدر یکوجب باشد بگذرد و ریمان
یا طناب را از آن حلقه بگیراند * و شاهین را نشسته باید طلبید که بالا پری در
ابتداء عادت نکند که شاهین بالا پر بکار نیاید و آن کار بحرعی است که
پرواز کند و کلنگ را زند * چون دانی که خوب گستاخ آمدن گرفت و بی
خطا می آید پس آنروز مرغ خانگی که نیموس باشد زیر پای شاهین ردا
و کشته گوشت بز آبداره در شکم آن پر کرده چون گرم شود بخوراند *
آنروز هم سیر و یکغوره سبک دو حصه از گوشت بز و یکغوره از مرغ
بخوراند * اما گوشت بز را بآب چند بار شسته و آب گردانیده تازه آب اندازد *
بعده اگر مرغ پر کرده دانی باشد فشرده آب دور کند و اگر یکغوره و یا دو
خوره که صبح و ظهر میدهند همان دانی باشد پس آن قدر تر در آب
بخوراند که آب از هر دو سوراخ بینی شاهین بر آید و چکیدن گیرد *

1. *bayat*, "stale" (of meat only) especially what has been left over from the previous night; vide p. 61, line 13.

2. This explains the expression *takm* on page 50.

3. *Ab gardādan* is to wash grain in many changes of water.

و گاه گاه شبها قدر یک کنجشک طعمه کم کرده باید داد * و پر و مهره دادن خوب، نافع ترين چيزها است که حافظ صحت جانوران اند؛ بايد خوراند تا بپر و مهره خوردن و برگردانيدن هم اشتها پيدا کند و هم عادت نقيه خوردن¹ گيرد * و چون شاهين بايں مرتبه رسد یکشب قدری طعمه کم کرده بايد داد؛ و صبح ريسان پانزده گز شاه جهانى² بولا کرده هر دو سر آويزان بگذارند و ميانش را در پاىچنه جانور بندند و از نزديک بخوانند * و چون نزديک آيد دستي طلبه را گرفته باشي، قائم دار از حرکات که جانور بخاطر جمع و خورشخوي تمام طلبه را گيرد * پس آنروز هم مرغ دادى از جمله ضروريات داند و ديگر حلقه نه بندد *

و اکثر شاهين که بالا پر شود او را بيست گز طناب شاه جهانى مقرر کرده اند و مسافت پله³ مي قدم، اما وقت پيمودن یک قدم بشمارد و يکى نهمارد، و اگر هر دو قدم شمارد شصت قدم ميشود * و بعد هر سه روز دو گز از ريسان مي بریده باشد که سبک شود؛ و ريسان سنگين و سطر اول بستن اولی است که شاهين گنبد * يعنى بوقت خواندن در نصف راه بالا پري نکند که آن بدخوى عظيم است * ابتداى ريسان گران بهتر است، و اگر احياناً شاهين در راه پيچ کند، پس آنقدر بايد ملاحظه کرد که مار پيچ مي آيد يا بيگ جانب پيچ بسيار ميكند؛ پس اگر بيگ جانب پيچ بسيار ميكند آنرا بقيى بايد دانست که باد مخالف اوست؛ وقت خواندن شاهين را باد موافق باد لقوه⁴ است، يعنى بادی که رو برو نباشد، ولی از

1 قطعه، evidently an artificial 'casting' of wool, cloth, etc.

2 Gas-i Shāhjahāni, I am unable to identify this measure.

3 پله palla, the full distance from which a hawk is usually called to the lure.

4 Gumbaz kardan, said of a hawk that has, as it were, a high trajectory, when called to the lure.

5 نکبام Ar. evidently a "side wind": an incorrect or vulgar term. a wind blowing obliquely between two cardinal points.

برابر گوش جانور وزد آن باد شاهین را موافق تر است ؛ و این را خود
 جغیر از سر شاهین آزمود * و اگر هم پیچ کردن عادت کند و این خوبی را
 نگذارد، پس اگر راست رو باشد، سه شهر^۱ از جانب راست برسمان باهم
 باید بست ؛ و اگر چپ رو باشد، شهر از جانب چپ باهم باید بست
 مثل پر کبوتر خانگی * و هر آن شاهین که مار پیچ^۲ آید از
 تیز بری است *

و شاهین را از فاصله دور نباید طلبید * چون خوب بر قراقو حریص
 شود پس یکروز در میان کرده و روز دوم مرغ داده و گوشت بز آبداره در
 شکم آن پر کرده میخورانیده باشد تا آنکه بر طلبه عاشق گردد * پس از آن
 کبوتر باید داد بایی نوع، که قدر یکوجب پارچه سرخ در پای کبوتر
 بسته اندکی خاک در آن باید بست که از گرانی آن کبوتر بالا بر نشود
 و شاهین بالا پریدن عادت نکند ؛ و جانور نو را هرچه اولاً نمودی و آموختی
 بدان خوبی کند * چون یکدو کبوتر پیران خوب بقواعدی که پسند میر شکاران
 است گرفت، آنگاه زیاده باولی مکن که باولی شناس^۳ نگردد *

چون باین مرتبه رسد آن زمان سر نودهی شاهین بمصری خالی
 شیرینی نموده بامداد بر جانور ریزه، مثل نقره پا^۴ و زرد پلک^۵

^۱ *Shāh-par*, a "flight-feather"; by some falconers only the first three flight-feathers are so called.

^۲ Pigeon fanciers bind with one length of thread each flight-feather to the bastard wing.

^۳ مار پیچ adj. and adv. "coming in a zigzag."

^۴ باولی بند also باولی شناس, adj.; said of a hawk that has acquired the voice of flying only at 'trains' and that will not kill wild-quarry.

^۵ زرد پا probably the Indian Courier Plover (*cursorius coromandelicus*), called by falconers of the Derajat *nakal-pān*; the tarsi are creamy white. In the Derajat, however, it is considered too fast a quarry for a peregrine.

^۶ زرد پلک, perhaps the Yellow-wattled Lapwing (*sarciphorus bilobus*).

و قروانگ^۱ و پیلانغ^۲ (و آن مرغی است که کرمها خورد و ابلق رنگ باشد و در زبان هندی آنرا لنوره^۳ نامند و در فارسی چاترق خوانند) در پس هر جانوری که از اینها پیدا شود شاهین را رها کن * اما ابتدا هر چند بی ریزه جانور بران بهتر است؛ و چون نزدیک رسد بگرفتن فرصت مکن و فوراً نمره کرده طلبه بگردان و گرفتن مگذار که ریزه گیروی شاهین را خوب نیست؛ و هم در اول شاهین را عقب جانور دوانیدن و باز بر طلبه آمدن آموختن است *

چون خوب در آمدن و رفتن شلایان گردد پس باید بنصری تفصیلاً کرد و سه روز طعمه داری چنانکه دستور است نموده و باولی قروانگ^۱ و یا باران طلبک^۳ که هندی تهری گویند موجود داشته باشد در آن وقت شاهین را باولی آن دهد * اما باولی هر جانور که شاهین را دهد چشم درخته و نیم چشم را کرده بدهد که در وقت دست انداختن نزد شاهین حيله نکند و شاهین خالی نشود زنهار که این فراموش نکنی که خطای عظیم است * چون این باولی دادی بعد از آن چند باولی مرغابی کلان باید داد و این اکثر میر شکاران ندانند یا دیده دانسته خطا کنند و کم کسی از

^۱ قروانگ, for کروانگ, a common name in the Panjab for the stone-plover, (*Edicnemus crepitans*); called in Persia *bachcha hābara* P. and *chāhārū* T.

^۲ پیلانغ apparently the author makes a slip here; چاترق is probably identical with چاخروق T., a name of the stone-plover in Persia (vide note above).

^۳ لنوره, I am unable to identify this word which is perhaps a copyist's error for لکورا H. "a shrike," in the Derajat the name of the Indian grey shrike (*Lanius Lahtora*), there also known as *mamāla*.

^۴ باران طلبک lit. "The Little Rain-caller," in India تگهري, تگهري, etc., and in Kashmir گل کاو is the Red-wattled Lapwing (*Lobivanellus goensis*). To Anglo-Indians it is well known by the name of "Did he do it." It is a quarry for the *lagar* the shahin, and the peregrine tiercel. In the Panjab the *faffiri* is said to call on rain. The word 'plover' is derived from the French *pluvier*, from the Latin *pluvialis* "rainy." An Indian falconer tells me that in spring a pair of these birds will mob a wild fox, and that he once caught a pair in a *do-gaza* with a small kitten as a lure.

میر شکاران ازین قواعد واقف است * بالضرورت چند مرغ آبی باولی باید داد و اگر میسر نیاید تا هم خیر است *

و چون شاهین بدین مرتبه رسد آن زمان ملحظه کن: اگر اشتها موافق مدعی تو باشد فبها و اگر کم شده باشد پس سر نو بمصرعی خالی صاف کرده و در این اثنا پر و مهره و پلینت نیم و پنجه و پشم ساده و مصالح دار^۱ موافق طبیعت جانور باید داد و بر کلمرغ^۲ باولی کرده بپران * چون کلمرغ گرفت بعد از آن بر هر مرغ کلانی مثل گاز^۳ و کلنگ و لنگک و مکسه بپران: و ازینها هرچه باولی بدهی بگیرد و چون گیرد از آن سیرگی * و اگر خالی دست افتد و آمده بر قراقو نشیند مرغ خانگی زهر پای شاهین داده و کشته از آن خوران بلکه تکه دادن^۴ بسیار نیک است * و تکه^۵ از آن گویند که گوشت بز بیات کرده را ورق دستور مسلسل زنجیره دار^۶ تراشیده در شکم مرغ گرم نموده بخوراند مخلوط بگوشت مرغ و آنرا تکه گویند * و گوشت بیات آنرا نامند که گوشت تازه صبح را تا شام نگهدارند و به هندی آنرا گوشت باسی گویند: و اکثر شاهین را همین گوشت موافق تر است در ایام شکار *

آنچه قواعد شاهین داری است و آنچه از استادان حاصل کرده بودیم درین موجز بموجب کتب استادان سلف درج نموده ایم و هر دوائی

^۱ مصالح دار, Indian falconers sometimes give an artificial 'casting' of namda or wool, etc., that has been soaked in aloes or in some other drug. This acts as a very mild purge and temporarily increases a hawk's hunger.

^۲ کلمرغ, in the Panjāb vulgarly *saḡed hīl*, and in the Derajat *sānjrā*, is the white scavenger vulture (*neophron percnopterus*). In Persia it is called *kachal charkas*.

^۳ غاز incorrect for قاز; also spelt گلز.

^۴ تکه: vide p. 57, note 2: the term is here better explained.

^۵ مسلسل زنجیره دار i.e., apparently meat nearly cut to pieces, but in reality in one string, alternate cuts being made from each side so that the meat pulls out like the peel of an apple that has had the peel removed in a continuous strip.

که جهت شکار و طیار کردن شاهین احتیاج شود در فصل شکار شاهین باید جست و بعمل آورد - و الله اعلم بالصواب *

فصل ششم در طیار کردن چرخ دامی موافق تجربه فقیر : و طیار کردن لکر^۱ بهمن موقوف می باشد * اول باید چرخ خوب و قدآور و خوش رنگ، چنانچه موجب فرموده استادان در اوصاف جانوران نوشته شد، بدست آورده نیکو نگهداشت و بند و کلاه پوشانید و بردست گرفته روز و شب بیدار باید داشت * چون بدست کشی عادت کرد و نیکو ملایم شد، پس هر بلر سرش را در مشت گیرد تا در وقت کلاه دادن تصدیق نبیند * چون آخر شب چرخ بغضوب گرفتار شود کلاه در سرش باید داد * و شب دریم ثلث حصه چشمش را وا کند و بیدار بنگاید باید نمود : و روز، چشمش را بالا باید بست * شب سیوم نیم چشم را باید وا کرد و روز هم قدری چشمش را باشد * شب چهارم تمام چشم باید وا نمود، و روز نیم چشم باشد * روز چهارم تمام چشم را وا کرده آن روز باید صاف نمود * اگر میر شکار صاحب هنر باشد پس جرات کرده با نمک تنها صاف نماید از همه بهتر است * و اگر توقف این صافی نداشته باشد پس از دیگر صافی صاف نموده خلطه اندازند و هر خواندن و طلبیدن بر طلبه مفید تعلیم نماید *

چون گستاخ شود پس آنرا بنوعی دیگر طلبد یعنی این طور، که از فاصله دور طلبیده چون نزدیک رسد قراقو پنهان کند * چون چند دور بر گرد سر تو بگردد، و پاره بلند شود، آنزمان باز قراقو را به ریسمان

^۱ لکر، Hindustani لگتر or لگتر the Lagar Falcion Falco jugger, vide Jl. As. Soc., Beng. Vol. III, No. 1, 1907.

سه گز بسته بر زمینی پیش چرخ بیفتد از تا بران حمله^۱ کند ؛ و چون نزدیک رسد باز طلبه پنهان کن * چند مرتبه چنین کرده پس قرالقر پیشش بدار تا بر آن نشیند ؛ آنزمان مرغ باید داد و بر آن هیر کرد *

هر روز قدری حملها زیاده کن و صبح و شام متواتر همین تعلیم کن و بلا ناغه تا آنکه به پنجاه حمله رسد و بیست و پنج حمله بیک وقت عادت کند و بر طلبه و مرغ خوب گستاخ و حریص گردد *

پس اگر خواهی که کلنگ گهرانی ، باولی درنا که در ترکی کلنگ گویند باید داد ؛ اگر میسر نیاید پس باولی عقار بدهد *

اگر خواهی که خرگوش گور کنی مرغ خانگی که سفید رنگ باشد و تاج گلن و کشاد داشته باشد در صحرا برده هر دو پایی آن بر پسمان بهم به بند ، و مابین هر دو پای مرغ قدر چهار انگشت فاصله باشد و در بیابان رها کن و چرخ را بلند گردان * چون چند دور پرواز کرده بلند شود تو در پی مرغ بدو و چرخ را نگه کن * اگر بسر تو می آید بهتر و آلا نعره زن ؛ چون جانب تو گردد دیگر نعره مکن تا آنکه مرغ را بگیرد ؛ بران یکخوره کن و روز دوم طعمه داری نموده روز سیوم مبارک است بر خرگوش پرانیدن ، اما باین طور ، که چرخ را پزانیده بلند کرده و نعره زده در جایی که خرگوش خزانده باشد آورده خرگوش را هیبت باید نمود تا از جنگل بر آید و در صحرا بدود و در آنجا تماشای چرخ و خرگوش باید نمود * و چون نیکو بقواعد شالسته گیرد پس در بیابان و جنگل اندک که در آن خرگوش موجود باشد بالای آن چرخ را بلند کن ، و سواران جدا و از هم دور تر کشاده شده خرگوش را چوپند * تا یک گرو

۱ سرزدن ، the author's word for a stoop ; in modern Persian حمله

و یک نیم کوره چرخ مانده نشود و مفارقت از سواران نکند و بر سر سواران پرواز کنان خواهد رفت *

اگر خواهی که تغدری¹ بگیر کنی آنرا باولی تغدری، و اگر آن بهم نرسد باولی مرغ که رنگ تغدری داشته باشد بابت داد * در صحرا برده چرخ را بلند کن و چون پشت بطرف تو کرد و اندکی دور تر رود مرغ را رها کن چنانچه چرخ افتد از دست رها کرده و نعره زن که جانور متوجه باولی شود * پس از نعره خاموش باید شد تا چرخ خود آمده باولی گیرد و بر آن سیر کن * و دو روز دیگر طعمه داری کرده روز سیوم بشکار بر و بهران، باین تدبیر که در صحرا چون تغدری بینی، دور تر چرخ را پرواز کن تا بلند شود و چنانکه همدیگر را نه بینند و خود تغدری خواهد خوابید و چون چرخ چند دور گشت چنان جهد باید کرد که صید بخیزد و چون صید برخاست آژمان چرخ را نعره کن تا بر سر تو رسد و چون قابو آید و بر سر تغدری رود بهران و تماشا کن * اگر یک کوره متصل پرده برود و چرخ قریب پنجاه حمله و صدمه بر صید زند عجب مدار و این نسبت به کلنگ تماشای بسیار خوب دارد *

و اگر کاز² بگیر کنی اوغری³ بهران و باولی کردن آن این طور است * یک باولی کاز چشم دوخته در صحرا برده بگذار تا راه رفتن گیرد و پس آن چرخ را بگذار تا او را بگیرد و از آن یکضوره سیر کن * و دو روز دیگر در میان آیداره خورائیده روز چهارم یک کاز دیگر که پروبال او درست باشد در صحرا

¹ *Tughdari* one of the names in the Panjab for the Houbara Bustard, vide J. I. C. A. Soc. Beng., Vol. II, No. 9, 1906. The great Indian Bustard is in some parts of the Panjab called *tughdār*.

² *kāz* incorrect for *qāz* (also spelt *qāz*) "a goose."

³ *Ughri* T. subs. "thief"; here used as an adverb.

برده و در ریسمان دوازده گز بسته کسی را بگو که آنرا گرفته در درختی پنهان شود و قاز را بگذارد تا در آن دشت خرامیدن گیرد و سر ریسمان بدست داشته باشد * چرخ را کلاه از سر برداشته بسوی قاز متوجه کن * چون باولی را بطلبد آن زمان بگذار تا سوی باولی ببرد ؛ و باولی دار را بگو که چون چرخ نزدیک رسد برگردن ، قاز را رها کند تا پیش جلوتر ببرد و او را بگیرد ؛ پس بر آن سیر کن * بعد نیکو طعمه داری کرده جانی که قاز صحرائی یگانه یا دوگانه پایی انشاء الله تعالی بر آن ببران * در ابتداء بر گله بسیار هراسان گردد ، ولی چون نیکو گیرا و شلائن شود در جانی که بسیار قاز نشسته باشد بر گله آنها چرخ را مثل باز ببران ؛ انشاء الله تعالی بی خطا گیرد * و هر صائی و لقمه که در کار چرخ احتیاج افتد در فصل شکار آن را باید دید و آن از جمله تجربیات است - و الله اعلم بالصواب *

فصل هفتم در طهار کردن چرخ آهوانی آهوگیر طریق

استادان ایران خفر الله لهم * چون خواهی که چرخ را آهوگیرسانی اول بچه آن را که موصوف بتمام صفات باشد بهم باید رسانید و نیکو باید نگه داشت و پرورش بمسکه و گوشت سیاه^۱ و لطیف نمود *

چون پر باز و دم درست بر آورد بر دست گیرد و پایچه بند و کلاه بموجب قاعده باید پوشاند و بدست کشی ملائم مائل سازد * پس باید که قرالقی یعنی طلبه^۲ از پرهلی درنا عرف کلنگ و یا عقار بسته بر آن گوشت پاره بندد و چرخ را بران موافق قاعده سیاه چشم خواند و بر آن سیر کند *

^۱ سیاه *vide note 1, p. 56.*

^۲ قرالقی یعنی طلبه *vide note 3, p. viii; and note 1, p. 47.*

چون گستاخ بر طلبه آمدن عادت و شعار خود کند آنکاه پوست
 آهویی بدست آر * چون جانور بمرتبهٔ باولپی دادن رسد بدین نمط باید
 باولپی داد * پوست آهو را پر از گیاه نموده چهار چوب بدرازی پای آهو
 در هر چهار پایش نصب کن تا بقوت آن استاده ماند؛ و چهار پایه^۱ گردون
 درست کرده زیر آن پاها نصب کن که هرگاه دران ریسمان بسته بکشند از
 گردش پایه^۱ بدود * و یک ریسمان دیگر از پس قفا در پوست گردن آهوی
 مذکور بگذران و پاره گوشت سرخ ببرند * و شب چرخ را قدری طعمه
 باید کم کرده داد تا صبح باولپی را زود بگیرد؛ و در صبحرا برده دست بدست
 یعنی از بسیار نزدیکی هر باولپی بچسپان؛ و زنهار که روز اول از فاصله دور
 نیندازی * و چون بر آن پاره گوشت نشیند سیر کن و چند روز بهمین نوع
 ترتیب کن که نیکو باولپی خود را و صورت آهو را بشناسد * پس از آن
 آن آهوی چرخ پا را در میدانی که صاف باشد برده نرمک و آهسته بکش
 چنانکه پایه گردون آواز نکند، تا باعث رمیدن چرخ نگردد؛ و اگر پایه گردون
 آواز کند قدری آب بر آن پایها بریز تا آواز نکند * و چون چند بار باولپی را
 دید و نیکو شناخت پس هر روز فاصله را قدری زیاده کن و ریسمان را بزور
 باید کشید تا باولپی تند تر بدود و از آهوی زنده تفاوت نکند *

چون خوب گیرا و گستاخ گردد آن زمان آهو بر^۲ بدست آر و باولپی
 ده * چون نیکو دلیر و شائین گرفت پس بامید حق سبحانه تعالی بر آهو
 بپران؛ و باد روبروی چرخ خوب است * و چون گیرد خوب سیر بخوران،
 بکخوره، بشکر طبرزد آلوده *

^۱ پایه گردون; *pāya* "foot," perhaps an error for *pahayā* H. "wheel": *girdān* "wheel," perhaps for *girdān* "revolving." In any case the author's meaning is clear.

^۲ آهو بر^۲, "a fawn."

چرخ که برای آهو گیری طیار سازند تنها نمی اندازند ولی در چرخ بهم یکجا ترقیب کنند تا وقت کار مددگار یکدیگر باشند * و دو هگ تازی همواره بهمراه چرخان باید بر طلبه خواند و بر آن قراقو بکباب سیر باید کرد؛ و بر باولی از گوشت باولی خوراند و سیر کند تا رفیق کار باشند *

و هر دوا که احتیاج افتد جهت چرخ، آنرا در فصل شکار چرخ باید دید و بموجب آن عمل کرد * و دواى سگ در فصل سگ انشاء الله تعالى *

فصل هشتم در چشم کشادن شفقار و طیار کردن آن و عقاب و زمج موقوف بر همین است * بدانکه چشم کشادن و طیار کردن شفقار تمامش بشاهین بصیری مآند که در اکثر فصول مذکور شده * و چون خواهی که کلنگ گیر کنی، اول بخواندن و طلبیدن بر قراقو گستاخ و حریص کن، و چند مرغ زیر پایش بکشی و بر آن سیر کن تا گرم شود * بعد از آنکه اعتبار در خواندن و رفتن و آمدن بهم رساند فکر باولی کن باین نوع، که کلنگ را در بغل دیگری بده و بگو که سر کلنگ را از بغل، از طرف پشت خود، بیرون بگذار؛ و گوشت پاره سرخ بر هر کلنگ ببرند و کلاه از سر شفقار بردار و آن گوشت پاره بنما؛ و باولی دار را بگو تا کلنگ را پا و بازو آهستوار نگه دارد و بهر حیلۀ شفقار را بر باولی باید چسبانید * روز دوم و سیوم و تا چهارم همچنین کن *

بعد از آن کلنگ را بر زمین رها کن؛ و یک کس بالهای او را نگهدارد و دیگری بدست منقار او را بگیرد؛ و گوشت پاره بر بازوی کلنگ ببرند و کلاه از سر شفقار بردار تا بر آن چنگال زند و بگیرد، و مدد کرده شفقار را

دور کن و کلنگ را بر زمینی خوابانیده شفقار را بر آن میر کن تا بداند که کلنگ آسان است، و حریص شود و ترسیده نگردد که روز اول است * و روز دوم نیز بهمین طور * روز سیوم منقار کلنگ را بر یسمانی برهم بند تا شفقار را زخمی نکند، و مهار در بینی کلنگ شتر وار کن و بدست کسی ده تا آهسته کلنگ را پیش بکشد و بگرداند، و کلاه از سر شفقار بردار و رها کن تا باولی را بگیرد، آنوقت نگهدار و بر آن سیر کن * چون چار روز چینی کردی آنگاه کلنگ را تند تر بگردان و بر آن رها کن، و گیرانیده و بغل چاک نموده و دل باولی بر آورده و بشکر طبرزد آلوده شفقار را سیر کن *

پس از آن، سه کلنگ پرندۀ نیز پر را در میدان برده بر بلند پشته شفقار را به بر، و برابر کمر پشته باولی را نگهدار، و چند سواران زیر پشته باید فرستاد تا آنها کلنگ را بپرانند، و تو شفقار را بگذار تا بگیرد و زود بمدد او رس و کلنگ را فرو گیرد و نیکو سیر کن * روز دیگر شفقار را بر پشته بلند برده و باولی را بر زمینی رها کرده و شفقار را از سر پشته بقابو گرفته اسفاده شو و بگو کلنگ را بپرانند * چون دور تر رفت شفقار را رها کن و سواران را بگو که زود بمدد رسند، و چون گیرد زود کشته بر آن سیر کن، اما دل کلنگ بشکر طبرزد آلوده و شیرینی ساخته بخوران *

بعد از آن، طعمه داری کرده شفقار را موافق مدعی خود باشتها آورده چند سواران همراه گرفته بیرون بصحرا برو و کلنگ یگانه و درگاه بطلب * چون بقابو رسی زود بر سر کلنگ اسب تاخته برس، و همینکه کلنگ برای پریدن در جفت و خیز آید، بتوکل قادر کریم و کارساز رحیم شفقار را رها کن، و زود باید بمدد رسید * چون بامر الله تعالی کلنگ را بگیرد زود بکشن و سیر کن یکخوره * و در هفته یکمرتبه بهمینی دستور بپران * و سال اول

بدو سه کلنگ قناعت کن؛ بعده چون از تولگ^۱ فارغ شده بر آید؛ در حال دویم هرچند که پرانی بهتر گردد، و چندانکه گیرانی بگیرد * شفقار و چرخ را هر چند بی کاهلی^۲ پرانی نیکو شلای شود و از امراض ایمن گردد؛ و هرچند نزدیک و قابو پرانی خطا نکند و قائم گیر گردد * و جانور نورا هرگز پیش از خانه کریز شدن و خوب آموخته شدن در بی کاهلی^۲ نه رانی که بزمحمت بگیرد، و باشد که آواره گردد و کم شود * اگر خواهی که شفقار را بر قزو قاز پرانی در ابتدا باولی قاز باید داد بدمنوری که باولی کلنگ دهند و نوشته شده * و قوجانوریست مفید و بمشابهت قاز و لیکن بقامت بزرگ تر است؛ اکثر بزرگان ایران در خانها جهت تماشا نگهدارند و نیز از شفقار گیرانند * چون قوجانوری است قوی هیکل و باولی او کم باب بهم رسد و یکایک بشفقار گرفتن مشکل است لهذا باولی آن باین نوع دهند *

قوئی کشته بدست آرو شفقار را بنما، و ذبح گاه آن پیش جانور بدار * قورا در بغل کسی دیگر پنهان کن، و چون جانور مذبح آنرا گرفت بر آن سیر کن * بعد از آن قوئی زنده را کلاه در سر بپوشان و ریسمانی از آن کلاه بالا بگذران و پاره گوشت بر آن ریسمان بند * هو در بغل دیگری باشد بهارچه پیچیده، و سر آنرا از پس بغل خود بیرون کشد و شفقار را بنماید * چون بگیرد گوشت مرغ دیگر داده سیر کن، و غورا زنده برای روز دیگر باید نگاه داشت * سه روز بهمین دستور بعمل آر؛ بعد از سه روز، چهارم روز، کلاه غورا برابر چشمهایش سوراخ کن، و سر و بال غو بدست دیگری ده و شفقار را

¹ *Tūlak* T. "moult of birds."

² بی کاهلی; by this expression the author apparently means constant flying, that is, not allowing intervals of more than a day to elapse between the flights.

نزدیک رها کن تا هر غورا بگیرد * آنروز نیز بگوشت مرغی سیر کن *
چون در دو سه روز حریص گردد بعد از آن کلاه از سر غوبر آر تا تیز پرد
و باولی کن و بشنقلر بنما * چون بگیرد بغل غورا چاک کن و دل و شش
آن بشکر طبرزد آلوده بدان سیر گردان *

بعده در کنار رود خانها و نه‌رهای آب، جائی که مقام غو باشد برو،
و بگو تا غورا از آب بیرون آرند * چون غو از آب بر آمده بسمت
بیابان پرد، تحمل باید تا از آب دور تر برود؛ آن زمان شنقلار را رها کن *
چون بگیرد بر آن سیر کن * تا ده شکار همچنین بر یک غو سیر نما *
بعد از تولک هر چند گیرانی بگیرد و زنه‌ار تا غورا از آب دور نکني شنقلار را
رها نه نما که شنقلار جانور پست سخت کوش، مبادا عقب غو خود را
در آب زند و غرق شود * و شتابی بشنقلار خوب نیست زیرا که او جانور تند خو
و ستیزنده و بلند پر است * هر چند بلند تر باشد اسان تر گیرد؛ و بعمرها
یکی بدست آید؛ و آنرا از سمت بلغار^۱ و آن نواح آرند *

و اگر خواهی که لک لک را یا از جنس انرا که بکنار آنها ماند
و بهندی مکسه^۲ خوانند و ابلق رنگ است باولی بدهی پس بدستوری که
برای باولی کلنگ نوشته شده بدان موجب بی کم و کاست بعمل آر؛
انشاء الله تعالی همه را بگیرد *

شنقلار را در پی شکار ریزه از آن نهراند که شنقلار جانور پست
سخت کوش و کم یاب؛ در پی شکار آن قدر کوشد تا بگیرد، و الا تا چند
فرسنگ تلاش کند * و همه کار و کردارش بشاهین و چرخ ماند؛ و او را

¹ *Bulghār, Bulgaria, the country of the Solavs, which formerly included a large portion of Russia.*

² *مکسه, I am unable to trace this word, but it is evidently a species of stork, probably the "Beef-steak Bird" or Episcopal Stork (*Oiconia leucocephala*).*

عزیز و مبارک دارند؛ و در اصل یک لحظه از خدمتگاری آن غافل شدن خطا است * نزد مغلان همین شفقار شاه جانوران است * در موسم گرم در جاهای گرم مدار، و پیش از هوا سرد شدن او را بگرم سیرها میبرد که او را گرما بغایت زیان دارد * آشیان و مسکن شفقار در ترکستان در جائی است که آنجا برف همیشه موجود می باشد و هیچگاه نمیکدازد * و در تابستان چون او را بصحرا بری چیززی بر پشت شفقار پوشان که آفتاب و گرد، او را زیان دارد * و بوقت تولد ببرد ملک برند * و در خانه تلویک که در آن دود باشد میند که او را تباہ کند و زشت گرداند * وقتی که گرسنه باشد تنها مگذار که از غایت گرسنگی پای خود بکند و بخورد¹ و الله اعلم بالصواب *

¹ A habit of the Red-headed Merlin also.

باب پنجم

در معالجات جهت شکار جانوران گلال چشم مشتمل بر دو فصل

فصل اول در شکار باز و جرّه آن • بدانکه باز نو را که روز اول
بیرون بری بلکه هرگاه بشکار برائی، چون نزدیک اسپ برای سوار
شدن بیائی اول بانگشت سبابه^۱ دست راحت برگردن اسپ الف
ملفوظی، (یعنی الف و لام و نا هر سه حروف بهم مرکب) بنویس که
الف^۱ شود * و چون سوار شوی این دعا بخوان تا حق سبحانه تعالی
ترا و جانوران ترا از همه آفات و جمیع بلیات در حفظ خویش دارد و سلامت

باز آرد • قوله تعالی سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿۱﴾ * اللهم

سلمنا و سلم دیننا و احفظ علینا مقامننا و ردنا الی اهلنا سالمین بحول

منک و قوتک و عزتک و شرفک و عظمک اللهم سلم بزاتنا و شواهدنا

و مقورنا من العقاب و الزمجة و من غیرهم الذین یتعقبون اطیارنا

و جوارحنا باذنک و الحول منک لا اله الا انت الله الواحد الصمد لم یلد

¹ It is said that 'Alamgir used to 'write' الف on his standards and horses.

² Qur., xliii, 12: the remainder of the Arabic is not from the Qur'ān.

و لم یولد ولم یکن له کفراً احد و صلی الله علی محمد و آله الطیبین
الطاهرین و یکمرتبه سورۃ فاتحه و سه مرتبه درود بخوان^۱ و انشاء الله تعالی
بشکار برآمده طلب مید کن *

روز اول درّاج را یکجا محاصره باید کرد که آنجا علف و درختان
کمتر باشد و گردد اگر سواران چند استاده شوند و احتیاط نمایند که درّاج
پیاده شده گریخته نرود ؛ و پیاده را بگو که شاخ درخت گز بدست
گیرد و بدان نرمک نرمک زده درّاج را بیرون بپرانند ؛ و کسی را که باز بدست
باشد آنرا باید که زود بقابو روی بپرانند * و زنه‌ار نگذارد که دور رود و زنه
باز خالی افتاده بیدل شود و میل جهت شکار نکند * چون گرفت بدون
آن میرشکار که باز باورام و موافق باشد کسی دیگر بسر باز نرود ؛ و آن هم
از دور از انبپ پیاده شده بباز حرف زنان و سخن گویان و نوازش کلان
نزدیک رود ؛ و باید که رو بروی باز برود و استاده و پس پشت بسر باز
نرود ؛ که باز از استاده رفتن بترسد و رم کند ؛ و نشسته رفتن بهتر است
تا باز هم بداند که این کس همان است که هر روز باولپی و طعمه از
دستش میخورد * پس بمجرد رفتن درّاج و هر دو سیاقین^۲ باز را بدست
گیرد * و بهمان یک درّاج قناعت کردن خوب است ؛ و باز را بگذار تا
پر بکند * چون بخوش فعلی پر از شکار کند و رام شود ؛ بعد از آن
بر آن کشته سیر کن * و تا چند شکار بیک درّاج قناعت کن * بعد از آن
که شلائن شود بر هر چیز و صید کلان که بهرانی انشاء الله تعالی
بی خطا گیرد *

¹ The breath would then be exhaled over the person, the horse, the hawk and in the direction of the 'field.'

² سیاقین vide note 2, p. 55.

و روز اول شکار و نیز روزی که مید کمان بگیرد آنروز باید که باز را یکخوره کرد. و طعمه با شکر طه‌رزد و نبات آلوده باید داد. و همواره شیرینی باز را دادن خوب نیست. * و یک خوره سبک باز را باید داد که بین الصلوتین عصر و شام باز گوشت را که مبع خورده باشد از حوصله بته برد. * و اگر تا بظهر طعمه را بته فرو برد و یا پیش از آن هضم کرد. تا هم قدری که بوقت شام جانور تواند هضم کرد بالای یکخوره اضافه کردن روا است. * قول استادان است. که اکثری برین اتفاق دارند. که بالجزم یکبارگی دل‌دوی کرده طعمه زباده نباید داد خصوصاً جانور لاغر را که طاقت هاضمه معناده هم برای او مشکل است و زیادتی و دل‌دوی بدان جانور لاغر مریضاً خطا است. *

چون سیر کرده بخانه رسند باید که زود طغاره پر آب نموده و چکس نزدیک آن زده باز را بر چکس بسته تسمه را دراز گذارند تا باختیار خود غسل کرده تمام روز آرام کند. * و چون وقت طعمه عصر رسد باز را بر دست گرفته قدری طعمه پیش او بیار و بنما تا بخورد اما قلیلی. که دفع وسواس و حرص او شود. و وقت طعمه خود را شناخته بطلبد. * چون روز شکار یکخوره سیر کرده باشی عصر باندک قناعت باید کرد. و شام اگر بر پدواز قرار گیرد بهتر. والا بردست. چنانچه عاده کرده باشد. و بنوعی که آرام کند. بدار. * و بعد یک روز در میان کرده. که آن روز باید آبداره خورانید و روز دیگر باید بشکار برد. * و چند روز بیک درآج قناعت کن و سیر کرده چون بخانه رسی بر طغاره آب پر کرده بنشان تا باز بداند که بدون شکار آرام کردن نمیکذارند. * و هر چند بلا ناغه بشکار بری نیک خو گردد. و آرام دادن باعث فرحت و صحت باز است. *

و جانور را در ابتدا بهر چیز که باولی کردی بگیرد و بهر دارویی که اول عادت کردی موافقت واجابت نماید * و داروی سخت ابتدا جانور نورا، و جانور را که میرشکار دیگر طیار کرده باشد، ندهی * و منع کلی که درین هنر است این است که اگر طبع خود جانور از اجابت بدوا ملایم و موافقت نماید و محتاج بسخت نشود، آنرا هرگاه که بیفرماني کند و اندکی سخت بار دانی، زود رام شود * و جانور که اصلاً عادت بمعالجه سخت کرده باشد، و همه نرمی و گرمی آزموده باشد، پس اگر خدا نخواستہ آن جانور بیفرماني کند به بسیار سختی رام شود؛ و در سختی بسیار واقعیهای سخت پیش آیند؛ و دریانت و تدایوی آن را اگرچه این مبتدی نیز بموجب حوصله و بصارت خود درج نموده جز از تجربۀ بسیار مشکل است * و نگهداشت باز باین طور باید کرد تا در سفر و مقام بهمه سازد؛ و رنج و راحت بر خود قبول کند *

باید که باز نورا روزی که شکار اول کند سیر کرده و بخانه آورده و بر طغاره آب بنشانی تا ظهر؛ و بعده برداشته طعمه خورانیده بر دست گیری تا شام؛ و شام بر پدواز بندی * اگر همراه جانوران دیگر قرار گرفت بهتر، و اگر بطهید بر دست گرفته بعاتد قدیم بدار * چون نماز خفتن رحد بر پدواز بند تا یکپاس شب نشسته باهد * و شب دویم نیز یکپاس اول نشسته باشد و سه پاس آخرین بیدار بدار * و چون شکار خواهی بردن، آنشب چهار پاس بر دست بدار و صبح بشکار برو * بعد شکار بهمان دستور بر آب بند و بهمان دستور بر دار و بیدار کن، مگر بهمین قدر تفاوت که دو پاس شب بر پدواز بندی؛ و بعد از شکار سیوم سه پاس شب بر پدواز بند و یکپاس آخرین شب معتاد کن به بیداری * و روز بنوعی که گفته شده * و هر دارو که خواسته باشی بمصلحت علم بعمل آر *

باز را در ایلم بهار بر مرغایی پرانیدن نفع بسیار دهد ، و در آب افتادن
باز جهت کرهز نهکو است * و زنهار که تا جانور را صاف نکرده بلشی بشکار
نهری مبادا که بیوفائی کند و بگریزد و صافی جانور نو را صلاخ خوب
است و آن نیز بر دو نوع است *

صافی اول - مصری¹ قدر هفت ماشه با کارد دانها گرفته برابر کفار
جنگلی * تراشیده و در پارچه تر که اندک نمناک باشد مالیده و هموار
نموده باز را گرفته قباچه کرده دهنش را راکی و چند قطره آب در دهن باز
چکانیده گلویش را باید تر نمود تا بمصری خراشیده نگردد ؛ و بسبکدستی
و جلدی نبات را از حلق جانور فرو بگذار و جانور را از قباچه کشیده بردست
باید داشت تا که دو پیتخال کند * بعد از آن اگر زمستان باشد آب شیر
گرم در پیاله پیش باز بیار تا بخورد ؛ و به یکبار آب بسیار نباید داد مبادا
سردي هوا بر جانور غلبه کند * همه جهت آهستگی خوب است *
چون از آب خوردن فارغ شد گوشت دل بز ورق تراشیده قدر دو سینۀ
یک گنجشک آبداره خورانیده سیر نما و بهمین قدر قناعت کرده عصر هر
دو بغل چهار گنجشک خصی بی پر و استخوان صاف نموده بخوران *
و بعده قدریجاً زبانه کرده روز سیم بر طعمۀ معناد آر ؛ آنکه قابل شکار
گردد * و اگر باین موافقت نکند پس صافی دیگر اختیار باید کرد که ازین
درشت تر بود *

نوع دیگری صافی صلاخ - نبات قدر نه ماشه باریک آس نموده سرمه
کند و با آب یا گلاب گولی طویل بطور خرما درست نموده صبح باز را در

¹ By *miṣri* the author means sugar-candy ; called in the Panjab *kāsa miṣri* and *sangari* (corrup. of *sanjari*) *miṣri*. Falconers of the Derajat generally use this receipt for purging saker falcons, on first taking them out of the moul.

² By *kunār-i jāngī* the author means the Indian Jujube or Chinese Date (*Zizyphus jujuba*) in Hindi *ber*.

تباچه گرفته بدستور صافی ساده که نوشته شد بعمل آرد؛ و آب دادن و سیر کردن همه بیک طور است لهذا تکراراً نوشته نشد *

نسخه طعمه داری^۱ که پس از هر صافی به باز و همه جانوران موافق است و اتفاق استادان بر این است * چون خواهی که صبح جانور را صاف کنی پیش از آن، بوقت شام، طعمه معتدله که جانور همیشه میخورده باشد، سیوم حصه از آن کم کرده باید خورانی؛ پرو استخوان منع است، که مضرت برود؛ جانور رساند، بلکه پاره کند * و نردای آن روز، دم صبح، صافی باید داد بقواعدی که در صافی ساده اول گفته شده؛ و آب دادن پیش از در پیخال خطا است مگر آن که بعد صافی دادن بند شود و پیخال نکند؛ آن وقت بلا فرست آب دادن لازم است؛ و تا وقتی که بر غبت خود آب میخورند طعمه دادن خوب نیست * چون از آب فارغ شود آن زمان بقدر یک بغل گنجشک^۲ باز را که لاغر باشد برای تقویت طبع بخوراند؛ و فربه را احتیاج دادن آن نیست * و شام هیند چهار گنجشک بی پرو استخوان، و صبح دویم قدر دو گنجشک گوشت دل بز؛ و شام سه گنجشک از پرها صاف نموده با استخوان باید خورانی؛ و صبح سیوم گوشت بز قدر چهار گنجشک ورق قراشیده آبداره کرده بخوراند؛ و شام قدر پنج گنجشک بی پرو استخوان باید خورانی؛ و صبح دیگر بر مرغ در میدان طلبیده بخورن و گوشت آن سیر کن و بعد از آن شکار را بر خود مبارک دان *

¹ Indian falconers, as a whole, diet a hawk in this manner after purging.

² It is the custom to give this quite fresh and warm, and mixed with blood. It is always given if the hawk has cast up, or got rid of, any fat. If, however, the hawk is in good condition and has got rid of no internal 'fat,' this taste of fresh meat and blood is seldom given.

نسخهٔ پرو مهرهٔ جانور نو - چون جانور نو را طوماغهٔ روزن دار
شب از سر بر دارند و شبها قلندره شود، آن زمان میر شکار را لازم
ست که در شب ناغه کرده شب سیوم پر میداده باشد و مهره
هم گاه گاه * و مردم عوام بر مهره را لفظ مرکب برای پر دادن گویند،
و این غلط است * بر آن است که داری چند در پرها پیچیده، یا بر
قفا وقت شام بخوراند و وقت انداختن باید نظر بر آن داشت؛
و مهرهٔ آنرا گویند که مهرهٔ گردن مرغ بالای طعمه بخوراند * چون
پرو مهره بهم یکجا دادن موافق تر است جهت حفظ صحت جانوران،
و نیکوترین طریقهٔ حفظ الصحت است لهذا آنرا بر مهره گویند *

و باز نو را چیزی که میر شکاران کامل اول دهد فلفل گرد است،
و قدر مستعمل آن از یکدانه تا پنج دانه، و زیاده ازین نباید داد؛ و بدنجان
خاریده و هر دانه را سه پاره کرده در پر پیچیده باید خوراند؛ و لیکن باید
پرها اندک باشد که ابتدا است * و فلفل گرد باز را برای همین
یک خاصیت در پر دهند که از حدت و تلخی آن پر در ته شکم نگه
نمی دارد و بوقت البته قی کرده بر اندازد * و این جهت شکار بکار نیاید
مگر آنکه جانور را بر خوردن و بوقت بر انداختن آموخته کند *

بر مهرهٔ دیگر که جهت شکار بکار آید - یکعدد قرنفل خام را که در هیچ
دوائی پرونده نباشد، در پر گردن یا بازوی مرغ و یکعب نبات قدر یکماشه
بار یار کرده پیچیده بخوراند، و صبح بعد از بر انداختن پر، خون هر پرنده
که میسر آید باز را خورانیده بر شکار پراند * و باز را و همهٔ جانوران شکاری را
که بر خورانی¹ از همه پرندگان خوب است و لیکن گوشت عک ممزوج

¹ There is an error in the text.

است * و پره‌ای فاخته و کبوتر و قاز و وانگ^۱ و تغدیری مضر است جهت
فرمی پر شان *

نسخه طعمه داری سنگتاب^۲ جهت شکار باز - اگر باز بر صید حریص
نبود آنرا قرنفل قدر دو سرخ در یکتوله آب تر کرده و سائیده نیکو حل کند،
و هفت باره سفال که هر کدام برابر ناخن نر انگشت آدمی باشد در آتش
گرم کرده در آن آب اندازد؛ چون سرد شود بر آورده آب مذکور در پارچه
صاف نموده و قدر یک گنجشک گوشت بز در آن تر کرده وقت صبح
باز را بخوراند و دیگر هیچ نباید داد * و عصر سه گنجشک مع استخوان
آبداره شیر گرم داده سیر کن * و صبح دیگر خون هر زنده که موجود باشد
خورانیده بر شکار باید پرانید؛ و اگر عصر خواهد که باز را بشکار برد صبح این
طعمه داده باشد، تاهم روا است؛ برود *

نسخه سنگتاب^۳ کبرونده^۴ - اگر باز در شکار گرفتن کاهلی کند و بی فرمانی
نماید بیارد کبرونده^۵ (و آن گیاهی است که در هندوستان بهمرسد و مردملی
آنجا ثمره آنرا بخورند) و شیر از آن گیاه بر آورده قدری قرنفل وزن یکمسخ
در شاش کودک سائیده ممزوج نماید؛ و نبات ناکوفته که یکپاره باشد در
سفال بالای آتش نهد، چون گداخته چکیدن گیرد آن زمان نبات مذکور در
آن روا باید انداخت، چون سرد شود آن آب را در پارچه صاف نموده و طعمه
گوشت بز قدر یک گنجشک در همان تر کرده صبح باز را خوراند * و اگر
آخر روز بشکار برد تاهم نیز باک ندارد؛ و الا قدر سه گنجشک آبداره وقت

¹ *Wānk* or *āwānk* is, in Kapurthala, the name of the night-heron (*Nycticorax griseus*). In Kashmir it is called *bor*, in Oudh *subuk* and in Persia *vāq vāq*.

² *Sang-tāb* subs. Any decoction prepared by plunging hot stones in it: *Shan-tāb* is a similar mixture heated by a piece of hot iron.

³ کبرونده *Kakronda*: *Blumea lacera* (Watt). The "*Makhsan*" says the Arabic name for it is *hamādaryās*, "the germander."

شام خورانیده سیر نماید، و صبح باید که خون هر پرنده که در آن وقت موجود باشد خورانیده پراند، و این از استادان هندوستان است *

نسخه سنگتاب ساده - باید که هفت سفالپاره آب نادیده را در آتش گرم کرده در پنج توله شاش کودک اندازد تا سرد شود و آنچه کف کند آنرا دور کند؛ و بقیه را از پارچه صاف نموده قدر یک گنجشک گوشت بز در آن تر کرده صبح بخوراند و ظهر بشکار برد، و اگر صبح بشکار بر دست شکار بعمل آرد¹ چرا که مابین این و شکار آبداره نباید داد که جوش این دوا تا چهار پاس بماند؛ بعد از آن اثر کمتر کند؛ و این از استادی است *

نسخه لقمه سهاگه بریان - اگر باز در شکار خوب گیري نکند، بیار سهاگه تیلیه² را در سفال بر آتش بریان کرده وزن یکسرخ و نبات یکماشه بهم باریک نموده صبح و یا هرگاه که متوجه شکار شود زمانی پیش از آن در ورق گوشت خورانیده سوار شود و بعد از یک پیدخال بپراند و این از منقذمین است *

لقمه صافی افیون - اگر باز در شکار بگریزد و از درخت بدرخت پریده نشیند و خوبی نکند آنرا باید که این لقمه بدهند * کمیله³ دو ماشه، نمک سنگ چهار ماشه، سهاگه تیلیه خام چهار ماشه، نبات چهار ماشه، همه داروها باریک آس نموده در بارتاتوره جوف خالی کرده دوا را پر کنند و بالايش گل اندوده در آتش نرم پخته بعد از آن قرنفل چهار عدد، افیون قدر یکسرخ، در شیر لیمون و اندکی شیر عورت با همه داروی مذکور یکجا کرده سحق نماید؛ برای باز وزن یکسرخ، صبح در یک گنجشک خوراند؛ بعد

¹ There is an error in the text.

² سهاگه تیلیه *Suhagā Teliyā* : Crystallized borax.

³ کمیله = قنبیله vide p. 51, note 2.

چهار پیخال، طعمهٔ آبدارهٔ قدر دو گنجشک باز را خوراند و روز دوم بهکار برد، و خون خورانیده، بعد از آن بهراند * و همراه دوا همان یک گنجشک گوشت بز * صبح کاهي است؛ و تمام روز تا ظهر گرسنه دارد و عصر با آبداره میر کند چنانچه گفته شد *

نسخهٔ لقمهٔ اجوائی * نبات وزن یکسرخ - اجوائی^۱ خراسانی یکسرخ - قنبیل ناشسته دو سرخ - بیربوتی نیم سرخ - در آب برگ درخت نیم و شیرۀ لیمون سائیده گولی وزن یکسرخ کند؛ مقدار خوراک برای باز یک گولی، و ریزهٔ جانور را نصف، هنگام شکار در یکورق گوشت خورانیده سوار شود؛ در شکارگاه خون پرنده چشائیده بهراند *

نسخهٔ لقمهٔ قرنفل * مرمیائی^۲ یکسرخ - قرنفل یکعدد - نمک سنگ قدر یکسرخ - باریک آس نموده یکروز صبح پیش از شکار در یک ورق طعمه بخوراند؛ و بعد دو پیخال قدر یک گنجشک آبدارهٔ گوشت بز بخوراند و تمام روز دیگر هیچ نخوراند؛ عصر سه گنجشک خورانیده سیر کند و صبح دوم خون داده بهراند *

نسخهٔ لقمهٔ تلخهٔ خروس * نبات یکماشه - نمک سنگ نیم سرخ - تلخهٔ^۳ خروس نیم سرخ - باریک آس نموده و سفوف کرده در یک ورق گوشت بز صبح باز را بخوراند؛ و چون چهار پیخال کند قدر یک گنجشک گوشت بز آبداره کرده بآب شیر گرم باز را دهد تا باشتها آید؛ و ظهر باید که بشکار برد * و این برای باز شوخ طبع نیکو مجرب است، و عمل اسنادان قدیم است *

^۱ اجوائی *Ajuain: Carum copticum.*

^۲ مرمیائی *Pissasphalt: Ar. مرق الجبال.*

^۳ تلخهٔ *is probably the gall-bladder.*

نسخه لقمه افیون حارا^۱ * اگر خواهی که در وقت سرما و هوای ابر
شکار کنی و ضرر بجانور نرسد، بیار افیون قدر یکدانه ارزن - و قرنفل نصف
عدد - صبح در ورق طعمه باز را بخوران و سوار شو - انشاء الله تعالی
مضرت سرما بباز نرسد، و این بسیا چشمان موافق تر است؛ آزموده
است *

عمل نواب عالم خان * شنگرف^۲ دو رتی - قندیل ناشسته یکسرخ - صبر
سقوطری^۳ نیم سرخ - نبات دو ماشه - گهونگی^۴ سفید یکدانه - زعفران
دو سرخ - همه را یکجا باریک آس نموده بکلاب خمیر کرده گولی برابر
دانه جو بسازد : وقت شکار باز را یک گولی و شاهین را دو گولی؛ و این
آزموده فقیر است *

لقمه از مقصود میر شکار * کافور بهیم سینی^۵ یکسرخ - قرنفل
یکماشه - مشک نیم سرخ - جلودری دو سرخ - دانه ابلجی خرد بیست
و پنج دانه - بیر بهوتی چهار عدد - شنگرف نیم سرخ - نمک سنگ یکماشه -
ذاک^۶ سفید بریان کرده یکسرخ - مندل سفید چهار سرخ - مومیائی
یکماشه - نبات چهار ماشه - اجزاء مذکور را باریک آس نموده و آب
برگ بربره^۷ و آب پنجه^۸ چرچره^۹ و آب گوله نارنجی^{۱۰} و آب

^۱ I am unable to trace this.

^۲ شنگرف or شنجرف *Shangarf* or *Shanjarf*, Cinnabar.

^۳ صبر سقوطری *Aloë succotrina* : the Socotrine aloes.

^۴ گهونگی سفید *Ghānchī* : the white variety of *Abrus precatorius* : the Indian or Wild Liquorice root.

^۵ کافور بهیم *Bhimssini* or *Baras camphor* : the Sumatran camphor.

^۶ ذاک سفید for سفید ذاک "Alum."

^۷ بربره *Bariāra*, also written *بريال* *Sida carpinifolia* : the Hornbeam-leaved sida.

^۸ پنجه probably a copyist's error for *بیخ*.

^۹ چرچره *Chirchira* : *Achryranthes aspera* : the prickly chaff-flower.

^{۱۰} گوله نارنجی Orange flowers ?

بیخ اسکندره^۱ ممزوج نموده بر سنگ ملایه بهیروجات قدر ما بهنجار
 آمیخته سحق بلیغ نماید تا باریک گردد و معجون کوده نگهدارد * قدر
 مستعمل از آن یکسرخ برای باز، و جانور ریزه یعنی شکره و باشه و بیسره را
 وزن یکدانه ماش؛ پیش از آن که سوار شود بهجانور در یک ورق گوشت
 خورانیده بشکار برد و درانجا خون هر پرنده که موجود باشد چند نوک
 داده بپراند * و اگر جانور بسیار نانعیب بود آنرا دو روز متواتر باید
 خورایند؛ و بآبداره از معناد ثلث حصه کم کرده سیر نماید؛ و صبح سیوم
 بر مرغ گرم کرده نیم سیر کند؛ بعد از آن باید بشکار برد - انشاء الله تعالی
 خطا نکند که مجرب است *

لقمه از ایاز * قنبیل ناشسته، و صبر سقوطری، و نمک، از هر کدام
 یکماشه، بآب لیمون کاغذی ممزوج نموده روز شکار قدر دو سرخ باز را در ورق
 گوشت پیش از شکار بخوراند و چون دو پیخال کند آب شیر گرم باید
 خورانید؛ و اگر میسر نیاید آب سرد بخوراند * چون از پیخال آب^۲ فارغ
 گردد باید پرانید و اگر جانور ملایم طبع باشد و از حدت دوا سست شود
 قدر یک کنجشک آبداره باید خورانید و بعد خالی شدن بپراند و این
 مجرب است *

صافی گهونگچی سفید * اگر باز بغایت بد خو برد، برای آن نبات
 یکماشه - نمک سنگ یکسرخ - قنبیل ناشسته نیم سرخ - صبر سقوطری
 برابر دانه جوارى - شنجرف یکسرخ - گهونگچی سفید یکدانه - بریان کرده
 داخل نماید - همه اجزا را سائیده بآب تازه گولی کرده صبح باز را گرفته
 مثل صافی از حلق او فرو بگذراند * چون دو پیخال کند آب شیر گرم دهد،

^۱ اسکندره Legend: *Withania somnifera*.

^۲ پیخال آب after physicking, a hawk drinks freely and for some time voids nothing but water.

تا برغبت خود بخورد • چون از ته خالی شود قدر یک گنجشک طعمه
دل بر آبداره بدهد، و آخر روز بغل چهار گنجشک خصی بی استخوان
خوراند • و صبح دوم بر مرغ خانگی طلبیده نیم سیر کند؛ و شام سه گنجشک
از پرو بال صاف نموده با استخوان معمولی بخوراند؛ و صبح سیوم بشکار
برد - انشاء الله تعالی موافقت طبع نیکو کار کند و مجرب است *

لقمه از محمد لطیف • قنبیل ناشسته نیم ماشه - صبر سقوطری
مساوی - قرنفل وزن صدر - سه‌گانه برابر دانه برنج - هر چهار را با آب لیمون سوده
برابر دانه ماش حبها سازد • مقدار خوراک باز دو گولی، و جانوران ریزه
یک گولی، در یک ورق گوشت بز بخوراند و زرد باید بشکار برد؛ و اگر آنروز
باندک طعمه آبداره قناعت کند و در روز دوم بشکار برد، بسیار نافع است *

نائرة^۱ باز از منصور • قرنفل دو عدد - نبات یکماشه - پوست کونزار
بوداده^۲ چهار سرخ - در آب و شاش کودک حل کرده چند سفالپاره سوخته
آتش در آن انداخته چون صاف شود آب مذکور را بنائرة یا در چیزی مثل
آن باز گرفته در حلقش ریزد؛ بعد از دو پیتخال قدر یک گنجشک آبداره
بدهد • اگر دوا صبح داده باشد، ظهر بشکار باید برد؛ و اگر عصر داده باشد
صبح دوم بشکار باید برد *

لقمه از شامی بیگ • قنبیل ناشسته چهار سرخ - قرنفل دو سرخ -
مشک یکسرخ - مرمیائی یکسرخ - زعفران دو سرخ - بیر بهوتی یکعدد -
مصبر دو سرخ - مصری یکماشه - شفعرف دو سرخ - کافور یک سرخ -

^۱ نائرة, i.e., a reed or pipe, frequently the tarsus-bone of a heron or crane. The hawk is first cast and 'mailed,' or held by an assistant. The falconer then fills his mouth with water, inserts one end of the pipe into the hawk's crop, and next fills the crop from his mouth.

^۲ بوداده paroled.

نمک سنگ چهار سرخ - بآب لیمون سحق کرده گولي برابر دانه نلغل باز و شاهين را کافي است ، و جانور ریزه را برابر دانه ماش ، پیش از شکار و در عین شکار دادن هم رواست * بعد دو پيخال خورن هر پرندۀ که موجود باشد خورانیده بپراند *

لقمه تودري سرخ ¹ * بورۀ ارمني ² نیم سرخ - مشک برابر یکدانه ماش - تودري سرخ یکسرخ - بیر بهوتي نصف عدد - پیش از سوار شدن بآب تازه گولي بسته در ورق گوشت باز را خورانیده بشکار برد ؛ هیچ احتیاط طعمه داري نیست *

لقمه عود که به هندی اگر نامند * قرنفل دو سرخ - بیر بهوتي یکعدد - مشک نیم سرخ - تودري سرخ دو سرخ - بورۀ ارمني دو سرخ - عود دو سرخ - نمک لاهوري سه ماشه - همه اجزاء را بآب لیمون سحق نموده برابر دانه ماش گولي بزند و وقت شکار باز را یک حب از آن در یک ورق گوشت بز خورانیده بپراند و این از استادی است *

صافي که باز را نافع است * نبات دو ماشه - نمک سنگ دو سرخ - هردو را بارهک آس کرده بآب لیمون و روغن گاو گولي بسته نگه دارد ، و شام طعمه بی استخوان ، سیوم حصه از معتاد کم کرده ، بخوراند ؛ و صبح گولي مذکور باز را گرفته در حلق او فرو برد و بعد از سه پيخال آب دهد شیر گرم * چون از پيخال آب خالي شود قدر یک گنجشک گوشت بز آبداره تہوار ³ بدهد و عصر هیئت چهار گنجشک ؛ روز دوم طعمه داري بضابطۀ صافیا که نوشته شد بعمل آورد * روز سیوم بشکار برد و این عمل استادان قدیم است *

¹ Todri surkh, some kind of thorny tree or plant called in Arabia بزر الحمم ; the seed is used in medicine.

² Armenian bole.

³ تہوار is apparently meat cut in slices.

لقمه یکمیز^۱ که جهت شکار سریع الاثر است * اگر باز در شکار بی‌فرمانی کند و هیچ دوا در آنجا موجود نباشد، پس باید که چند ورق گوشت از هرچه موجود باشد با بیل خود تر کرده بخوراند * اما کمتر از نیم گنجشک نباید و زیاده هم منع است که دوا است، و طعمه را شکم سیر میدهند * و این تجربه استادان هندوستان و آزموده این فقیر است *

لقمه پرچ بوداده^۲ * پرچ را در پارچه پیچیده و با شاش کودک تر کرده در دودی^۳ دفن کند که بریان شود * بعده پوست دور کرده قدر نیم سرخ از آن با یک سرخ قنبیل مزوج نموده شب در ورق گوشت باز را بخوراند و چون هضم کند چند ورق گوشت فاخته بخون او آلوده از آن سیر کند - انشاء الله تعالی تا صبح اشتها بسیار آرد و این از هندوستانیان است *

لقمه مومیایی * اگر در شکار گرفتن باز کمی کند آنرا قنبیل ناشسته نیم سرخ - شکر طبرزد چهار سرخ - مومیایی قدر دانه جوارى - باهم باریک آس کرده در یک ورق گوشت، صبح، پیش از شکار، داده سوار شود * بعد از یک پیخال، آب شیر گرم چند نوک بباز خورانیده چون یک پیخال دگر کند پرانیدن میخواهد؛ و این از استادان است *

لقمه از گدا بیگ * گاوروچن^۴ در سرخ - انیون یک سرخ - اشخار^۵ نیم سرخ - بآب لیمون سائیده گولپها برابر عدس سازد * وقت شکار باز را یک گولی در ورق گوشت خورانیده بپزند؛ پیش از شکار و در عین شکار داس روا است؛ و چند مقدار خون خورده دهد تا اشتها زیاده پیدا کند *

^۱ یکمیز I am unable to trace this word.

^۲ پرچ or بچ Bach: the root of the sweet flag (*Acoras calamus*).

^۳ Dūdi, in Hindi *du'ō*, is a faqir's fire, which is usually kindled in a hole in the ground.

^۴ گاوروچن In Hindi *go-rochan*, a stone procured from the gall of cows.

^۵ اشخار is an alkaline deliquescent substance, like barilla the ashes of salt plant.

لغمه از گوری پاندي * گهونگچي سفيد دو دانه - بيروپوتي نه عدد -
 کوفار یک پوست - قرنفل سه عدد - نمک سنگ یکنیم سرخ - نفل
 گرد سه دانه - زنبور سیاه¹ یکعدد - کافور یک رتي - حب المهل²
 دو سرخ - مومیائي و مشک از هر کدام یک سرخ - عاقرقرا³ یک
 سرخ - مصطكي⁴ یک سرخ - بچهناک تیلیا⁵ یکسرخ - انگوزه⁶
 یکسرخ - همه اجزاء را باریک نموده بآب ترب خمیر کرده برابر دانه ماش
 حبها سازد * باز را روز شکار یک گولي داده سوار شود *

سنگتاب مازو * آب کوفار یکنوله - آب مازو دو توله - هفت سفال پاره
 گرم کرده در آن اندازد * چون آب مذکور بعد زمانی صاف شود، مشک قدر
 یکدانه ماش - بیروپوتي یکعدد - نبات سه ماشه - این همه را سائیده در آن
 داخل کرده قدر یک کفجشک طعمه گوشت بز در آن تر کرده باز را
 بخوراند و بعد چهار پیخل بهراند - انشاء الله تعالی خوب گیري کند؛ و این
 آزموده استادان است *

طعمه داري که نظیر ندارد * نبات یکنوله - سرمه کرده در یک پیاله
 سفال آب نادیده بقدر دو کفجشک طعمه گوشت بز باهم ممزوج کند
 و تمام شب در هوا نگهدارد و صبح مشک دو سرخ - قرنفل یکعدد - در آن
 داخل نماید و باز را بخوراند؛ و بعد از خالي شدن بشکار باید برد و آب شیر
 گرم پیش از سوار شدن باید داد؛ این طعمه داري قائمقام صافي است
 و تجربه استادان است *

¹ زنبور سیاه probably a wood-boring bee, or else a species of mud-wasp.

² حب المهل, prop. حب المهل The berry of *Prunus mahaleb*.

³ عاقرقرا *‘Āqarqarā*: *Anacyclus pyrethrum*: the Pellitory of Spain.

⁴ مصطكي Gum Mastic.

⁵ بچهناک تیلیا *Bashnāg Telā*: *Aconitum feron*: Indian Aconite.

⁶ انگوزه *Assafoetida*. *Ferula alliacea*.

طعمه آهن تاب^۱ * که جهت اشتها ببعیدیل است * باید که آب
تنها را هفت مرتبه آهن تاب کند، یعنی آهن گرم کرده در آب سرد کند،
بعد از آن دانه‌ای قافله صغار، عرف الاجی خورد^۲ دو سرخ - مالکنگنی^۳
نیم سرخ - نبات شش ماشه - پخته باریک پارچه بیز کرده بعد از پر مهره
انداختن مہم قدر یک کنجشک گوشت بز در آن تر کرده باز را بخوراند؛
بعد از چهار پیدخال بشکار باید برد، و به باشه و شکره نصف وزن باید داد،
و این آزموده استادان هندوستان است *

سنگلاب^۱ سهاگه * شاش کودک دو توله - آب تنها ده توله - هر دو
با هم ممزوج کرده سفالپاره چند سوخته آتش در آن سرد کند؛ بعده الاجی
کلان^۴ پنج سرخ - سهاگه بریان یکسرخ - در آب ستحق نموده قدر یک
کنجشک گوشت بز در آن تر کرده باز را بخوراند و بعد سه پیدخال بشکار برد
و این آزموده استادان است *

سنگلاب استخوان کله سگ * چون باز در شکاری فرمائی کند و بهیچ
دوای دیگر رام نکرد، بگیرد استخوان پاره کله سگ دیوانه با روغن چرب کرده
برفتیله چراغ نگهدارد تا آتش گیرد * چون آن روغن بالایش بسوزد، هفت
مرتبه این عمل را تجدید و تکرار کند * بعد از آن بگیرد شاش کودک یکتوله -
آب خالص یکتوله - مالکنگنی دو سرخ - سهاگه بریان دو سرخ - باریک آس
کند و آن استخوان را هم سرمه سا کوده داخل نموده در آن دو آب مذکور
تر کرده قدر یک کنجشک گوشت بز در آن تر کرده باز را بخوراند و بعد
خالی شدن بشکار برد، اما بشرطیکه شکارگاه دور نباشد * و اگر شکار زود میسر

^۱ آهن تاب vide p. 79, note 2.

^۲ قافله صغار عرف الاجی خورد The Lesser Cardamom : *Elettaria cardamomum* (Watt).

^۳ مالکنگنی *Māl-kangni* : *Celastrus paniculata* : Black oil ; the *Oleum Nigrum* plant (Watt).

^۴ کلان الاجی The Greater Cardamon : *Amomum subulatum* (Watt).

نیاید و جانور از شدت گرسنگی غش کند آنرا ورق چند آبداره خوراند و این
از استادان قدیم است *

صافی چرچره¹ * اگر باز در شکار بی فرمانی کند آنرا در عین شکارگاه
قدر سه ماشه نبات در حلق فرو باید برد و بالایش چند قطره آب برگ
چرچره در دهن باز چکاند و بعد دو پیخال بر صید پراند - انشاء الله تعالی
روز بروز خوبی زیاده کند * و شاهین را همین دستور شاید * و اگر شکار دیر
شود چند ورق گوشت آبداره کرده بخوراند و این آزموده استادان است *

لقمه شنجرف * سهاگه خام یکسر خ - شنجرف نیم سرخ - در عین
شکار در یک ورق گوشت بباز منکر باید داد، و به باشه و شکره نصف آن؛
و شاهین را سزاوار تر از این دیگر دوا نیست * و اگر شکار میسر نیاید چند
ورق گوشت آبداره کرده بخوراند *

لقمه گهونگچی سفید - بیربهرتی یکعدد - گهونگچی سفید دو دانه -
بدندان خاویده یار * کند و در ورق گوشت باز را خوراند و بشکار برد *

لقمه گهونگچی، نسخه دیگر * قرنفل یکعدد - نبات دو سرخ -
گهونگچی سفید یکدانه - باهم باریک نموده در یک ورق گوشت بطور لقمه
باز را خوراند و در عین شکار دادن روا باشد؛ از تجربات استادان است *

لقمه کرمه³ مار دهامن⁴ برای خوب گیري باز - این لقمه از همه لقمها
قویتر است * بیارد مار دهامن؛ و آنرا قدر یک وجب از جانب سر دم
بریده دور کند؛ اما باید که دو ضرب متصل بزنند یکی بر گردن و دوم بر دم.

¹ چرچره (*Chirchira*) *Achyranthes aspera*: vide p. 82, note 9.

² یار کرده i.e., to mix together.

³ *Kirma* from کرم "worm"

⁴ مار دهامن (*dhaman* H.) a large species of harmless snake, *Zamenis mucosis*, (which is supposed to suck cows).

که هر دو عضو او بیک دفعه بریده شود (مدعا آنست که در سر و دم مار
 زهر قاتل است، و اگر یکی ازین دو عضو بریده شد زهر بدیگری وارد
 گردد، لهذا بتاکید تمام عمل باید کرد) و میانه آنرا در ظرف گلی
 انداخته در زمین دفن کند تا کرم در آن آفتد؛ و آن کرم را در سایه خشک
 کرده نگهدارد * و ترکیب جهت دادن باز این طور است که کرم نیم سرخ -
 • مشک یکسرخ - نوشادر نیم سرخ - بهم ممزوج نموده در ورق گوشت انداخته
 آن زمان باز را یا شاهین را بدهد که در عین شکار باشد * چون دیدی که
 بقضای الهی جلّ شانه شکار بدست نیامد، چند ورق گوشت بروغن بادام
 (اگر در شکار همراه باشد) آلوده بخوراند؛ و اگر آن موجود نباشد آبدار کرده
 بخوراند که مضرت بجائور نرساند * و اگر پیه خایه مرغ عوض روغن مذکور
 دهد از آبدار بهتر است * برای باشه و شکره نصف وزن آنکه برای باز
 و شاهین گفته شد * و آن اوزان یک خوراک است و آزموده استادان است *

لَقْمَةُ گل چنبه ^۱ * بیغ پپل ^۲ را در سایه خشک کرده نگهدارد؛ چون
 باز در شکار خوبی نکند، بیغ پپل چهار سرخ بدنندان خاریده با یکعدد
 بیربوتی، و گل چنبه یکسرخ، یار نموده در ورق گوشت باز را خوراند؛
 بعد یک پیغال بپراند- انشاءالله تعالی بی خطا گیرد * و اگر شکار میسر
 نیاید چند ورق گوشت آبدار کرده بدهد تا بحال خود مانده سست
 نگردد و این تجربه استادان است *

لَقْمَةُ شکر خوره ^۳ - بیارد مرغک شکر خوره و آنرا چنان بکشد که خون
 او نریزد و اندرون عروقش بماند؛ و از پر و بال صاف نموده و سیئه او را

^۱ لَقْمَةُ گل چنبه Flowers of *Michelia champaca*. (Watt).

^۲ پپیل (prop. pipal) for pipal. The Peepul Tree: *Ficus religiosa*. (Watt).

^۳ شکر خوره — مرغک شکر خوره A species of sun-bird (*Nectariniidae*).

چاک کرده و بیربھوئی چهار عدد، (عقرا) دو سرخ، قرنفل چهار سرخ، عاقرقضا دو سرخ، مشک دو سرخ، قنبیل چهار سرخ، صبر سقوطری در سفال آب نادیده بریان کرده دو سرخ، اینهمه اجزا را باریک آس نموده در چاکهای سینه و شکم آن پر کنند، و بروغن گاد آن را بریان کند که هم سرخ رنگه شود و خام نماند و نسوزد، و هم روغن باقی نه ماند؛ اینهمه قواعد مدّ نظر داشته کار کند، و همراه خود همواره داشته باشد؛ هرگاه جانور باز و یا شاهین بی اشتها شود آنرا در عین شکارگاه بدهد؛ قدر چهار سرخ از آن گوشت و دوا، بهم بآب تازه سائیده، در حلق جانور چکاند و بعد یک پیخال یک سیفۀ سارو^۱ تھوار دهد، بخون او گرم کرده سیر کنند، و بر همین قدر طعمه قناعت نماید؛ و عصر قدر سه گنجشک آبدارۀ کند و بدان سیر نماید * صبح دویم نیز چهار سرخ از همین لقمه در آب تازه سائیده در حلق جانور چکاند و هیچ آب ندهد * این صافی نیست، و این جوش در مردی بسیار خوب نیست تا که اشتهای جانور بند نشود، و آنروز زرد خورانیده سوار باید شد * و بعد از خون چشانیدن و یک پیخال کردن، پرانیدن و صید گیراندن لازم است * و این از نوادر لقمه ها است و از نسخهای معرّب عمده است * و این را کسی که داند غیر ازین بردیگری عمل نکند؛ و کمتر کسی از میرشکاران است که واقف باشد و این را داند * و مطلق آب ندادن هم بیم داغ بجگر جانور رسیدن است * بعد از گیرانیدن دو دست، چند کُرت آب باز را بخوراند و بشکار مشغول شود و بر مرغان بزرگ مثل قاز و تغدیری و سرخاب، باز را راغب و دلیر گرداند * برای شاهین سه سرخ، و برای بیسره و شکره^۲ یکرته باشد *

^۱ سارو for هار the starling, the maina.

^۲ Ratī H. and surkh P.

لقمه قرنفل • شکر طبرزد چهار مرخ - قرنفل دو عدد - بدنندان خاوبده در حلق اندازد؛ بعد از یک پیخال آب ندهد، ولی یک سیفه فاخته و یا سارو و یا یک گنجشک بخون گرم آلوده بخوراند و چون خالی شود باید بشکار برد •
سکناب شیوه ککونده • بیارد ککونده و آب آنرا کشیده باندکی شاش کودکان ممزوج نماید، و دو عدد قرنفل در آن محقق نموده چند سفالپاره سوخته آتش در آن سرد کند • بعده از پارچه گذرانیده قدر یک گنجشک گوشت بز در آن تر کرده بز را پیش از شکار خورانیده سوار شود، و چون دو سه پیخال کرده از ته شکم خالی گردد بپراند •

نسخه حب نبات • حبها که قنادان پنجهاب آنرا از تنها چاشنی¹ نبات سازند باید خالص بهمرسانید، زیرا که اکثری آرد داخل کنند که در وزن جهت فروختن نفع به ایشان بخشد، و آن بکار جانوران نیاید مگر خالص، و طریق دادن و استعمال آن دو نوع است •

یکی آنکه اگر جانور صافی سخت نخواهد، و امتلا² برو هم مستولی نباشد، ولی فقط اندکی بی اشتها گشته باشد، آنرا گرفته چند دانه بطوری که صافی دهند، از حلق او فرو بگذرانند، و بعد از دو پیخال آب دهند • اگر ابتداء زمستان باشد و یا ایام بهار آب سرد بهتر است؛ و اگر سرمای شدید باشد آب شیر گرم نافع تر است • چون از آب خوردن و پیخال کردن فارغ شود قدر یک گنجشک گوشت بز ورق کرده باز را تهنوار خوراند و بهمان قناعت کند تا عصر، و آن وقت قدر سه گنجشک طعمه آبداره باید خورانید و آن شب هیچ پرمهره نباید داد و صبح گاه باید بشکار برد • و اگر جانور سخت طبع باشد و نامجیب آنرا لقمه که بمزاج موافقت کند و آزموده بود بدهد •

¹ چاشنی، Syrup.

² Repletion, satiety.

نوع دوم این طور است که روزی که خواهد بشکار رفتی، شب آن^۱ اندکی طعمه از مقدار کم کرده بدهد؛ و نیز پر خالی بی زفانتِ درای دیگر بدهد، و صبح شکار، چون باز پر را بگرداند و قی کرده براندازد، آن کمان دو حَب از آن حبوب نبات که وزن دو ماشه باشد از حلق باز فرو بگذراند و سوار شود * وقتی که یک پیخال کند آب باید داد؛ چند منقار بخورد و بعد یک پیخال بپراند، و این از تجربیات این فقیر است و از محمد هاشم میر شکار * و اگر پیش از آب دادن مید میسر آید مبارک است، احتیاج آب نیست *

صافی از عبدالواحد میر شکار * اگر باز نبات هضم نکرده ولی ناگذاخته بمجردد آن قی کرده براندازد، آنرا باید که اول نمک تنها قدر کنار جنگلی از حلقش بگذرانند و چون بعد زمانی آنرا قی کرده براندازد بار دیگر باز را گرفته نبات از قدر مستعمل سیوم حصه کم کرده باید داد؛ و همه دستور و قواعدش، از آب دادن و سیر کردن، مطابق صافی ساده که در اول این فصل مذکور شده، بعمل آرد *

لقمه ترب که به عربی فجل^۲ گویند؛ از حاجی الیاس * اگر در شکار باز بیفرمائی کند و هیچ داروی دیگر موجود نباشد پاره ترب که تلخی زیاده داشته باشد بدن را خاویده و باز را گرفته لعاب دهان در حلق اندازد، و چند دانه حرمل^۳ بدن را خاویده بر هر دو سوراخ بینی چسباند، و بعد یک پیخال بپراند، و این را فقیر آزموده است *

صافی صبر از محمد هاشم میر شکار * اگر باز در شکار بد فعلی کند باید که عصر بطعمه پنج گنجشک بی استخوان از پرماف نموده سیر کند،

¹ The Muslim night comes before the day.

² فجل P. Ar. The Radish: *Raphanus sativus* (Watt).

³ حرمل *Peganum harmala* (Watt).

و نبات شش ماشه نرم آس نموده بآب گولی بندد ، و نمک دو سرخ ، صبر
 دو سرخ ، با دو ماشه نبات باهم سائیده گولی بندد و دو شب نگهدارد *
 و صبح اول گولی خورد بدهد و بهمان دفعه گولی نبات ساده نیز بالای آن
 باز را گرفته از حلق فرو بگذراند و از قباچه کشیده بردست نشاند و بعد
 دو پيخال منتظر خلطه باشد * اگر خلطه انداخت بهتر ، و اگر پيخال سیوم نیز
 پیش از خلطه قی کردن بکند ، آب باید پیش جانور نهاد ؛ و اگر قدری آب خورد
 و بعد از آن قی کند ، بیجا نیست * و ممکن است که طغاره پر آب کرده
 و جانور را تنگ دوال بر کفاره آن نشانیده به بندد ، ولی از بیم هوا زده گی ،
 آن روز غسل کردن و بآب رفتن جانور را نگذارند * و در ایام چله سرما بسیار
 احتیاط کند بلکه آب هم در پیاله دهد ؛ ولی موسم بهار چندان ضرر ندارد *
 و آب خوردن نافع تریس دواهای اشتها انگیز است * و بعد از آن که از آب
 خوردن و پيخال کردن فارغ شود گوشت بز قدر یک گنجشک آبداره کرده
 تهاور دهد ؛ و شام سینۀ چهار گنجشک بآب تر کرده بخوراند ، و دو روز دیگر
 طعمه داری نموده بشکار برد - مجرب است و آزموده این فقیر است *

لقمۀ برقی^۱ تجویز و آزموده این فقیر است * سهاگۀ تلیا - نمک لاهوری -
 شب یمانی^۲ - نوشادر تصعید کرده آفتاب - نبات سفید - صبر سقوطری - از
 هر کدام محسوسی یکماشه باریک آس نموده باندک آب لیمون ممزوج کرده
 یک هفته در آفتاب نگهدارد ؛ و در ظرف شیشه و یا سفال و یا قوطی چوب
 داخل کند * صبح پیش از شکار یا در عین شکار در ورق گوشت قدر یک نخود
 باز را خوراند و بعد یک پيخال آب دهد و چون یک پيخال دیگر بکند
 خورن خورانیده بهراند * و اگر جانور طبع نامحبوب داشته باشد آنرا دو سرخ

^۱ برقی, from *barf* "snow," a fanciful name explained by the author a few lines further on.

^۲ Alum. شب یمانی *

باید داد * و اگر صبر را در سفالپاره بریان کرده داخل نماید عمل سخت کند * و برفی از آن نامیده که هیچ دوا درین غیر از اجابت آور نیست و بمجرب دادن بجانور، زود مثل برف، در شکم جانور بگذارد *

صافی نوشادر * اگر جانور بصافی نمک خربکیری نکند و بامنعان رسیده باشد، پس او را نبات هفت ماشه - نوشادر تصعید کرد؛ آفتاب یکسرخ - گولی بآب خالص بسته شب نگهدارد؛ و صبح باز را گرفته و بقباچه کرده گولی از حلق او فرو بگذارند و چند قطره آب بالای آن در گلولی باز چکاند و کشیده بر دست نشاند * و بعد دو پیخال اگر خلطه انداخت بهتر، والا بعد پیخال سیوم آب دهد * چون آب خورده بوضای خود فارغ شود قدر یک گنجشک ابداره گوشت میخ باز را بخوراند و بعد از طعمه داری بشکر برد - انشاء الله تعالی خوب گیرد * و در انواع صافی، طعمه داری که از صافی ساده اختلاف ندارد، بر همان موقوف است و هر جائی که اختلاف است واضح میگردد * و باز را، وقت آب دادن، بعد از صافی، در آفتاب نشاندن نافع است *

لقمه گنجشک نر * گنجشک نر را از پروبال صاف نموده و شکم آن خالی کرده و بر چوبی دراز بسته نزدیک آشیانه زنبور برد تا زنبوران بر آن جمع شوند؛ و بعده چوب را حرکت دهد تا زنبوران جدا شوند، و باز نزدیک زنبوران برد؛ چند مرتبه چنین کند * مدعا آنکه زنبوران نیش چندان در آن گوشت زنند که گوشت را تمام خورده استخوان خالی بگذارند * بعده ادویه مذکور الذیل را داخل کرده در روغن گاو بریان کند بدستور شکر خوره * بیرویهی چهار عدد - کرک¹ دو سرخ - قرنفل چهار سرخ - عاقوترها

¹ کرک Turmeric: *Curcuma longa*, (Watt).

دو سرخ - صبر سقوطی بریان دو سرخ - مشک دو سرخ - قذیل چهار *
 سرخ - شنجرف چهار سرخ - و بهمان نوع و وزن بعمل آرد -
 بغایت مجرب است *

صافی اندرجو تلخ^۱ یعنی لسان العصافیر^۱ - از محمد هاشم میر شکار
 نبات سه ماشه - قند سرخ لاهوری خالص یکماشه - نمک لاهوری یکسرخ -
 زیره سفید دو سرخ - اندرجو تلخ^۱ هفت دانه - قرنفل دو عدد - شونیز^۲
 یک سرخ - همه اجزاء را باریک نموده با اندکی قند گولی خورد کند؛ و قند
 نبات که در اوزان مدر مقرر است بهم ممزوج نموده و بران گولی مذکور
 پیچیده مغلف بکند تا بمجرد دادن جانور می نکند * و چون گولی طیار
 شود قدر یکدانه جوارای صبر سقوطی در سر گولی خلاند؛ و باز را گرفته
 در قباچه کرده از حلق او فرو برد * بعد دو پیتخال آب ندهد بلکه تا وقت
 قی کردن تشنه دارد * چون خاطمه اندازد آب شیر گرم پیش باز نهد
 تا بر غبت خود بنوشد * و چون از آب خوردن و پیتخال کردن فارغ گردد
 قدر یک گنجشک گوشت بز آبداره کرده بخوراند * و اگر جانور سست
 شود خون از کبوتر و ناخته و سارو و مرغ خانگی در حلق او باید چکانید؛
 و قهوار گوشت سارو و خون گرم نافع است؛ و اگر سارو نباشد کبوتر بچه
 فربه بهتر است * و همان عصر سیئه چهار گنجشک که در همه صافیها معمول
 است بدهد * و روز دیگر طعمه داری کرده چون باشتها آید باید بشکار
 برد * و اگر باین صافی اشتها نافرورد اندکی رچ خام^۳ در پرهای مرغ
 پیچیده شب بخوراند و صبح بشکار برد - مجرب است - از تجربیات فقیر *

^۱ *Holarrhena antidysenterica*: Kurochi or Conessi Bark. (Watt).

^۲ *Nigella sativa*: Small Fennel, or Black Cummin. (Watt).

^۳ رچ خام probably an error for بچ.

لقمهٔ سهاگهٔ بریان از محمد هاشم میر شکار * سهاگهٔ بریان کرده و کوفته
باریک نموده وزن دو توله ، و نبات دو توله ، در ظرف مس قلعي ناکرده
بر آتش نرم پزد ؛ و قدر چهار توله آب لیمون داخل نماید * چون آن آب
جوشیده نزدیک بقوام رسد چهار توله آب لیمون تکراراً اضافه کند و بجوشاند ،
و چهار توله آب لیمون مرتبهٔ سیوم هم داخل کند و بپزد تا بقوام شهد آید ؛
آنگاه در قوطی چوبین یا شاخ گاو نگهدارد * صبح پیش از شکار باز را قدر
یکدانهٔ نخود در ورق گوشت خورانیده سوار شود * برای باشه و شکره
نصف آن *

لقمهٔ اجوائی خراسانی ؛ از تجربیات امین فقیر * زنجبیل یکماشه - مبر
دو ماشه - قنبیل ناشسته دو ماشه - اجوائی دو ماشه - بیربهرئی پانزده عدد -
قونفل بیست دانه - مشک یکماشه - عاقرقرها یکماشه - دار فلغل یکماشه -
نمک لاهوری یک توله - پودینه^۱ خشک سه ماشه - قند سیاه لاهوری^۲ که
خالص باشد شش ماشه - همه اجزا را باریک آس نموده بآب ترنج
خمیر کرده و ترنجی را جوف خالی کرده آن خمیر داروها را در آن پر
کند ، و دهن آنرا با پارۀ پوست ترنج مسدود نماید * بعد از آن دیگ گلی
را پر از ریگ نمناک کرده و ترنج مذکور را درین ریگ ، نصف بالا
و نصف پائین گذاشته ، بر آتش نرم نهد ؛ تا بخار از سردیگ بر آمدن
گیرد ؛ آن زمان از آتش فرو آورده نگهدارد تا سرد شود * بعد از آن آن ترنج
را نگهدارد ؛ وقت شکار بقدر مایحتاج از آن ترنج بر آورده بکاربرد *
وزن خوراک باز یک سرخ ، و شاهین مساوی ، و بحری دو سرخ ؛
و جانوریزه را نباید داد که دوا سخت است * و پیش از شکار

^۱ پودینه The Marsh Mint: *Mentha arvensis*. (Watt).

^۲ قند سیاه لاهوری is gur.

در ورق گوشت خورانیده سوار شود ؛ در شکارگاه خون اندکی چشانیده
بهراند *

صافی صبر سقوطری بوداده * اگر باز در شکار نافرمانی کند، آنرا شب،
سیوم حصه از طعمه معتاد کم کرده بخوراند ؛ و صبح نبات شش ماشه دانه‌ها
تراشیده نگهدارد و نمک سنگ قدر دانه کنار جنگلی تراشیده و صبر
سقوطری بریان کرده برابر دانه نمک آن هم طیار کند * و اول باز را صبح گرفته
هر دو دانه که از نمک و صبر باشد از حلق او فرو بگذارد، و از قباچه کشیده
بر دست گیرد تا وقتی که قی کند * پیش و پس از پیخال، قی کردن
مضائقه ندارد * آنگاه که از قی فارغ شود و خلطه براندازد، باز را بار دیگر
گرفته نبات مذکور مطابق وزن صدر باید از حلق فرو برد، و از قباچه کشیده
بر دست گرفته باید نشاند تا یک پیخال کند * بعد از آن بر طغاره پر
آب تنگ دوال باید بست تا بخورد ولی باندرون آب نرود * و بعد فراغ
از آب خوردن و پیخال کردن، اگر بیند که باز برداشت خواهد کرد، تا عصر
فاقه داشتن بسیار نافع است ؛ و اگر فازک طبع باشد قدر یک گنجشک
گوشت بز آبداره کرده بخوراند ؛ و شام همان سینه چهار گنجشک معمول
که بعد هر صافی دستور است بخوراند ؛ و سه روز دیگر طعمه داری
کرده بشکار باید برد *

پر مهره کبیر؛ عمل فقیر * زیاده بهتر از این دیگر پر مهره نیست - اگر
جانور را فرمایش شکاری بکنی که پیشتر گاهی نگرفته باشد، و آن
مید کلان مثل قاز و کلنگ بود، و یا بر چیزی که در ابتدای طیار
کردن از آن ترسیده و هول آن از دل فراموش نکرده باشد، میخواهی
بهرانی، آنرا این پر مهره باید داد * اول سه گنجشک آبداره
با استخوان از پروبال صاف کرده، باید تا چهار گهری در آب تر کرد

که خون و هیچ سرخی در آن نماند : وقت عصر مرغی در زیر پای باز داده و کشته و سینه او را پاره کرده همان سه گنجشک را در آن گرم کرده باز را بخوارند ، و دل مرغ و مهره گردن ماکیان خورانیده بدان سیر کند و بهمان قناعت نماید ؛ و زنهار که گردن مرغ و مهره نر که خار بمثل مهره مار دارد باز را دهد که مبادا روده باز را پاره کند * و پوست گردن ماکیان بر آورده و پرهایی نو که بر آن رسته باشد و پر خون باشد و بیع آن پخته نباشد دور باید کرد ؛ و لی پرهایی که بیع آن پخته باشد آن خوب است * آن پوست گردن را یک سر بابریشم سبز رنگ دوخته و همه داروها را موجب اوزان و نسخه ذیل در آن داخل نموده سر دیگرش را هم بابریشم باید دوخت * اگر باز به پرمهره خوردن عادت کرده باشد و خود بخورد بهتر ؛ و اگر خود نخورد ، گرفته از حلق باز فرو باید گذرانید ، بشرطیکه طعمه از حوصله هضم کرده و بنه برده باشد ؛ و تا وقتی که گوشت هضم نکند پرمهره ندهد که فائده نبخشد * و چون صبح قی کرده پرمهره بر اندازد بالضرورت بشکار باید برد ؛ و برای گرفتن هر صید که بدهی انشاء الله تعالی خطا نکند *

نسخه اجزاء که در پرمهره دهند - زنجبیل بکسرخ - برچ خام یک کسرخ - مالکفکنی چهار دانه - دارچینی قدر سه جو - زعفران یک سرخ - مشک قدر یکدانه جوارى - موم یائی قدر یک دانه جوارى - نمک لاهوری ، و صبر سقوطری ، و شب یمانی بریان ، و نوشادر ، و سهاگه تیلیه خام ، از هر یک قدر یکدانه ماش - گهونگچی سفید ، بیربوتی ، و قرنفل ، از هر کدام یکدانه - نبات چهار سرخ - این دوا موافق اوزان بعمل آرد ؛ و این آزموده این فقیر است *

خشکه^۱ برنج؛ از تجویز فقیر و آزموده محمد هاشم میر شکار * برچ
 خراسانی که چوبهایش سطر بود شب در بول کودک تر کند، و نیک^۲ را
 در آب جوش کرده قدری روغن گاو خوش بر آن اضافه نماید تا قوت
 نیک^۳ در روغن آید؛ بعد از آن، روغن بر آورده و آن برچ که شب
 در بول تر شده است آنرا در آن روغن برشته باید مرخ رنگ کرد، چنانچه
 نصزد * پس آن برچ را در شراب دو آتش سه شبانروز تر کرده آن قدر
 شراب داخل کند که در ایام معقار برچ آنرا جذب کند و باقی نماند *
 آنکه آنرا خشک کرده وزن یکتوله از آن برچ، و مشک، و مومیایی،
 از هر کدام یکماشه - نمک لاهوری دو ماشه - قرنفل دو ماشه - نبات
 شش ماشه - بیربهوتی یکماشه - همه اجزا را موافق اوزان باریک نموده
 نگهدارد * صبح پیش از شکر دو سرخ باز نافرمان را داده سوار شود -
 انشاء الله تعالی رام گردد و خوب گیرد * و در عین شکار دادن هم
 روا است * اما اینی برای بازی که گریزان و بد فعل و بد دماغ بود -
 چه جای آن که ملائم طبیعت و معیوب بود *

پرمهر^۴ اصل السوس^۳ * اگر باز فربه باشد و از زیادتی بلغم بی اشتها شده
 باشد آنرا بادیان^۴ چهار سرخ (که هندی آنرا سونف^۵ نامند) و اصل الصوس،
 عرف ملهتی^۶، دو سرخ در پریچید^۷ جانور را بخوراند؛ و از دادن دو بار
 اثر نیکو بظهور آرد * و لیکن اصل السوس را پوست دور باید کرد که ماران
 چون آزارمند شوند جائگ گیاه مذکور رسته باشد در آنجا بروند و خود را
 بدان بمالند لهذا پوست این چوب دور کنند که در خوردن ضرر بسیار دارد *

۱ خشکه is properly rice boiled plain without seasoning; here = مغرف .

۲ نیک; is this the diminutive of نی P

۳ اصل السوس Ar., and mulhaifi H., Liquorice Root: *Glycyrrhiza glabra*. (Watt).

۴ بادیان P. and سونف H.; *Illicium verum*. The Star Anise of China. (Watt).

طعمه داری صبر از محمد هاشم میر شکار * صبر سقوطری وزن
چهار سرخ بآب قدر چهار توله تر کرده و طعمه دل بز ورق کرده، قدر چهار
گنجشک، در آن آب تر کند؛ و بعد زمانی از آن آب بر آورده و در آب تازه
شسته و تلخی صبر کشیده و در شکم ماکیان گرم کرده باز را باید خورانید *
اگر صبح این طعمه داده باشد شام بشکر برد؛ و اگر شام این طعمه داده باشد
صبح شکار کند - مجرب و آزموده فقیر است *

لقمه ورق الخیال¹؛ تجویز این فقیر و آزموده میر شکاران عصر * هر آن
جانوری که بد فعلی و بی فرمانی کند و از درخت بدرخت گریزد و صید را
نگیرد این لقمه او را سزاوار است * بیارد صبر بو داده شش ماشه - قنبیل
ناشته چهار ماشه - نمک سنگ سه ماشه - نوشادر تصعید کرده آفتاب چهار
ماشه - شب یمانی عرف پهنکی² دو ماشه - زنجبیل دو ماشه - برچ دو
ماشه - عاقر قرحا سه ماشه - قرنفل سه ماشه - سهاگه دو ماشه - بیربوتی
سه ماشه - دارچینی سه ماشه - نبات دو توله - همه اجزاء را کوفته و جوکوب³
کرده در قدری سرکه انگوری تر نماید و در ظرف شیشه یا چینی باید پرورد،
و در ظرفی که از اجساد معدنی باشد در آن نباید انداخت که از سبب
سرکه زهر قاتل گردد * یک هفته بعد از آن بر سنگ صلایه سحق بلیغ
نماید، و چون نرم شود ورق الخیال شش ماشه - مشک دو ماشه -
مومیائی دو ماشه - زعفران سه ماشه - همه این اجزاء را در آن داخل
نموده بشراب دو آتشفه تر کند چنانکه حلوا⁴ طور شود، و در قوطی کهنه

¹ ورق الخیال *Cannabis sativa*: The Indian Hemp.

² پهنکی *phatki* for *phifkari*, "Alum."

³ جوکوب, i.e., roughly ground like *ardawa*.

⁴ حلوا a sweetmeat properly made of camel's milk, flour, and sugar: it is of the consistency of a jelly.

که چند مرتبه لقمه در آن انگنده و خرچ کرده باشد داخل کرده نگهدارد؛ مدعا آنکه قوطی نو، آب آنرا بخود جذب کند و قوت دوا کم شود و نیکو عمل نکند * و در ایام آب کلانی¹ قدری شراب نو داخل کند اما دو آتش؛ و قوت این تا پنج سال خوب بماند، و بعد از آن کم عمل کند * و اگر در ظرف شیشه و یا چینی باشد قوتش هفت سال بلکه ده سال باقی ماند * خوراک باز که بغایت شوخ باشد دو سرخ، و الا یک سرخ باز را موافق است * بحری و شاهین را دو سرخ باشد، و چرخ را چهار سرخ * و قوت این لقمه بعد از یک گهزی معلوم شود * در ورق گوشت صبح پیش از شکار خورانیده سوار شود، و در عین شکار هم بجانور دادن سزاوار است و این بی شک از همه لقمه‌های سفید عامل تر است *
 نسخهٔ پرمهره که جهت شکار عمل خوب کند * قرنفل یکعدد -
 گهرنگچی سفید یک دانه - در پر پیچیده باز را عصر سه گنجشک طعمه دهد؛ و چون هضم کند پرمهره دهد؛ و صبح بعد از انداختن پرمهره خون چشانیده بپراند *

لقمهٔ سماق² که اشتهای باز را زیاده کند و از فقیر است و معجز است *
 سماق که آنرا در هندی ترک² گویند سه ماشه - زنجبیل پرورده چهار ماشه - شونیز دو ماشه - مالکنگنی دو ماشه - بیر بهوتی یکماشه - فلفل گرد دو ماشه - اجوائی خراسانی دو ماشه - پودینه خشک سه ماشه -
 دانهٔ انار ترش خشک سه ماشه - همه اجزاء را باریک آس نموده در دو توله قند سیاه لاهوری بآب و گلاب بر آتش بقوام آورده ممزوج نموده

¹ آب کلان by this the author means the depth of the rains or the *bari barāt*. By *sharab-i nau* he probably means "brandy." It is the custom of most Indian falconers to add either brandy or lemon-juice to a *luqma* during the rains, as this is supposed to make it peculiarly efficacious in the coming winter.

² ترک *aftrak* H., or سماق A.P., *Rhus coriaria*: Sumach.

سه ماشه نمک لاهوری بر آن اضافه کند و معجون¹ کرده نگهدارد *
 وزن خوراک باز از آن دو سرخ، در ورق گوشت؛ صبح پیش از طعمه
 بخوراند، و بعد هضم کردن آن، قدر چهار گنجشک آبداره گوشت بز آب
 گرم دهد؛ و عصر طعمه سه گنجشک با استخوان بخوراند، و اندکی
 پرهایی ساده نیز همراه طعمه عصر بدهد * و صبح پیش از شکار چون پرمهره
 قی کند قدر دو سرخ از لقمه مذکور خورانیده بشکار باید برد -
 انشاء الله تعالی خوب گیري کند *

لقمه شب یمانی؛ این نیز از فقیر است؛ برای باز سخت *
 قرنفل دو ماشه - زنجبیل چهار ماشه - قنبیل ناشسته سه ماشه -
 زعفران یکماشه - بر چ یک ماشه - شب یمانی چهار ماشه - همه
 اجزا را باریک آس نموده و آب لیمون پرورده تا چند روز آذتاب
 کند * قدر خوراک باز یکسرخ؛ و اگر شکار دیر میسر آید چند
 ورق آبداره بخوراند تا طبیعت باز بحال آید *

طعمه داری یکخوره که نیکو اثر کند * اگر جانور در شکار خوب گیري نکند
 باید که آنرا صبح یکخوره قدر ده گنجشک آبداره خورانید و تمام روز بر همین
 قناعت کند و عصر هیچ طعمه دیگر ندهد * چون یکپاس شب باقی مانده
 باز خوب گرسنه شود، آن زمان قدر سه ماشه نبات تراشیده باز را گرفته از
 حلق او فرو بگذراند و از قباچه کهیده بر دست گیرد و باز را نزدیک آتش
 و جای گرم نگهدارد * و آب و شش کودک بهم مساوی ممزوج نموده پاره
 زنجبیل خام ناکوفته در آن داخل نماید، و بر آتش نرم شیر گرم کرده بدهد
 و بعد از ادو بیخال، آب پیش باز آرد تا هرچه بخواهد برغبست خود بخورد
 و از بیخال کردن فارغ شود * صبح چند ورق از گوشت سارو یا فاخه

¹ معجون An electuary; a confection.

و یا از هر پرنده که موجود باشد بخون او آلوده بخوراند و بشکار سوار شود - مبارک است * و این از استادان است و آزموده این فقیر است *

پرمهره دارچینی، از فقیر * اگر باز در شکار خوبی نکند آنرا صبح طعمه گوشت بز بقدر چهار گنجشک، در شربت (یعنی نبات قدر یکتوله و سه توله آب) تر کرده و بدان آبدارده کرده بخوراند؛ و بر طغار آب بندد تا آب برفقت خود بخورد * و عصر چون باز گرسنه شود چهار گنجشک از پرها صاف نموده و با استخوان آبدارده نموده بخوراند * و چون شام از حومه طعمه را هضم کرده بقیه بود، آن وقت نمک برابر یکدانه جواری - قرنفل یکعدد - دارچینی قدر چهار جو - نبات چهار سرخ - در پرها پیچیده باز را بخوراند و صبح بعد انداختن پرمهره خون چشاییده بشکار برد *

لقمه بهاری باز و ازین فقیر است * چون در ایام زمستان باز را دواهای خار و یابس اکثر اوقات میدهند آن زمان بسبب هواهای سرد موافقت کند، ولی در موسم بهار حرارت در طبیعت باز غلبه کند؛ آنرا طعمه بدو آب و گلاب استعمال کردن، و گاهگاهی شیر بز یا عرق بید مشک همراه طعمه دادن نافع ترین دواها است * و لقمه ذیل برای خوب گیري شکار در آن موسم بهترین لقمه ها است - بهیدانه دو ماشه - تخم کاهو یکماشه - تخم کاسنی^۱ یکماشه - کافور چهار سرخ - عذبر^۲ دو سرخ - کشنیز^۳ خشک یکماشه - مشک چهار سرخ - زنجبیل پرورده سه ماشه - نمک یکماشه - نبات شش ماشه - دارچینی دو ماشه - همه اجزاء را نرم باریک نموده بآب لیمون سحق

^۱ Tah, the stomach as opposed to the crop.

^۲ تخم کاسنی (Kāni). The seeds of *Cichorium endivia*, or the Garden Endive. (Watt).

^۳ عذبر Ambergris.

^۴ کشنیز (Kushniz) Coriander: *Coriandrum sativum*. (Watt).

نموده نگهدارد * وزن خوراک باز از آن دو سرخ وقت صبح : در وقت
گوشت خوراندۀ سوار شود : جانور بشکار خوبی کند انشاء الله تعالی *

پرمهر بول حمار * زنجبیل یکتوله - برچ یکتوله - قرنفل یکتوله - ناکوفته
در شراب و شاش خر مساوی الیون تر کرده در چاه ذیل¹ دفن کرده بعد
از یک هفته بیرون کند و در سایه خشک کرده نگهدارد : هرگاه خواهد که
ازین دوا در پرمهره باز را بدهد وزن آن این است : قرنفل نصف
عدد، برچ و زنجبیل از هر کدام برابر یکدانه ماش، شب در پرها پیچیده
باز را بخوراند : صبح بعد از بر انداختن پرمهره بشکار برد * ضرورت جانور
سرخ را باید داد : اما جانور سلیم طبع را رعایت خوب است، دوائی
دیگر بسیار است *

خشکۀ مصطکی رومی، حیلۀ فقیر که جانور را قویه و تندروست دارد
و اشتهاى شکار زیاده کند * هلیله کابلی² سه ماشه - مصطکی رومی
یکماشه - نبات دو ماشه - باریک آس کرده سفوف کفد و اکثر اوقات در
ورق گوشت قدر چهار سرخ باز را باید داد : بسیار نافع است *

لقمۀ صافی سعهد خانى که از عبد الواحد مهر شکر، بتجربۀ این فقیر
در آمده - قنبیل ناشسته سه توله - نمک لاهوری دو توله - زعفران یکتوله -
نبات دو توله - اول این همه اجزا را باریک آس نماید (و هر چند احتیاط
در اوزان کند در هر دوا نفع از آن زیاده بیند) و بعد از آن ادویه را در پتیلۀ³
مس⁴ که بقلعی اندوده نباشد انداخته و یکنیم پاؤ (از آثار شاهجهانی)

¹ ذیل probably a copyist's error for "dung, manure."

² هلیله کابلی name of the *Terminalia chebula* "chebulic myrobalan," when quite mature.

³ پتیلۀ a deep pot of metal.

⁴ آثار the Indian 'seer,' a weight of about 2 lbs.

شیر ماده گاو داخل کرده بر آتش نرم بپزد تا جلا طور گردد * آنگاه دو
سیز شاهی روغن ماده گاو اضافه کند و آتش نرم کند مبادا که داغ خورد
و سیاه گردد و بخوبی بگرداند تا خمیر به دستور بقوام آید * آنگاه فرود
آرد و در قوطی محتمل نگهدارد تا روغن از آن خشک نشود * هرگاه باز
بپنج صافی و پر مهره رام نکردد و بد فعلی و اقسام وحشت داشته باشد
آنها و یا اگر جانور نیک خو باشد و از فریبی و امتلا بی اشتها شده باشد
آنها این طور خوراند که اول عصر چهار گنجشک بی استخوان از پرها
ماف کرده (که در هندی طعمه خصی¹ گویند) باز را بخوراند و بر آن
قناعت کند و صبح قدر دو سرخ در یک ورق گوشت بز (و اگر باز شوخ
بود آنها سه سرخ دادن راست) بخوراند و بر دست دارد تا آن
ورق را قی کرده بر اندازد و زمانی نگهدارد تا چند پیخا و چند
مرتبه قی از اثر دوا می مذکور کند * و چون خوب خالی شود و از
قی و پیخا فارغ گردد، تهنوار گوشت سارو گرم بخون آلوده یک
سینه خوراند و بر آن قناعت کند و عصر دو گنجشک آبداره کرده
بخوراند * و صبح دویم خون هر مرقی چشاند و بشکار برد اما بر مید
کمان و آن میدی که پیشتر نگرفته باشد بپراند - انشاء الله تعالی خوبی
کند * و بعد از چند مرغ گرفتن آب چند مقدار بدهد و دم داده²
و نفس راست نموده بپراند * و چون از شکار فارغ شود از گوشت گرم
شکار بخون آلوده او را سیر کند * بعد از اندک زمانی آب دهد و مدعا
آنکه از ابتدای خوراندن دوا تا گرفتن مید در میانه آب منع است

¹ *Khasi karnā* in Indian falconers' jargon is to prepare a bird for hawk's food, by plucking it, removing the entrails, and cutting off the shanks, and then boning it by removing the breast-bone and thigh-bones. The flesh of the breast remains intact in one piece.

² دم داده probably means "blowing on the hawk's head"; falconers do this to a blown hawk.

و بعد از آن هم بسیار نباید داد که جوش این کم نشود و آب مطلق
 فدادن هم خوف داغ رسیدن بجگر جانور از جوش و حرارت دوا باشد •
 و اگر این لقمه یکبار بجانور باز و یا شاهین خورانیده باشی و آن جانور
 از سبب طبیعت نامعجب خود حکم علاج را قبول نکند برای آن این
 فقیر حيلة سواى سابق بعمل آورده که یک روز موجب وزن خوراک ازین
 صافی باز را داده و طعمه داری موجب نسخه بعمل آورد چنانکه اختراع
 سعید خان مریوم عرف ارشد خان است و روز دوم وقت صبح که نوبت شکار
 باشد موقوف کرده نباید رفت ولی همان وقت و بلا فرصت بار دیگر لقمه
 مذکور بهمان دستور و وزن که گفته شد باز را بخوراند و چون از قی و بیخالی
 کردن فارغ شود تهور بخون آلوده بخوراند و عصر قدر سه گنجشک آبداره
 کرده بخوراند و روز سیوم خون چشائیده بهراند • و درین نوع تفاوت اینست
 که سعید خان یک روز لقمه داده و طعمه داری کرده روز دوم بشکار
 میرفت • و این فقیر بهمین نوع بپازند خو و بد فعل آزمود بسیار نیک
 اثر کرد • اما هر آن بازی که اقسام عیب داشته باشد و هیچکاره بود
 آنرا دو روز متواتر این لقمه داده و طعمه داری نموده روز سیوم بشکار میرفتیم
 و با سابق همین تفاوت داشت • از اختراع این فقیر است و آزموده
 و مجرب است •

صافی لقمه قنبیل تصرف این فقیر • قنبیل بکتوله - زعفران یکدم -
 صبر سقوطری یکدم - نوشادر چهار ماشه - شب یمانی چهار ماشه - نبات
 دو توله - مشک و مومیائی هر کدام یک ماشه - شهد خالص دو توله •
 قنبیل و زعفران و صبر هر سه اجزاء را در آب لیمون صلابه کرده بدستور حلوا
 کند و نبات و نوشادر و شب یمانی و شهد در آب لیمون و گلاب تر کرده
 جدا منزل شربت کند چنانچه گلاب و آب لیمون هر کدام قدر چهار توله

باشد * اول روغن گاو قدر دو توله داغ کند و هر سه اجزاء را یعنی حلوائی قنطیل را در آن دخیل کند تا برپا شود و بجویى بگرداند که نسوزد * چون برشته شد، آنگاه شربت اجزای مذکور را بر آن اضافه کند و بگرداند و بجوشاند تا مثل معجون شود و بقوام آید؛ اما قوام سخت باشد که وقت دادن، گولپی کرده شود * قدر سه سرخ باز و سائو جانوران کلان از سیاه چشم و گلال چشم را، برابر، عمل کند * و طعمه دارى موافق مافی لقمه شیخ گهاسی بعمل آرد * و این از همه قوی تر است؛ مگر چرخ را تا قدر یکدانگ¹ هم توان داد که جانور کلان و سخت طبع است *

لقمه گوشت شیر و بجهناک * از شاه بهوار * صمغ گوگل * چهار ماشه - مومینائی دوسرخ - کافور چهار ماشه - بجهناک قیلیا * دو ماشه - گوشت شیر خشک، و یا تر و تازه، دو ماشه - گهونگچینی سفید یک ماشه - قند سیاه دو ماشه - همه اجزاء را باریک آس نموده در شیر عورت گولپی بندد و در بار قاتوره جوف خالی کرده اندر آن پر کرده تا یک هفته نگهدارد و هیچ آتش نزدیک آن نیارد * وقت شکار، باز را قدر یکدانه عدس در ورق گوشت خورانیده بشکار برد؛ اما چون در شکارگاه رسد آن زمان دهد که ضرر بجانور نکند - و از جمله نوادر روزگار است *

لقمه از گدابیگ * انیون دوسرخ - گاو روغن یکسرخ - اشغار یکسرخ - بآب لیمون سائیده نگهدارد * قدر مستعمل باز وزن دو دانگ اریزن در شکارگاه خورانیده بهراند *

¹ دانگ = sixth of a miggāl.

² بجهناک (bachnag) *Aconitum feros*: Indian Aconite (Watt).

³ گوگل *Balsamodendron mukul*: Gum gugul (Watt).

لقمه عاقرقوها، و این گرم است، در چله سرما نفع دهد؛ حیلۀ فقیر؛
 برای سرما نیک است * قرنفل یکماشه - جوز بوا چهار سرخ - جلوتری
 دانکی یعنی شش سرخ - زعفران یکماشه - عاقرقوها چهار سرخ -
 تیج پل^۱ و اجوائی از هر کدام دو سرخ - قنبیل ناشسته سه ماشه - نبات
 سه ماشه - همه اجزا را موافق اوزان موجود کرده کوفته باریک نموده و شاش
 کودک در ظرف گلی بر آتش نهاده و کف آن بر آورده بدان کف خمیر
 کند * و برابر یکدانه ماش گولیهای خورد از آن سازد؛ و صبح شکار، باز را
 یک گولی در ورق گوشت خورانیده هوار شود - معجز است *

صافی دار فلفل - جانور بد خور را نافع است * نبات ده ماشه - نمک
 لاهوری چهار سرخ - دار فلفل چهار سرخ - هر سه را بهم سائیده و بآب گولی
 بسته و باز را، شب، طعمه بی استخوان سیرم حصه از معتاد کم کرده بدان
 سیر کند * و صبح باز را گرفته و گولی از حلق او فرو گذراند؛ اما قدری نبات
 خشک بر گولی مذکور اندوده بعد از آن باز را دهد که قندی دوا زود
 بر آن ظاهر نگردد، و گولی را قی کرده پیش از حصول مدعا بر نیاندازد
 و باز لاهر را چهارم حصه کم کرده بدهد * و بعد از دو پیخال و قی کردن
 خلطه، آب شیر گرم در پیاله دهد تا بر غیث خود بضرورد * و اگر باز
 بآب خوردن عادت نکرده باشد آنرا گرفته آب قدر ینکوله شیر گرم
 نموده در نائزه مثل سیاه چشم دهد، و این از هنر تورا^۲ است * چون
 از پیخال کردن فارغ شود پس قیاس باید کرد؛ اگر باز فربه باشد
 و از اثر دوا سست نشده باشد آنرا گرسنه داشتن نافع است؛ و اگر باز
 لاغر باشد آنرا صافی ساده داده تدارک فربهی باید کرد و چون فربه شود

^۱ *Hiabal?* (Zanthoxylum rhetsa). for نهجبل

^۲ Tārān, Transoxiana, Turkistan.

بعد از آن برداشت دواى مذکور خوب کند * و باز لاغر را قدریک گنجشک گوشت دل بز آبداره کرده قهوار دهد تا باعث قوت طبیعت جانور گردد و بعد از آن سه روز طعمه دارى بدستور صافیا کرده بشکار برد - انشاء الله تعالى خوبى کند *

لقمه چوب چینی * مشک دوسرخ - مومیائی دوسرخ - زعفران چهار سرخ - برچ سه سرخ - زنجبیل چهار سرخ - اجوائى دو سرخ - چوب چینی یکمائه - جوز برا چهار سرخ - الحی خورد چهار سرخ - کافور سه سرخ - همه اجزا را باریک آسن نموده صمغ عربی عرف کنند ببول¹ در گلاب تر کرده آن بادویه را باالعاب گوی بندد * باز را یک سرخ و جره را نصف آن * شب پرها همراه طعمه باید داد تا بخورد و صبح وقت قی کردن چون پرمهره را براندازد و فارغ گردد باز را در لقمه گوشت یک گوی بخوراند * و اگر آب بر غبت بخورد بهتر و الا احتیاج آب هم نیست * و چون نیک هضم کند طعمه گوشت ماکیان از معنای سیوم حصه کم کرده بخوراند باندک آب مالیده * و عصر نصف طعمه معنای گنجشک و آب تر کرده بخوراند * و صبح دوم یک حب دیگر در ورق گوشت بخوراند و سوار شود * وقتی که در شکار گاه رسد خرش چشانیده بپراند * نیکو اشتها آرد و خوب گیرى کند * و بعضی دوا سریع الاثر است * بیکبار خوردن آن اثر قوی نماید * و اکثر دواها بعد از دو سه مرتبه خوردن اثر بظهور آرد *

لقمه لیمون پخت * و عمل بختیار خان بر این لقمه بسیار است * بیارد منبر سقوطری * آنرا بر سقالپاره آب نارسیده بریان باید کرد بر آتش کم * و از آن صبر دو ماشه - قنبیل ناشسته چهار ماشه - زعفران دو ماشه - مشک

¹ *Acacia arabica*: Indian Gum Arabic Tree (Watt). The gum is called *babul ka gond*.

² *Līmān-pukht*, that which is cooked inside a lemon.

و مرمیائی از هر کدام دانگی (و دانگ ششم حصه متقال و آن شش سرخ میشود) بیزبوتی پنج عدد - شنگرف چهار سرخ - همه اجزا را باریک آس نموده بآب لیمون خمیر کند، و یک لیمون دیگر را سر بریده و انگشت در آن خلانیده و خانه دست را کرده آن خمیر لقمه را در آن پر کند؛ و خمیر آرد بگندم، بلکه گل حکمت^۱ کردن بهتر است * و بعده در دیگ گلی ریگ نمناک انداخته و آن لیمون را در آن ریگ داشته ریگ دیگر بالانش اندازد، و آتش اندک زیر آن روشن کند، و بعد زمانی فرو آرد و نگهدارد * وقت شکار بقدر یکدانه فلفل باز را در ورق گوشت خورانیده سوار شود، و در شکارگاه خون چشانیده بپراند، انشاء الله تعالی خوب گهیری کند؛ و این مکرر آزموده فقیر و جهت باز و شاهین بی نظیر است *

ناس^۲ بدخشانی از میر حبیب الله که عمل صافی کند و اشقا بیفزاید و تنقیه دماغ را قرار واقع کند و ذنوع لاغوی و شقاق و کلنجر^۳ کند، بیارد زنجبیل دانگی - و بر چ کوهی دو دانگ - نمک سنگ لاهوری یکماشه - برنگ^۴ کابلی دانگی - شملیت^۵ دانه چهار سرخ - دار فلفل دو سرخ - قرنفل پنجمدد - باریک آس نماید و حرمل یعنی سپند جوش در آب کند و چون آب زرد رنگ شود قوت دوا در آن آید؛ آنکه همه اجزا را باریک آس کرده در پارچه بسته این داروها را در آن قدر ازان آب جوشانده تر کند که همه تر شود؛ و چند قطره در حلق باز باید چکانید، و در هر دو سوراخ بینی باز چهار قطره، یعنی از هر یک جانب دو قطره از آب

¹ *Khāna-dastār*; "like a receptacle"; the author frequently uses *dastār* in compounds in the sense of "like."

² *Gū-i-ḥikmat*, "lute, mud-cement."

³ نامی H. "snuff."

شقاق و کلنجر vide p. xxviii, note 6.

⁴ برنگ کابلی (*baring*) *Myrsine africana* (Watt). *Embelia Ribes* ("Janhar-i-Ḥikmat").

⁵ شملیت (*shamlit*) *Trigonella Foeniculum*: The Fenngreek.

عقدۀ دوا، که بهندی پوتلی^۱ خوانند، بچکاند * و زمانی بر آفتاب باید بست تا زرد آب از دماغ باز بچکد و قی هم کند و بلغم بر آرد * بعد از یک پیمثال کردن بر طغاره آب شیر گرم در آفتاب بگذرد و تمام روز گرسنه دارد و بر آب نشسته باشد * عصر بگوشت کبوتر یا فاخته، و اگر میسر نیاید، ماکیان سیاه خون آلودۀ قدر دو سیفۀ دو گنجشک، بلکه کمتر خوراند؛ و شب بهمن قفاعت کند * و صبح دویم گوشت بز قدر سیفۀ دوسه گنجشک آبدارۀ بآب شیر گرم باز را بخوراند؛ و عصر چهار گنجشک از پر و بال صاف نموده باستخوان بخوراند باندک آب * صبح سیوم ماکیان سیاه زیر پایی باز کشته از گوشت آن نیم سهر کند، و عصر سه گنجشک با استخوان و پر بخوراند؛ و بعد انداختن پر مهره سولر شود بشکار - انشاء الله تعالی خوبی در گرفتن کند * و اگر خواهی که باز از همین عطرمی^۲ خلطه اندازد انرا همه دوا بدستوری که نوشته شد، معه طعمه داری و آب دادن بعمل آرد؛ مگر همین قدر تفاوت است که جهت بر انداختن خلطه یعنی پیۀ زیادتی که در شکم جانوران بهم رسد و باعث بی اشتیائی آنها باشد، قدر کنار جنگلی دانه از نمک لاهوری تراشیده و پیش از چکاندن آب آن را از حلق فرو گذرانیده فی الغرر آب مذکور چند قطره در حلق و بینی باز چکاند؛ و دیگر هیچ تفاوت در قواعد صدر ندارد *

سعوپی^۳ عرف ناس کشمیری، از سعید خان مرحوم، که از عهد الواحد میر شکار نوشته * قرنفل سفید دو عدد - فلفل گرد سفید پنج دانه - (نجنجیل بنیم ماشه که سیرۀ سرخ باشد - برچ در ماشه - نمک سیاه که هندی

^۱ پوتلی A small bundle, a packet, parcel (of medicine, etc.).

^۲ عطرمی P. from. Ar. عطرس، Snuff.

^۳ سعوی نامی H. both mean "snuff." Ar. and سعوطی عرف ناس کشمیری

سونهچر نامند چهار سرخ - همه اجزاء را موافق اوزان باریک آس نموده وزن سه سرخ خشک جدا نگهدارد، و باقی همه را در پارچه مثل نافه بسته و بآب سرد در کف دست خوب تر کند، و باز را گرفته در قباچه کند * و اول همان سه سرخ دوا که جدا خشک نگهداشته است در دهن جانور اندازد، و بالایش چند قطره از آن نافه¹ دوا که در پارچه بسته و تر کرده است چکانه و بر چشم جانور مالد، و در هر دو سوراخ بینی باز از آن چکاند، و بر چهاربایه بندد تا صاف شود؛ و بر دست ندارد که باز را از تصدیع ناس در چشم بر دست نشستن تصدیع شود * چون از قی و بیخال انداختن فارغ شود خلطه هم بر اندازد * آن زمان طغاره پر آب کرده باز را بر آن باید نشانید و تنگ باید بست تا در آب پا تر نکند ولی بخوردن مختار باشد و برسد بآب که آب اصل حیات باز است *

طریق خلطه گرفتن باز درین ناس این طور است؛ که بدادن این دوائی تنها خلطه نیاندازد، مگر آن زمان که دو سرخ نمک لاهوری وقت معالجه کردن در حلق باز فرو بگذارند، تا باز از اثر و قوت آن خلطه بر اندازد * و تا وقتی که باز آب میخورد گرسنه دارد و هیچ تهوار ندهد؛ چون از آب خوردن سیر شود و دیگر نخورد آنگاه دوبغل یک گنجشک تهوار باز را خوراند، و بر همان قفاعت کند * و صبح دویم گوشت بز آبداره مقدار دو گنجشک خوراند، و عصر سه گنجشک؛ و صبح سیوم مقدار چهار گنجشک گوشت بز آبداره، و شام پنج گنجشک دهد؛ و صبح ماکیان سیاه در زیر چنگال باز کشته بر آن گرم کند و بخون آن آلوده از گوشت همان ماکیان نیم سیر نماید * و عصر دو گنجشک آبداره از پرها صاف کرده بخوراند، بهمرأه امتخوان معموله که همه کس میخورانند * و صبح دیگر خون چشانیده بشکار برد *

¹ نافه دوا، i.e., the pad containing the medicine; medicine-bag.

استادان بتاکید زیاد منع فرموده اند که باز ملائم و لاغر را ندهند، و شرح و بد طینت را سزاوار تر ازین صافی و لقمه، لقمه دیگر نیست *

نمک صافی تنها که بیست و پنج سرخ باز را دهند، در تجربه رسیده و فقیر از شیخ عبدالواحد آزموده است * هر آن بازی که بدخوابد و از دواها که درین مختصر درج است بهیچ یکی رام نگردد، او را باید این صافی داد؛ نمک بسیار دیده تعجب نکند و بی اعتقاد نشود * شب علی الرسم قدیم طعمه بی استخوان از معنای کم کرده بخوراند و نمک هنگ لاهوری پاکیزه صاف و شفاف را تراشیده مثل سرانگشت یا بطور خرما درست کند؛ اما از وزن معین چند سرخ زیاده باشد و بعد از آن در میزان وزن کند و پارچه سفید بآب تر کرده آن حب نمک را در آن پارچه بمالد؛ و هر بار وزن کند، مبادا در مالش از وزن بسیار کم گردد * و وزن این از شیخ عبدالواحد میر شکار سعید خانی که این صافی از ویاد گرفتم و از ترتیب نامه تصنیف سعید خان مرحوم است، بیست و چهار سرخ معلوم گردیده، و بهمین وزن باید درست کرد * و یک حبه نبات وزن یکماشه آن هم بنمک یار کند و صبح باز را گرفته و در قباچه کرده اول حب نبات را و بالايش حب نمک را هر دو بهم یکجا بدهد، و بر دست نشاند و انتظار قی جانور کشد * اگر پیش از پیغال، خود بخورد، قی کند بهتر، والا تا یک پیغال هم باک نیست * و چون یک پیغال کرده قی کند، آن زمان بر طغازه آب بر چهار پایه باید نشانید، و تنگ دوال باید بست، تا بخوردن در آب نرود و منقارش بآب رسد و ماندگی در این امر نکشد * تا وقتی که آب میخورد تهور نباید داد؛ اگر تمام روز هم بگذرد باکی نیست * و چون عصر شود به قدر سیئه یک گنجشک تهور باید خورانید و تمام شب بهمین قناعت کرد * و صبح دویم گوشت بز آبداره مقدار

دو گنجشک خوراند ، و عصر سه گنجشک * روز سیوم باید مرغ زیر پای
 باز کشت ، و ازان ماکیان مقدار چهار گنجشک خورانیده سیر کند ؛ و عصر
 باید سه گنجشک پرها صاف نموده با استخوان آبداره کرده سیر کند ؛
 و صبح باید بشکار رود - انشاء الله تعالی خوبگیری کند *

و اگر احیاناً قی بر وقت نکند و نمک در شکم خود نگهدارد ، آنرا
 خردل و هپندان که بهندی هالیون¹ گویند از هر کدام دانگی باریک
 آس کرده گولی بسته و باز را گرفته از حلقش باید فرو گذرانید * و اگر
 فی الحال بدین دوا قی کرد و نمک بر آورد بهتر ، والا وزن چهار
 سرخ برچ باریک نموده بآب گولی بسته باز را گرفته از حلق آن باید
 فرو گذرانید ؛ بلا شک قی آرد * و بعد از فراغ استفراغ و خلطه ، آب
 جهت خوردن پیش آرد * و اگر قی بر وقت نکند و طبیعت باز سست
 گردد آنرا باید نائیزه آب تفها کرد ، تا نمک همراه آب از تهیگاه در پیضال
 بر آرد * بعده نائیزه روغن گاؤ ، شیر گرم کرده ، قدر سه ماشه همراه قدری
 خون ماکیان سیاه تازه کشته دران ممزوج کرده بدهد تا طبع باز قوت گیرد *
 و در همچنین وقت قدر یکسرخ جندبیدستر که آنرا بچکان² نیز گویند
 و آن خصیة سگ آبی³ است ، بهر نوع که دو شکم جانور داخل گردد
 باید خورانید و بسیار نافع و مجرب است * و این جندبیدستر برای سستی
 که از هوا زدگی و برودت باشد همه جا بکار آید و آزموده این فقیر است *
 اما اگر جانور باز یا هرچه باشد از سبب هفتی مسهل سر خود را بچکاناند
 و بیهوش گردد ، آن را در آب برنج شسته و آب اول را ریخته و آب دوم را
 دران داخل کرده بدست اندکی مالیده ازان آب نائیزه بجانور دهد ؛ و بعد

¹ هالیون H. and پنجهان P. *Brassica campestris*. هالیون is Panjabi for 'mustard.'

² جندبیدستر (Janda-bidastar) *Castor Fiber* (castoreum). سگ آبی is the otter, in Afghanistan called سگ . I am unable to trace the word بچکان

زمانی جانور را سرنگون کرده و انگشت در حلق جانور داده آب مذکور
از دهی جانور بر آرد. و یک نائیزه دیگر نیز بهمین دستور کند * اگر
جانور بحال آید و هم پیضال کند بهتر، و الا فنیله را بروغن چرب کرده
در صفره^۲ جانور دهد و نائیزه سیوم بدهد - انشاء الله تعالی درست گردد،
و این نائیزه سیوم بگذارد تا هضم کند - و الله اعلم بالصواب *

نسخه قنبیل از شیخ گهاسی میرشکار سعید خانی - نمک هندی یکنوله -
نبات یکنوله - قنبیل یکنوله - زعفران یکدرم^۱ - مشک یکماشه - مومیایی
یکماشه - الاچی کلان دانه کشیده یکدرم - همه اجزا را باریک نموده در
شش سیر شاهی شیر گاؤ حل کرده بر آتش نرم پخته طیار کند، چون قوام
گیرد، قدر دو سیر شاهی روغن گاؤ داخل کرده بجوشاند تا حلوا دستور
گردد؛ آن زمان فرود آورده نگهدارد * وقت احتیاج برابر دو نخود در ورق
گوشت دل بز جانور را خوراند، و دو سه اوراق ازان گوشت مذکور بآب
سرد تر کرده بخوراند؛ اما فی الفور جانور را بر چکس باید نشانید * پس
اگر قی کرد و لقمه بر انداخت بهتر؛ آنرا چند نوک آب باید خورانید *
چون پیضال کرده فارغ گردد، یک بغل سار فوراً کنده و بخون او آلوده
تازه گرم بخوراند؛ و عصر دو گنجشک آبداره بازارا خوراند؛ و صبح بقضاء
الهی خون چشانیده بپراند * و اگر دوا را هضم کند، پس از فارغ شدن
از پیضال، سینۀ سارو خون آلوده بخوراند و شام یک گنجشک آبداره
بدهد - انشاء الله تعالی صبح بپراند * اگر طعمه داری با وقوف
و خبرداری کند اشتهای این لقمۀ صافی تا سه ماه روز بروز زیاده گردد،
و اگر خطا کرد سه روز اشتها وفا نکند * همواره طعمه با احتیاط، چنانکه
در اصول طعمه داری یاد کرده خواهد شد، بدان موجب بعمل آرد *

بفره صفره^۲ Anus; in Persian and Hindustani. ^۱ Dram (a weight) or درم ۱

لقمهٔ صبر از شیخ عبد الواحد نوشته شد - نبات یکتوله - صبرزد
 سقوطری یکتوله - هر دو را باریک آس نموده آب لیمون هفت توله ،
 در ظرف مسی که بی قلعی باشد بر آتش نرم بپزد ؛ اما آب لیمون
 یک مرتبه نیندازد ، بدفعات چند اضافه نماید ؛ چون بقوام آید فرود آورده
 نگاه دارد * مقدار یک خوراک باز مغرور دو نخود ، در یک ورق گوشت
 دل بز بخوراند ؛ و تا زمانی صبر کند که جانور نیز پیخال از لقمه مذکور کرده
 گرسنه شود ؛ آن زمان اگر شکار میسر آید مبارک است و اگر تاخیر واقع گردد
 خون چند مقدار بدهد از هر چه موجود بود - و الله اعلم *

صافی باز از عبد الواحد میر شکار - نمک هندی دو ماشه - شب
 یمانی دو ماشه - شهد سفید چهار ماشه - هر سه را باهم حل نموده قنبیل
 آن قدر داخل کند که بدان گولی بسته شود * آنگاه باز را قدر دو نخود
 در ورق گوشت صبح بخوراند ؛ چون دو پیخال کند بر آب بگذارد تا بنوشد
 و هیچ ندهد و تا عصر گرسنه دارد * بعده یک گنجشک آبداره بخوراند ؛
 و صبح خون خورانیده بپزند * و این صافی ، زیاده ازین طعمه داری
 نمیخواهد ، و بالخصوص جهت چرخ و بحری است * لیکن اینها را
 مطابق وزن صدر تمام و همه را یک گولی کرده بطور صافی بدهد * و چون
 از قی فارغ شود نائیزهٔ آب باید داد ؛ و اگر خود قی نکند نائیزه خردل
 لازم است ؛ بعده آب دهد ، و شام قدر یک گنجشک گوشت دل بز
 آبداره کرده بخوراند و صبح بپزند - مبارک است *

سفوف¹ از عبد الحکیم ؛ جهت باز - زنجبیل یک ماشه - برچ
 یکماشه - قرنفل یک دانگ - نمک هندی یکماشه - ول² جوائی ،

¹ سفوف Medicine taken dry and unmixed, a powder (in opposition to an electuary).

² اجوائی ، apparently a copyist's error of جوائی .

لحم تاتوره، تخم بنگه، از هر کدام دانگی - نبات برابر همه، که پنجماشه بود - همه اجزا را موجب اوزان گرفته باریک نموده نگهدارد * و اگر جانور نوگرفته را بدهد طیار کند؛ و هم در شکر بکار آید و جانور ناهمواره را بسیار ملائم کند * از سبب کیف، مقدار یک خوراک، وزن یک نخود است؛ و جانوری که مزاج آن اجابت دوا نمیکرده باشد آن را وزن یک ترمس¹ (و آن باقلای مصری را گویند) در ورق گوشت بدهد * جانور نورا، همراه طعمه، و روز شکار، پیش از سوار شدن، باید داد *

لقمه از عبد الحکیم - زنجبیل، نمک هندی، نبات، از هر کدام یکدرم - همه اجزا را باریک آس نموده بعده بیلرد شاش کودک، و آنرا سنگناب بسفالپاره سوخته آتش کرده و دوائی مذکور را با این بول پخته خمیر نمایند و گولی چند سازد؛ هر کدام وزن سه سرخ * صبح پیش از هوار شدن چون جانور پرمهره بر اندازد آن زمان در ورق لحم بخوراند، و بعد ازاں که دو پیتال کند بپراند - مبارک است *

پرمهره باز؛ از شیخ عبد الواحد - قرنفل یک سیرشاهی - نمک هندی یکسیرشاهی - بول خر سیاه پاؤ آثار شاهجهانی - دریگ خمره گلی بر آتش نرم آن قدر جوش کند که قدریک سیرشاهی بول در آن باقی ماند؛ آنگاه فرود آورد و دران ظرف در آفتاب نگهدارد تا دوائی مذکور خشک شود؛ و لیکن بوره² گرفته داخل نماید * باز را در ایام زمستان یکعدد قرنفل مذکور در پر پیچیده بخوراند، و جرّه را نصف عدد، و پیغو و باشه را ربع * صبح بعد از انداختن پرمهره بشکار برد؛ اگرמיד زود میسر آید، خون همان کالپست و هرچند خواهی ببران؛ بعده

¹ ترمس یعنی باقلای مصری (Turmus) *Lupinus albas* (Watt).

² بوره *borax*, perhaps for ارمنی Armenian bole.

بآبدار سیر کن * و اگر در شکار یافتن دیر واقع شود خون خوراندن از هر پرندۀ که موجود باشد لازم است و الا جانور از زیادتی گرسنگی عاجز گردد و در پریدن خوبی نکند - و الله اعلم بالصواب *

فصل دوم در معالجهٔ شکار باشه و پیغو عرف شکرة * چون در طلبیدن و بلوئی دادن بمدعی خود رساند، چلغو در گلویش بسته دست رو¹ پرانند، و این طریق پسند کردهٔ استادان است * ولی مبتدیان آنرا مثل شکرة در مشّت گرفته بپرانند، اما دست رو بهتر است *

طعمۀ معتاد باشه زیاده از دو گنجشک خوب نیست * چه صبح گوشت بز دهد و چه عصر گوشت زنده، هر چه باشد، از آنچه استادان اتفاق بر آن دارند، تخلف آن بالجزم مضرت رساند * و صافی باشه، نیکو تر از نبات خالی، نیست *

نسخۀ صافی ساده که جهت شکار باشه نافع است * باید که شب اول سیغۀ دو گنجشک بی استخوان و پر بخوراند؛ صبح چون دو گهری روز برآید و سردی هوا کم شود گولی نبات بآب درست کرده² بدستوری که در فصل باز جهت صافی ساده نوشته شد بدهد * و آب دادن و جمیع آن قواعد اینجا هم بدان موجب بی زیاد و کم بعمل آرد * و برای باشه چهار ماشه نبات، یک خوراک، موافق است؛ و از سه ماشه گرفته تا شش ماشه استادان فرموده اند * و در این ملک

¹ *Dast-raw* to cast from the fist, i.e., not to hold in the hand and throw as is done in the case of the *Shikra*, which is a bird of slow flight.

² *to the touch as fine flour*; the sugar-candy, etc., is powdered very fine, till it is as smooth to the touch as fine flour; three to five drops of water are then added, drop by drop, and rubbed in; this makes the powder slightly damp, so that, when tightly rolled in the corner of a handkerchief, it binds into a hard ball that does not break when being forced down the hawk's throat.

باختر¹ هرچه میرشکاران معاصر بودند کسی این قدر جرأت در زیادتیی و کمی اوزان دواهای صائبه و قوی الاثر نکرده؛ ولی در اکثر هنرهای نوادر و غرائب این فن، فقیر جرأت نموده مثل این که باشد را در سه روز بر درآج و سارو طیار و گیرا کرده است و در یک شب دوا در چشم باشد کشیده چشم را کرده و باز نه بسته است * غرض آنچه هست درین نسخه درج است * و طعمه داری باشد، بعد صافی اول، سینۀ یک گنجشک؛ و وقت دریم قدر دو گنجشک خصي؛ و وقت سیوم قدر معناد باید خورانید؛ و صبح چهارم بشکار باید برد *

نسخه پرمهره باشد * چون باشد را بر جهت خوبی شکار دهند، آنرا هیچ دوائی دیگر دادن روا نیست مگر قرنفل، که نافع ترین دواها است * از سبب نراکت طبع، باشد برداشت سختی دوا نکند؛ قدر خوراک آن نصف عدد قرنفل * و شبی که پرمهره دهند، بهر جانور، چه خورد چه بزرگ، آن شب، هیوم حصه از طعمه معناد کم کرده باید داد و الا ضرر بسیار دارد؛ شاید صبح بعد از یک و نیم پاس روز برآمده برومهره را قی کند و وقت شکار قضا گردد *

نسخه خشک زنجبیل؛ از محمد هاشم میرشکار - اول زنجبیل را در گوشت ران اسب چاک کرده و دوائی مذکور را در اندرون آن گذارده بر پسمان بدوزد؛ و در دیگ انداخته بر آتش نرم نگهدارد تا خواب از آن خشک شود، و هیچ آب دیگر داخل نکند * چون گوشت پریان و سرخ رنگ گردد، از آتش فرود آورده نگهدارد تا سرد شود * آن گاه زنجبیل بر آورده در شکم کبوتر بیابانی انداخته و کنارهائی

¹ باختر the West is specially applied to Khurasan and the district of Kandahar.

شکمش دوخته و چند فته پاره بر آن تر کرده به پیدچ، و بالای آن
گوشت کبوتر گل حکمت کند و در دودی دهن کند^۱ تا پخته شود
و آن گل سرخ رنگ گرد و بوی سوختگی پاره که بر آن گوشت
کبوتر اندرون گل پیچیده است بر آمدن گیرد و آنوقت بیرون کشیده بگذار
تا بفسرد * بعد از آن زنجبیل مذکور را کشیده و ذنب گوسفندی بپارد که
یک لخت پاره پیه بود و آنرا چاک کرده دمای مذکور را در آن
داخل نموده و کنار هایش بریسمان دوخته و قدر یک وجب زمینی
کافه و گردال نموده ذنب مذکور را در آن دهن کند و تا یکپاس بالای آنجا
آتش روشن کند بلکه زیر آتش دان مطبخ که آنجا آتش باشد
دهن کردن نهگ است * بعد از سرد شدن آن را از آن پیه بر آورده
در آب لیمون چند شبا روز پرورده در سایه خشک نموده بعد از آن
در شراب در آتش تر کند چند شبا روز در هینی باشد * اما آب لیمون
و شراب آنقدر باید انداخت که زنجبیل آنرا در چند شبا روز جذب
کند و باقی نماند * چون زنجبیل طیار شود قدر یک توله از آن زنجبیل -
و مشک چهار سرخ - مومیائی و بیرهوتی از هر کدام چهار سرخ - نبات
یکتوله - قرنفل یک ماشه - همه اجزاء را موافق اوزان باریک آس نموده
خشک سفوف کرده نگهدارد * پیش از سوار شدن بآش را قدر یک سرخ
در ورق گوشت خورانیده بشکار باید برد و اگر در عین شکار شوخی
کند دیگر نیز توان داد * و در هوای سرد و ابر و اگر طعمه زیاد خورده
باشد یا هضم نکوده دیر نگهدارد آنرا بسیار نافع است و آزموده این
فقیر است * وزن خوراک باز یکماشه و باز فوراً نفع بسیار کند *
و باشد را از یک سرخ تا سه سرخ توان داد و این خشکه از نوادر
عصر است *

صافی کشمیری، جهت شکره خوب است * قنبیل ناشسته نیم سرخ - قرنفل نیم عدد - مصطکی یکسرخ - تخم چرچره یک سرخ - نبات دانگی - همه اجزاء را باریک آس نموده باندکی قند سیاه گولی کند، و شکره را صاف کند بدستور صافیهائی معمول؛ و بعد از قی و خلطه بر انداختن، آب دهد؛ پس طعمه داری کرده کلان گیر کند *

لقمه از گوری پاندی که در فصل شکار باز درج است * نصف خوراک باز، از همان لقمه شکره را در شکار دادن نیکو گرسنگی آورد و باشد را منع است * صافی شکره و باشد از بازنامه داراشکوه * نبات ده سرخ - نمک سه سرخ - نیک باریک آس کرده و بآب گولی بسته صبح بطریق صافیها بعمل آورد و آب بعد خلطه انداختن دهد *

صافی باشد * نبات بیست و یکسرخ، یک دانه - بکارد تراشیده باشد را صبح از حلق فرو بگذرانده و بهمان صاف کند؛ و این نیکوترین مُسهلات است و در شکار خوبگیری کند *

پرمهره باشد که جهت شکار نافع است * دار چینی قدر یک جو - نبات دو سرخ - در پر پیچیده باشد را بطوراند و بعد انداختن بشکار برد * برای شکره خوب است و آزموده *

صافی شکره عمل این فقیر که دامی و خانه کریز و آشیانی پخته را همه گیر کند * نمک یکدانه برابر کفار جنگلی تراشیده و آبمال نموده بهمان تنها صاف کند؛ و بعد قی کردن خلطه آب دهد، و طعمه داری کرده بشکار برد - انشاء الله تعالی خوب گیری کند * و اگر از دادن این مُسهل شکره بالشتها نیاید، تا سه روز باید مهلت داد و طعمه داری نمود تا گرسنگی بیداراید؛ و الا بار دیگر نبات اندک باید داد، یا قدر دو ماشه نبات

دانه‌ها تراشیده بدستور صافی ساده بعمل آرد؛ و یا قدر سه ماشه نبات در آب تر کرده و قدر یک کنجشک از گوشت دل بز ورق کرده بدان آبدارده کرده بخرراند * چون یک پیچال کند بر طغاره آب تنگ دوال باید بست تا بخوردن آب قادر باشد ولی غسل نکند * و این صافی نائب صافی باز است که در فصل شکار باز مذکور کرده شد و مقدار آن بیست و پنج سرخ نمک لاهوری میباشد، و مجرب است ¹ *

خشکه شنگرف و گهرنگچی * چنانچه در فصل باز است علی قدر حاله باشد را نیک است *

لحمه باشد و شکرة مجرب است * قرنفل چهار سرخ - صبر سقوطری یکماشه - قنبیل ناشسته یکماشه - کرک ² عرف زعفران چهار سرخ - باریک آس نموده بآب لیمون خمیر کند، و در بار تاتوره سفید جوف خالی کرده در آن داخل نموده بالایش گل حکمت گرفته در دودی درویش ³ پخته نگهدارد * وزن یک خوراک باشد قدر یکدانه کال ⁴، و شکرة یکدانه جوارى، پیش از شکر خورانیده سوار شود؛ و در عین شکار دادن روا است *

لحمه صافی باشد که بدان بی تصدیع خلطه بر اندازد و خوب گیري کند * نبات سه ماشه - نمک لاهوری یکسرخ - قرنفل نیم عدد - باریک آس نموده بلعاب دهی خود گولی بسته بقواعد صافی داده پس از بر انداختن خلطه آب دهد و طعمه داری کرده بپراند * و جهت باشد صافی

¹ Vide page 114.

² کرک is Turmeric: *Curcuma longa*. In many books, as here, the name *kurkum* is incorrectly given to saffron.

³ درویش درویش A fire lit by the poor, and by the qalandar monks. It is called *الار* in Hindi, "a fire kindled in a hole in the ground, around which the villagers sit and warm themselves."

⁴ کال, I am unable to trace this word.

صلیم تر ازین نیست * و این از حاجی الیاس است * باشه جانور ریزه
است و چندان چیزی نیست و از سبب نراکت طبع که برداشت
دارو نکند نگهداشت او از آن مشکل است *

لقمه^۱ سهاگه^۱ بریان از محمد هاشم میر شکار که در فصل شکار باز
است * قدر نیم سرخ از آن لقمه جهت شکار باشه و شکره، نظیر و عدیل
ندارد و آزموده این فقیر است *

۱ H. boran. سهاگه

باب ششم

در معالجات شکار جانوران سمیاء چشم مشتمل

بر سه فصل است

فصل اول در معالجات شکار بحری* چون بحری را چشم را کنند

در اول این صافی نفع است *

خشکه کچله زهره^۱ از حاجی الیاس ، و آزموده این فقیر است *

کچله زهره سه عدد - تخم مورو^۲ (که در هندی آنرا موره گویند و آن برگ سبز و تخمش بتخم حنا ماند) پنج دانه - قرنفل یک عدد - نمک هندی دانگی - نبات شش ماشه - اول کچله را پاره و تر کرده تمام شب در آن خمیده دارد و صبح در دودی درویش گرم کند و چون نرم شود تخم از آن برآورده و همه اجزا را باریک آس نموده در آن داخل کند و بلعاب دهی گولی بسته بحری را صبح بدستور صافی از حلق فرو بگذارند ؛ و بعد دو پیتخال اگر خود قی کرده خلطه بر اندازد بهتر ، و الا نالزه خردل کرده چون از خلطه فارغ شود آب باید داد ، خواه در پیداله ، اگر در آن عادت کرده باشد ، و سخراه

^۱ کچله زهره (*Kuchlā*) *Strychnos Nux-vomica*.

^۲ مورو *Mūrad P*, the common myrtle: *Myrtus communis*, is in Hindi mūd.

در نائزه، بهر طوری که خورد * و طعمه داری، بی تخلف، موجب صافیا
که سیاه چشم را موافق باشد و در آخر این فصل نوشته خواهد شد،
بدانموجب بعمل آرد *

نسخه صافی مبر بوداده * اگر جانور بهری بد فعلی کند آنرا
مبرسقوطری زرد بریان کرده و یک دانه از آن صبر را برابر سرانگشت
در قطر، و در طول تا یک بند انگشت، بکارد تراشیده و درست
کرده و بهری را گرفته از حلق او فرو بگذرانند، و بدستور مسهات
بعمل آرد، و آب بعد انداختن خلطه دهد، و نائزه خردل اگر احتیاج
باشد بدهد و الا ضرور نیست *

لقمه تنبیل که جهت بهری آزموده فقیر است * مبرسقوطری، قرنفل
تنبیل ناشسته، نمک لاهوری، مساری، در شاش کوبک کوفته باریک نموده
تر کند و بعد زمانی بر آتش نرم پخته چون بقوام آید نگهدارد * قدر خوراک
بهری دو نخود، و لکر نصف آن، و چرخ را دو برابر خوراک بهری پیش
از شکار در ورق گوشت بز خورانیده سوار شود * و اگر چند قرنفل ناکوفته
داخل کند و بهمره دواهای مذکور پخته نگهدارد آن بکار پرمهره آید، یکعدد
آن بهری را کافیست *

صافی از تجربه محمد هاشم میرشکار * نوشادر تنها یکدانه تراشیده قدر
چهار سرخ - بریان کرده بدستور مسهات بدهد، خصوصا جانوری را که
بد فعل و شوخ باشد * و همه قواعد دوا و طعمه داری این صافی، بنمک
نهایی بیست و چهار مرخ موافق است و بدان موجب بی کم و کاست
عمل نماید و این معجز است *

لَقمهٔ مَهرِ سَقوطری * بار تاتوره را جوف خالی کرده و قدری مَهر در آن داخل نموده و گل حکمت کرده در دودی پخته نگهدارد * قدر دانهٔ فلفل بهری را پیش از شکار در ورق گوشت خورانیده سوار شود و در شکارگاه خون چشانیده بپراند، انشاء الله تعالی خوبگیری کند * و لکرو چراغ را نیکو نافع است *

لَقمهٔ قَرَنج^۱، که زیادهٔ عامل تر ازین برای بهری نیست * زنجبیل در ماشه - اجمود^۲ خراسانی سه ماشه - مَهرِ سَقوطری چهار ماشه - قنبیل ناشسته چهار ماشه - بیربوهی پانزده عدد - قرنفل بیست عدد - عاقرقرها، دارفلفل، مشک، از هر کدام یکماشه - نمک لاهوری یکتوله - پودنه سه ماشه - فلفل گرد یکماشه - هلیله^۳، زرد و بلبله^۴ و آمله^۵ از هر کدام دو ماشه - همه اجزا را بهمراه آب قرنج محقق بلیغ کرده چون باریک شود شکر سرخ بکنیم توله داخل کرده و باندکی شراب خالص^۶ بقدر مایحتاج داخل نموده معجون کند و نگهدارد * و این لقمه بهمه جانوران، سوای باشه، عاملست؛ و این حیل از حیل مائِبَةُ این فقیر و آزمودهٔ میرشکاران عصر است * قدر مستعمل بهری دو دانهٔ فلفل و زیاده ازین نباید داد؛ باز و شافین را نصف آن؛ چرخ و شفقار را سه سرخ و عقاب را پنج سرخ، در ورق گوشت پیش از شکار خورانیده شود و در شکارگاه خون چشانیده بر صید کلان بپراند؛ انشاء الله تعالی خوبگیری کند * اما این طور دواهای سخت آن زمان باید داد که جانور گیرا و شکار نزدیک باشد *

^۱ قَرَنج The citron : *Citrus medica*.

^۲ اجمود خراسانی *Carum roxburghianum* (Watt) : a species of caraway.

^۳ هلیله زرد The ripe fruit of *Terminalia chebula*.

بلبله The dried pulp-fruit of *Terminalia bellerica*.

آمله The emblic myrobalan : *Phyllanthus emblica*.

^۶ شراب خالص ; in practice this is 'English' brandy.

لقمهٔ بحری از نهنو بیک میرشکار سعید خانی * مبر زرد مقوطری ،
و نمک و نبات از هر کدام بگفته - هر سه اجزا را باریک آس نموده در یک
پاؤ^۱ شیر ماده گز حل کرده بر آتش نرم پخته چون بقوام آید ، مشک ،
مومیلای ، بیرویهویی ، از هر کدام چهار سرخ داخل کند * بحری را پیش
شکار قدر نخود خورانیده سوار شود و در شکارگاه خون چشانیده بپراند -
انشاء الله تعالی خوبی کند * و اگر شکار بدست نیاید قدری گوشت بز
آبدار در شکم ماکیان تکه کرده نیم سیر بخوراند و شکم سیر نباید داد ؛
و روز سوم بپراند اما اگر اشتهای جانور ثابت باشد ؛ والا نصف وزن
خوراک ازین لقمه داده سوار شود *

لقمهٔ تلخهٔ خروس ، که در فصل شکار شاهین درج ست ، بهمان وزن
و دستور جهت شکار بحری عامل است و بتجربهٔ استادان رسیده *

لقمهٔ از منصور * سهام ، مبر ، نمک لاهوری ، مسوی ، از هر کدام یک
سرخ ، همراه شاش کوبک حل کرده گویی تازه بسته در ورق گوشت صبح
پیش از شکار خورانیده سوار شود - انشاء الله تعالی کلنگ گیرد * اما اگر صبح
این را بدهد پگاه تر دهد و چند مقدار آب جانور را دهد و چون از پیخال
آب فارغ شود بپراند * و اگر آب بر غیبت خود نظورد احتیاج نیست ؛ خون
چشانیده بپراند ؛ مبارک است *

صافی قند سیاه و نمک ، که متعارف میرشکاران پنجاب است و اوزان
آن در فصل شکار چرخ مذکور کرده خواهد شد - جهت بحری بغایت
آزموده و بی نظیر است *

^۱ پاؤ H. is a quarter of a 'seer,' and a seer is about 2lbs.

لقمه کوار بوئی^۱؛ اختراع این فقیر و آزموده میر شکاران عصر است و عدیل و نظیر ندارد * بیارد کمیله دو توله، اما شسته و پاک کرده باشد، و مبرسقوطری یکنیم توله - نمک هندی یکتوله - زنجبیل چهار ماشه - همه اجزاء را باریک آس نموده بلعاب کوار بوئی^۱ قرص سازد، و بر سفالپاره آب نارسیده نهاده بر آتش ملایم چنان با احتیاط پزد که خوب سرخ شود و نسوزد و خام نماند، و آنرا هر بار بگرداند تا هیچ طرف قرص سوخته نگردد؛ آنگاه آنرا در سایه چند روز نگهدارد تا خشک شود؛ پس باریک آس کرده بآب لیمون صلایه کرده قرص سازد و در آفتاب خشک کند؛ و بعد در شراب دو آتشفه سحق کرده این دواها را داخل کند؛ مشک، مومیائی، بیربوتی، کرکم عرف زعفران، از هر کدام یک ماشه - بشراب مذکور صلایه کرده و گولیا برابر دانه فلفل و بعضی برابر دانه نخود ساخته در سایه خشک کند * بھری را یک گولی خورد که برابر فلفل باشد بدهد، و شاهین را هم یک گولی خورد؛ چرخ را دو گولی کلان، و عقاب و زمج را پنج تا هفت گولی کلان، روز شکار پیش از شکار، در ورق گوشت خورانیده بهراند و آب کم دهد، و خون بسیار دادن نیک است * و اگر بھری از یک گولی خورد رام نگردد آنرا یک گولی کلان باید داد؛ دو گولی روا نیست *

نسخه سنگتاب بدخشانی که در فصل شکار شاهین درج است، بهمان دستور و وزن بعمل آرد، و این از باز نامه میر شمس الدین بن حکیم خوشحال خان است و بتجربه این فقیر رسیده، و خیلی عمل این دیده شده، و شاهین و بھری را نظیر ندارد *

^۱ کوار (kowār) *Sida cordifolia*.

صافی لسان العصافیر^۱ یعنی اندرجو تلخ^۱ و صبر و نمک و نبات - در فصل شکار چرخ درج است - همان دستور و وزن جهت بحری از جمله تجربیات است *

صافی قند سیاه و روغن گاو که در فصل شکار شاهین درج است ؛ بهمان وزن و دستور بعمل آرد که برای بحری نافع ترین صافیا است ؛ و این جانور سرکش را نیک است ؛ و لیکن اول اندکی روغن ماده گاو در حلق جانور ریزد و بالای آن گولی دهد و این مجرب است و از باز نامه بادشاهزاده دارا شکوه * و اگر جانور شاهین و بحری بهمین صافی باشتها نیاید آنرا این نایزه بدهد *

ادویه که در نائزه دهند * نبات دانگی که شش سرخ باشد - و نمک قدر یک نخود - قرنفل دو عدد و شک برابر یکدانه ماش - * زنجبیل قدر یک نخود - همه اجزاء را در آب حل کرده و از پارچه صاف نموده در نائزه بدهد ؛ آب زیاده از یک توله نباشد * و بعد از فارغ شدن آب شیر گرم دهد * چون از پیخال آب فارغ گردد سیفه یک سارو بخوراند و بهمین قناعت کند ؛ و عصر دو گنجشک آبداره بخوراند * و صبح دریم مرغ بر طلبه دهد و نیم سیر کند و شام گرسنه دارد و یک گنجشک مع پر و بازو و استخوان چنانچه رسم پرمهره است بدهد بایکصد قرنفل دران پیچیده ؛ و بعد انداختن بشکار برد - انشاء الله تعالی خوب گیری کند و بغایت نیک است *

نسخه پرمهره بحری * زنجبیل یک سرخ - دارچینی قدر چهار جو - نبات یک ماشه - در پر پیچیده بخوراند ؛ و اگر خود نخورد بحری را گرفته

^۱ *Holarrhena antidysenterica*: Kurohi or Concoi bark. or اندرجو تلخ

^۲ *Phaseolus radiatus* ماش

از حلق او باید فرو گذرانید ؛ و صبح بعد از انداختن پرمهره خون خورائیده
باید پرانید *

نسخهٔ پرمهرهٔ دیگر * برج خراسانی ، که چوبهایش سطر بود ، پوست
ازان دور کرده و پارچهٔ بشاش کودک تر کرده پیچیده بر آن گل حکمت
کند و در دودی درویش دهن کرده پخته نماید * چون گل حکمت
نیکو خشک و سرخ گردد بر آرد و شب نگهدارد تا سرد شود * صبح
ازان در آورد و هرگاه که خواهد خورائیدن ، قدر یک ماشه برج که یک تکه
چوب باشد در پرمهره پیچیده بخوراند ، و صبح بعد از انداختن پرمهره
خون چشانیده بپراند *

نسخهٔ پرمهرهٔ دیگر * گهونگچی سفید یکدانه - قرنفل یک عدد - سهانه
تیلیا یک سرخ - بیربهوتی یکعدد - در پرده‌ای گوشت پیچیده بخوراند
و این از جملهٔ تجربیات است *

لقمه از حکیم ولد فیروز میر شکار غازیخانی * زنجبیل یکماشه - برج
یکماشه - قرنفل یک ماشه - دلجوائن^۱ دو ماشه - نمک هندی چهار سرخ -
دار فلغل و بیربهوتی از هر کدام یکماشه - صبر سقوطری دو ماشه - قنبیل
ناشته سه ماشه - همه اجزاء را باریک آس نموده و چند سفالپاره‌ها گرم
کرده و در قدری شاش کودک سرد کرده دوا می مذکور را در سنگتاب معجون
کند * و قدر مستعمل آن اگر در ورق گوشت بدهد دو سرخ کافیهست ؛
و اگر شب قدری از طعمهٔ معتاد کم کرده بخوراند و دوا را در پارهٔ پوست
گردن مرغ پیچیده و بهمرهٔ پرمهره دهد ، پس باید چهار سرخ باستعمال
آورد ؛ معرب است ، و بهر دو طور نیکو عمل کند *

^۱ دلجوائن I am unable to trace this word.

نسخه خشک مبر سقوطری از حکیم میر شکار • مبر سقوطری را در پارچه پیچیده و در شاش کودک تر کرده و گل حکمت نموده و در دودی درویش پخته و برآورده سرد کند. با نبات هموزن باریک آس نموده روز شکار قدر دو سرخ در ورق گوشت خوراند و خون خورانیده بپراند •

پرمهره از حسی میر شکار • مبر قدر یکدانه جواری - و نبات سه سرخ - در پرها پیچیده و بعد هضم طعمه بحری را بدهد • و صبح بعد پرمهره بر انداختن بشکار باید برد و شب اول زیاده از سه گنجشک طعمه نباید داد که اشتهای دوا بامتلا مبدل نشود •

فصل دویم در معالجه شکار شاهین • جانور شاهین بسیار سخت طبع و درشت است. و یکایک بار زیادتی و استعجال نباید کرد؛ یا از حدت دوا خواهد مرد (چرا که بچه و گاهی دوا ناخورده برداشت چه طور کند؟) و یا آنکه از نادانی صغر و بچگی اثر دوا نفهمد و بگیرزد و کم گردد؛ و یا غالب این است که بجگر جانور داغ رسد و هلاک شود • میر شکار را فکر آبرو و سرخروئی خود و سلامتی جانور هم لازم است، و آن در احتراز کردن از مسطور صدر است •

صافی ساده • اول نبات تنها کوفته و باریک نموده قدرشش ماشه بآب یا گلاب گولی بسته بقواعد صافی ساده که در فصل شکار باز درج است بعمل آرد؛ مگر در صاف کردن سیاه چشم و گلال چشم این قدر تفاوت است که باز آب خود بمنقار خورد، و سیاه چشم اکثری آب بطور باز خورند و بعضی نخورند. پس آنها را آب بنائزه باید داد • و از استخوان کلنگ و عقار و یا هوبره عرف تعذری ماسوره سازند؛ ماسوره را اندرون حلق

جانوران بقدری فرو برد که هر ماسوره^۱ تا بحومله رسد و از حومله پائین به روده بردن خطا است *

نسخه صافی اسکنده^۲ * شنجرف یکسرخ - مومیائی یکسرخ - قنبیل ناشسته چهار سرخ - نمک لهوری چهار سرخ - شب یمانی یک سرخ - بیرهوتی یک عدد - شکر طبرزد دو ماشه - اسکنده ناگوری^۳ در آب سائیده و بدان آب گولی بندوق و صبح شاهین را گرفته و از حلق او فرو بگذرانند و بعد از دو پیخال، آب در نائزه دهد و بعد از دو پیخال دیگر اندکی آب بار دیگر هم بدهد * و چون صاف شود و از قی و پیخال کردن فارغ گردد، قدر یک گنجشک گوشت فاخته و یا کبوتر بخون گرم آلوده باید خورانید و شام سینۀ چهار گنجشک بآب تر کرده بخوراند * و صبح دویم قدر دو گنجشک گوشت بز، آبدارۀ کرده بخوراند و دو روز دیگر طعمه داری کرده بر ماکیان گرم نموده بشکار برد * و بعضی شنجرف دو سرخ باستعمال آورده اند * و شاهین را در ابتدای زمستان وقت صاف کردن در آفتاب باید نگهداشت و اگر هوا ابر باشد پس آتش در خانه افروخته و گرم نموده در خانه گرفته بنشینند و آب شیر گرم دهد که نافع است *

نسخه لقمۀ تلخۀ خروس که در فصل شکار باز درج است * بهمان وزن و دستور شاهین را دادن اشتهای بسیار دهد و در شکار جانور بد عادت را رام گرداند *

صافی شنجرف * صبر سقوطری دو سرخ - نمک لهوری دو سرخ - شنجرف دو سرخ - قنبیل ناشسته چهار سرخ - گهرنگچی سفید یک

^۱ ماسوره properly a reed for playing on : in the sense of "flute."

^۲ اسکنده ناگوری (asgandh) *Withania somnifera* (Watt).

دانه - دانه‌های دار فلغل هفت دانه - نبات شش ماشه - بآب یا گلاب
سائیده گولی بسته صبح شاهین را گرفته گولی بخوراند؛ و چون صاف شود
قدر یک گنجشک بی استخوان تهاوار آبدار کرده بخوراند، و چند روز
طعمه داری کرده ماکیان زیر پایش کشته و گرم نموده بهراند *

نسخه لقمه شنگرف صغیر * قنبیل ناشسته دو سرخ - شنگرف
دو سرخ - صبر سقوطری یک سرخ - نبات دو ماشه - زعفران دو سرخ -
کهونگیی سفید یکدانه - همه اجزاء را باریک آس نموده بآب لیمون گولیا
برابر ماش سازد * وقت شکار شاهین را دو گولی، و باز را یک گولی
در رزق گوشت خورانیده بشکار برد و خورن چشانیده بهراند *

نسخه صافی دار فلغل * شنجرف دو سرخ - صبر سقوطری یک سرخ -
دانه دار فلغل دو ماشه - نمک یک سرخ - مشک دو سرخ - قنبیل ناشسته
چهار سرخ - نبات شش ماشه - همه اجزاء را باریک آس نموده و با قند حیاه
آنقدر که بدان گولی شود، بقد و قدر دو ماشه از حلق جانور فرو بگذارد
و انتظار قی باشد * بعد از دو پیخال و قی کردن، آب شیر گرم دهد، و بعد
نارغ شدن بگوشت فاخته بخون آلوده سیر کند، و زیاده از یک بغل
فاخته نباید داد؛ و عصر قدر دو گنجشک آبدار خوراند؛ و صبح مرغ
دهد؛ و گرم کرده قدر سه گنجشک آبدار گوشت بز در شکم ماکیان تکه
کرده نیم سیر کند؛ و شام بر همان قناعت کند، و صبح سیوم خون
چشانیده بهراند *

نسخه لقمه عسل بلادر^۱ * صبر قدر یکدانه ماش، باریک نموده
و باروغن بلادر گولی کرده و در رزق گوشت خورانیده و بعد از زمانی قدر

^۱ balādur, the juice of *Semecarpus anacardium*.

یک گنجشک گوشت فاخته بخون او آلوده بخوراند ؛ و عصر قدر دو گنجشک آبداره خورانیده بهمان قناعت کند ؛ و صبح دوم خون چشانیده بپزند * زهار که آبداره ندھی که ضرر دارد *

لقمه از شادی بیگ * چنانچه در فصل شکار باز نوشته بدانموجب وزن و طعمه داری بعمل آرد ؛ بغایت مجرب است *

لقمه مهاگه * شنگرف یکسرخ - سهاگه یکسرخ - باریک آس کرده در ورق گوشت خورانیده بشکار برد ؛ اما در شکار جستن دیر نباید کرد و خون چشانیده باید پرانید * و اگر صید میسر نیاید بر ماکیان سیر کند *

لقمه گهونگچی * بیر بهوتی یکعدد - گهونگچی سفید یکعدد - این هر دو را باریک نموده در ورق گوشت خورانیده سوار شود و بعد یک پیخال بپزند *

نسخه لقمه گهونگچی، نوع دیگر * قرنفل یکعدد - نبات یکماشه * گهونگچی سفید یکعدد - بدنندان خاوبده در ورق گوشت خورانیده بعد یک پیخال بپزند *

نسخه هنگتاب بدخشانی * چند ترب را در سایه خشک نموده قدر نیم توله از آن بر سفالپاره آب نارسیده نهاده آتش کند تا بسوزد ؛ و بعد از آن خاکستر را در دو قواء آب تر کرده و هفت سفالپاره که هر کدام برابر بهلولی¹ باشد در آتش سوخته و در آن آب سرد کند، و بگذارد تا صاف شود * پس آن آب صاف را در ظرف دیگر فروه آورده و از پارچه گذرانده و قدر یک گنجشک گوشت بز در آن تر کرده بخوراند * و اگر صبح بخوراند

¹ بهلولی Probably the name of a coin of Sulṭān Bahlūl Lodī, who died in 1488 A.D., after a reign of about 39 years.

ظهر بشکار برد، و اگر عصر داده باشد صبح بشکار برد * و این تکراراً بتجربه
فقیّر رسیده و این را از نوادر روزگار توان دانست *

بر مهره صبر * برج قدر چهار جو - سقوطری بوداده قدر یکدانه
جواری - زنجبیل یکنیم سرخ - نمک لاهوری قدر یک عدس - نانخواه¹
هفت دانه اینهمه را در پرها پیچیده شاهین را خوراند * و صبح بعد از بر
انداختن پرمهره خون چشانیده بشکار برد *

صافی صبرسقوطری * قرنفل دو عدد - نمک یکماشه - قند سیاه دو ماشه
صبرسقوطری برابر یکدانه جواری - نبات چهار ماشه - اینهمه را باریک آس
کرده و بی آب گولی بسته صبح بدسترو صافی متعارف صاف نماید *
و بعد از خلطه بر انداختن آب باید داد * و نائزه خردل دادن تعلق
باحتیاج دارد * و چون فارغ شود طعمه داری نموده بپراند - انشاءالله تعالی
خوبگیری کند *

نسخه نائزه شاهین * اگر شاهین را بصافی اشتها بهم نرسد او را این نائزه
باید داد * نبات دو ماشه - نمک قدر یک نخود - قرنفل دو عدد - زنجبیل
یکسرخ - مشک برابر دانه جواری - مومیائی مساوی - همه را باریک
آس نموده در دو توله آب تر کنند و شاهین را، عصر، طعمه از معتاد
سیوم حصه کم کرده بی استخوان بخوراند؛ و صبح در قباچه کرده و کلاه
برداشته ماسوره² در حوصله او رسانیده دوا از پارچه صاف کرده در نائزه
زیزد؛ پس کلاه داده از قباچه کشیده بردست باید گرفت تا که مثل مسهل
در پیشال کند * پس آب شهر گرم دهد تا صاف شود، و تمام روز گرسنه

¹ نانخواه *Carum copticum*. Hindī, *Ajuain*.

² ماسوره "Reed; tube." See note 1, p. 133.

دارد، و عصر قدر یک کنجشک گوشت دل بز آبداره کرده بخوراند * و روز دیگر طعمه داری بدستور طعمه داری و صافیا کرده سیوم روز بشکار برد *

نسخه پرمهره کبیر^۱ بموجبی که درشکار باز درج است بی کم و کاست بعمل آرد، و آن در اصل معالجه شاهین است * چون باکتر بازان بد فعل موافقت کرد لهذا در آنجا درج کرده شد؛ بهمان اوزان بعمل آرد زیرا که در طبیعت باز و شاهین تفاوت نیست *

پرمهره برج تنها که در شکار بحرری نوشته شده؛ جهت شاهین بهمان وزن و ترتیب معرب است و نفع بسیار کند *

پرمهره زنجبیل * زنجبیل قدر یک نخود تنها در پرها پیچیده بشاهین خوراند، و صبح بعد انداختن پرمهره خون چشانیده بپراند *

لحمه صافی سعید خانی * قنبیل شسته سه توله - نبات دو توله - نمک لاهوری دو توله - زعفران یک توله - هر چهار اجزاء را موجب اوزان باریک آس نموده در نیم پاؤ از آثار شاهجهانی شیرگو ترکند و در پتیل مس بر آتش کم پخته، چون بقوام حلوائی تر رسد آن زمان قدر دو سیر شاهی روغن گو داخل نموده با چوبی وقت پختن میگردانیده باشد تا داغ نرسد، و چون روغن دران جذب شود فرود آورده، در ظرف شیشه و یا چینی، و اگر آن نباشد، در قوطی چوبی نگهدارد؛ و وقت احتیاج چهار سرخ از دوا در ورق گوشت دل بز شاهین را * بجم بخوراند، و بهمان قناعت کند و منتظر شود تا آن ورق گوشت و دوا هر دو را شاهین قی کرده بر اندازد؛ و گرسنه دارد تا زمانی که از قی کردن و پیکال کردن باز ماند؛ و البته چند مرتبه قی و پیکال خواهد کرد * چون فراغت حاصل آید، گوشت بفل

¹ Kabir means simply "great": saghir occurs farther on, on p. 140.

سارو خورانیده بهمان تهور قذاعت کند، و عصر قدر دو گنجشک آبداره دهد، و مبع دریم خون چشانیده بهراند * و اگر جانور سخت باشد، یک روز دوا داده و طعمه داری به موجب صدر کرده روز سیوم بشکار برد و خون خورانیده بهراند *

صافی اندر جوتلغ * زیره سفید که از محمد هاشم میرشکار درشکار باز نوشته شد بهمان وزن و دستور شاهین را که بد عادت و بی اشتها باشد دادن اثر بسیار کند؛ مگر تفاوت همین است که سیاه چشم را اگر خود قی نکند و نیندازد، آن زمان نائزه شیر خردل دهد؛ و طعمه داری موجب مسهلات دیگر است *

صافی صبر * نبات شش ماشه - نمک برابر دانه باقلی کبیر - و صبر زرد سقوطی برابر نمک - هر سه اجزاء را موافق اوزان حبها بکار دواشیده اول هر در حب آخر الذکر شاهین را گرفته بدهد، و بماند تا خلطه بر اندازد؛ و اگر فرصت کند خردل بنائزه دهد * چون از قی فارغ شود، نبات تنها آزمان باید داد؛ و جانور را گرفته از حلق او فرو بگذرانند، و اندکی آب همراه نبات دهد، و بردست گیرد تا چند پیخال کند، بعد ازان آب بقاعده خوراند * و چون صاف شود طعمه داری بموجب مسهلات دیگر است؛ این از جمله تجربیات این فقیر است *

نسخه فتیله شاهین * نمک هندی یکتوله - نبات سه توله - زنجبیل یکتوله - همه را کوفته و در شاش کودک سائیده و قدری پشم دران تر کرده و در سایه خشک کرده نگهدارد، و وقت احتیاج دواها را درین فتیله دوخته بدهد، یعنی دواها مثل برج پخته، و زنجبیل پرورده، و قرنفل، و دار چینی پیچیده بریسمان ابریشم سبز باید دوخت * و آنچه تدای بطبیعت جانور موافقت کند بکار برد *

نسخه لقمه کرمه مار درمی که در هندی آن را مار دهامن^۱ نامند *
 لقمه که از کرم آن سازند، و بهمان طور که در شکار باز نوشته و وزن داده بعمل
 آرد؛ و این از میرشکاران عمده آزموده شده و در بازنامه دارا شکوه درج
 است، و از نوادر روزگار توان دانست * و این لقمه قدیم برای شاهین
 است، لیکن در شکار باز ازان نوشته، که جهت باز سخت بد سیرت نفع
 بسیار دارد و بتجربه رسیده *

لقمه بجهناک^۲ تیلیا * سعد کوفی^۳ عرف ناگرموئه چهار ماشه - کافر
 یکماشه - کچله یک ماشه - بیخ حنظل^۴ یکماشه - مومیائی یکماشه -
 قرنفل یکماشه - مشک یکماشه - زعفران یک ماشه - صبر زرد سقوطری
 دو ماشه - قنبیل شسته شش ماشه - بیر بهوتی یکماشه - زنبور سیاه یکعدد -
 مغز گریه سیاه یکتوله - مغز و سینه و پیه جانور بهوجنگه^۵، (و آن سیاه
 رنگ مرغیست و دم دو شاخه دارد) - و هر چهار پای و مغز موش پران
 که در هندی گلهری^۶ نامند - پوست بیض کنیر^۷ مفید یکماشه - بجهناک
 تیلیا یکماشه - بیخ اندرائن^۸ - در شراب تر کرده * بیخ همه دواها را بهمرآه
 همان سحقی بلیغ نماید تا نیکو باریک شود؛ بعد ازان بر اندک آتش پخته
 نگهدارد * شاهین و بحری را از برابر یکدانگ فلفل تا یک نخود توان داد،

^۱ Zamenis mucosis, popularly supposed to suck oows.

^۲ Aconitum ferox: the Indian Aconite.

^۳ Cyperus scariosus.

^۴ Ar., Citrullus colocynthis: colocynth.

^۵ Bojanga or bochanaga, the common Drongo-shrike or 'King-crow' (Dicurus macrocerus), called in the Derajat Kāl-karichhi. It figures largely in Indian folk-tales.

^۶ the common Indian Ground Squirrel (Sciurus Palmarum) called gilahrī in Hiudustani.

^۷ Nerium odorum: sweet-scented Oleander.

^۸ H., Citrullus colocynthis: colocynth.

و چرخ را دو نخود تا سه نخود توان داد * صبح در ورق گوشت خورانیده
سوار شود و بر شکار متیقن برود که خالی نشود * و اگر از قضا صید میسر
نیاید بر مایگان سیاه سیر کند؛ و وقت پرانیدن خون چشانیده به پراند *

پرمهرهٔ صغیر نائب کبیرا * نمک یکسرخ - زنجبیل و برچ، از هر کدام
یک سرخ - نبات چهار سرخ - قرنفل یکعدد - مومیائی و مشک، از هر کدام
قدر یکدانه جواری - شب در پوست گردن مرغ دوخته بدهد و صبح بعد
بر انداختن پرمهره بشکار برود - خون چشانیده بپراند *

لقمهٔ سهاگهٔ تیلیا * نوشادر صبر سقوطری و نمک لاهوری، از هر کدام
یکماشه - نبات سه ماشه - سهاگهٔ تیایا دو ماشه - بهم باریک آس کرده
نگهدارد؛ پیدش از شکار قدر دو سرخ تا چهار سرخ، شاهین و بحری را
دهد - چنان باشتها آرد که از صید انشاء الله تعالی خطا نکند، و آزمود؛ فقیر
است؛ اما خون چشانیده بپراند *

سنگتاب صبر * نبات یک بوله، در سه توله پیشاب تر کرده، و قدر چهار
سرخ صبر جدا در آب تر کرده و قدر یک گنجشک گوشت دل بز ورق
کرده در آب صبر تا یک گهری ترکند و بعد از آن آب دیگر هسته و تلخی
کشیده آنکه چند سفالپاره گرم درشاش که نبات در آن تر کرده باشد
انداخته سنگتاب کند؛ و گوشت مذکور را در آن سنگتاب شیرین کرده
عصر بخورند و علی الصباح بپراند؛ اشتها آرد که چه توان تعریف نمود *
وقت شکار خون چشانیده بپراند *

لقمهٔ نسخهٔ شب یمانی که جانور را صاف کند، و این جهت شکار
قائم مقام صافی سعید خانی است * قنبیل دو ماشه - بیدیه و قی دو سرخ -

1 *vide p 137, note 1*: نائب "Substitute."

2 This *luqma* is a favourite in Chhach-Hazara.

مومیائی دو سرخ - بآب لیمون آس کرده و چهار ماشه شب یمانی باریک داخل کرده گولی برابر مغز بادام سازد * شاعین و بحری را نصف گولی در ورق گوشت خوراند ، و بعد صاف شدن تهرار خون آلوده قدر یک گنجشک خورانیده ، و عصر دو گنجشک آبداره ؛ و صبح دوم خون چشانیده بپراند ، و بعد از چند روز که گرسنگی باقی نه ماند ، تجدید آن لازم است ؛ و چرخ و زمج را یک گولی باید داد *

پرمهره از حسن میر شکار * صبر قدر یکدانۀ فلغل - نبات یک ماشه - در پرها پیچیده بخوراند * و شبی که این پرمهره دهد طعمه سه گنجشک کافیست ؛ و بحری را نفع بسیار کند * وقت شکار خون چشانیده بپراند * مجرب است *

پرمهره از یعقوب علی باز دار * بیارد ذنب گوسفند و آنرا چاک کرده زنجبیل چهار توله - بر چ خراسانی یکتوله - این هر دو ناکوفته باشد ؛ و آنچه کوفته داخل کند ایفست ، شونیز¹ سه ماشه - بزرگ کابلی² شش ماشه - دارچینی سه ماشه - قرنفل سه ماشه - شملیت مرف حلبه³ شش ماشه - همه اجزاء را یکجا کرده هرچه کوفتنی باشد کوفته داخل نماید ، و زنجبیل و بر چ سالم باشد ؛ و آنها را دران پیه ذنب مذکور دوخته و در زیر آتش دان که چهار پاس دران آتش متصل روشی شده باشد دفن کند ؛ و چون چهار پاس بگذرد بر آورده بگذارد تا سرد شود ؛ بعد ازان کشیده نگهدارد * وقت احتیاج قدری ازان زنجبیل در پرمهره پیچیده دهد ؛ اثر قوی دارد * و اگر جانور سخت طبیعت باشد قدری بر چ ازان باید داخل نمود *

¹ شونیز: *Nigella sativa*.

² بزرگ کابلی: the fruit of *Myrsine africana*.

³ شملیت مرف حلبه: *Trigonella Foenum-graecum* : the Fenugreek.

نسخه خشکه که از زنجبیل پخته و غیره سازند * زنجبیل یک توله -
 مشک و مومیایی چهار سرخ - قرنفل دو ماشه - برچ پخته یکماشه - قنبیل
 پرورده آب لیمون یکماشه - دارچینی چهار ماشه - نبات یکتوله - همه را
 کوفته باریک نماید * جهت گلال چشم قنبیل ساده بآب شسته نیک
 است وای برای سیاه چشم پرورده لیمون خوب است * و برچ و زنجبیل
 نیز به همین دستور، بعد پختن در ذنب گوسفند، در شراب پروردن ضرور
 است * هم جهت برمهره و هم جهت خشکه نافع است *

نسخه صافی گوشت مار دهامن * گوشت خشک مار دهامن
 سه سرخ - شنکرف یک سرخ - تخم چرچره دو سرخ - قرنفل دو عدد -
 قنبیل ناشسته چهار سرخ - نمک لاهوری چهار سرخ - نوشادر تصعید
 نموده آفتابی دو سرخ - همه اجزاء را باریک آس نموده بآب لیمون گولی
 بسته باید نهاد * و شام چهار گنجشک بی پرو استخوان خوراند * و صبح
 برای مذکور را بدستور صافی بعمل آرد * و آب دادن بعد خلطه انداختن
 و طعمه داری همه بنوع مسهلات دیگر است * و خوردن دادن (مگر
 بضرورت) روا است و الا نتوان داد * و پس هر صافی طعمه داری لازم
 است * و هیچ دوائی جهت جانور شاهین از گوشت مار دهامن
 و شنکرف و گهونگچی عمده تر نیست، مگر بلاد که آن نیز سم است *

پرمهره از محمد هاشم میرشکار * زنجبیل و برچ و قرنفل هر سه اجزاء
 را در دو آب بول خرو شراب تر کرده در ظرف سفال زیرزمین دفن کند *
 یک هفته بعد ازان در سایه خشک کرده نگهدارد؛ وقت احتیاج قرنفل
 بکشد - و برچ و زنجبیل از هر کدام یک سرخ - در پرها پیچیده
 بشاهین بخوراند * صبح بعد بر انداختن پرمهره خون چشاندیده بپرانند -
 انشاء الله تعالی اشتها غالب آرد *

نسخه صافی، آزموده این فقیر و از تجربات عسکر خان * نبات
 دو ماشه - نمک سیاه عرف سونچر^۱ پنج سرخ - دار نفل پرورده آب
 لیمون و دانه الاجی و مالکنگنی، از هر کدام دو سرخ - مشک و مومیایی
 و کافور و شنجرف، از هر کدام نیم سرخ - همه را بهم باریک آس نموده
 با مغز گنجشک گولی بسته نگهدارند؛ و عصر طعمه بی پر و استخوان،
 سیوم حصه از معنای کم کرده بخوراند؛ و صبح بدستور صافی شاهین را گرفته
 حب دوا را از حلق جانور فرو بگذرانند و بر دست گیرند تا صاف شود *
 دوسه روز طعمه داری کند با احتیاط، و چهارم روز خون چشاندند بپراند *
 و خردل جز بضرورت ندهند مگر آنکه که خون خلطه نیاندازد * و این
 صافی برابر ده نسخه است بلکه نیکو تر از ده نسخه است *

نسخه فقیله شاهین، از باز نامه دارا شکوه * بیارد بچه سگ که از
 ولادت او سه ماه گذشته باشد و او را کشته و خونس در ظرفی گرفته قدری
 پنبه در آن خون نیکو تر کند چنانچه خشک نماید؛ و قدری زنجبیل
 کوفته آماده دارد؛ آنکه شکم آن سگ بچه پاره کرده از رود گل و امعا
 صاف نموده دوا می مذکور را که کوفته باشد در شکمش بپاشد، و پنبه مذکور
 در شکم سگ بچه انداخته هر دو کنار پوست را بدوزد تا بخار ازان
 بر نیاید؛ و در یک دیگ سفالین نهاده دهن دیگ را بتاکید بند کند؛
 و آتش ملایم دهد تا آنکه گوشت مهرا^۲ شود؛ و آبش خشک گردد؛ بعد
 ازان فرود آورده نگهدارد تا سرد شود؛ پس پنبه مذکور بر آورده نگهدارد
 و در سایه خشک کند * وقت احتیاج، دوائی که در فقیله دادنی باشد
 در همین پنبه پیچیده و درخته بدهد؛ و این از دیگر فقیلهها اشتها زیاده

^۱ سونچر or مانچر, a black rock salt, much used medicinally.

^۲ مهرا Well-boiled.

آرد * اما وقت پختن سه آثار شاهجهانی آب داخل نماید، بعد ازان آتش دهد که گوشت بی آب خواهد سوخت و داغ بدو رسد و اثر نکند *

نسخه نوشادر آفتابی * نوشادر خالص نیم آثار باریک آس نموده در دو آثار آب تر کند و آن را با فقیله بشم بچکاند؛ و چرک بنه مانده کار نیاید؛ پس آن آب صاف را در آفتاب تیز نگهدارد و چند پاره نی دران آب اندازد تا هر چه خشک شود بدان پاره های نی چسبند و هم بکنار ظرف که دران است * چون آبش خشک شود ازان بر آورده نگهدارد * وقت شکار شاهین را یکسرخ و بهری را همزن آن، و باز را نصف وزن آن دهد * و اگر در لقمه و یا پرمهره نوشادر لازم شود ازیں تصعید شده باید داد، و ایں لطیف تر بود از دیگر نوشادرها، و بهر حال نیکو اثر کند *

نسخه لقمه نوشادر تصعید کرده آتش * بیارد نمک هندی و شب یمانی وزن مساوی - باهم در دیگ سفال انداخته دیگ دیگر عرض سرپوش بران دهد، و هر دو را گل حکمت کند، و آتش دهد از پاچک دشتی، تا هر دو خاک شود؛ و بعد سرد شدن بر آورده نیم پاؤ ازان خاکستر مذکور با نیم پاؤ نوشادر باهم باریک آس نموده و در دیگ گلی بنوعیکه جهت کلس¹ کردن نمک و شب یمانی نوشته است بعمل آرد؛ بلکه آنجا دیگ دویم بالا دادن معاوضه سرپوش چندان ضرور نیست، که در آن همه را خاک کردن است و در ایں جوهر اصلی بر آوردن است * آنچه از نوشادر در دیگ سرپوش چسپیده بماند همان را باید اصل دانست و آنچه در دیگ پائین بنه ماند آن کثیف باشد و بکار نیاید * چون باینحالت رسد بار دیگر می باید کلس نمک و شب یمانی باهم وزن بدستور صدر

¹ کلس کردن a chemical term; "to purify over fire."

آتش دهد؛ و مرتبه سیوم نیز بدستور مسطور بعمل آرد * سه مرتبه نوشادر را باید تصعید کرد، و هر مرتبه که تجدید کند کلس مذکور را سر نو اندازد * و این از تجویز ابن فقیر و آزموده میر شکاران وقت است * هیچ لقمه این قدر اشتها نیارد که این لقمه آرد * وزن خوراک شاهین قدر یکسرخ، و بحری یک سرخ، و باز قدر یک برنج، و باشه را منع است، و شکره را نیم برنج، لکر را هم وزن بحری، و چرخ را دو سرخ؛ و جانور سخت را قدری زیاد توان داد * و این بسیار زود دار است از لقمه های دیگر، و این لقمه از آفتابی سخت تر است، مگر نسخه بالادر که آن پرزورتر از این معاینه شده *

لقمه شادی بیگ * قنبیل شسته چهار سرخ - قرنفل دو سرخ - مشک یکسرخ - مومیائی مساری - زعفران دو سرخ - بیر بهوتی یکعدد - صبر سقوطری دو سرخ - نبات یکماشه - شنجرف دو سرخ - کافور یکسرخ - نمک لاهوری چهار سرخ - بآب لیمون باریک سحق کرده نگهدارد * بقدر دانه فلفل شاعین را و باز را کافی بود؛ و بحری را یک و نیم سرخ، و جانور ریزه را برابر دانه ماش باید داد *

لقمه شنجرف، تجویز و تجربه فقیر * شنجرف و سهاگه تیلیا و بیر بهوتی و گهونکچی سفید و قرنفل و نمک و نوشادر آفتابی و صبر سقوطری از هر کدام یکماشه - نبات سه ماشه - باریک آس نموده نگهدارد * وقت شکار باز را یک سرخ، و شاهین را دو سرخ، و بحری و لکر را سه سرخ، در ورق گوشت خورانیده و بعد در پیخال خون چشانیده بپراند - انشاء الله تعالی کاری کند که هیچگاه از جانور نشده باشد * و اگر بآب لیمون گولی برابر مغز چلفوزه¹

¹ چلفوزه (Chilghūza), the Neesia or edible pine; Pinus Gerardiana.

کرده در ورق گوشت، شب، بعد هضم طعمه، باز را و یا هر جانوری را که دهد، اشتها بسیار آرد؛ اما آن شب طعمه سیوم حصه از معتاد کم کرده باید داد *

لقمه موز^۱، یعنی نمک کیله؛ در فارسی کیله را موز گویند * بیارد چند درخت موز از بیع کنده، و در آفتاب خشک کند؛ بعد ازان آنها را آتش دهد تا سوخته شود و خاکستر آنها در آب بسیاری تر کرده و به فتیله پشم جرّ علقه^۲ نموده بچکانند تا صاف شود؛ چرکی که از آن در ته ماند کار نیاید * آب صاف شده را در دیگ سفال باید جوش کرد تا آب نانی گردد، و نمکی که در ته آن دیگ بماند آنها را دیگر در آب کرده از جرّ علقه^۲ صاف نماید، و بدستور مسطور بعمل آرد؛ تا سه مرتبه بهمین نوع بجوشانند * بعد ازان در ظرف شیشه و یا چینی نگهدارد زیرا که در ظرف دیگر فماند؛ و آهن را سوراخ کند * وقت شکار در ورق گوشت خوانیده سوار شود و خون چشانیده بهراند * وزن خوراک شاهین یکسرخ، و باز مساوی، و بحری دو سرخ، و چرخ سه سرخ *

خشکه از استاد جنید سعید خانی * گوشت دل بز را ورق کرده در یک آثار شاهجهانی شاش کودک تر کند، و یک سیر شاهی قنبیل شسته، و یک سیر شاهی نمک، و نیم سیر شاهی صبر سقوطری، داخل نموده و در ظرف سفالین انداخته، و دهن ظرف را بهارچه و گل حکمت محدود نموده در چهار راهه دفن کند، که بالایش آمد و رفت مردم می شده باشد؛ تا سه هفته که بیست و یکروز باشد همانجا مدفون بگذارد *

^۱ موز (Mawa), *Musa sapientum*, the Banana, or Plantain.

^۲ جرّ علقه Apparently the author means by this 'to filter through wool (suspended).'

بعد ازان بر آورده آن را باریک آس کند، تا سرمه دستور شود * بعده قرنفل
چهار سرخ - زعفران چهار سرخ - کافور چهار سرخ - مشک و مومیائی
و بیریهویی از هر کدام دو سرخ - همه اجزاء را باریک آس نموده دران ممزوج
نماید * وزن خوراک شاهین یک نخود، و بحری دو نخود در ورق گوشت
خورانیده سوار شود؛ وقت شکار خون چشانیده بهراند * و اگر شکار گیرد بهتر
والا بر مایگان تکه کرده سیر کند، که خون دادن باعث زندگانی شاهین است *

نسخه فتیله حنظل^۱ * بیارد برگ سنبالو^۲ و شعم حنظل، و از هر
کدام آب قدر پنج سیرشاهی بگیرد، و آن قدر پنبه که در آن تر میتوان شد
تر کرده، در سایه خشک کند * وقت احتیاج فتیله ازین بسته بخوراند *
و اگر دواي دیگر غیر از نبات و مالکنگنی و دار چینی و الاچی بخوراند
مزاقت نکند * و بجم، پس از قی کردن فتیله، خون چشانیده بهراند -
انشاء الله تعالی خوب گیری کند * ازین قویتر فتیله جهت شاهین دیگر
نیست، و این اثر نیکو کند - و الله اعلم *

نسخه خشکه شاهین، از حکیم میرشکار * صبرسقوطبی در بارچه
پیچیده و بشاش کودک تر کرده بالایش گل حکمت اندوده در دودی
درویش دمی کند تا پخته شود؛ آنگاه بر آورده سرد کند؛ بعد ازان با نبات
هم وزن باریک آس کرده سفوف کند * صبح شکار در ورق گوشت خورانیده
سوار شود * قدر مستعمل شاهین و بحری دو سرخ *

نسخه فتیله حامض، حیلۀ فقیر * بیارد زنجبیل یک توله - قرنفل
شش ماشه - نبات چهار توله - آب لیمون ده توله - اجزاء مذکور را باریک

^۱ Colocynth-pulp، شعم حنظل، Colocynth؛ حنظل

^۲ سنبالو (Sambhālā), Hind., Vitis Negundo: a species of cinquefoil.

آس نموده در آب لیمون تر کند؛ و هر قدر پنبه که درین آب لیمون مناسب داند تر نماید، و در سایه خشک کرده نگهدارد * وقت احتیاج، دوائی که موافق طبیعت جانور خود داند، درین پنبه پیچیده و بالایش ریسمان بسته بعلق جانور فرو گذارند، و مبع بعد از استغراق بشکار بپراند * و لیکن ازان سه دوا، که در آن پنبه تر کرده است، وقت بستن هیچ یکی ازان داخل بتکرار نکند *

نسخه فنیله، از حسن، شاگرد مرزا علی شیر، میرشکار، و آزموده فقیر * قرنفل و زنجبیل مساری باریک همراه شاش کودک بساید و پشم دران تر کرده در سایه خشک کرده نگهدارد * وقت احتیاج فنیله ازین پشم ساخته دران یک قرنفل پیچیده بدوزد * اگر جانور سخت باشد قدری دارچینی با قرنفل همراه پیچیده و اندکی نبات بدستور معمول درخته بدهد و بپراند *

فنیله ساده، ازین فقیر * قدری پشم در آب شسته نگهدارد و در آفتاب بدارد تا نیکو خشک شود * بعده نمک سنگ در آب جوشانیده و پشم دران تر کرده در آفتاب خشک کرده نگهدارد * وقت احتیاج فنیله ازان ساخته و دران قرنفل و نبات، و یا برچ، و یا زنجبیل، پیچیده بدوزد و بدهد و بپراند *

فنیله از فقیر که در تجربه رسیده * گهونگچی سفید یکده - قرنفل یکده - بیربوتی یکده - مالکگنی هفت دانه - مهلب¹ سه دانه - نمک و صبر و نوشادر آفتابی، از هر کدام وزن یکدانه ماش - زنجبیل برابر مغز پسته - و برچ نصف آن - همه را در فنیله از پشم پرورده نمک درخته

¹ مهلب. Read مهلب, vide p. 87, no. 2.

به شاهین دهد؛ بعد از استفراغ، خون چشانیده بپراند - انشاء الله تعالی
آن روز بیشک کاری کند *

لقمه که جهت شاهین نیک است * بیارد دیگ گل و آن را
گل حکمت کند، و یک آثار شاهجهانی از شاش کودکان دران انداخته
و نیم آثار نمک لاهوری سفید کوفته دران داخل کرده بر آتش نرم
جوشاند که فقط نمک خشک باقی ماند؛ بعده نگهدارد * مقدار خوراک
شاهین و بحری دو سرخ؛ صبح پیش از شکار در ورق گوشت خوراند،
و بعد از یک گهزی گوشت سارو، سینه چاک کرده، گرم خون آلوده چند
لقمه بخوراند؛ چنان اشتهای جانور روشن شود که مطلق سیر نگیرد *

پرمهره قرب، از شیخ عبدالواحد میر شکار * بیارد قرب، و آنرا برابر
یک بند نر انگشت دست بتراشد و نگاه دارد * شب طعمه باید کم کرده
داد و چون هضم کند و از حوصله بته برد آنگاه همان قرب پاره مثل فنبله
بدهد * اما تنها بی پرو و پشم، هیچ چیز دیگر بران نباید پیچید؛ و صبح
بعد از بر انداختن آن خون چند نوک چشانیده بپراند - انشاء الله تعالی
نیکو اشتها دهد *

لقمه تلخه گاؤ تجربه این فقیر * بیارد زهره گاؤ که بر آب زرد باشد،
و آب آن در شیشه اندازد؛ و زنجبیل قدر یک توله - قرنفل یک ماشه -
نبات یک توله - برنگ کابلی دو ماشه - همه اجزاء را باریک آس نموده
دران آب زهره گاؤ تر نماید؛ و دران شیشه پر کرده در آفتاب نگهدارد، تا آب
دران شیشه خشک شود * پس دوی مذکور را خشک در سنگ ملاه
ساکیده و مشک چهار سرخ - بیربهری چهار عدد - باریک آس کرده داخل
کند * وقت صبح بعد پرمهره انداختن قدر دو سرخ در ورق گوشت

خورانیده خون چشانیده بهراند - انشاء الله تعالى خوب گيری کند ،
و این آزموده شاهجهان است و تجویز این فقیر است *

فصل سیوم در معالجه شکار چرخ و شنقار و زمج * چون احتیاج
مانی برای جانوران مذکور باشد باین نوع که درین نسخه درج است
بعمل آرد : و لقمه و پرمهره ، و فقیله ، نیز ذیلاً درج است *

مانی که در فصل چشم کشادن چرخ موقوف بر اینجا داشته
اینست : نمک هندی یک دانه ، مطول ، بطور خرما بکارد تراشیده ، بعده
آب مال کرده صاف و شفاف کند ، مبادا گلولی جانور خراشیده مجروح
گردد ؛ و آن قدر باقی ماند که بعد از آب مال کردن وزن سه ماشه باقی
باشد * آنگاه که طیار شد جانور را گرفته و از حلق او فرو بکنراند سر دست
نگاه دارد تا آنکه پیخال کند ؛ و اگر قی کرده بعد یک یا دو پیخال خلطه
چربی از شکنجه براندازد ، پس آب در پیاله پیش چرخ ببارد ؛ اگر برغبت
خورد بهتر ، و الا بذائزه بدهد ، اما آب شیر گرم باشد * و اگر پیش از پیخال
کردن قی کند و خلطه اندازد بمان تا یک پیخال کند * بعد از آن بهر طور که
خورد آب باید داد * و اگر دو پیخال کند و خلطه نیندازد پس بلا فرصت
نازده شیر خردل بدهد که تاخیر جائز نیست * و دستور اینست که اول
شیر خردل طیار کند ، بعد از آن نمک دهد * و اگر قبل از پیخال کردن قی
کند و خلطه بر اندازد تا مدت معموله منتظر باشد و اگر تا آن وقت پیخال
نکند پس آن را بلا فرصت چند مقدار آب شیر گرم باید داد تا حدت دوا
کم شود و جانور زود بحال آید و سده از رو دهایش بکشد و پیخال بند نشود *
آنگاه که پیخال کند بدستور معروف آب دهد و بعد از فارغ شدن ، تهور

گوشت دل بز بدهد، یعنی ورق آبداره کرده قدر یک گنجشک؛ و صبح نیز قدر دو گنجشک، و عصر سه گنجشک بدهد * و صبح دیگر مرغ زیر پایش کشته و از گوشت و خون آن آلوده سیر کند و بعده بشکار برد *

نسخه صافی معروف * ¹ نبات یکتوله - نمک یکماشه - سائیده باریک نموده بآب گولي بسته بطور معروف صاف کند؛ و اگر خلطه دیر اندازد نائزه شیر خردل بدهد و بعد استغراق آب دهد *

صافی معروف چرخ * قند سیاه قدر یک توله - نمک پنچ سرخ - باهم گولي بسته بدستور معمول بدهد و بعد از انداختن خلطه آب دهد و اگر احتیاج خردل باشد دادن مضائقه نیست *

نسخه صافی چرخ * نوشادر صاف یکدانه - طویل تراشیده قدر یک ماشه، بدستور صافی نمک تنها، بعمل آرد؛ اگر حدت دوا را کم کردن خواهی پس دوا می مذکور را بریان باید کرد بر سفال پاره آب نارسیده *

صافی چرخ، نسخه دیگر * قند سیاه یک توله - صبر سقوطری یک ماشه بوداده و از قند گولي بسته صبر را در سر گولي خانیده بدستور صافی قند و نمک بعمل آرد *

صافی صبر نسخه دیگر * نبات کوفته یک توله - قدری صبر در شاش کودک تر کرده و پخته خشک کند و چهار سرخ بآب گولي بسته چرخ را بدهد، و بعد دو پیخال اگر آب دهد رواست * اما منتظر قی باشد؛ اگر کند بهتر، و الا بیم ندارد * و این صافی آسان و نافع و بی ضرر است *

¹ Sugar-candy and salt is an excellent purge for all hawks. For a charge, however, half the amount of sugar-candy mentioned in the receipt is sufficient; for a peregrine, the salt also should be reduced to half.

نسخه لقمه صبر * بیارد صبر سقوطری، قنبیل، نمک هندی، قرنفل، از هر کدام سه ماشه؛ در شاش کودک تر کند و بر آتش نهد تا بقوام آید * روزی که شکار رود وزن دوسرخ در ورق گوشت خورانیده و خون چشانیده بپراند - انشاء الله تعالی خوب گیری کند *

لقمه تاتوره سفید¹ * صبر سقوطری را سائیده و باریک کرده بیارد باز تاتوره، و جوف آن خالی کرده دران دوی مذکور را پر کند؛ و پاره دیگر از بار تاتوره بریده و عوض سرپوش بران داده گل حکمت کند و در آتش نرم دودی درویش پخته شب نگهدارد تا سرد شود؛ و آنگاه گل دور کند، و هرگاه برای شکار سوار شود قدر دو سرخ در ورق گوشت خورانیده بالای آن خون چشاند و چون خوب گرسنگی پیدا کند بپراند - و این سریع الاثر است *

بر مهره چرخ * قرنفل چند دانه روز یکشنبه در کشتزار ترب برده و در بیخ ترب چوبی خلال دستور خلانیده دران سوراخ قرنفل را خلاند، و بهمین نوع همه قرنفل دران ترب خلاند و ترب را از بیخ جدا نکند؛ و بمعناک معمول آب دهد تا یک هفته * روز یکشنبه دویم آن را بر آورده در سایه خشک کرده نگهدارد * وقت احتیاج سه عدد قرنفل در پرها پیچیده و یا در فنیله پشم دوخته بعد فرو بردن طعمه از حوصله آنرا بطور پرمهره بدهد * چون صبح پرمهره اندازد خون یک سارو خورانیده بپراند - مجرب است *

نسخه پرمهره * قرنفلها را در بار تاتوره سفید بطوریکه در بیخ ترب نوشته شد بهمان طور پرورده بعمل آرد؛ و دو قرنفل هر مرتبه که خواسته باشد در پرمهره یا فنیله بدهد - مبارک و مجرب است *

¹ Datura alba: تلوره سفید

پرمهره * قدری صبر سقوطری در پارچه پیچیده و با شاش کودک
تر کرده بالایش گل اندوده و در دودی درویش، و یا خود دودی ساخته
دران دفن کند تا پخته شود * بعد ازان قدر نخود در پرها پیچیده وقت
شب بعد غروب بدن طعمه از حوصله بخوراند؛ و اگر نخود گرفته از حلق
او باید فرو گذرانید * و صبح بعد انداختن پرمهره خون چشانیده بهراند؛
و در فدیله با قدری دارچینی درخته دادن هم نیک اثر کند و این از جمله
معجزات است؛ و صبر مرشد چرخ است *

لقمه چرخ؛ معرب * صبر در ماشه - نمک یک ماشه - در آب لیمن
گولی برابر کنار جنگلی ساخته که سه نخود باشد، صبح چرخ را در یک
ورق گوشت خورانیده نگهدارد * اگر قی کند و چربی بر اندازد پس همان
وقت نائز آب شیر گرم باید داد و تا عصر گرسنه دارد و سواى همان یک
ورق چیزی ندهد؛ و عصر یک گنجشک از پرها صاف نموده بخوراند
و بهمان اکتفا کند؛ و صبح خون چشانیده بهراند؛ و اگر هضم کند پس آب
بباید داد و تا عصر گرسنه دارد * عصر همان روز یک گنجشک دهد
و صبح بهراند *

لقمه چرخ از امان الله بیگ * صبر برابر یک نخود در روغن بلاد
گولی کرده در ورق گوشت صبح چرخ را بخوراند و گرسنه دارد تا عصر؛
و بعده او را یک گنجشک خوراند * صبح خون چشانیده بهراند * و این از
میر شکاران نواح دکن و پورب است که انها را بزبان آنجاها پنجیت
خوانند؛ و این ازان گویند که آنها همواره حقه پر از سریشم یعنی شیر درخت
پیپل^۱ ساخته همراه دارند و یک چوب دراز و باریک را بر سر یک نی دراز

¹ Indian bird-lime (*lāsā* H.) is excellent. It is made either from the sap of the banyan tree (called in the Panjab *bor*) or from that of the 'peepul.'

بندند و آنرا بسریشم مذکور افدوده و یک پرده نیز از برگهای درختان بر چوبها بسته همراه دارند و آن را پناه خود ساخته از هر قسم جانور که خواسته باشند بگیرند؛ و ازان سبب لقب پنجهیت^۱ بران میرشکار ثابت شد که چوبی بسریشم مذکور آلوده در پنجه خود دارد و هرگاه خرنده نزدیک صید رسد چوب دست را بپرهایی او رساند و پرهایی صید مذکور بدان سریشم بند شوند و او رفته بدست گیرد *

نصفه لقمه چرغ * صبر سقوطری یک ماشه - سهاگه قیلیا یک ماشه - نمک سفک و نوشادر آفتابی از هر کدام یک ماشه - بآب لیمون گولی بسته برابر دانه نخود صبح دو گولی چرغ را از لقمه مذکور در ورق گوشت بخوراند و بعد دو پیخال نائزه آب شیر گرم بدهد و تا عصر گرسنه دارد * عصر یک گنجشک بخوراند و بهمان قناعت کرده صبح خون چشانیده بپراند *

لقمه زمج و چرغ * قنبیل دو ماشه - شب یمانی چهار ماشه - بیزبوتی دو سرخ - مومیائی دو سرخ - بآب لیمون گولی برابر مغز بادام درست کند؛ و صبح جانور را در ورق گوشت یکجعب بخوراند و بهمان قناعت کرده تا عصر گرسنه دارد و آنگاه قدر یک گنجشک گوشت از سینه ساریا کبوتر یا فاخته بخون او آلوده بخوراند * روز دوم خون چشانیده بپراند - انشاء الله تعالی خوبی بظهور آید * و اگر چرغ از دادن این دوا قی چند مرتبه کند تا هم باک ندارد، بلکه اشتها زیاده شود و نفع زیاده کند اما تاکید آنست که آب نباید داد *

لقمه بلاد که در فصل شکار شاهین درج است همان وزن که در اینجا نوشته دو برابر آن چرغ را موافق آید و این عامل ترین لقمها است و تجویز از میرشکاران پنجهیت است *

¹ Panjbet? a contraction of panja "hand" and bent or bet H. "cane."

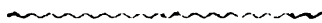
صافی چرخ که نظیر ندارد * سهاگه بریان یک ماشه - قند سیاه
 کهنه چهار ماشه - قرنفل دو عدد - صبر یک و نیم نخود - گولی بستمه
 بدستور صافی بعمل آرد و لگرا نصف وزن کافیست *

نائزه از میر علی اصغر برادر عزیز الله * قنبیل یک ماشه - نمک
 سنگ و فلغل گرد، هر کدام یک ماشه - شب یمانی و برچ، هر کدام
 یک ماشه - باریک آس نموده وقت صافی یک ماشه نمک لاهوری در
 دو توله آب تر کرده و یک ماشه ازین خشکه داخل نموده حل کند
 و بنائزه دهد * بعد خالی شدن ته، نائزه آب شیر گرم داده، بعد صاف شدن،
 طعمه داری بدستور صافی معروف نموده بپراند * و لگرا نصف آن وزن
 که جهت چرخ است بدهد *

نسخه پر مهره * شب یمانی قدر نیم نخود در پر پیچیده شب،
 بدستور، چرخ را دهد؛ و صبح بعد بر انداختن آن خون چشانیده بپراند *

صافی اندر جو تلخ * فلغل سفید و اندرجو تلخ از هر کدام یک سرخ -
 نبات دو ماشه - صبر و نمک لاهوری از هر کدام یک سرخ - قند سیاه
 قدر یک کنار * نبات و قند را یکجا گولی کند؛ پس باید پاره ازین جدا
 کرده و آن دواهای مذکور را بدان شامل کرده گولی سازد؛ و قندیکه
 جدا کرده است بالای آن پیچیده و در نبات خشک سفوف کرده بگرداند
 تا به نبات اندوده شود؛ و بعضی نیز عوض نبات قنبیل بران گولی
 اندوده کفند و این از نبات بهتر و پر قوت تر است * چون گولی
 طیار شود بامید حق سبحانه و تعالی جانور را گرفته بطور صافی
 معروف بعمل آرد و بعد خلطه انداختن آب دهد: سه روز طعمه داری
 کرده بپراند نافع باشد *

نسخهٔ پر مهرهٔ جرف * زنجبیل قدر یک نخود - برچ برابر آن -
 صبر قدر یک دانهٔ ماش - نمک برابر آن - اجوائین هفت دانه -
 همه اجزاء را در پر مهره و یا در قتیلهٔ پشم پیچیده در خننه شب بدستور
 معروف بعد از آنکه طعمه هضم کند بدهد؛ و صبح چون قتیله بر اندازد
 خرم چشانیده بپراند *

باب هفتم

در تولک بستن یعنی در کریز نشاندن جانوران گللال چشم و سیاه چشم و معالجهٔ پرریزی

چون ایام بهار آید باز را بمرغابی بسیار بهران ورنج رساند و آبهای فراخ و بویرانه باید پرانید تا باز در آب افتد و هر چند بآب بیشتر فرود شود هر زود تر افکند و پاکیزه بر آید؛ و از افتادن بآب در ایام بهار هیچ ضرر بباز نرسد، بلکه درین موسم افتادن در آب باز را سود بسیار دارد و هر زود افکند و نیکو بر آرد و آن سال باز سست نباشد * پیش از کریز چند روز بشکار باید برد؛ و هر چه بگیرد بگذار که خود بخود بکند و بخورد تا بر شکار حرمی باشد و در کریز شکار فراموش نکند * بعد از آن نوک و ناخن و چنگال تراشیده و نیکو راست و درست کند * و باز را فربه باید کرد بمسکه و شکر طجریزد و روغن بنفشه و بادام و روغن هستهٔ شفتالو و روغن کدو و روغن نیلوفر؛ و جز چار مغز^۱ و روغن فندق همراه طعمه دهد و یک هفته پیش از نشاندن در تولک، این روغن‌ها باید داد تا جانور فربه گردد *

¹ Jaus-i chér-maghs, "walnut."

ترقیب کریز خانه * کریز خانه چنان باید ساخت که نه تنگ و نه خورد و نه بزرگ باشد، و دیوارهای بلند خوب است، و در روزن داشته باشد، یک روزن طرف مغرب و یک روزن طرف مشرق، تا کریز خانه همواره روشنی باشد؛ و در آن روزنها پنجره‌ها با سوراخهای تنگ نصب کند که از گریه ایمن باشد * و در سقف خانه و بالا هیچ منفذ نباشد چرا که هرگاه میر شکار جهت طعمه دادن نزد باز رود مبادا قصد گریختن ببالا کند و پر و دم خراب کند که علتها از آن خهرد * و نیز در کریز خانه ریگ درشت باید ریخت تا باز دران ریگ غلطد و پر و بال زود ریزاند * و جو باید کاشت تا باز صبری آنها می دیده باشد که در بصارت نفع زیاده آرد و جانور دل تنگ نشود؛ و گرد جو شاخهای مور^۱ و سرو باید در زمین خاند که از بوی آن شپش بمیرند و جانوران هوام و سوام از آنجا بگریزند * و طغاره آب پیش جانور همواره پر همی باید گذاشت؛ و پیغلهای کهنه روزمزه باید رفت و دور کرد که پیخال هر روز جدا در نظر میر شکار می آمده باشد که مرض و عافیت از آن معلوم گردد * و هیچ سوراخ در زمین کریز خانه نگذارد، همه مسدود نماید، که موش و مار ببوی طعمه نزدیک باز نیایند مبادا باز گرسنه بقصد گرفتن آنها خود را هلاک سازد * و آب پیش باز بتاکید باید نهاد؛ و اگر هوا گرم و گرما زیاده سخت بود پاره یخ در آب اندازند تا خنک گردد * و پر و استخوان در کریز خوراندن موجب حیات جانور است * و چند روز در کریز خانه دود شاخ گوزن و پوست خایه مرغ کند تا گزندگان بگریزند *

^۱ مور (morū) *Quercus dilatata*: the Green Oak of the Himalaya (Watt).

و طعمه گوشت گوناگون جانور را هنگام کریز می باید داد از هر قسمی که بهم رسد. غیر گوشت عک * روز اول گوشت گوسفند همراه مسکه بده و گوشت بی مسکه نباید داد؛ و دیگر روز گوشت گاو بده بروغن جوز آلوده، و دیگر روز گوشت میش بروغن کنجد^۱ آلوده سیر کن * بعد از آن گوشت کبوتر بده، و گوشت کبوتر و ماکیان سیاه بروغن بیه همان ماکیان، و گوشت کبوتر بچه فربه، و گوشت موشچه^۲، و بچه فراشترک^۳ که قسمی از ابابیل است و در سوراخ خانها بچه دهد، و گوشت بچه گنجشک، و بر همین قیاس می کن * چون کبوتر زنده دهی زنهار که کبوتر ارزن خواره نباشد * و آنچه گوشت پاره ها از طعمه پائینی افتاده باشد نیکو چیده بیرون انداز و کریز خانه را پاک و صاف دار * و وقت شام بخور سپند نیکو است و این اتفاق استادان است *

تا وقتی که چند پر از باز نریزد در کریز نه بندد و در ابتدا طعمه بآب و گلاب نیکو حرارت را دفع کند * و از سر ناخن انگشت سبابه و نر انگشت بانبر آهنی تیز دم که محض برای همین کار ساخته باشند سیوم حصه از هر دو ناخن مذکور بریده خون بر آرد و این عوض فصد است؛ و یک هفته فاصله نموده به نبات تنها صاف باید کرد * و خون کشیدن باز وقت شب نیکو تر است از روز، که باز مرغیست زیرک البته میر شکار را شناخته ازو رمد و همواره وحشت از صورت او در دل او بماند بلکه در آنوقت میر شکار باید که سخن نگوید مبادا حرف او را بشناسد *

^۱ کنجد (Kunjud, colloq. Kunjid): *Sesamum indicum*.

^۲ فرشته روی; I have heard this name applied to the common Indian Swift (*Cypselus abyssinicus*). Ababil is the name of the common swallow (*Hirundo rustica*). In the margin, the following note occurs: * در مدار الافاضل مرغی است مثل قمری صقید *

و طعمه مبع بمسکه و دهنیات، و شام بگلاب بدهد * اما وقت چاشت بعد از هضم طعمه، طناب را پر آب باید کرد که بالای روغن آب دادن خوب نیست؛ و خون دادن بسیار همراه طعمه درد سر آرد * جانور را در ایام بارانی چند روز خوناب همراه طعمه دهد؛ و فقیر در تجربه خود مقرر کرده که مبع آبدار همراه آب و گلاب، و عصر دهنیات، از همه خوبست زیرا که روز هم از آب ناغہ نمی شود، و عصر بعد خوردن روغنها شب نزدیک میرسد و احتیاج آب نمیشود *

و اگر باران بارد پس آن باران را باید دید * اگر باد نباشد و باران ملائم بود که تصدیع بباز نرساند و قطرات غمام متفرق باشد شپش در بال جانور افکند و کرمه در پرهایی جانور پیدا شود * اگر باران لائق تر کردن باز باشد، باز را در باران بالای بدواز باید بست که نزدیک زمینی نباشد و آلوده نگردد * چون ایام آب کلانی رسد و هوا باعتدال آید آن زمان باید ملاحظه کرد که جانور چند تا از پرها ریخته است * اگر پرها خود بخود بریزد احتیاج دوا دادن نیست، و این اتفاق جمیع استادان ایران و توران و هندوستان است؛ و مبتدیان اکثر دواهای گرم و تیز دهند و از این سبب اکثر باز و جرّ را داغ در جگر پیدا شود و پرها باریک و شکننده بر آرد و کورپر و پرگردان و کلنجر پیدا کند، و بعضی جانوران را موافقت کند و از کویز نیک و صاف بر آید، و لیکن در پریدن خوبی نکند * چنانکه در ابتدا این فقیر نیز مدت دوازده سال به همین تداری عمل نمود؛ و این عمل نمرود حقیر و دیگران را منع کرد نه از جهالت بود * مدعا آنکه مدتی شرق تصنیف این چند اوراق در خاطر بود؛ و اگرچه اصل فی واقف بودن از صاف کردن و از طعمه داری است و نزد استادان کامل لقمه و پرمهره بادویه دادن باعث حدوث حرارت در جانور و سبب ضرر است لیکن باز

بجهت آزمودن همه اقسام دوا فقیر خود هر یک از آنها را ساخته و بکار برده است * بعد از آنکه از اتفاقات حسنه با شیخ عبد الواحد میر شکار سعید خانی مجالست افتاد، تمام وضع او را پسندیده و سنجیده، و آنچه از باز نامه سعید خان و از بزرگان خود و آنچه این فقیر از باز نامه ایران بهم رسانیده بود و نیز از باز نامه میرزا ترسمی¹ شاگرد حضرت خواجه احمد نسعی (رحمة الله علیه) و از باز نامه میر شمس الدینی و از دارا شکوه نقل و انتخاب باتفاق شیخ مذکور نموده بود همه را درج کرد *

طعمه داری از شاه وردی بیگ ایرانی * بیارد ماکیان هیاه هفت عدد و آنها را پابند کند و همواره آرد با روغن خمیر کرده برای خوردن دهد * اولاً در یک گولی آرد، قدر دو سرخ صبر سقوطری مرغ را بخوراند و بعد ازان آرد دیگر دهد؛ تا هفت روز این چنین کند * چون یک هفته پرورش شود روز هشتم یک ماکیان از آنها کشته و از گوشت او بخون آن آلوده باز را سیر کند * و مرغان دیگر را صبر همواره میداده باشد زیرا که در ناغه اثر صبر از گوشت آنها برود * علی هذه القیاس یک ماکیان هر روز برای طعمه باز بکار برد؛ و آب پیش جانور همواره باید موجود داشت که غیر آب باز را زندگانی مشکل است (ولی مرغانرا در ایام پرورش آب کم باید داد که حکم استاد است) و جهت تندرستی بدن و فریبی و ریختن پرهایی جانور این ترکیب نافع ترین دواها و از تجربیات دیگر بهتر است، و این فقیر مکرر نفع ازین یافته * و این طعمه یکضوره دادن خوب نیست که مسهل است؛ و بعد زمانی آب پیش باز باید نهاده بخورده و صاف گردد *

توسمن ; Probably an error for ترسمی¹

نسخه جوشانده^۱ چوب چینی * قرنفل دو سیر شاهی - زعفران
 یک سیر شاهی - مشک دو ماشه - همه اجزاء را جوکوب نموده
 و چوب چینی سه توله بسوهان آهنگران براده نموده و در سه آثار
 شاهجهانی آب خالص تر کرده همه را در ظرف سفال تمام شب
 نگهدارد * صبح نیم سیر گلاب اضافه کند و بجوشاند تا نیم سیر
 باقی ماند؛ فرود آورده از پارچه صاف نموده در شیشه نگهدارد، و در
 ظرف غیر شیشه حدت کم گردد * نوع خوراندن این است، که در ایام
 آب کلانی چون هوا سرد شود و موسم بصلاح آید، اول جانور را بمصری
 تنها صاف نموده طعمه داری سه روز که دستور است بعمل آرد * روز چهارم
 جانور را در طعمه صبح قدر یکماشه بخوراند تا سه روز و طعمه معتاد
 باید داد * روز هشتم یکماشه دیگر بیفزاید یعنی دو ماشه هر روز بدهد *
 چون یک هفته خوراند بعد از آن یک ماشه دیگر اضافه کند یعنی
 سه ماشه هر روز دهد تا سه هفته که بیست و یک روز باشد؛ بعده بس
 کند * و خامیت این دوا آنست که پاهای باز برنگ زعفران شوند *
 اگر بازو یا پای جانور از سبب باد سست شده باشد بحال آید،
 و پرها زود ریزد و نیکو برآرد و از بلغم فارغ شود * چنانکه آدمی را
 چوب چینی نفع کند جانور را هم کند * و آب جهت خوردن باید داد
 و از برای غسل کردن منع کلی است و این طریقه شکاریان است *
 اما آخر شب جانور را در خانه روشن که گرم نباشد بنشانند زیرا که سردی
 آخر شب خوب نیست، و زیر سقف هوادار نشانند نیکو تر است *
 چنانکه در چوب چینی پرهیز جهت آدمی حکما مقرر کرده اند همان طور
 جانورانرا نیز پرهیز کردن لازم است *

^۱ A decoction. جوشانده

نسخه روغن که جهت کریز نافع است * زنبور-بچه زرد بدست و پنجمدد - و کینچولا^۱ (کرمی است که در بیع درخت توت پیدا می شود) ده عدد - قرنفل چهار ماشه - پیاز سیر^۲ یکتوله - برگ^۳ تفبول در ورق - مشک یکماشه - مومیائی یکماشه - دوی مذکور را باریک آس نموده بآن کرمه یکجا بهم در یک پاو از آثار شاهجهانی روغن گاو برشته پارچه بیز کرده نگهدارد ؛ وقت صبح قدر دو ماشه همراه طعمه میداده باشد *

روغن دیگر که همین اثر کند * چند چلهاسه^۴ در روغن ماده گاو بریان کرده نگهدارد و همواره با طعمه صبح قدری خورانیده باشد ؛ مجرب است *

نسخه دیگر که در کریز عمل خوب کند * دوف قدر یکتوله - زنبور بچه سرخ سه ماشه - در روغن ماده گاو بریان کند و نگهدارد و همراه طعمه صبح بدهد ؛ نافع است *

روغن بیغم سوسن^۵ * شملیت یکتوله - بیغم سوسن یکتوله - روغن چراغ یکتوله - این هر سه را در یک آثار روغن گاو برشته نگهدارد و از پارچه ناف نموده در طعمه صبح بخوراند - انشاء الله تعالی عمل نیک کند *

نسخه روغن خار پشت * بیارد جانور مرش خار پشت^۶ و آنرا پوست دور کند و گوشت صاف نموده در روغن ماده گاو بریان کرده نگهدارد ؛ آن قدر جوش کند که گوشت مذکور سوخته گردد ؛ آنکه از پارچه

^۱ کینچولا *Kenchū* in Hindi and *snps* in Panjabi is an earth-worm ; the Persians use the Ar. pl. خراطین (a pl. without a singular) as a singular.

^۲ سیر (sir) Pers., *Allium sativum* ; the garlic.

^۳ برگ تفبول (Tanbūl), Betel leaf, *Piper Betle*.

^۴ چلهاسه , Any species of Gecko.

^۵ سوسن *Sūsan* is properly the Iris, especially the purple variety, but the name is also applied to some lilies.

^۶ مرش خار پشت ; the author probably means the hedgehog.

صاف نموده نگاهدارد و همراه طعمه قدری از آن میخورانیده باشد -
انشاء الله تعالی از کویز صاف بر آید بلکه این روغن کور پر را نفع
بسیار دارد *

تسخن روغن تندل * برگ تلسی^۱ دو جزو - برگ قنبول یکجزو -
انگوزه اندکی؛ همه را بقدری روغن برشته نگهدارد * همراه طعمه صبح
نافع است *

داروی پریختن * اگر جانور پرنیندازد آنرا گرفته یک قطره سرکه
انگوری درین هر پر بخاشاک چکاند - انشاء الله تعالی آن پرها انداخته
پره‌ای نو نیکو برآرد *

روغن جهت کویز باز * بیارد کرم که به هندی آن را چه بونده^۲ نامند و در
بادنجان زار بسیار بهم رسد؛ چون شدها چراغ در کشت مذکور روشن
نمایند گرد آن چراغ اکثری از آن کرمها جمع شوند؛ دو عدد از آن کرمه
حاصل باید کرد و در نیم سیر شاهجهانی روغن گاو برشته و دو عدد
غدود^۳ که حلقوم ماده گاو و دو سیر شاهي کلونجی^۴ یعنی شونیز داخل
باید کرد * چون نیک بریان گردد از پارچه صاف نموده نگهدارد؛ قدری
همراه طعمه صبح میداده باشد و از باد و غسل دادن پرهیز کند * شناخت
آن کرمه آنست که بطور جعل سیاه رنگ بود و طویل و شش داغک
سفید بر پشت دارد و هندیان ازان چه بونده گویند که داغها را قطره
مقرر کرده اند و بوند در آن زبان قطره را خوانند؛ وجه تسمیه او
همین است *

^۱ برگ تلسی (Tulsi H.), the leaves of *Ocimum sanctum*, the Sacred Basil.

^۲ چه بونده for *chha-bānda* : in Hindi *bānd* "a drop."

^۳ غدود - Ar. غدة, any gland.

^۴ کلونجی (Kalonji) Hindi, *Nigella sativa* : Small Fennel, or Black cummin.

دارو از باز فامه ایران * بیارد ایرسان^۱ و آن بیخ سوسن است؛ خشک کرده کوفته قدر دو سرخ در وزن گوشت پیش از طعمه صبح بخوراند؛ بعد هضم کردن سیر کند بگوشت گوسپند؛ پر بریزاند و زود نیکو برآرد *

نسخه سفوف از ارشد خان مرحوم * کنه کلان هیز رنگ که در پوست سگ چسبیده بود هفت عدد با یک عدد چلپامه باهم جوکوب نموده در سایه خشک کند * بعده باریک آس نموده نگهدارد * وزن خوراک باز چهار سرخ و جرّه سه سرخ و باشه را یک سرخ کافیست، و لیکن بشرطیکه جانور روغن خواره باشد و الا ندهد که بی روغن مضر است * هرگاه یک پر خورد یا کلان بریزد آن وقت دوا دادن منع است؛ و این نسخه تمام است * و هرگاه که دوا بدهد طعمه زنده استعمال نماید *

نسخه روغن، تجویز این فقیر که جهت کربز بی نظیر است * دارچینی دو توله - عاقرقرها یکتوله - زنجبیل یکتوله - برنگ کابلی دو توله - اجوائی خراسانی یکتوله - جوز برا پنجعدد - جلوتری دو توله - که ل^۲ پتر^۳ مالککنی از هر کدام سه توله - شونیز عرف کلونجی سه توله - زعفران یک توله - مشک چهار ماشه - مومیائی دو ماشه - بیربهوتی سی عدد - زنبور سیاه خراسانی بیست عدد - خقّاش عرف شبپرک چهار عدد - غدود سر حلقوم میش پنجعدد - باید که همه ادویه را غیر کرمها جوکوب کرده در یک سیر شاهی آب خالص تمام شب تر کند؛ صبح نیم سیر گلاب اضافه کند و

^۱ ایرسان for iris, Gr., the Iris.

^۲ کمال (kamala) H., *Mallotus philippinensis*, the Monkey face Tree. *Komdi*, *Fraxos pabularia*.

^۳ پتر (pater?) H., *Typha angustifolia*, the Reed mace, Lesser Cat's Tail, or Elephant grass.

یک سیر روغن بادام در دیگ مس قلعی نکرده بر آتش نرم گرم کند؛
 بعده دواى مذکور را در آن روغن اندازد و آتش ملائم دهد تا بجوشد
 و آن قدر جوشاند که آب فانی شود و روغن بماند؛ پس آن زمان
 مشک و مومیائی و بیرهوتی و زنبور و خفاش و غدود اینهمه اجزا را
 موجب اوزان صدر داخل نماید * اما اول کرمها را بریان کند و هرگاه که
 فرود آرد خوشبو در آن داخل نموده فرود آرد، و از پارچه باریک صاف کرده
 در شیشه نگهدارد؛ در ایام آبگانی همراه طعمه باید داد * وقت صبح در
 گوشت کبوتر بچه و موش (هر دو گوشتها باهم مخلوط کرده ولی پیه موش
 در آن نباشد) از روغن مذکور قدر دو ماشه باز را، و جرة را یکماش، باید داد؛ و آب
 بعد هضم طعمه پیش باز باید نهاده تا بغرود، و از غسل منع کلی است *
 وقتی که بر بریزد آنرا من غسل کند و روزی که خود را می شوید پر زیاده
 خواهد ریخت * و اول در آب رفتن و زیر هوا بستن باز را خوب نیست که
 از هوازدگی امراض دشوار بهم رساند؛ و در آخر غسل نیک است و هوا بد
 است و این تجربه کرده این فقیر است بر پهلوان نام باز * و شام گوشت
 گنجشک خوبست؛ با خون او آلوده سیر کند * و اکثر در ایام آبگانی هوا
 بند می باشد؛ اگر متواتر چند روز باد و هوا خنک نبود، پس وقت شام
 چند گهری شب بر پدواز در هوا باید بست که از حرارت دوا جانور داغدار
 نشود - انشا الله تعالی نیکو موافقت کند *

نسخه سفوف سماروغ^۱، از باز نامه ایران * پوست مار سیاه^۲ که خود
 در هر سال می اندازد در سفالپاره اندک بر آتش گرم کرده بکوبد زیرا که

کهنی؟ نظر for قمار (samāragh), the mushroom: *Agaricus campestris*.
 (khumbi), H., mushroom; toadstool, fungus.

^۲ مار سیاه, the black and most venomous variety of the cobra.

غیر از بو دادن سفوف نشود، سفوف آن دو توله - سباروغ (که آنرا قمار نامند و در زبان هندی آنرا کهمبھی گویند و بیخ سفید رنگ است که بعد باریدن باران در دشت‌ها پیدا شود و مردمان آنرا قلیه و کباب کرده میخورند) خشک نموده و کوفته سفوف آن نیز دو توله - و زنبور سرخ قدر یک توله - کوفته داخل کند؛ هر سه دوا را موجب اوزان خشک نموده سفوف کرده نگهدارد و در طعمه شام یکماشه یار کرده بدهد؛ و صبح طعمه ساده از گوشت گوسفند نافع تر است *

نسخه روغن کرپز برای سیاه چشم * پیه گرگت^۱ قدر دو توله - پیه موش پنجتوله - پیاز سیر وزن پفجتوله - برنگ کابلی دو توله - قرنفل یکتوله - جلوتری یکتوله - جوزبوا دو توله - مشک دو ماشه - همه ادویه را باهم کوفته قرص کرده بعد ازان بهمره پیاز سیر در یک آثار روغن گاو بریان کرده و از پارچه صاف نموده نگاه باید داشت؛ قدر سه ماشه همراه طعمه صبح میداده باشد، و از هوا و آب پرهیز لازم است * اکثر اوقات در ایام تولک باز را هم چند طعمه گوشت گرگت دهد؛ هر بروز بی شک؛ مجرب است *

نسخه روغن غدود * شونیز یکتوله - دانه الایچی خورد دو ماشه - قرنفل دو ماشه - خولنجان^۲ چهار سرخ - دانه شملیت یک توله - مشک یکماشه - مومیائی یکماشه - زعفران یکماشه - بیرهوتی چهار عدد - جوزبوا یکماشه - بچه زنبور سرخ یکتوله، اما تازه و تر باشد - غدود سر حلقوم میش بیست و یک جفت که جمله چهل و دو عدد بود؛ خشک کرده کوفته همه اجزا را در نیم آثار روغن گاو بریان کند، مگر مشک و مومیائی، آخر همه وقت فرو آوردن،

^۱ گرگت (girgit) H. the "blood-sucker" (*Calotes versicolor*), often incorrectly translated "chameleon."

^۲ خولنجان, Ar., *Alpinia officinarum*, the Lesser Galangal; *Alpinia chinensis* of chemists (Watt).

اندازد؛ بهمین دستور پخته نگهدارد. * قدر دو ماشه همراه طعمه صبح میداده باشد، و شام خشکه سفال چینی بدهد؛ جهت کریز سیاه چشم نظیر ندارد. *

نسخه گولی بچه‌های زنبور که پر را بریزاند. * آشیانه زنبور معه بچه وزن شش توله - کونج پنج^۱ یکتوله - لودر^۲ سه توله (و آن را رنگریزان بکار برند) - دار نفل نیمتوله - گهونگچی سفید چارده توله همه را باریک آس نموده و از پارچه صاف کرده در زرد تخم مرغ ممزوج کرده، قدر نخود، گولی‌ها بسته باز را دو گولی در ورق گوشت صبح باید خورانید، و بعد هضم کردن سیر کند. * و دو روز فائده کرده روز سیوم باز باید خورانید که استادان چینی مقرر کرده اند. * پیش از موسم باران و خنکی هوا ممنوع است. *

نسخه خشکه چینی. * استخوان سوخته کوره کال^۳ دو توله - سفال چینی بلی تختی^۴ اویل دو توله - غدود سر حلقوم میش خشک کرده دو توله - قزفل چهار عدد - زعفران سه ماشه - کوبیده باریک نموده نگهدارد. * هر صبح همراه طعمه روغنها که موجب نسخه ساخته و اختیار نموده باشد بدهد؛ و عصر قدر یک ماشه ازین سفوف همراه طعمه بدهد. انشا الله تعالی در مداومت چند روز نفع بسیار در ریختن پرها کند؛ و اکثر روغنها محتاج باین خشکه اند، و این بی ضرر است و نیز اتفاق استادان هندوستان بر این است. *

پنج (kavanah), H., *Abrus precatorius*, Indian or Wild Liquorice Root. ^۱ is probably a copyist's error for بیج. or H. Kunch are the scarlet seeds of *Adenanthera pavonina* which weigh about 4 grains each or two rati, the latter being the seeds of *Abrus precatorius*.

^۲ لودر (lodur), Fj., *Symplocos cratogeoides*, or *S. racemosa*.

^۳ کال potter's furnace.

^۴ سفال چینی بلی تختی porcelain manufactured at the capital, and hence, of excellent quality?

نسخه روغن کریمز * اگر جانور در ریختن پرها راه روان باشد و اندک دوا ضرورت بوده باشد این روغن را بیازماید * مالکفنگنی یکتوله - شونیز دو توله - زعفران سه ماشه - دارچینی یکتوله - مشک یکماشه - مومیائی یکماشه - جوزبوا شش ماشه - عنبر چهار سرخ - بیرهوئی ده عدد - روغن بادام ده توله - بیه گوز خر پنجتوله - خانه زنبور سرخ معه بچه‌های او دو توله - باید که همه اجزا را کوفته و باریک نموده و بآب بیض سوسن تر کرده و در آن روغنها بریان کرده نگهدارد * اگر بیض سوسن تر و تازه بهم نرسد، پس یکتوله خشک از آن بیض مذکور کوفته داخل کند، و بگلاب تر کردن سزاوار است * چون طیار شود از پارچه صاف کرده قدر دو ماشه همراه طعمه صبیح میداده باشد، چون هوا باعتدال آید * و این از فقیر است - مجرب میباشد *

نسخه روغن ساده * روغن چراغ¹ بیست توله - گلاب هموزن - باهم یکجا کرده در ظرف مس بر آتش نرم بجوشانند تا آب فانی گردد، و آنگاه یکماشه عنبر داخل کرده فرود آرد و نگهدارد * از دو سرخ تا دوازده سرخ همراه گوشت صبح بخوراند: نیکو نفع کند *

خشکه که مستعمل استادان ایران است * زنبور سرخ را خشک کرده بکوب و بر طعمه بپاش و باز را بده * در هفته، سه دفعه یک روز در میان کرده بده، و اگر بایی معالجه نیفکند پس باز را از گوشت فرود آر و لاغر کن تا پر بریزد و این از سرد باد² هندیست *

روغن کریمز از خانه زاد خان * روغن سرشف³ یک آثار - آب دو آثار - باهم بجوشانند تا آب بنصفه آید * آنگاه نیم آثار ثوم عرف سیر خشک

¹ روغن چراغ ; the author later explains that this is cotton-seed oil.

² سرباد هندی Apparently a name.

³ روغن سرشف (sarshaf), *Brassica nigra* : the Black or True Mustard.

از پوست صاف کرده داخل نماید و بجوشاند، و کرمهای سرخ رنگ که در آرد گندم باشند قدر سه ماشه در آن روغن بریان کند * چون آب فانی شود و روغن خالص بماند و سیر سرخ شود بقسمی که نسوزد و فیه خام ماند، پس فرود آرد و از پارچه صاف کرده نگهدارد * صبح بطعمه قدری میداده باشد * در ایام باران و آب کلان که هوا باعتدال رسد استعمال این رواست؛ و جهت باز از نیکوترین دواها و معجرب است؛ و این را کم نداند زیرا که خیلی نافع است؛ از شیخ عبد الواحد نوشته شد *

نسخه روغن استاندارد ایران * کرمی است گرد، یعنی مدور، و سیاه رنگ که بر روی آب پیدا می شود و آنرا قران جوق¹ نامند، و در بعضی زبان بلاچی² موران³ نیز گویند؛ آنرا خشک کرده همراه روغن گاو برشته و با طعمه گاو یا بگوشت میش باز را دهد؛ پر زود بریزد؛ معجرب است *

دوائی که همین کار کند * روغن پنبه دانه که در کتب طبیبی آنرا روغن چراغ نامند، جهت پر ریختن، باز را به همراه گوشت گاو نیک اثر کند؛ و با گوشت ماکیان سیاه و کبوتر بچه قویه نافع است *

نسخه طعمه داری - برای کربز معجرب است * بیارد بیضه ماکیان ابلق رنگ و در آب گرم جوشاند تا زرد؛ آن پخته گردد؛ آنرا سرد کرده و در گوشت بز ممزوج کرده باز را سیر کند * اما چون زرد مذکور دیر گوارنده است، طعمه قدر سه کنجشک باز را کافی است؛ و طعمه شام را بخوناب کنجشک دهد لیکن این طعمه داری در ایام ابتدای تولد بهتر، و در آب کلان روغنهای دهن ضرور است *

¹ قران جوق ; In Turki قرنچقه is an "ant," but apparently here a water-spider is intended.

² بلاچی موران ; I am unable to trace this word.

نسخه روغن شونیز از عبدالحکیم * زنجبیل سه توله - زعفران نیم توله - شونیز پنج توله - قرنفل نیم توله - همه اجزاء را کوفته در یک آثار آب تر کرده ساعتی نگهدارد؛ بعد ازان روغن گاو نیم آثار بر آن اضافه کرده بر آتش نرم بجوشاند تا آب فانی شود و روغن باقی بماند؛ پس، از پارچه صاف نموده در ایام اعتدال هوا همراه طعمه صبح باز را خوراند؛ پر بریزد و نیگو بر آرد و رنگ پای را نیگو گرداند؛ معجرب است *

نسخه روغن جهت کربز * قرنفل پنجمعد - شونیز شش ماشه - مشک چهار سرخ - جوز بو یک عدد - دانه الاجی خورد چهار ماشه - همه دوا را غیر جوز باریک کوفته و ظرف گلی را پارچه بردهن بسته و ادویه مذکور را بران پارچه نهاده وزن هفت بهلولی^۱ روغن گاو داغ کرده بر آن ریزد، و جوزبو را چند پاره کرده در روغن مذکور اندازد تا روغن داغ شده قوت دوا گرفته در ظرف رود * در ایام اعتدال هوا همراه طعمه صبح باز را خوراند؛ و عصر طعمه گنجشک لازم است، بخون او آلوده سیر کند * اما وقت پختن، آتش از علف گندم خشک افروخته کند؛ معجرب است * اما اگر خواهی که پر زود افکند، گوشت فراشتروک خانگی، یعنی پرستوک که به هندی پده^۲ گویند و در خانها نیز آشیان کند، و گوشت هدهد^۳، و گوشت گنجشک بچه و گوشت موش بچه ازین ها چند طعمه بدهد؛ پر زود افکند؛ و از تجربیات استادان ایران است *

^۱ وزن بهلولی، apparently a weight of Sulṭān Bahlūl Lodī, vide p. 185, n. 1.

^۲ پده pitta and putta appear to be Hindi names for the Swift, but pidha is a well-known bird, the White-winged Black Robin (*Pratincola caprata*).

^۳ هدهد hud-hud is the hoopoe, a bird venerated by Muslims.

نسخه تجربه استادان ایران * روغن خار پشت یا روغن کفجد پانزده
توله: گوشت موش پشت خارا در آن بریان کند و هر صبح قدر یک ماشه
با چند ورق گوشت گوسفند باز را خوراند - انشا ءالله تعالی پرزود بریزد؛
و بعد از پیدخال سیر کند بگوشت خوک محرائی، و یا گوشت سگ بچه؛
مجبّر است، و این عمل فالش ترک است *

نسخه دیگر: از عبدالملک سهیل ترمذی است * جانوریست بر سر آب
که او را جولاک^۲ خوانند؛ از آن چند تا بگیرد و با پنج درم (که پانزده
ماشه پخته، و هر ماشه هشت سرخ بود) غدود سر حلقوم میش خشک کرده
بکوبد و بروغن گاو گولی بسته از حلق جانور فرو بگذراند، و آنروز هیچ طعمه
ندهد؛ روز دیگر بگوشت گنجشک بچه سیر کند؛ پر بسیار بریزد * و غدود
سر حلقوم اسپ و ازان میش بستن و در سایه خشک کن و سائیده
بر گوشت بیاش و باز را بخوراند؛ پر زود بریزد و نیکو پر آرد؛ و اگر غدود
تردهی، روز اول پنج عدد و روز دوم سه عدد و روز سیونم یک عدد، بهمرای طعمه
گوشت گوسفند بده؛ پر بسیار بریزد *

ترتیب خوراندن غدود جانوران را، جهت ریختن پر، چنانچه این
فقیر خود خورانیده و آزموده است * بدانکه غدود جانور را دادن هفت
زاد و احتیاط کلی میخواهد، چرا که اگر خدا نخواستہ اندکی در قاعده
اختلاف پذیرفت، جانور را داغ بجگر میرسد؛ و از آن سوختگی،
طبیعت جانور سوداوی میشود و اقسام امراض پیدا کند و علیل شود،
مثل کورپر و برگردان و شقاق و کلنجر * و اکثرأ از حرارت و هوازدگی

^۱ روغن خار، probably for *māsh-i khār-pušt*, by which the author seems to mean the hedgehog.

^۲ جولاک P., "spider, lit. the little weaver."

جانوران پرنریخته بند بمانند و بلکه هلاک شوند * اول احتیاط آنست که جانور را بحیلۀ دیگر و دوائی مثل سفوف عرف خشکه و روغنهای معالجه کند ؛ اگر کار ازینها انجام گیرد بهتر، والا بناچار غدود دهد * و این فقیر جهت تجربه، و چونکه اختلاف بسیار در انواع دادن این دواها مثل چوب چینی و غیره است، مدت نه سال همواره در کریم میدادم، چنانچه سال بسال بعمل آوردم ؛ و مبتدیان که خطا کردند از جهالت و بی احتیاطی خود بود و آنها این عمل استادان را عبث بدنام کرده اند ؛ هر که، در اصل، تجویز دادن غدود کرده است بیجا نکرده است * و این عمل ایرانیان و اختراع تورانیان است * در آن مملکت هوا سرد است و اینجا گرم، از جهت هوا بسیار تفاوت در اثر دوا است ؛ اما در جاهای خوش هوا و خانهای سرد میتوان با احتیاط داد *

طریق دادن غدود * روز اول باز را بمصری تنها صاف نموده و در روز دیگر طعمه داری کرده روز چهارم صبح جانور را در خانه تاریک که از باد محفوظ باشد بنشانند، و یک جفت غدود سر حلقوم میش همراه طعمه گوشت میش باهم بخوراند ؛ اما آن روز طعمه از معتاد کم کرده بدهد ؛ و هام همراه طعمه زافعۀ^۱ سفوف چینی، و استخوان کورۀ کلال، موجب نسخه باید داد، و بگوشت گنجشک و بخون او آلوده سیر کند و آب در پیاله بقدر خوردن پیش باز باید نهاد ؛ و غسل دادن مملکت است *

دران خانه که جانور را بستن خواهی اگر سرد باشد، پس آنجا پدوازی جهت نشستن او درست کن، و عصر برآن پدواز اندران خانه به بند، بشرطیکه هوا و باد بیرون باشد ؛ و یا اگر هوا بند و گرمی زیاده باشد، باز را بر دست

^۱ زافعۀ سفوف چینی ; error in the text.

گور و پیش دروازه خانه زمانی استاده بعده بیرون برده بر پدواز که در هوا باشد تا دوگهزی بر آن بسته دار؛ و اگر احتباس هوا بغایت باشد پس باز را بر جای خود بگذار و انتظار هوا داشته باش؛ هرگاه اندکی اثر برودت ظاهر گردد هماندم در خانه تاریک باید نشانید * و روز دوم دو جفت (که چهار عدد باشد) غدود در طعمه گوشت میش بهمان دستور روز اول بدهد؛ و عصر همان سفوف سفال چینی¹ بگوشت و خرن گنجشک داده سیر نماید و پرهیز آب و هوا بطور مسطور صدر بعمل آرد * و سیوم روز سه جفت (که شش عدد باشد) غدود بدستور بدهد، و آب جهت خوردن نیک است ولی از غسل احتراز کلی نماید؛ و تا سه روز دیگر غدود نباید داد * احتیاط هوا، بقسمی که گفته شده، کند؛ و در خانه تاریک بستن اولی تراحت * انشاء الله تعالی درین یک هفته معالجه کردن ریزش پر و بال آید * پس بآهستگی و بندریج، مدت هوا دادن زیاد کند چنانچه شب اول تا یکپاس در هوا باید داشت، و بعد ازان در دالانی که هوا خوش و اندک باو میرسیده باشد آنجا پدواز ساخته بران بنشانند * و شب دوم تا دو پاس بیرون دارد و بعد ازان در دالان بندد * و اگر درین هفته پر بریزد پس دو عدد غدود هر روز معناد کند - و بگوشت بز داده در خانه تاریک، دیگر نه نشانند؛ دو پاس شب در هوا و نصفه شب دیگر که آخرین باشد در دالان، (که شبنم آخر شب موجب هوا زدگی است) به بندد؛ و روز در خانه که اعتدال هوا داشته باشد و نه بسیار روشن و نه تاریک بود به بندد؛ و آب برای غسل در طغاره پُر کرده پیش باز باید نهاد تا برغبیت خود بآب رود * و بار دیگر بعد از پنج روز طغاره جهت غسل پر آب باید کرد، و مرتبه سیوم بعد سه روز آب نهد * اگر درین اثنا بریزش پر آید آن زمان

¹ Vide p. 178, note.

غذود نباید داد و از آب و هوا دیگر نگهداشت نکند؛ بلکه چون جانور باین مرتبه رسد روزمره بآب رفتن و در هوا و سردی شب نگهداشتن نفع بسیار دارد؛ و گوشتهای گرم و سیاک یعنی متبدل خورائیدن بهتر فرموده اند، مثل گوشت موش و خرگوش و کبوتر بچهٔ فربهٔ اهلی و لحم روباه و خوک صحرایی و سگ بچه، تا که محتاج بغذود مکرر دادن نشود * و اگر میسر آید طعمهٔ زاغچه^۱ و کبوتر بچهٔ اهلی فربه و موش نیکست * و اکثر جانوران مکرور مزاج از فور حرارت دوا پرورزند؛ آنها را همواره آب پیش نهی و شبها بر دست دارد و بیدار کند؛ و این بیداری خود معالجهٔ برای پر ریختن است * و روزی که بآب رود آن روز بال بسیار ریزد؛ و هرگاه که شروع بهر انداختن نماید تو شروع بدادن روغن اکبر (که از تجویز و تجربهٔ این فقیر است و فوای بسیار داخل دارد) بهمرای طعمه صبح کنی؛ و یا روغن غذود که نوشته شده همان بده * چون طعمهٔ چرب را از حوصله فرو برد آب پیش باید نهاد؛ و در طعمهٔ عصر کرمی که آنرا خاکی^۲ نامند و در دیوارهای کهنه یافت شود دو عدد ازان کرمها سر جدا کرده تن آنها را بخوراند؛ این از جملهٔ تجربیات استادان کامل و انتخاب نموده و آزمودهٔ این فقیر است و انشاء الله تعالی ببرکت استادان، هرگز تغلاف نخواهد ورزید و ضرر نخواهد رسانید * و میر شکاران را لازم است که موجب نوشته بخاطر سنجیده کار کنند بفضل الهی بهیچ وجه خطا روی ندهد * و بعضی استادان کرم کبوهٔ خاکی^۳ در ایام غذود روا داشته اند - و این هم به تجربه رسیده و بی ضرر است *

^۱ perhaps the jackdaw which, however, in India is found during the moulting season only in the hills.

In some parts of the Panjab *jāycha* is a name of the Common Maina.

^۲ later called کرم کبوهٔ خاکی. Can the author mean خر خاکی P. "the wood-louse" ?

نسخه غدود جهت کریز * غدود سر حلقوم میشش روز اول یک جفت ،
 د روز دوم نافع کند ؛ روز سیوم نیز یک جفت دهد ؛ علی هذا الطريق
 در یک هفته * جفت بکار برد * و آب جهت خوردن باید داد ، و از
 غسل کردن و آب رفتن باز را منع کلی است * و پس از فراغ ، دو روز دیگر
 پرهیز از آب موجب نوشته نماید و در روز سیوم طغازه پر آب کرده باز را
 غسل دهد تا پرزود ابریزد ، و این از استادان است *

باب هشتم

اندر چگونگی بازدار مشتمل بر شش فصل

فصل اول در کیفیت چگونگی بازدار که چگونه بماند و چه طور نگهداشت و پرورش جانوران نماید • میرشکار باید که باز شناس بود و اقسام و رنگهای بازان و سائر جانوران شناسد و بر جانوران مهربان و شفیق باشد و بر علت و مرض و علاج و علامت مرض خبردار و صاحب وقوف باشد و اگر سیر کرده بدست او دهند معلوم کند که چه قدر طعمه داده اند؛ و بیخال دیده صحت و مرض و جمیع احوال جانور را در یابد و بفهمد و زود در معالجه آن کوشد و سعی نماید؛ و همواره خوشبو بمالد و خوش منش بود و قرنفل و الاجی و حب المشک دائماً میخورده باشد؛ و حلیم و ملائم طبع و بغل شناس¹ بود • و درین فن بهترین استادان قسطوس رومی و ادهم و غطریف و سومارس و ابی جانس² و خاص بیگ رومی اند و نیز خواجه

¹ بغل شناس؛ the condition of a hawk is determined by feeling the flesh and muscle under the wings (and also by feeling the flesh on the breast-bone).

² For حابی p

زنکی امفهانى و ابو الجوارح و شاه خلف و عبد الملك سهيل ترمذى و تالش ترك و ابو الخير و سرباد هندی و خواجه عبد الله خوارزمي و خواجه زكي عراقى و دهقان تاهکين اند ؛ و در مذاخرين، مرزا ترسن از شاگردان حقير کامل و بالغ بود * و جميع اين استادان متقدمين اکمل و معتبر بودند انشاء الله تعالى ؛ در تجربه و تجويز ايشان تخلف نيست *

فصل دويم در بغل شناختن باز و آن بدین نوع است *
 بايد که دست در بغل باز کرده گوشت را نيكو ملاحظه کند * اگر چنانچه پر گوشت و نرم است، و نيز گرد هر دو استخوان بن بازو در گوشت پنهان و پوشيده است، پس بايد دانست که باز نادرست است و فربه * ولى اگر گوشت سخت و اندک باشد، اين علامت رنجوريمى، و آن از کم توجهي بازدار است ؛ و نگهداشتن و طبعه دارى جانور نيكو نکرده است * بايد دانست که همواره گوشت بآب داب، و طعمهاي گرم و سياک (يعني متبدل) و لطيف داب، و تجديد کردن، و پر ميزه داب، و استخوان همراه طبعه خوراندن، موجب زندگاني و ندرستي باز و نيکيامي باز دار است *

اما بغل شناختن باز باين طور است که دست زير بازوی باز کن ؛ آنجا که اصل بازوی جانور است رگی است طيان يعنى جهنده مثل نبض انساني ؛ اگر آن رگ با قوت و سرعت جهد نشان ندرستي است ؛ اگر ضعيف و دير تر و کم متفاوت جهد علامت بيماري جانور است ؛ و اين بجز تجربه بسيار نتوان دانست * و اگر از نبض و پيځال، مرض معلوم شود، بايد که زود در معالجه آن کوشيد * و اين از مخترعات استادان ايران است که نبض طيور در مفصل ثاني بال است و از آنجا محسوس

شود، و حرکت شش مابین مقعد و انتهای استخوان سینه است که آن را استخوان زورقی نامند * فی الواقع استخوان سینه جانور مثل زورقچه باشد و کیفیت از آنجا خوب معلوم میشود که حرکت ریه از آنجا محسوس است *

فصل میوم در شناختن پیدخال و دریافتن احوال جانور *

بدانکه چون جانور پیدخال کند، پس اگر پیدخال سفید و بهم پیچیده و گسترده یعنی کشاده و عریض بود و سیاهی مینماید هر سر پیدخال باشد آن نشانه قندرستی است * و اگر پیدخال جز در مائل بود از ناگواریدن و بد هضمی طعمه باشد * و اگر مایل بسبزی یا لعلفامی یا سرخی رگ رگ و تنگ و آب ناک باشد، این علامات امراض است * پس اگر سبز رنگ زنگاری و تنگ بود، از سردی است و لغری * و اگر باز پیدخال لعلفام کند از زحیر اندرونی بود یعنی پیچش شکم که از اسهال پیدا شود * و اگر تنگ و آنگاک بود از خورد گذار بود * و اگر رگ رگ سرخ بود از گاهش بود * اگر بسیاهی بسیار مایل باشد از گرمی و دمه شش بود * و اگر رنگ گچ داشته باشد و سطبر و باریک و گسسته باشد از شوح بود و زود بمعالجه آن مشغول شود * علامت هر مرض در فصل علاج همان ذکر کرده خواهد شد * و چون هر مبع بعد از خواب شب پر و بال خود را آرایش دهد و خود را بر افشاند اگر بسرعت پر افشانی کند، و هنگام پریدن و طپیدن تیز بری نماید، و نیز مردمنک چشمها روشن و نورانی بود، و باطراف بآرزو نگاه کند و جست جوی شکار و طعمه خود کند، نشانه صحت توان دانست، و پیدخال سفید و پاکیزه موافق نوشته مدر خواهد بود * و اگر در پریدن بال بسرعت و قوت زند و کثیر الحركات بود دلیل خشکی و گرمی مزاج است * و اگر بر متفاوت و گران زند از رطوبت و بلغم و سردی توان دانست * و اگر هر مرتبه چشم بند کند

و آب جریان نماید، پس بداند که آفتی بچشم جانور رسیده است *
 و اگر پيغزال بدشوارى کند دليل بر بواسير و سده روده نماید * و ترکيدن
 پاى و ورم کف پاى از گرمي خيزد، و لرزيدن پاى جانور از فقرس
 و درد مفاصل و ورم فوق زانو باشد * و کشيدن موى خود بمنقار از
 گرمهاى روده و امعا بود، و از شپش هم است * و کويدن بال راست
 بمنقار دليل ضعف جگر¹ است * و خارش بيني که بسيار شود دليل
 از آكله و جوشش دهن و صداع بود * و طعمه برغبست نخوردن دليل
 نغمه و زهرک * و افتادن از نشيمنى و تشنگي، که بهرون از حد و اندازه
 بود، نشانه مروت است *

فصل چهارم در مزاج ساير شکرگان * بدانکه مزاج باز معتدل است

و مائل بگرمي؛ و طبع باشه و پيغو، عرف شکره، گرم و خشک؛ و طبع بحري
 گرم و خشک؛ و مزاج شاهين بغايت گرم و مائل برطوبت؛ و مزاج چرخ
 معتدل مائل ببردوت؛ و طبع شفقار بغايت گرم و تر؛ و طبيعت ترمنا گرم و تر
 است؛ و طبع عقاب سرد * اگر اينها پشنگي² باشند و در ابتدای موسم بدست
 آيند بايد که با احتياط نگهداشته نيكو تيمار کند تا رام شوند * و اگر در اعضاى
 جانوران شکستني افتد با احتياط بايد راست بست، و چند بار موميائي بروغن
 سوسى بايد داد تا بهتر شود * و استخوان عقاب كبود است و خوراک او از
 گوشت دونده بهتر، چنانکه از گوشت شبک³ يعنى دنبه کلان؛ ولى گوشت

¹ ضعف جگر، having a weak heart.

² پشنگي، probably a corruption for *pesh-āhangī* (Indian), an epithet applied to hawks caught early in the season.

³ شبک يعنى دنبه کلان؛ the first word is probably a slip for کبش Ar. "ram." *Kalān*, evidently "grown-up."

بره چندان موافق نباشد بسبب رطوبت ؛ و گوشت خرگوش نیک است ؛
و از پرندگان، ماکیان سیاه، و بعد از آن گوشت خسیسار^۱ ماده که در هندی چکور
نامند و آن بیشتر شکار ملخ کند ؛ و کبوتر بچه فربه و گوشت کدن^۲ و کبک که
در هندی چکور نامند ؛ و غیر این گوشتها دیگر نباید داد ؛ مگر ضرورتاً چند
طعمه دیگر را است بغیر گوشت عکه^۳ * چون سیرکنی و چند ساعت بگذرد
بعد از آن، انگشت بر حوصله باز یا جانوران دیگر نهاده^۴ به بین که نرم شده
است یا نه، و ته شکم جانور را (که ایرانیان آنرا بیقر^۵ خوانند و آن اصل معده
جانور است و به هندی ته گویند) نیکوبنکر * اگر سخت و پراز طعمه باشد
مثل تخم مرغ خام ، آن نشانه تند رستی است ؛ و اگر نرم باشد و در ته کم
باشد و در حوصله بسیار ، و نیز اگر نرمی شکم از کمی طعمه نباشد، پس
علامت بیمار پست و جمیع امراض را بنیاد همین است *

فصل پنجم اندر مزاج گوشتها * گوشتها همه گرم و تر است، و بیشتر
غذا دهنده و اکثر خون زیاد کننده ؛ بعضی از بعضی بهتر * همه حیوان
چه پرند و چه غیر پرند، تا آنکه در ابتدای جوانی و بالیدن است، گوشت
آن نیکوتر است از گوشت پر^۶ ؛ گوشت پخته گرم و تر است ؛ و گوشت
بره گرمی کمتر دارد و تری زیاد ، و زود گوارنده تر از گوشت بز که
یعنی بزغاله پر^۶ گرم و خشک است ؛ و گوشت بزغاله جوان معتدل
بتر و لطیف تر است ، و لحم^۶ تر است از لحم بره ، از بهر آنکه

^۱ خسیسار ماده and چکور I am unable to trace these words. In the Panjab, a bird called *tilgar* is said to hang on the wake of locusts.

^۲ کدن ; I am unable to trace this word.

^۳ عکه magpie.

^۴ قعر معده is نه شکم one Persian term for بیقر.

^۵ For پیر ?

^۶ لحم تر است از لحم بره ; apparently the first word is an error for لحم, but the application is not clear.

گوشت بَرهٔ گران و بلغمی است * گوشت گاو سرد و خشک است و دشوار
 گوار، و گوشت گوساله مائل بگرمی است و رطوبت، و نزدیک است
 باعذال * و گوشت شتر گرم و خشک، و سودا انگیز و قلیظ است، نیکو
 نیست * و گوشت اسب قلیظ و سوداویست و مضر است مرطیف
 مزاجان را * و گوشت ماکیان گرم و تر است، سبک اندر معده هضم
 شود و گوارنده * و گوشت مرغ چوزۀ زود گوارنده و لینی است یعنی
 طبیعت نرم کفۀ است * و گوشت کبوتر بچه را رطوبت بیشتر،
 و خامه آن بچه که در خانه زائیده شده باشد، و کبوتر بیابانی را
 رطوبت کمتر است از اهلی؛ آنکه گرد بال^۱ بود سنگتر و فزایش
 پندیده تر * و گوشت بط و مرغابی حار و رطوب است * و گوشت
 ناخنه^۲ گرم و خشک است و طبیعت را قابضی *

فصل ششم در دارو دانان جهت حفظ صحت جانور از سرما

و گرما و دفع مضرت هوا * نسخهٔ فلونیا^۳ بکار جانوران آید * فلغل سفید
 یکدم - بذر البنج یکدم - انیون خالص دو دانگ - زعفران یک و نیم
 دانگ - عاقر قرحا سه سرخ - افیمون^۴ مصری نیم دانگ - کافور
 و مشک و مروارید ریزه، از هر کدام دو دانگ - همه را خردن بسی
 و به بیز، و برابر همه عسل^۵ مصفی اضافه نما؛ هر چند کهنه تر گردد
 نیکو تر شود *

^۱ گرد بال، probably a copyist's error for گره باز "a tumbling pigeon."

^۲ ناخنه a name applied to the larger species of doves.

^۳ فلونیا perhaps an error for فرمالی described in the *Mahzān* "I-Adawiyya" as being drugs mixed with honey, but not boiled. "فلونیا معجون نیست مکیف که انیون و بذر البنج درونش داخل کنند" - فیات اللغات

^۴ افیمون (aftimān) Gr., the seed of *Cuscuta reflexa*, the Dodder.

فلونیا نسخه دیگر - تودری^۱ سرخ و سفید و مسطکی و علك^۲
رومي و زنجبیل و سپندان^۳ سفید و قرنفل - همه را مساوی با قدری عود
خام باریک سائیده به بیز و قدری پیه اسپ را بگداز و روغن آنرا صاف کن
و داروها را در روغن پیه مذکور بجوشان و نگهدار تا سرد شود ؛ و روز
شکار در لقمه گوشت یکدانه ازین دوا جانور را نیک است بجهت حفظ
سرما زدگی ؛ و اشتها بسیار آرد *

دوای حفظ سرما زدگی * پیه روباه برزانوی باز از حد پرهایی شلوار^۴ تا
ناخن پای چرب کن که قوت چفکال بحال ماند و نیک است *

نسخه مقصود انگبین * یک رطل انگبین را در دیگ سنگین
و یا در دیگ سفال بر آتش نرم جوش کن و کف از آن بردار و کاسه
پر آب پدش خود بنه و پیش از آنکه بوی سوختگی کند شهد را در آب بریز
تا سرد شود و در ظرفی کن * چون خدا نخواست که جانور را زحمت شوخ
و کاهش و یا لقوه و یا خورد و گذار پیدا شود پس از این دوا دو درم چهار
گولی کن و از گلوی جانور فرو بگذران و تا دیر گرسنه دار * بعد از بگوشت
ماکیان سیاه سیر کن بخون او آلوده ؛ علل را دفع کند ؛ نیک اجابت آرد *

^۱ تودری (*tūdari*), *Cheiranthus Cheiri*, the Wall-flower (Watt); a species of Iberis
(Dr. R. N. Khory).

^۲ علك ('*ilk*), The Resin, *Pistacia Khinjuk*.

^۳ سپندان (*sipandān*), Mustard seeds, *Brassica campestris*.

^۴ شلوار or "loose breeches" are the pendant feathers of the thighs.

باب نهم

در معالجه درد و جمیع امراض سرجانوران گلال چشم و سیاه چشم - مشتمل بر سیزده فصل

فصل اول در معالجه درد سر • سببش آن بود که این بیماری جانور را از گرمی خیزد و از بسیار خون خوراندن همراه طعمه و از درد و خاک و بسیار بافتاب داشتن •

علامت آن بود که باز خیره چشم یعنی حیران وضع بود و نا آرمیده و ترش رو، و موی سر بر خاسته دارد، و در وقت طعمه خوراندن تصدیق باید و طعمه را بقوت کندن نتواند و خائیده خائیده و آهسته خورد •

علاج آن • بگیر آب زرشک^۱ بآب بید و شیشه کف^۲ (که در هندی کچ لرن گویند) و اندکی کافور در آن ممزوج کن و قدری سرکه و روغن

^۱ زرشک (sirishk), Barberry, *Berberis aristata*.

^۲ گاج لرن P. and شیشه کف H. *Kāch-laun* is a medicinal salt, which consists chiefly of muriate of soda, with a small quantity of iron, lime and sulphur. *Shisha-kaf* may mean the "froth of glass," which is dross of salt.

بنفشه و بادام و روغن هسته شغالو و اندکی شیر عورت که پسر زائیده باشد همه را یکجا کرده در شیشه دار، و داروی مذکور را در آن روغن و شیر حل کرده و انگشت بردهن شیشه گذاشته بجنبان تا ادویه مذکور در آن شیشه از سبب جنبش کف کند * بعد از آن جانور را گرفته کام و دهانش را نیکو پاک کن و ملاحظه نمای که جوشش در کام باز است یا نه ؛ اگر نباشد پس یقین باید دانست که درد سر دارد * و سوراخ بینی جانور را بدهن خود میکده پاک کن ؛ آنگاه داروی مذکور را همراه فتیله باریک در دماغ بچکان چنانکه بمغز سر جانور رسد، و سرش گرفته دار تا دوا مؤثر شود * بعده جانور را از دست رها کن و نشستن ده¹ تا عطسه زند * بعده بگوشت ماکان سیاه سیر کن * صبح اگر جانور را روشن چشم و تازه دماغ بینی بهتر ؛ و اگر قرش روی باشد پس مکرر این معالجه را تا سه روز کن - انشاء الله تعالی زود شفا یابد و این از تجربیات شاه خلف است *

علاج دیگر * صندل سرخ قدر یک نخود و اندکی کافور بگلاب موده در دماغ باز چکان و طعمه با شیر غشیز و شیر بادام دادن فیکوتر است و این آزموده فقیر است *

علاج دیگر * اگر دانی که درد سر از بلغم است و یا از رطوبت و سودا بود پس باید که هلیله سیاه نرم بسائی و عصر همراه طعمه بی استخوان بدهی ؛ اما گوشت بز بچه نافع است و این از تجربه فقیر است * و اگر جانور از شدت مرض سر را گاه حرکت دهد و گاه منکوس کند و گاه مرتفع نماید، پس اگر سر را بدیر نگونسار دارد و بالا کم، و نیز در چشمش

¹ allow it to sit"; Afghan and Indian Persian; from the Urdu *baiḥna de*.

تغییر بهمرسد آن مرض از اصل دماغ خواهد بود؛ و اگر سر بالا بسیار دارد و بانی کم، پس اصل مرض از مشارکت مواد اعضا است *

علاج * اگر مرض از اصل دماغ و حرارت باشد سفید آب¹ را بآب کشنیز حل کرده بر سر جانور طلا کند و اندکی در بینی چکاند و گلاب بنوشاند *
علاج * اگر مرض مذکور از مشارکت مواد اعضا باشد مرزنجوش² که در هندی موهاگرنی گویند در گلاب تر کرده و صبح صاف نموده آن گلاب جانور را بنوشان، و اگر نفوشد همراه طعمه بدهد و مرزنجوش³ را بگلاب تر کرده و جوشانیده بر سر ضاماد نما *

فصل دوم در سرگشتن جانوران * جانور را این علت از دود و خاک خیزد *

علامت آنکه باز را فوازک⁴ خیزد یعنی خمیازه⁵ و ترش روی بود *
علاج آن * سفیدان سفید و فلفل گرد و دار فلفل هر سه را وزن مساوی گرفته و بآب ترب حل کرده در بینی جانور بچکان و دماغ جانور را بدش خود نیکو مکیده پاک کن و این معالجه⁶ سر باد هندیست *
علاج دیگر * پیاز قدری نوشادر سفید و قدری کندش (که در هندی نکهچکنی⁷ نامند و از دمیدن در بینی عطسه آرد) هر دو را بهم سائیده به ییز و در بینی باز بماسوزد پر بدم که در دماغ جانور رسد * و ماسوره آنرا گویند

¹ سفید آب, a white powder used by ladies for the face.

² P. A., and مرزنجوش S., the Indian Worm-wood *Artemisia vulgaris*, H. *nigdauna* (in *Mahāsan. daunā-marīṣā*). The *Mahāsan* says that *marzanjush* is quite distinct from *azān* = 'l-fār, called in H. *chāshā-kānī*. The latter is the Sanscrit word *māshā-kānī*, a name for the *Salvinia cucullata*.

³ O. P. "to yawn." خمیازه and فوازک

⁴ P., a stimulative medicine. نکهچکنی (*nakh-chikni*), H. "Sneeze wort," *Centipeda orbicularis*, syn. *Artemisia sternutatoria*.

که نائزه از بيمع پر سازند و دوا در آن پُر کرده در دماغ جانور و يا خلق او با احتياط بدمند ؛ و در ايران اين را مير شكاران ماسوره گويفد و اين معالجه خواجه زنگي اصفهاني است *

علاج ديگر * بهار بر چ قدر دانگی و در نييد خام که شراب خام انگريست حل کرده چند قطره در هر دو سوراخ بيني جانور بچکان - انشاء الله تعالى به شود ؛ و اين معالجه تالش ترک است * درين روزها گوشتهای گرم ندهي ؛ اگر گوشت سرد دهی نافع است *

فصل سويم در ورم کردن سر و روي جانور که در هندي زهر باد
گویند * اين علت از سردی و بلغم و گوشت نرم دادن بسيار خيزد *

علامت آنکه از بيني و چشم جانور آب بسيار روان شود و موی سر بر خاسته باشد و سر بسيار بخار د و سوی دم آرد و همیشه مدور باشد
يعنی سر و دم یکجا کند و گرد شود و بانگ بسيار کند و سر هلی پر باز بر دم اندازد و فرو هشته دارد و چشمها خم گرفته یعنی گوشه چشم بهم تنگ نموده باشد و بر خويشتن همي پيچد و بی آرام باشد و چون مرض غلبه کند جانور بيهوش شود *

علاج آن بود که دو دانگ مویز بکوب و دو دانگ نمک هندي نرم
سائیده و جانور را گرفته اول سه قطره آب آغار شیرين در هر دو سوراخ بيني جانور چکان ؛ پس دواي مذکور را سائیده در کام جانور بمال و از دست رها کن تا قی کند * چون بهوش آید آب شیر گرم پيش بنه و تا عصر گرسنه دار و بعده کام و دهان جانور بشوی و بگوشت ماکيل حياه سير کن ؛ و اين از خواجه عهد الله خوارزمي است *

علاج دیگر * بیدار خرما می سفید یعنی جهرماني¹ و صندل سفید و صندل سرخ و سرگین سگ سرخ که خشک و سفید شده باشد؛ همه را نرم بشیر و یا بگلای بسای و آب نیلوفر ممزوج نموده بر آماس سر و چشم ضامد کن و قدری در بینی جانور اندر چکان؛ تا سه روز این معالجه بعمل آر *

این فرموده ابو العباس بن فضل است و بغایت مجرب *

علاج دیگر * شب یمانی در سرخ - روغن تلخ خالص یک ماشه - بهم حل نموده همراه ماسوره در هر دو سوراخ بینی جانور بده و در آفتاب بسته گوشت رگدار در چنگال باز بنه تابکند و ازین عمل تمام خلطه از دماغ بریزد؛ و یا عوض گوشت رگدار استخوان دمیچه بز، گوشت از بالایش تراشیده، در پای جانور برای کندن ده، و چون بهوش آید سیر کن * اگر بیکبار دادن صحت یابد بهتر، و الا یکروز در میان کرده تجدید معالجه کن تا به شود *

علاج دیگر * بیدار هفت دانه انگور سیاه و در آب فشرده افشوره² آنرا بر آورده از پارچه صاف کرده قدر نیم توله آزان آب در گلولی جانور بچکان و اندک از انگشت در کام و دهان جانور بمال، تا سه روز * صبح مکرر همین معالجه کن، و اگر از زیادتی قی بیهوش شده بیفتد، باید که قدر نیم توله مسکه گاو در گلولی جانور فرو کنی * بعد از زمانی صحت یابد - مجرب است *

علاج دیگر * بیارد چند برگ کریله³ و کوفته آب آن قدر یک دانگ بکشد و روغن تلخ یک دانگ هر دو را ممزوج کرده و در ماسوره بیض پر کرده

¹ jahrami is a variety of date called after Jahram, a town in Persia.

² افشوره P. (afshura), juice expressed from pomegranates, quinces, and other fruits or plants.

³ برگ کریله (karela), H. and P., Momordica charantia, "Squirting cucumber."

جانور را گرفته در هر دو سوراخ بینی بدم * و در آفتاب بسته
گوشت رگدار و یا استخوان دمچه بز در مغلب جانورده تا از کندن
آن خلطه و آب از دماغ جانور بچکد * بعد ازان از لحم زنده¹ سیرکن *
یکروز در میان کرده معالجه کن تا سه مرتبه - انشاء الله تعالی
صحت یابد *

علاج دیگر * اگر سر و روی جانور روم کرده باشد، بیار روغن تلخ خالص
و در دماغ جانور چکان تا دماغ ملانم شود؛ بعد از آن قدری شاش کودک
با آب مساوی ممزوج نموده و دو عدد قرنفل در آن سائیده و از پارچه
صاف کرده در هر دو سوراخ بینی باز بچکان و در آفتاب دار تا عطسه
زند * اگر از یک مرتبه دادن دوا شفا یابد بهتر، و الا تا سه مرتبه بعمل آر-
انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * اگر روم مذکور از سبب باد بود، بسباسبه عرف جلوتری
چهار هرخ، باریک آس کرده و در روغن تلخ حل نموده از پارچه صاف کن
و در ماسوره پر کرده در هر دو سوراخ بینی جانور بدم و جوزبوا و زنجبیل
بآب گرم سائیده بروم ضامد نما *

علاج دیگر * اگر روم از گرانی دماغ بود بیار نمک هندی² و در قدری
آب گرم و روغن تلخ حل نما، و چند قطره در هر دو سوراخ بینی بچکان،
و زمانی در آفتاب دار تا عطسه زند و زرد آب و خلطه از دماغ او بریزد؛ آنگاه
استخوان دمچه بز در مغلب باز ده تا بکند؛ و آب گرم پیش جانور بنده
تا بخورد؛ و اگر نخورد بگوشت مایکان سیاه بخون آلوده سیر کن - انشاء
الله تعالی صحت یابد *

¹ زنده i.e., freshly killed and still warm; not butcher's meat.

² Namak-i Hindī, rock-salt.

علاج از سید لطف علی * اگر روزم مذکور از حبس مواد دماغ باشد ،
 بیار کوبی¹ خورد عرف بهتل - برگ آنرا در دست مالیده آب آنرا در هر دو
 سوراخ بینی جانور بچکان - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * آب برگ جیت² بر آورده و نمک سنگ در آن حل کرده
 بدستور متعارف در بینی باز چکان - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر از میر حبیب الله * آب برگ کندش عرف نکچکنی³
 بر آورده چند قطره در سوراخ بینی جانور چکاند - انشاء الله تعالی به شود *
 و اگر برگ تازه و تر موجود نباشد ، خشک را در آب هوده و افشور⁴ آن
 بر آورده بدان علاج کفد و در آفتاب دارد *

علاج دیگر * برگ جیت³ که گل سرخ داشته باشد و کوفته و آب بر آورده
 در هر دو سوراخ بینی جانور چکاند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * برای جانوری که از سبب زکام سرش گران باشد * باید که
 آب برگ بادنجان صهرائی در دماغ جانور چکاند ؛ شفا یابد *

علاج دیگر * اگر سر جانور گران باشد و دماغ جانور بسته باشد ، بیارد
 لفل گرد و تخم چرچره و هر دو را بهم سائیده در بینی جانور بدمد ؛
 صحت یابد *

علاج دیگر * روغن تلخ بآب برگ جیت ممزوج نموده در دماغ جانور
 چکاند - انشاء الله تعالی شفا یابد *

علاج دیگر * بیارد غوک خانگی و از گوشت سینۀ آن طعمه طیار کند
 و جانور را خوراند ؛ و چون بعد زمانی جانور طعمه بر اندازد یعنی قی کند

¹ is this H. "canliflower" ? پهل کوبی خورد عرف بهتل

² Jit, Panj., the Tooth-brush Tree, *Salvadora persica*.

³ کندش etc. Vide p. 186, note 4.

و آنچه خلط باشد همراهی بر آرد، پس آب گرم پیش او بنهد تا برغبست خود بخورد؛ بعده بگوشت بی پرواستخوان سیر کن * و صبح دویم به نبات صاف نما - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * ناس برای شکرة * روغن کنجد در چراغ سوخته و در هر دو سوراخ بینی جانور بچکاند؛ به شود *

علاج آزموده فقیر * اگر سر جانور روم کرده باشد و یا دماغ بسته باشد، قرنفل یکعدد - ادرك یکماشه (و یا عوفس آن زنجبیل) - و قلفل گرد سه عدد - شونیز عرف کلونجی در سرخ - نمک هندی در سرخ - و در آب تر کرده از پارچه گذرانیده در دماغ جانور بچکاند؛ و دمیچ بزد در چنگال باز دهد که از کندن آن خلطه از دماغ او بریزد؛ پس بگوشت گنجشک بخون آلوده سیر نماید *

علاج دیگر * آب چرچره بر آورده در هر دو سوراخ بینی بچکاند - انشاء الله تعالی شفا یابد *

علاج آزموده فقیر * روغن گل¹ در سوراخ بینی باز بچکاند و پنج دانه فلفل گرد شب در پرمهره خوراند - انشاء الله تعالی شفا یابد *

علاج آزموده این فقیر * قدری بجهنناک تیلیا اول در پارچه بسته و از دهن دیگ گلی آویخته و شیر ماده گاو سه آثار دران دیگ انداخته بجوشاند و زیر آن آتش نرم برافروزد تا از بخار شیر سمیت او دفع شود * بعده در سایه خشک کند و یک ماشه از آن بجهنناک و یک ماشه دار فلفل و دو ماشه فلفل گرد هر سه اجزاء را تا در پاس سحقی نماید؛ بعد قدر

¹ روغن گل a cheap kind of otto of roses; the zamina is 'til' oil and not sandal oil.

فصل پنجم در علاج سرگرفته شدن جانور * و آن از گرمی
خیزد * علامت آنکه جانور سر فرو افکنده دارد و سیاهی چشمش
بزرگی مائل شود و گاهگاه چشمها ناخوش کند و دم زند¹ و پیخال
گسسته آرد *

علاج آن * نیم درم افسنتین² باریک سائیده در سه لقمه گوشت گوسفند
جانور را بخوراند و زمانی گرسنه دارد و آب پیشش نهد؛ بعده بگوشت
کبوتر سیر کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * ستارم³ نیم درم بگوشت اندر کن و بجانور بخوران تا به
شود و بهتر ازین درا دیگر نیست * و ستارم صمغی است که از درخت
آثار بیرون چکد * و جانوری را که این علت باشد زمستان در خانه گوم
و تابستان در خانه سرد باید بست *

علاج دیگر * گل ارمنی و قدری زنجبیل باهم در سنگ ملایه سائیده
باربک کن و با روغن یاسمین در یک ظرف بر آتش نرم بجوشان و سرد
کن و در گلوئی جانور بریز؛ و سه روز این معالجه کن؛ و سه روز دیگر فلونیا⁴
در گوشت گوسفند بده؛ اگر جانور بزرگ بود یکدرم و میانه را نیم درم
و خورد را دانگی باید داد *

علاج دیگر * گل ارمنی چند روز در ورق گوشت جانور را بخوران -
انشاء الله تعالی صحت یابد *

¹ Meaning not clear.

² افسنتین (*afsanīn*) *Artemisia absinthium*; the absinthe, wormwood.

³ ستارم; in the text "gum from the pomegranate." I am unable to trace this name.

⁴ فلونیا, vide p.182, note 3.

علاج دیگر * آنار شیرین و بادروج^۱ و قدری شاه سپرغم^۲ که به هندی
گل ربکان نامند باهم بیامیز؛ چند گولی برابر مغز بادام بساز و سه دانه ازان
در سه ورق گوشت گوسفند بده * و اگر نخورد جانور را گرفته دوا را از حلق
او فرو باید گذرانید؛ و بعد زمانی بگوشت خوک و بخون انسان آلوده باید
خورانید * و خون آدمی از فصد کردن میسر آید * آخر الدوا داغ کردن
است * باید که سوخته جرجانی^۳ بهمرسانی و او را چون دانه چلغوزه
فقیله وار بتراش و بدان بسوز * اگر ایی فقیله بهم نه رسد پاره کاغذ درشت
به پیچ و مثل فقیله کن و بدان بسوز چنانکه پوست سوزد و ضرر بگوشت نرسد *
و پاره نمک بروغن زیت حل کرده سوراخ بینی را بدان چرب کن * و داغ
بدین دستور کردن باید که از سر منقار تا حد سبزی منسر؛ اما باید که
سبزی بن منقار نسوزد *

علامت این مرض آنست که هرگاه جانور گوشت گدازن گیرد از
بینی جانور خوناب چکیدن گیره و اکثر ریم جریان شود؛ و گاه باشد که از
نه آمدن ریم دماغ جانور بقد شود چنانکه نفس نتواند کشید *

فصل ششم در معالجه لقوة؛ و آن دهن کج شدن است * این
مرض از سردی و تری خیزد *

علامت آن بود که جانور همیشه روی بسمی آسمان کند و سر و
گردن بر یک جانب دارد و بر خود همی پیچد و دم را یک سو کند و
کج دارد *

^۱ بادروج (bādrūj), Ar., Common sweet basil.

^۲ شاه سپرغم (shāh-sipargham) P., Sweet basil; basil-royal.

^۳ جرجانی; this word not traceable. There is a herb called جرجار jarjār.

علاج * باز را اول داروی قی کردن باید داد * بیار سپندان سفید دانگی - و فلفل گرد نیم دانگ - نوشادر نیم دانگ - نمک سنگ قدر یک جراثیم - همه اجزاء را نرم سائیده با انگبین معجون کن و بگلوی جانور فرو بر و بیخ درخت مزه که در هندی کيله نامند و آن برگ کشاد و دراز دارد، بکوب و در پارچه به بند و در آب سرد انداز و تا چند گهری بگذار * بعده آن آب را اندر دهان جانور چکان تا قی بسیار کند و چون دارو دهی، اول هر دو پشت پای جانور را بروغن گاو چرب کن، و هرگاه جانور از قی فارغ شود مقدار یک بادام روغن گاو گولی کرده در برف یا آب سرد بنه تا منعقد گردد * اگر از قی بسیار جانور بیهوش گردد گولی روغن مذکور را در حلق جانور فرو بگذار تا بیهوش خود آید و بعد زمانی بگوشت سگ نر و خوک سیر کن و آب دادن مضر است، پرهیز خوب بود و شیر ماده خر سیاه همواره بده - انشاء الله تعالی زود صحت یابد *

علاج دیگر * زنجبیل پرورده شراب قدر یک مغز پسته و قونفل در عدد در گوشت پاره جانور را بخوران تا صحت یابد *

علاج دیگر * تنوری ساز و دران آتش از هیزم افروز و یا مغای در زمین مثل تنور ساخته و کافنه از هیزم گرم کن و پس از آن خاکستر بیرون کشیده پاک کن. و خشتی خام در آن بنه و شراب کهنه بر خشت بریز، و چون بود و بخار از آن برآید جانور را در قباچه کن، و هر دو سوراخ بینی او را بغالیه مشکین (یعنی چوره¹ سیاه رنگ و خوشبو که از عود چکاند) چرب کن، و بر همان خشت بنشان و زمانی تأمل کن * بعد از آن بر دار و در خانه تاریک که از باد محفوظ بود به بند و نیم دانگ زنجبیل - و نیم دانگ

¹ چوره، app. چورا, or چوا, H., a fragrant paste made of ambergris and other ingredients.

عود قماري^۱ - نیم دانگ دار مشک زمین عرف سعد کوفي^۲ که در هندی
ناگرموئه نامند - و نیم دانگ قرنفل - و نیم دانگ تودري^۳ سرخ - نیم دانگ
علک^۴ رومي - نیم دانگ برنگ کابلي - و نیم دانگ سپندان سفید، همه را
باریک بکوب و به بیز و هفوف دستور یعنی خشکه کن؛ و تا سه روز جانور را
در گوشت کبوتر بچه و یا گوشت گوسفند بخوران هر روز سه لقمه، و چون سیر
کني قدری گل ارمي همراه طعمه بخوران - انشاء الله تعالی صحت یابد.
علاج دیگر * اگر ورم از سبب کچ دهني بهمرساند آنرا لعاب بزرقطونا^۵
بآب گرم ممزوج کرده بخوران، و انجیر و سیر بهم در آب جوشانیده
چون مهرا شود بر ورم مذکور ضامد کن، و چون بشکافد چرک از آن پاک
نموده برگ عذاب را کوفته مثل سرمه سفوف کن و بر آن جراحت پاش تا به
شرد - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * باید که جوال دوز آهني و یا میلی که جهت داغ کردن
جانور سازند در آتش سرخ کني و بدان جانور را پس قفای بسوز چنانکه
عصب و لحم نسوزد و پوست داغ گردد چرا که سوختن پی و رگهای گردن
موجب مرگ جانور است * و بگوشت کله سگ سیر کن، نافع است
انشاء الله تعالی *

فصل هفتم در معالجه^۶ فالج که در هندی آنرا آردهنگ نامند *
و در آن یکطرف تن جانور خشک میشود، و از جنبش باز ماند و حرکت

^۱ pale-coloured aloes-wood, *Aquilaria agallocha*.

^۲ *mugh-i-samin* (مشک زمین) *galingale*; عرف سعد کوفي — ناگرموئه (P.).
P.; *su'd-kūfi* (سعد کوفي) Ar.; *nāgar-moth* (ناگرموئه) H.; *Cyperus*, English
galingale.

^۳ *toḍri* (تودري) H., *Cheiranthus cheiri*, the wall-flower.

^۴ *'ilā-i-rūmī* (علک رومي), mastic, the resin of *Pistacia lentiscus*.

^۵ *basriqāṭnā* (بزرقطونا) Ar., *Plantago ispaghāla*, spogel seeds.

^۶ *Fālij*, Ar., and *ardhāng*, H., paralysis of one side of the body; hemiplegia.

کردن نتواند * سببش از سردی و تری است و از دادن گوشت گاو و گوشت چوزۀ مرغ که نارسیده باشد *

علامت آنکه چون جانور را سیر کنی پرها بر دم هر دو بازو¹ بیک سوی برد پس گشاد کند و دم را اکثر میکند و بر خویشتن همی پیچد و از پریدن باز میماند و چون بشکار پرانی نگیرد و باندد و بجهد *

علاج * مغز دانۀ جوز و فندق را بیرون آر و نرم سازی و روغن از آن بیرون آر و هر بار که جانور را سیر کنی گوشت گوسفند و یا بگوشت کبوتر بهمن روغن آلوده بده - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر آن که تخم بنگ را در پارچۀ به بند و در روغن گاو و پیله اسب بجوشان ؛ بعده پارچه بر کف و دور کن و همان روغن را بهمراه طعمه میخورانیده باش - صحت یابد انشاء الله تعالی *

فصل هشتم در معالجه سفید مرگ * و آن خورۀ سرباشد و آکله همانرا گویند * خوردن را در عربی اکل گویند و خورۀ را آکله * این علت جانور را از سبب شوخ خیزد * چون از کسافت معدۀ شوخ پیدا شود و بخار آن بدماغ باز رسد از آن خورۀ سفید بهمرساند ؛ و این مرض از گرمی و خشکی خیزد و از خاک و گرد و از خون و گوشت گوسفند فربه خوراندن ؛ و این چیزها اکثر بانی شوخ اند ؛ و سفید مرگ ضرور از شوخ پیدا شود *

علامت آن بود که پردۀ گرد چشم که اندرون پلک می باشد آن بیرون می آید و جانور همیشه روشن چشم و آرمندۀ و خوشمنش و فربه بود و دراز پیخال کند اما باریک و گسسته و ناپسندیده ؛ و گاه باشد که خشکی ردمه پیدا کند *

¹ Error in text.

علاج * گوشتهای سرد باید داد مثل گوشت گاو و ماکیان سیاه؛ و طعمه بآب کشنیز و استخوان گردن ماکیان بشکر طبرزد بده؛ و گاه طعمه را بآب کشنیز و کافور سفید و تخم مرغ و نیلوفر باهم بیامیز - انشاء الله تعالی به شود *

علاج * پاره شکر طبرزد و اندکی کافور بکوب و بآب گهنیز ممزوج نموده چند دانه مثل بادام ساخته از آن یکدانه بگلوی جانور فرو بگذاران تا بحصوله رسد * و اگر سفید مرگ بدهان دمیده باشد، یعنی دهان جانور جوشیده باشد، بیاز سوزن و رشته دور آن سوزن پیچیده سر سوزن را اندک بیرون دار، و تکه که آن گوشتی در بینی جانور بطور دانه بود، آنرا بزن، تا خور از آن تکه برآید؛ و بعده مالیده پاک کن تا خون از آن جاری نماند؛ و قدری مامیران چینی¹ که آن چوبی باریک زرد رنگ که برای تاریکی چشم کار آید، آنرا بآب گامه² خوش بسای و پاره کافور دران پار کن و جانور را گرفته و دهن آن را کشوده و هر آبله که در دهان جانور از جوشش سفید مرگ باشد بسر سوزن و یا با چوبی خلل دستور تراشیده بشکاف و خورن بتأکید از آن بر آور * و از درازی کام، یعنی از طول کام که از طرف منفسر جانب گلو باشد؛ بشکاف، و زهار بر عرض نشگافی که به شدن زخم عریض آسان نیست و مطول بهتر است؛ بعد از آن این داروها را در کام جانور بمال تا نیک خور آلوده گردد؛ آنگاه بموم صاف آن خون را از کام جانور پاک کن، و روغن بنفشه و روغن بادام ممزوج نموده کام باز را بدان چرب کن و بگذار * پس اگر تابستان بود در خانه خوش هوا و سرد نشان؛ و از قدری کافور و پاره شکر طبرزد بآب کشنیز گولی کن

¹ چینی مامیران؛ *māmīrān* is *thalictrum foliolosum*, the gold thread.

² آب گامه *āb-kāma* is a kind of sour and bitter gruel used as a digestive.

واندکی مسکه باو یار کن و قدر یک بادام بآب گشنیز از حلق جانور فرو بگذران و روغن نیلوفر و روغن بادام یکجا کرده طعمه بدان تر کرده بخوران - انشاء الله تعالی این مرض دفع شود * و گوشتهای سرد و نرم بخوران ؛ زهار که پرو استخوان ندهی ؛ طعمه خصی بهتر است * بفضل الهی در درازنه روز صحت یابد *

علاج دیگر آنست که روغن کفجد که بسیار کهنه شده باشد و فلفل گرد باریک سائیده در آن روغن حل کرده باز را گرفته در هر دو سوراخ بینی او چکاند ؛ و روز دوم آب ترب در بینی جانور باید چکانید ؛ و روز سیوم روغن کفجد سفید اندر بینی جانور چکاند ؛ و این علاج از ابو الجوارح است *

علاج دیگر * نوشادر سفید با زرنیخ¹ سرخ باریک نموده به بیز و در بینی باز بماسوزد در دم قابه شود ؛ و سپندان سفید و نمک هندی از هر یک یکدرم نرم کوب و به بیز و دهان جانور را بگلاب پاک شسته آنگاه در کام جانور آن دارو را بمال ؛ و بفتیله باریک در شکافی که در وسط کام جانور است داروی مذکور را بپوشان ؛ و اگر بیکبار به نشود سه بار همین معالجه کن و این آزموده شاه خلف است *

علاج دیگر * آب گشنیز و کانور و الاجبی کبار باریک آس نموده در دهان جانور بمالد و همراه طعمه مالیده بخوراند ؛ به شود *

علاج دیگر * سوزنی در تکه بینی جانور خلاند تا چند قطره زرد آب از آن برآید ؛ صحت یابد *

علاج دیگر * در دانه فلفل گرد باریک آس نموده و در پارچه بسته و در آب تر کرده چند قطره در هر دو سوراخ بینی چکاند ؛ صحت یابد *

¹ bisulphuret of arsenic ; red arsenic. زرنیخ سرخ

علاج دیگر * دو دانه فلفل گرد نرم بکوب و بروغن گاو حل کرده کام و دهان باز بدان روغن چرب کن - انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * فلفل گرد بآب ترب سحقی نموده برآن جوشش ضماد نماید؛ صحت یابد *

علاج دیگر * نوشادر خالص را بروغن گاو سائیده در کام و دهان جانور بمال؛ صحت یابد *

علاج دیگر * ریوند چینی¹ و نوشادر و نیل و سمه² از هر کدام اندکی بکوب و بآب ترب و شیر عورت حل کن و در کام و دهان جانور بمال؛ به شود انشاء الله تعالى *

علاج دیگر * بوره ارمینی و زرنیخ و فلفل مساری بکوب و به بیز و بآب شیر گرم ممزوج کرده در کام و دهان باز ضماد کن؛ و بعد از آن بسرکه انگوری شسته بروغن گل چرب کن؛ شفا یابد *

علاج دیگر * جائی که خوره بود آنجا را بچوبی مثل خلال خاریده و چرک از آن پاک نموده بعده زنگار بر آنجای جوشش که خاریده باشی باریک سائیده بمال؛ بعده بسرکه شسته بروغن گل چرب کن *

علاج دیگر * آنارترش و کافور و شکر طبرزد و آب غوره³ و ریوند خطائی⁴ همه را باریک سائیده در کام و دهان جانور بمال و بار دیگر بعمل آر تا به شود؛ و بگوشت ماکیان سیاه سیر کن و گوشت دزاج بکشگلایب⁵ تر کرده سه روز بده

¹ ریوند چینی Chinese rhubarb, *rheum emodi*.

² نیل و سمه (*nil wasma*), the leaves of the indigo plant of commerce, *Indigofera tinctoria*.

³ آب غوره (*āb-i ghāra*), the juice of unripe grapes or dates.

⁴ ریوند خطائی Central Asiatic species of rhubarb.

⁵ کشگلایب; I am unable to trace this word.

واندکی مسکه باو یار کن و قدر یک بادام بآب گشنیز از حلق جانور فرو بگذران و روغن نیلوفر و روغن بادام یکجا کرده طعمه بدان تر کرده بخوران - انشاء الله تعالی این مرض دفع شود * و گوشتهای سرد و نرم بخوران ؛ زهار که پرو استخوان ندهی ؛ طعمه خمی بهتر است * بفضل الهی در درازنه روز صحت یابد *

علاج دیگر آنست که روغن کنگجد که بسیار کهنه شده باشد و فلفل گرد باریک سائیده در آن روغن حل کرده باز را گرفته در هر دو سوراخ بینی او چکاند ؛ و روز دوم آب قرب در بینی جانور باید چکاند ؛ و روز سیوم روغن کنگجد سفید اندر بینی جانور چکاند ؛ و این علاج از ابو الجوارح است *

علاج دیگر * نوشادر سفید با زرنیخ¹ سرخ باریک نموده به بیز و در بینی باز بماسوره در دم تابعه شود ؛ و سپندان سفید و نمک هندی از هر یک یکدرم فرغ کوب و به بیز و دهان جانور را بگلاب پاک شسته آنگاه در کام جانور آن دارو را بمال ؛ و بغتله باریک در شکافی که در وسط کام جانور است داریی مذکور را پرسی ؛ و اگر بیکبار به نشود سه بار همین معالجه کن و این آزموده شاه خلف است *

علاج دیگر * آب گشنیز و کافور و الاجبی کبار باریک آس نموده در دهان جانور بمالد و همراه طعمه مالیده بخوراند ؛ به شود *

علاج دیگر * سوزنی در تکه بینی جانور خلاند تا چند قطره زرد آب از آن برآید ؛ صحت یابد *

علاج دیگر * دو دانه فلفل گرد باریک آس نموده و در پارچه بسته و در آب تر کرده چند قطره در هر دو سوراخ بینی چکاند ؛ صحت یابد *

¹ bisulphuret of arsenic ; red arsenic. زرنیخ سرخ

علاج دیگر * دو دانه فلفل گرد نرم بکوب و بروغن گاو حل کرده کام و دهان باز بدان روغن چرب کن - انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * فلفل گرد بآب ترب سحق نموده برآن جوشش ضماد نماید؛ صحت یابد *

علاج دیگر * نوشادر خالص را بروغن گاو سائیده در کام و دهان جانور بمال؛ صحت یابد *

علاج دیگر * ریوند چینی¹ و نوشادر و نیل² و سمه³ از هر کدام اندکی بکوب و بآب ترب و شیر عورت حل کن و در کام و دهان جانور بمال؛ به شود انشاء الله تعالى *

علاج دیگر * بوره ارمینی و زرنیخ و فلفل مساری بکوب و به بیز و بآب شیر گرم ممزوج کرده در کام و دهان باز ضماد کن؛ و بعد از آن بسرکه انگیزی شسته بروغن گل چرب کن؛ شفا یابد *

علاج دیگر * جانی که خوره بود آنجا را بچوبی مثل خلال خاریده و چرک از آن پاک نموده بعده زنگار بر آنجای جوشش که خاریده باشی باریک سائیده بمال؛ بعده بسرکه شسته بروغن گل چرب کن *

علاج دیگر * آنارترش و کانور و شکر طبرزد و آب غوره⁴ و ریوند خطائی⁵ همه را باریک سائیده در کام و دهان جانور بمال و بار دیگر بعمل آر تا به شود؛ و بگوشت ماکیان سیاه سیر کن و گوشت درآج بکشگلای⁶ تر کرده سه روز بده

¹ ریوند چینی Chinese rhubarb, *rheum emodi*.

² نیل و سمه (*nil wasma*), the leaves of the indigo plant of commerce, *Indigofera tinctoria*.

³ آب غوره (*āb-i ghūra*), the juice of unripe grapes or dates.

⁴ ریوند خطائی Central Asiatic species of rhubarb.

⁵ کشگلای; I am unable to trace this word.

و نیکو احتیاط کن که دواى مذکور اندرون حلق جانور نرود که قى آرنده است؛ و همواره پنبه نزدیک خود میداشته باش و بدان گلولى جانور را مانع میکنى؛ بعده آب سرگین خر و سرکه و روغن هسته شغفالتو بهم شامل کرده و جانور را گرفته در دماقش چکان - انشاء الله تعالى صحت یابد؛ و این تجربه خاص بیک رومی است و خواجه زکی عراقی *

علاج دیگر * فلفل گرد و تخم بنگ و هسته زرد آلو و نوشادر از هر چهار قدری گرفته بسرکه حل نموده در کام و دهان جانور بمال؛ معرب است *

علاج دیگر از مرزا مغل بیک * نمک هندی و فلفل گرد بر آن خورده دهان بمال و بعده روغن بهلاوه¹ یعنی عسل بلاد بران بمال و بسیم داغ کن؛ آنگاه آب انار شیرین بمال؛ انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * آرد گندم خمیر کرده گرد خورده که در دهان باشد دیوار دستور خمیر بگیر که غیر آن جائی دیگر نسوزد؛ و روغن گاو گرم کرده، بلکه سوخته، یک قطره از آن بالای خورده بخاشاکى بچکان تا آنجا سوخته داغ شود؛ اما گرد خورده طوری خمیر گیر که روغن اطراف دیگر دهان نسوزد *

علاج دیگر از یار بیک * اول با تکه نمک خورده را بمال و خون و چرک بر آورده بعده در زخم آن سرمه و یا کت هندی² و یا شیرد کوار³ پر کرده طعمه بدستور سابق ده * آخر الدوا داغ باید کرد: چهار فتيله از⁴ سوت پنبه، دو بزرگ و دو خورد، ساز * جانوری که سفید مرگ سخت داشته باشد کام آنرا اول بدان دو فتيله کلان پاک کن که خشک شود چنانکه

¹ بهلاوه (bhilāwa) H., the Marking-nut Tree, *Semecarpus anacardium*.

² کت هندی (kat) H., the extract catechu or ouch; the resinous extract of *Acacia catechu*.

³ شیرد کوار (kuār) H., an expressed juice prepared from the bark of *Holarrhena anti-dysenterica*, the Kurchi or Conessi Bark.

⁴ Sūt H. "thread."

هیچ نم نماند، و بینی جانور نیکو مکیده نفسش را جاری ساز؛ آنگاه دو فتیله خورد را با روغن بفعشه چرب کن و در چراغ بسوزان و یک فتیله از آن دو روشن کن؛ آنگاه آن را بانگشت فشرده روغن از در بچکان؛ بعده در کف دست بزن تا شعله بمیرد و گل آن فتیله پخته گردد * آنگاه بار دیگر روشن کرده بر خطی که در وسط کام جانور می باشد بسرعت و سبکدستی برکش؛ و فتیله دویم بهمین دستور * اما چیره دسني لازم است که جای نازک است؛ تصدیع بجانور نرسد * و باید که وقت داغ کردن، جانور را استوار به بندی و راستان نگاه داری و پارۀ کاغذ بر زبان و سر حلق جانور داری تا گرمی بد آنجا نرسد؛ و این فتیله از پیش گلو از حد سرخی طرف منسر برکش و سیاهی کام را باید سوخت؛ و زنهار که فتیله در حلق نرود که جانور هلاک گردد * بعده نمک نرم سوده بر آن سوختگی بمال و نیز یک گولی مسکه با شکر طبرزد در جای داغ بده و تا ظهر گرسنه دار * آنگاه بگوشت پشت مازۀ گوسفند بروغن بادام آلودۀ نیم سیر کن و تا دو هفته بر و استخوان مده و بر دست بگیر، و در خانه تاریک به بند؛ و این داغ را چنان بسبکدستی کنی که زود به شود و دیر نکشد *

فصل نهم در معالجه کوفتگی و مرع * این مرض از گوشت گاو دادن بسیار و از بد تیماری بازدار خیزد * علامت آن است که باز چون بآفتاب بیفتد بلرزد، چشم بگرداند *

علاج آن بود که پوست بیضۀ کبوتر خانگی یک قیراط^۱ - پوست جوز چهار مغز یک نیمه - سد آب که در هندی آنرا جوجی^۲ نامند قدری -

^۱ قیراط، A weight of four grains.

^۲ در هندی جوجی (sudāb), Panjābī, the fruit of *Euphorbia dracunculoides*; in Beng., jaichī.

انویه مذکور را باریک آس نموده در آب مذکور حل کرده در حلق جانور
نوریز تا به شود ؛ این علاج خواجه زکی عراقی است *

علاج دیگر * گندم پاک کرده قدر دو سیر در نیم من آب بجوشان
و صاف کن ؛ بنه تا حرارتش نصفه شود * جانور را گرفته قدری ازان
در دهانش چکان و باقی را در طغاره اندر کن و آب بیامیز و پیش جانور
بنه تا بخورد ؛ و تا نیم روز گرسنه دار * بعد از آن بگوشت مرغان ، بغیر
گوشت عکله ، سیر کن ؛ و بعده تا یک هفته بگوشت ماکیان سیاه سیر کن ؛
و این علاج شاه خلف سیستانی است *

علاج دیگر * آنچه در سنگدان ¹ لوسنگ ² ، و آن مرغ اهوبره عرف
تقداری است ، باشد از آن قدر چهار سرخ - فلفل گرد چهار دانه - زعفران
دو سرخ - همه را شب در آب تر کرده صبح صاف نموده همراه طعمه بجانور
بخوراند و چند قطره دربینی جانور چکاند ؛ به شود انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * اگر اصل این مرض از بلغم و برودت بود استخوان
کله انسان یکماشه - فلفل گرد دو سرخ - کوفته باریک نموده در ماسوره کند
و پاره در دماغ جانور بدان ماسوره بدمد ؛ اما دوا باید خشک باشد ، تر نیکو
اثر نکند * و اگر اصل مرض از صفرا و حرارت و احتباس بخار معده باشد ؛
علامت آن بود که بمجردی که جانور چشم بگرداند و آب سرد آنرا خوراندی ،
اگر فوراً مرض دفع شود باید دانست که از حرارت است که بسردی
زائل گشته * باید که شیوه بهدانه یعنی لعاب آن و آب کاسنی ³ و آب گشنیز
خشک یا تر بهمراه طعمه بخوراند تا به شود *

¹ the gizzard. سنگدان

² لوسنگ , I am unable to trace this word which may be an error for *sohan*, *
Hindi name of the great Indian Bustard. *Tughdari*, T., is in the Kapurthala
State, in the Panjab, the name of the Hubara Bustard, vide JI. As. Soc. Beng.,
Vol. II, No. 9, 1906.

³ کاسنی (*kāsnī*) H., Endive chichory, *Cichorium endivia*.

علاج دیگر * اگر مرع بهیچ دوا دفع نشود گوشت شپ‌رک چند طعمه بدهد؛ به شود *

فصل دهم در معالجه دیوانگی جانوران * از گرمی و خشکی خیزد. علامت آن بود که چون جانور را بردست گیرند بال و پر کشاده کند - و در روی آدم بحیار بیند و بانگ کند و بهر جا که رسد آدم را پنجه زند *

علاج آن * غوکی بکش و روده اش بجانور بخوران و طعمه بروغن نیلوفر و بنفشه و بادام و بروغن افتمون¹ آلوده بده و از گوشت ماکیان سیاه سیر کن *

فصل یازدهم در معالجه سر سست کردن جانور * سببش از گرمی هوا، و از کریز فربه کشیدن، و از آب نا دادن، و از دوائی گرم دادن بسیار. علامت آن بود که باز سر پیش انداخته دارد و غمناک بود؛ و نیز از حرارت که با عصاب او رسد سر سست کند *

علاج آن بود که پیش باز آب همواره نهاده داری و پاره از رومه اندرو افکن تا جانور مدام ازان آب میخورد؛ باشد و همه طعمهای سرد بدهی - مجرب است *

فصل دوازدهم در معالجه سگته * سبب آن بود که ناگهان میاد و یا میر شکار هر که باشد جانور را گرفته و یا گاهی شغال و یا روباه و یا گربه بر جانور حمله کرده است؛ ازان ترس و هول، اکثر جانور بمیرد *

علاج آن بود که با جانور نرمی کنی و بنوازی و چون خواهی که جانور را برای صاف کردن بگیری اول کلاه در سر او بده و آنگاه بگیر

¹ روغن افتمون (aftimān) the Dodder, *Cuscuta reflexa*.

و بجانور هنگام گرفتن سختی بگو که هول در دل او پیدا نگردد؛ و هر بار جانور را بردست گیري، گوشت در دست باشد که عادت قوس از دل برود و فراموش کند * و اکثر زنجبیل کوفته همراه طعمه دهی و دائماً بگوشت مالیدن سیاه سیر کفی و آب زیره بآب صاف بیامیز و پیش جانور بنده تا از آن آب خود را بشوید و بخورد؛ به شود انشاء الله تعالی *

فصل سیزدهم در معالجه اقرع و آن ریختن موهای ریژه سر

است *

علاج * آب جو خوراندن و آب کدو بر سر جانور مالیدن و روغن بنفشه و آب گشنیز و خاکستر سفید جاهی¹ و سفوف هسته خرما می سرخند مالیدن؛ نفع کند *

¹ منبیل کوهی; probably an error for *sumbul-i kōhi* the Spikenard, *nardostachys jatamansi*.

باب دهم

در معالجهٔ امراض گوش مشتمل بر دو فصل

فصل اول در معالجهٔ درد گوش و کرمی گوش * سببش از گرمی

و اکثر از لاغری خیزد؛ اگر باز لاغری زمستان در هوای سرد بیدارند و باد سرد در گوشهای جانور رود یا در شکار مرغابی باز در آب افتد و آب در گوش باز داخل شود آن باعث مرض گوش جانور گردد *

علامت آن بود که در آن آذن که وجع بود جانور سر بدانجانب دارد و از جهت درد گوش را بناخن و کتف خود همی خاراند و ریم جاری گردد * اما بعد طول مرض نشان کرمی آنست که جانور هر مفکوس دارد و دهن کشاده؛ و لاغر گردد *

علاج * پیه خرگوش چهار سرخ - روغن نطف سفید¹ چهار سرخ - (نطف روغنی است که از کوه چکد و آنرا حکما در معالجهٔ گوش بکار برند)؛ باید که هر دو دوا را مزوج نموده هر روز یک قطره بگوش جانور اندر چکند تا به شود؛ و بگوشت ماکیان سیاه از خون او آلوده سیر کند و در خانه تاریک بستن نافع است *

¹ نطف سفید white naphtha; see Makhsan, sub voce.

علاج دیگر * روغن بادام یکنوله و آب زهره گاو دو توله هر دو را بهم ممزوج نموده بر آتش بجوشانند تا آب مذکور فانی گردد و بعده از پارچه صاف نموده نگهدارد * هر روز روغن شیر گرم کرده در گوش باز چکانند ؛ بامر الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * روغن کنجد یک جزء و آب ترب دو جزء هر دو را بهم بجوشان تا آب فانی گردد * بعده از پارچه صاف نموده شیر گرم در گوش جانور بچکان - انشاء الله تعالی صحت یابد *

فصل دوم در معالجه ریم و چرک و سیلان آب از گوش جانور *
سبب کسافت دماغ و بخارات معده بود *

علاج آن حضض مکی که در هندی آنرا رسوت¹ نامند در شهد خالص سحق نموده در گوش جانور اندر چکانند و طعمه بآب گشنیز خشک دادن نفع بسیار کند و این تجربه فقیر است *

علاج دیگر * پوست سخت که در اندرون سنگدان مرغ خانگی بود آنرا خشک کرده بکوب و دو جزء ازان با دو جزء بسپاسه که جلوتری بود یکجا کرده و یک جزء سنگ بصری² هرسه را باهم بکوب و باریک آس کرده نبات برابر همه دوا وزن کرده داخل کن * هر روز پیش از طعمه دادن، دو سرخ در وزن گوشت باز را بخوران و بعد یک پیدخال سیر کن * انشاء الله تعالی صحت یابد *

¹ حضض (ḥuḍḍ), A., رسوت (raswat), H., extract of *Berberis aristata* or the Barberry.

² carbonate of sino. سنگ بصری

باب یازدهم

در معالجهٔ امراض چشم مشتمل بر چهار ده فصل

فصل اول در معالجهٔ سفیدی چشم • مامشش خود ظاهر و

عیان است •

علاج آنکه خروس پکرتک سفید بگیر و با وضو بوده رو بقبله کرده بنشین و جانور را گرفته قباچه کن و در دل خود نیت کن که ضرور این سفیدی از چشم جانور بزود و بگو "یا خداوند عز و جل تو میتوانی گداختن سنگ سخت را؛ یارب العلمین تو این سفیدی را از چشم جانور بردار" • بعده ذبح کرده تلطف آن را در چشمش بچکان - انشاء الله تعالی فی الحال صحت یابد؛ و این معالجه را هرگز سبک ندانی که بزه کار^۱ شری و این را جالینوس اختراع نموده؛ مجرب است •

علاج دیگر • خون دهان^۲ خشک کرده و باریک نموده در شیر عورت که پسرزایده باشد سائیده در چشم باز کشد؛ به شود بامر رب العزت؛ و این از بقراط حکیم است •

^۱ basa-kār = gunāh-kār. This rite is also mentioned in the *Bās-Nāma-yi Nāpīri*.

^۲ Hud-hud "the hoopoe."

علاج دیگر * قدری انگبین با شیر زنی ممزوج کن و قدر نیم جو زنگار در آن باریک حل نموده و جانور را گرفته در قباچه کن و در آن چشمش اندر چکان و زمانی چشم او را بسته دار و چند مرتبه همچنان کن به شود * و این معالجه بوزرچمهر حکیم است و آزموده خواجه زنگی اصفهانی *

علاج دیگر * سنبل الطیب^۱ نرم سائیده بماسوره در چشم جانور میدمیده باش تا به شود و این فرموده جاماسب حکیم است و آزموده خاص بیگ (ومی) *

علاج دیگر * بیدار هزار درمان^۲ و خشک و خورده و سحق نموده به بیز و باهم وزن لوبیای سفید مقشر باریک کن و بماسوره در چشم جانور اندر دم و زمانی چشمش را بسته دار تا به شود و این معالجه ابوالخیر و آزموده سرباد هندپست *

علاج دیگر * اگر جانور کور چشم شده باشد بگیر تخم کهرنی^۳ و بلادار سر جدا کرده عرف بهلاوه و سندهور^۴ و هر سه را سوخته سرمه کن و بماسوره در چشم جانور بدم - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * اگر چشم جانور سیاه چشم کور شده باشد آنرا شاش انسان در چشم انداخته زمانی بسته دار نیکو روشن گردد *

علاج دیگر از شاه کمال * فضله بچه انسان که زان یک دو روزه باشد با پیخال همان جانور مریض و سرگین سگ که سفید شده باشد باهم باریک آس نموده در چشم جانور اندازد - انشاء الله تعالی به شود *

^۱ سنبل الطیب *spikenard, Nardostachys Jatamansi.*

^۲ هزار درمان probably an error for هزار چشان or هزار فشان, the bryony or white vine, *Bryonia dioica*; Watt, *Bryonia laciniata*.

^۳ تخم کهرنی (*khirni*), H., *Mimusops hexandra*.

^۴ سندهور (*sandhar*), H., red oxide of lead.

علاج دیگر * جانوری که بیاض العین¹ داشته باشد آنرا زیر درختی که در هندی بر نامند برده یک قطره شیر درخت مذکور در چشم جانور چکاند - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * شیشه حلبی² یکسرخ - سندور دو سرخ - هر دو را نرم با آب بالای سنگ سائیده و در ماسوره پر کرده در چشم جانور بدمد تا سه روز - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج * بیارد چند برگ کومه³ و آب آن بر آورده پوست هلیله زرد قدر دو سرخ در آن سوده و از پارچه صاف نموده چند قطره در چشم جانور چکاند - بامر الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * شب یمانی دانگی و نوشادر دانگی هر دو را در شیر عورت سوده و از پارچه صاف نموده در چشم جانور چکاند سفیدی چشم زایل گردد بامر الله تعالی *

علاج دیگر * بیارد شکر طبرزد بوزن یکماشه و در شیر عورتی که پسر زائیده بساید و در چشم جانور چکاند و از تکرار استعمال آن نفع بسیار کند *

علاج دیگر * بیارد سرطان که در آب ماند و پوست آنرا بگیرد و نرم بساید (اگر خشک شده باشد قطره چند از آب داخل کند) و در پارچه صاف نموده در چشم جانور چکاند صحت یابد *

علاج دیگر * یک عدد فلفل گرد و نمک هندی یکسرخ - برچ یک سرخ - هر سه را در آب شسته از دست در ظرفی سوده در چشم جانور چکاند - انشاء الله تعالی سفیدی دفع شود *

¹ بیاض العین, glaucoma.

² Aleppo was famous for its glass manufacture. In India "Aleppo glass" means thick glass.

³ برگ کومه; probably an error for کوم (kām), *Fraxinus excelsior*; the common ash.

علاج دیگر • بیارد برگ کدو، و میلی از نمک سانبهر طیار کرده آن میل را در سرشاخ آن برگ خلانیده و پر آب کرده در چشم باز کشد؛ بیاض دفع شود •

علاج دیگر • بیارد تخم کهرنی و ستانکه¹ و هیر عورت پسر دار؛ هر سه را باقم حل نموده در چشم جانور چکاند؛ سفیدی دفع گردد •

علاج دیگر • بیارد سفال چینی و آزان سرمه ساز و در چشم جانور بماسوره در دم؛ از هر قسم سفیدی که باشد چه از خلش طوماغه و چه از جهتی دیگر باین دارو صحت یابد - انشاء الله تعالی • اما دوا وقت شب در چشم باز کش و بر دست گرفته رو بروی چراغ نشان تا جانور از مواجهت چراغ و روشنی آن چشم را برگردش آرد که دوا اثر کند و گل² زرد بریده شود •

علاج دیگر • اگر خار در چشم جانور بخلد و آب چشم جانور ریخته شود فی الفور آب برگ پنجه در دست مالیده و نمک قدر نیم جو در آن سحق کرده چند قطره در چشم جانور چکاند، (اگر چه تنها، بی نمک هندی، آب برگ مذکور هم این قدر کار کند اما شوره اثر بسیار کند) و زمانی بسته دارد • بعده یکدو مرتبه همین دوا را بعمل آرد؛ صحت یابد •

علاج دیگر • اگر در چشم جانور خار خلد و بی نور شود و آب ریخته و مردمک از بی آبی مثل پوست گردد، پس برگ حنظل خورد در دست مالیده فی الفور آب آن را در چشم جانور چکاند و ثفل³ آن در چشم

¹ ستانکه؛ I am unable to trace this word.

² گل؛ the spot.

³ ثفل؛ the flesh of the fruit after the juice has been expressed.

بندد و تا چهار پاس بسته دارد؛ بعد آزان گوشت بنماید و امتحان بصارت جانور بکند؛ و اگر اندکی شکایت باقی ماند یکدو بار دیگر هم این عمل را کند * این دوا بمجرد زخم رسیدن بعیض باید کرد؛ بعد از دیری بسیار کار نماید؛ مگر یکپاس فرصت روا است که در تلاش دوا بگذرد؛ و امتحان آنست که سرزن در چشم خروس خلانیده و بی آب کرده دوا را درو بیازماید و این باذن الله تعالی مجرب است و بتجربه فقیر رسیده *

فصل دوم در معالجه عشا و آن شبکوری است * استادان فرموده اند که غیر انسان و بوزینه و مرغ خانگی و کبوتر، دیگر همه جانوران، شبها، همه چیز را واضح و روشن می بینند؛ و جانور ناخن دار، که صاحب مغلب عبارت از آن است، اگر شبها کم بیند فقیر شبکوری تصور نتوان نمود * علاج آن بود که گوشت کمتر باید داد بلکه منع کلی است، و اکثر حبوب و غلات دهد؛ گاهگاهی از هر غله باید داد؛ و گلاب و شکر طبرزد در حلق جانور چکاند *

علاج * چرک گوش بچه گارمیش با شیر عورت سحقی نموده در چشم جانور کشد - انشاء الله تعالی بیفا گردد؛ و صابون¹ عراقی خوشبو خود دواى عشا است؛ اگر بآب سحقی کرده در چشم کشد نفع کلی دهد *

علاج دیگر * خون کبوتر بهابانی و آب تلخه او بهم ممزوج کرده و اندکی فرقیون² در آن سائیده در چشم جانور اندازد، به شود؛ آزموده فقیر است *

¹ صابون رقی = صابون عراقی، "soap manufactured at Raqqah, a town on the Euphrates"

² فرقیون (farfīyān), Ar., Euphorbia, the gum or resinous exudation of *Euphorbia resinifera*.

علاج دیگر • بیارد سپرز¹ بز و آنرا در سیغ زند و اندکی نمک سنگ و فلغل بران باشد • بعده بر آتش نرم گرم کند تا خواب ازان روان گردد ؛ آن خواب را در چشم جانور باید کشید • زنهار که زیاده گرم نباشد و نه تمام سرد ؛ شیر گرم نافع است •

فصل سیوم در معالجه پرد چشم • چون پرده در چشم جانور آید و بالا باز پس نرود باینطور باید سوخت که غیر از سوختن حیلۀ دیگر ندارد ؛ باید که فنیله² باریک درمت کفی و جانور را گرفته استوار به بندی پس بیار چوب گز که تازه و تر باشد و یا چوب بید تر و یا چوب انگور تر ؛ ازین سه هر آن که بدست آید در آتش نه تا آب از سر چوب بضرارت آتش جاری گردد • بعده آن فنیله را زیر پرده بنه تا پرده از مردمک جدا شود • پس ازین چوبهای گرم هر کدام که آب چکد بر سر پرده نه تا بسوزد و این عمل را بصرعت و سبکدستی و دلیری باید کرد • چون پرده سوخته شود جانور را در هر دو پا پابند ضامن³ ببرند از نع پنبه تا بناخن آن داغ را نخارند ؛ و چند روز در خانه تاریک بسته نگهدار - انشاء الله تعالی معیت یابد •

فصل چهارم در معالجه درد چشم و کوری چشم جانوران • درد چشم جانور از گرد و خاک و از دود و خون و گوشتهای گرم خوراندن و از حرارت آفتاب خیزد • علامت آنکه در چشم جانور رگهای سرخ پیدا شود و گوشه های چشم را خم گیرد و چون در پی مید پرانی نرسد و در راه بنشیند •

¹ سپرز , P., the spleen.

² Text appears corrupt. *Zāmin* in Urdu is an amulet and *zāmini gāndhnā* is a kind of plaiting.

علاج آن بود که خوب کلان^۱ که آنرا خاک شیر نامند در هاون گلي انداخته بدسته چوبي بگرداني تا پوست ازان بر طرف شود و مقشر گردد، و بدم تا صاف شود * بعده آنرا باهم وزن شکر طبرزد باریک آس نموده، باز را گرفته آهسته و استوار ببند و بماسوره باریک در چشم باز دوا را انداز و چشم جانور را تا یک نمعه ببند * بعد از آن بگذار تا دیده از هم وا کند و ببازوی خود بمالد - انشاء الله تعالی صحت یابد * و این معالجه خواجه عبدالله بن خالد هرلوی است *

علاج دیگر * هزار درمان^۲ خشک و قدری شکر طبرزد و اندکی زاج سفید باهم سائیده به بیز و در ماسوره کرده در چشم باز اندر بدم و زمانی بسته دار تا کار کند؛ آنگاه بگذار تا دیده از هم وا کند و بگرداند و این از بهترین معالجات است و از تجویز ابوالعباس بن فضل بلخی است و آزموده استادان *

فصل پنجم در معالجه جدري * و آن نقطهای سرخ و مدور در پلک چشم است * علاج آن بود که آنجا را با سیر بمالد * بعده خاکستر برگ زیتون بر آن باشد؛ صحت یابد *

فصل هشم اندر معالجه سلاق * و آن سرخی پلک است و در هندی آنرا بامنی گویند و اگرچه درد نباشد اما طغیان و جوشش بسیار کند * علاج آن بود که گلاب با روغن پسته در چشم چکاند - انشاء الله تعالی صحت یابد و مجرب است *

^۱ خوب کلان (*khūb kalān*), H.; خاک شیر, properly خاکشي (*khākshī*), P.; the seeds of *Sisymbrium Irio*.

^۲ Vide note 2, p. 210.

فصل هفتم در معالجه جرب و سرخی یعنی خارش و خشونت
 بگ چشم *

علاج آن بود که سفید آب که از ارزیز^۱ سازند، آنرا بشراب انگوری حل
 نموده در چشم جانور چکاند *

علاج دیگر * آنکه سماق که بهندی آنرا تغریک نامند با گلاب تر کرده
 در چشم چکاند - انشاء الله تعالی به شود *

فصل هشتم در معالجه پزله * و آن دانه در گوشه چشم است
 و اکثر طرف بینی بود و طرف گوش کم بهمرسد و سیلان آب اندازد *

علاج آن بود که روغن گل و شراب انگوری در چشم چکاند؛ به شود *

فصل نهم در معالجه دموع * و آن کثرت اشک است و این از دود
 و خاک و از نزدیک نشستن آتش عارض شود *

علاج آن بود که روغن بنفشه و بادام بشیر عورت ممزوج نموده در
 چشم جانور چکاند؛ به شود *

فصل دهم در معالجه سبل برداشتن از چشم جانور * آن پرد
 رگ کبود مایل به سرخی و سفیدی است که پیش چشم جانور آید
 و در بصارت نقصان کند *

علاج آن بود که کفک آبگینه^۲ که بهندی آنرا کاج لون گویند، و آن
 قسمی است از بوره، سرمه سا کرده و جانور را گرفته دوا را در چشم او از میل
 کشیده تا دیرری بسته داری تا مرض به شود؛ و بیک مرتبه اگر نفع نکند

^۱ ارزیز (arsis), P., stannum; tin.

^۲ کفک آبگینه; this is evidently the same as *shisha-kaf*; see page 184, note 2.

سه مرتبه همین معالجه کند - انشاء الله تعالى صحت یابد ؛ این از بقراط حکیم و آزموده ابوالجوارح است •

فصل یازدهم در معالجه عشاوه یعنی موتابند و آن ضعف بصر آرد •

علاج آن بود که تلخه هر جانور که بدست آید با مروارید ریزه باریک بهم سائیده و قدری شکر طبرزد ممزوج کرده در چشم باز بکار برد - انشاء الله تعالى صحت یابد •

فصل دوازدهم در چشم فرا کردن جانور یعنی بهم بسته داشتن • این مرض از گرمی و خشکی دماغ بود •

علاج آن بود که باز را گرفته و روغن گاو میش بهرد و سوراخ بینی اندر چکاند تا به شود ؛ و روز دوم نوشادر را بروغن گاو گولی کن و بالای بنه بنه تا سرد شود و بگلوی جانور فرو بر • و این معالجه از جالیفوس حکیم و آزموده خواجه زنگی اصفهانی و جمیع اجله وقت است •

علاج • قدری تریاق فاروق¹ در شراب حل کرده در بینی جانور چکاند و این آزموده صاحب باز نامه ایران است •

فصل سیزدهم در معالجه اتساع • و آن نزول آبست در چشم که جانور در روز نه ببند • علامت آن بود که مردمک دیده جانور فراخ و وسیع گردد ؛ و جانور وقت تند رستی در هوای سرد شب و یا روز مردمک را فراخ میکند و هنگام گرمی این علامت پیدا نمی شود •

¹ تریاق فاروق "An electuary said to be prepared from seventy medicinal substances; it is an antidote to all poisons. Also called تریاق کبیر, The Great Antidote." See Khory's *Bomb. Mat. Med.*, p. 119.

علاج آن بود که زهرهٔ هر جانوری که بهمرسد در شهید ممزوج نموده
در چشم چکاند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * آب برگ مورد^۱ را در چشم چکاند * و اسناد آدهم گوید
که آب مذکور را بهمراه سنگ بصری^۲ که بترتیب شسته باشند حل کرده کار
نمایند که در تجربه رسیده *

فصل چهاردهم در معالجهٔ طرفه یعنی سطرپی پلک چشم و تنگ
شدن چشم از سبب آن *

علاج آن بود که خون پرغازهٔ بچهٔ هر پرند که موجود باشد با شکر طبرزد
ممزوج نموده در چشم جانور چکاند * جهت آن طرفه که آب متواتر جاری
باشد و گاهی فرصت یک دو گهی در شبانروز کند و چشم بدر آید و اکثر
بدر نمی آید معالجهٔ مذکور را جمیع استادان نافع پنداشته اند و اکثر
امراض چشم را مفید است و بتجربه رسیده *

^۱ برگ مورد (mīrad), H., the leaves of the myrtle, *Myrtus communis*.

^۲ سنگ بصری carbonate of zinc.

باب دوازدهم

در معالجهٔ امراض خورهٔ منسر مشتمل بر چهار فصل

فصل اول در معالجهٔ خورهٔ منسر یعنی منقار *

علاج * تا جایی که منقار را خوره گرفته باشد ببر چنانکه خون جاری گردد؛ بعده نرسنگ^۱ و فکنار^۲ سوده بر آنجای بریده بمال و تا یکپاس بدار و هیچ چربی نزدیک به منسر نرسان *

علاج دیگر * زنگار باریک آس نموده و منسر را از آن خوره چنانکه گفته شد پاک نموده بعده دوائی مذکور را بمال - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر از شیخ عبد الواحد میر شکار * خوره را بریده و برگ درخت نیم بهر دو دست مالیده نرم کند و بر آن جا بمالد و زمانی گرسنه دارد * بعده بطعمهٔ معتاد سیر کند؛ آزمودهٔ این فقیر است *

فصل دوم در معالجهٔ کچ شدن منسر * اگر منقار کچ شده باشد تراشیده درست کن *

^۱ نرسنگ perhaps an error for *barsing*, which is the antler of the *bāra-singh* stag; it is rubbed on a stone with water and applied to wounds.

^۲ فکنار perhaps a copyist's error for *tinkār* Ar., biborate of soda.

علاج دیگر * اگر مغفار کز شده باشد و پیچیده بود شب یمانی در سرکه انگوری سائیده بمالد نماید اکثر خود راست گردد و اگر اندکی کم بماند پس چون مغفار باستعمال دوا نرم گردد آنزمان بدست خود راست کند *

علاج دیگر * اگر منسر از هم باز نشود و ناخن انگشتان نیز پس باید که با کفجد و روغن گاو تازه چرب کفی و در دماغ جانور نیز چکانی و طعمه بزرده تخم مرغ خانگی دهی ؛ اما تخم خام که پوست سفید بر آن نیامده باشد و از شکم مایه‌ایان ذبح نموده بر آرند که هفتوز خام بود آنرا باید داد *

فصل سیوم در معالجه آکله دهن * و آن خوره است و اکثر معالجه آن موافق بمعالجه آکله سفید مرگ بود که در آن فصل درج گردیده و قلیلی در اینجا یاد کرده شد *

علاج آن بود که هذاب را خشک کرده بهمراه تخم ش هائیده باریک نموده و غسل بر آن جراحت آکله مالیده ادویه مذکور را بر آن بپاشد - انشاء الله تعالی بزودی به شود و مجرب است *

علاج دیگر * آب برگ حنا و آب گشنیز تازه بهم ممزوج نموده و پاره و سمه دران سائیده بران جراحت بمالد ؛ نفع بسیار دارد *

علاج دیگر * کافور دو سرخ - مرداسنگ¹ چهار سرخ - گل گلاب خوشک² یکماشه - بآب حنا سائیده در جراحات دهان بمالد - نفع بسیار کند *

فصل چهارم در معالجه خشونت دهان و تشنج اصصاب گلو -
یعنی کشیدگی رگهای گلو که دراز نشود و مانع خوردن طعمه بود *

¹ مرداسنگ or مردار سنگ , P., Litharge; dross of lead.

² apparently dried rose-leaves.

علاج آن بود که آب انجیر و مویز بهم بجوشانند و جانور را بخوراند،
و اگر خود نخورد در حلق او چکانند، و روغن اکردگان را بر آن آمیخت
بمالد - نافع است •

علاج دیگر • بهدانه و یا شملیت در گلاب تر کرده بدان دهان جانور
را بشوید و طعمه کنجشک دهد - انشاء الله تعالی زود به شود •

علاج دیگر • نشاسته¹ گندم و کنیرا باریک نموده در دهان جانور
پاشد - کشیدگی اعصاب گلو را مفید است و نیکوترین معالجه است •

starch of wheat نشاسته¹ گندم

باب سیزدهم

در امراض گلو - مشتمل بر دو فصل

فصل اول در معالجه^۱ کشوم - و آن بذرات حلق است * هبب
آن گرمی و خشکی است و از خورده منسرنیز خیزد و علامت این علت
چند دانه مثل ارزن بر هر دوسر حلقوم باشد * علامت آن بود که جانور
همواره بنافخ و بچوب چکسه حلقوم خود را بخارد *

علاج * ریوند چینی^۱ دانگی - کافور دانگی - شیرخشت دو دانگ -
شکر طبرزد قدری - همه را باریک آس نموده بروغن گاو گولی بندد
و بگلولی جانور سه روز متواتر فرو بگذارند * و گشنیز با روغن بنفشه
و خایه مرغ سفید یکجا بیامیزد و در گلولی جانور فرو ریزد و سه روز
بعمل آرد * هر طعمه که دهی بروغن نیلوفر و بنفشه آلوده بده ؛ و این
مرض صعب العلاج است - و الله اعلم *

فصل دوم در معالجه^۲ تئالی^۲ - و آن دانه در گلولی جانور بهمرسد
و درم کند مثل خناق، و در هندی آنرا نئانی^۲ گویند * این علت از بلغم

^۱ ریوند چینی (rewand-i chini), Panj., the root of rhubarb, *Rheum emodi*.

^۲ Vide p. xxvi, note 5.

و خوردن گوشتهای پلید و سرد خیزد، و نیز اکثر اوقات از فساد خورج سوداوی
بهمرسد * علامت آن بود که در هنگام خوردن طعمه از گلودی باز آوازی آید
و بانگ نتواند زد *

علاج * بپزند لگه آلوده حیض دختری که اول بار به حیض آمده
باشد و آن پلچه را هر شیرد لیمون تر کرده و یک قطره از آن در حلق
جانور بجای خنق بچکاند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج * چون از شدت مرض جانور گوشت خوردن نتواند بپزند خشت
کهنه و آن را سائیده و آب آمیخته دهن جانور را بدان بشوید ؛ بعده
بگلایب ممزوج نموده دهن جانور را بدان بشوید ؛ آنگاه مشک باریک آس
نموده بر آن ورم بپاشد - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * مومیائی و جوز و قرنفل و رسته و مشک و قلیا یعنی^۱
شخار مساری بهم باریک آس کرده و آب گولی برابر نخود سازد * یک
گولی در ورق گوشت پیش از طعمه دهد، و زمانی توقف بکند ؛ بعده سیر
کند * اما این وزن باز است، و ریزه جانور را نصف * ورم گلو بامر الله تعالی
دفع شود *

علاج * در آنچهائی که نذاتی باشد آنجا را بچوب درخت کنار،
پوسته دور کرده، بخارزد * آنچه چرک بود پاک کند، و شراب خالص
بانگشت در گلودی جانور بمالد * بعده این دوا کند - ادرک بوزن یکدرم -
فلفل گردد دو دانه - هر دو را بهم سائیده در شراب حل نموده جاتی که زخم
بود بمالد و سه روز همیشه دوا کند * و هرگاه که این عمل کند اول آن ورم را
بچوب مذکور خارد بعد ازان علاج نماید - انشاء الله تعالی صحت یابد *

^۱ یعنی شخار، *galyā*, Syr., *shahār*, P., Alkaline ashes.

علاج دیگر * بیارد چمذ ورق تنبیل و آب آن را بر آورده دودانه فلفل گرد در آن حل کرده و درم را بچوب درخت کنار خاریده داروی مذکور را بر آن مرفع بمالد ؛ و زمانی توقف کند تا دارو کار کند * بعد ازان بگوشت بز مهر کرده تا سه روز همین دوا کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * بیارد خرفه^۱ مع شاخ، چهار توله - فلفل گرد چهار توله - بهم باریک نموده و خنق را بچوب درخت کنار خاریده ادویه را بدان جا بمالد و زمانی فرصت کند * چون طعمه طلبد بقدر معتاد بخوراند ؛ و لیکن یک روز درمیان نانه کرده معالجه کند *

علاج دیگر * بیارد سرگین خر بچه که نوزائیده بود و در سایه خشک کرده نگهدارد، و جانوری که درم گلو داشته باشد، چهار سرخ از سرگین مذکور و یک دانه فلفل گرد، هر دو را بآب بالای سنگ سوده در دهن لوبالک - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * بیارد شحم حنظل یک ماشه - چرچره یکماشه - با سرکه انگور پی سائیده جایی که نفائی باشد آنجا را بخارزد و دارو را متواتر بمالد - انشاء الله به شود *

علاج دیگر * نوشادر یکسرخ - فلفل گرد یکدانه - و هصن^۲ زرد آلو ده سرخ - همه را با آب ترب ده سرخ بساید و دهن جانور را فراخ نموده و نفائی را خاریده بر آن دارو را بمالد - در سه روز به شود *

علاج * بیار آب و سرگین اسپ بهم سائیده و دهن جانور را باز کرده و دانه مذکور را خاریده دارو را بر آن ضامد کند ؛ سه روز پی هم این دارو را بعمل آرد *

^۱ خرفه (khurfa), P., portulaca oleracea, the common Indian Purslane.

علاج دیگر * گوشت ماکیان سیاه بروغن زیت آلوده سه روز بخوراند -
انشاء الله تعالى در مداومت صحت یابد *

علاج دیگر * نوشادر یک قیراط - مامیران چینی^۱ یک قیراط - باریک
سائیده بانگیبی معجون کند و در کلم جانور مالد و جانور را نیکو گرفته
بخبرداری بعمل آرد * یک آثار جو و یک آثار بیض شونیز^۲ در آب
جوشانیده بگذارد تا صاف شود و باز را گرفته چند قطره در حلق او بریزد
و باقی را در طغازه پر آب بیندازد و تا نیم روز گرسنه دارد - آنگاه بگوشت
ماکیان سیاه میرکند و بروغن زیت آلوده نماید *

علاج دیگر * اگر جانور بزرگ بود هفت دانه مریز و اگر میانه بود
قدر پنج دانه و اگر خورد بود سه دانه بآب تر کرده مقشر کند و بعده
نرم سائیده بکام و دهان جانور بمالد تا هر بلغمی که در شکم و گلی
جانور باشد قی کرده بر آرد و تا نماز ظهر گرسنه دارد و چون از قی
فارغ شود آنگاه او را گرفته کام و دهانش را شسته بگوشت ماکیان
سیاه بروغن زیت آلوده سیر کند - به شود *

علاج * اگر آواز جانور بند شده باشد آن را انجیر زرد و خطمی و زونا^۳
و عسل بهم جوشانیده بخوراند - به شود *

علاج دیگر * اگر مرض دشوار بود پوست تخم مرغ نرم سائیده
و با مریز ممزوج کرده گولی سازد و بآب کلم پوته دارو^۴ است باز را بخوراند
انشاء الله تعالى به شود * و اگر مرض از گرمی بود طعمه بروغن بنفشه
و گلاب و آب کاسنی و روغن گل بدهد - نفع بسیار رساند *

^۱ مامیران چینی, vide p. 199, note 1.

^۲ بیض شونیز (shūniz), A., small fennel or black cummin, *Nigella sativa*.

^۳ زونا (zāfā), A., hyssop, *Hyssopus officinalis*.

^۴ کلم پوته دارو است, error in text.

باب چهاردهم

در بیماری حوصله مشتمل بر هشت فصل

فصل اول در معالجه حوصله گرفته شدن جانوران • این مرض از بلغم و سردی خیزد •

علاج آن بود که از دربز^۱ که آن مریز خشک است از آن بروخی^۲ بنزش یعنی دانه دستور، و در ورق گوشت باز را بده تا بخورد؛ و آن روز چیزی مده که گولی بر آرد و قی کند؛ و در روز دوم بگوشت پشت ماز؛ گوسفند بشکر طبرزد آلوده سیر نما - به شود انشاء الله العزیز •

علاج دیگر • زنجبیل دو ماشه - اصل السوس دو ماشه - ابرسان، که آن بیخ سوس بود، خشک، سه ماشه - صمغ کندر^۳ دو ماشه - باریک آس نموده دانگی از آن در ورق گوشت بخوراند، و تا بکھاس بر آمدن روز گرسنه دارد؛ آنکه بگوشت و خون ماکیان سیاه سیر کند، و مهره گردن بروغن زیت و شکر طبرزد آلوده نیز دهد - انشاء الله تعالی بلغم بگدازد؛ و در پیغال بریزد • از معجزات فقیر است •

^۱ later written دوز ; word not traceable.

^۲ مخروطی ; copyist's error for بروخی

^۳ صمغ کندر (kundur), A., the gum of *Boswellia Carterii*, the frankincense or alibanum of European commerce.

فصل دوم در معالجه گوشت در حوصله جانور افسردن، یعنی

سرد شده در حوصله بماند و هضم نشود *

علاج آن بود که جانور را نزدیک آتش داري تا گرم گردد، و شراب نیکو گرم کرده قدر یکماشه در گلولی جانور کتان فرو چکانی تا آن گوشت سرد شده را بگدازد و هضم کند * و روز دوم گوشت کبوتر بخون او آلوده و قدری زنجبیل مائیده بمیان گوشت مذکور گذارده بخورانی و بدان سیر کنی * و اگر در آن وقت شراب نیابی آب گرم عوض آن بده که استادان روا داشته اند تا گوشت را هضم کند *

علاج دیگر * اگر گوشت در حوصله جانور بسیار سرد شده باشد، پس جانور را گرفته استوار به بند، و دلوزی کن و مترس، و حوصله جانور را از جانب راست چاک کن و گوشت را بیرون آورده بابریشم سبز رنگ باریک بدوز، و پاره سنگ سرمه خوارزمی و شمع بلادر¹ نرم سائیده بر جراحت بمال و این کاریست سلیم * بعد طعمه بروفی جوز آلوده و کم از معتاد کرده سیر کن - انشاء الله تعالی به شود *

فصل سوم در معالجه گوشت در حوصله جانور یخنی شدن *

و یخنی آنرا گویند که گوشت هضم نشده سخت نباشد و لی نرم شده بماند * علاج * اول آنکه پاره گوشت کوفته در سر تار ابریشم به بند، و همان پاره گوشت را بجانور بخوران و سر تار بدهت نگهدار و بعد زمانی آن تار ابریشم را بیرون کش تا آن گوشت که در حوصله جانور یخنی شده است باین گوشت پاره، که در سر ابریشم بسته است، چسبیده از حوصله جانور بر آید *

¹ صمغ بلادر probably a copyist's error for شمع بلادر.

و اگر باین حیلہ بر نیاید، پس مریز در آب حل کرده آب آنرا صاف نموده در کام و دهان باز بمال و نیز در حلق او بچکان تا قی کند * و چون روز دیگر سیر کفی گوشت از جانوری که روز اول از آن داده باشی و آن در حوصله جانور بخنی شده باشد آن را موقوف داشته در عوض آن گوشت متبدل دیگر بده که شاید گوشت جانور دیگر پسند کند و هضم نماید * و اعتدادان طعمه متبدل جهت همین مقرر فرموده اند * و نیز اگر مرض در نیافتن و سبیش را معلوم نکرده باشی، پس همان گوشت جانوری که در شکم باز بخنی شده روز دیگر هم بده تا اصل مرض نیکو تحقیق شود * پس بدانکه اگر جانور مریض است روز دوم بخنی کند، و در معالجه آن تعاقل کردن خطاست، و در علاج آن بکوش؛ و اگر هضم کرد نشانه قندرستی است *

علاج دیگر * قدری زنجبیل نرم بکوب و میان گوشت بخوردن بده؛ به شود بامر رب العالمین *

علاج دیگر * قرنفل نیم دنگ باریک نموده و بگوشت آلوده به خوردن بده تا صحت یابد *

علاج دیگر * گوشت پشت مازہ گوسفند بروغن جوز و روغن فندق ممزوج نموده و آلوده بخوران تا به شود؛ و گوشت موسل¹ و لحم فاخته و گنجشک² سیاه که در سوراخ دیوارها بچه کند و گوشت کندر³ که آن مرغی است که درختان را بمقتار سوراخ کرده دران بچه کند، و گوشت موسیچه⁴ و فراشترک خانگی یعنی پرستوک (و آن در خانها آشیانه سازد) جهت این امراض نافع و نیک است *

¹ موسل: Can this be an error for مرشک?

² گنجشک سیاه; probably the common sparrow.

³ کندر³ *kandara*, a woodpecker, vide note 5, p. 24.

⁴ موسیچه *mūsīcha*, possibly the Indian tree-pipit (*Pipantes agilis*). According to a footnote in *Qā'ānī* this is a swallow.

فصل چهارم در معالجهٔ ضعیف شدنِ حوصلهٔ جانور * و این علت از بسیاری گوشت سرد دادن و از باغم و رطوبت بهمرسد * علامت آن بود که گوشت گرم ناشده از حوصله پس بگرداند و قی کند *

علاج * کبوتری کشته و خون آن در پیاله گرفته و مغز کبوتر را بدان سرخ کرده بخوران، و بگوشت همان کبوتر بخون او آلوده نیم سیر کن؛ اگر هضم کرد بهتر، و اگر بر آورد زنجبیل و قرفل و جوزبوا سائیده در سه پاره گوشت گوسفند جانور را بده؛ به شود *

علاج * شیر گوسفند گرم کرده و گوشت میش در آن تر کرده بخوران - انشاء الله تعالی هضم کند و به شود *

علاج دیگر * سرخی¹ در شیر گوسفند یا در شیر عورت و یا شیر بز یک شب تر کرده صبح فشرده و گوشت کبوتر بچهٔ نرینه بدان آلوده سیر کن تا به شود * و سرخی رنگ محاور¹ را گویند که پنبه در آن تر کرده خشک سازند *

علاج دیگر * یک گل کریمه در یک ورق گوشت باز را بخوراند و بعد زمانی بگوشت زنده نیم سیر کند - انشاء الله تعالی هضم کند *

علاج دیگر * اگر جانور از ضعف حوصله گوشت هضم نکند آنرا گوشت نباید داد * کبوتری گرفته خون آن را گرم و تازه در حلق جانور باید چکانید؛ و اگر کبوتر بدست نباید خون هر پرندگی که موجود بود بکار برد * بعد زمانی سیر نماید؛ صحت یابد *

¹ سرخی or رنگ محاور¹; mahāwar or mahāwar (مهاور) H., is lac, the red animal-dye so called.

فصل پنجم در معالجه زهرک * و آن بسبب طعمه بی وقت
و بسیار دادن و بدیر هضم کردن بهمرسد * علامت قی کردن و سستی سرو
بال و بر خاک غلطیدن و بر نشیمن قرار نداشتن و دهان باز کردن *

علاج آن گرسنه داشتن و بیشتر پرانیدن است؛ و طعمه از برنج و زرده
نخم مرغ باین نوع باید داد که مرغ را پخته در آب جوش نموده
پوست دور کرده و قدری برنج باریک آس نموده بهم ممزوج کند و عوض
طعمه جانور را همان دهد؛ و اگر خود نخورد بخون سرخ کرده بخوراند *
و روز سیوم طعمه گوشت گنجشک دهد و دوا که ذیلاً گفته می شود در آن
پیچیده بدهد * زنجبیل و مصطکی و یا دارچینی و فلفل گرد از هر کدام
یک جزء - حرف ابیض^۱ و شکر طبرزد باهم باریک آس نموده برابر یکدانه
نفل نموده هر روز صبح یکی از آن در ورق گوشت میداده باشد *

جهت دفع رطوبات غلیظه مویز را از جمله مجربات فرموده اند *
قدر خوراک باز از سه دانه تا هفت دانه و سومارس^۲ و ادهم^۳ جوشنده
و مصطکی و قرنفل را نیز اختیار نموده اند؛ و بر برگ نعناع تازه و پودینه^۴
و سداب^۵ تازه سرکه پاشیده بر آن باز را بفشاند و بخسپاند و در پیش
نشیمن بگستراند *

از افسان و وحوش و طیور سه صنف اند که تخمه بآنها نشود
یعنی حکیم و راهب و مسافر، و از میان وحوش شیر و پلنگ

^۱ حرف ابیض (hurf-i abyaz), the White Mustard, *Brassic alba*.

^۲ سومارس; for *sāmār*? *Sāmār* (سومار) is iron or copper-flings.

^۳ ادهم; word not traceable.

^۴ نعناع (na'nā'), A., peppermint, *Mentha piperita*. پودینه (pūdina), H., the marsh mint, *Mentha arvensis*.

^۵ سداب (sudāb), F., garden rue, *Ruta graveolens*.

و آهو، و از میان طیور کبک و شتر مرغ و قطا که بفارمی سنگ
شکنک^۱ گویند *

فصل ششم در معالجه گوشت نافه افکندن جانور * و این مرض
پیدا میشود از سبب آنکه وقت سیر کردن اگر از پس پشت جانور کسی
بگذرد و جانور بترسد، گوشت از خطرۀ آن نافه کند * علامت آنکه جانور سر
بیفشاند و گوشت را که در حوصله مثل نافه گره شده است بر آوردن نتواند
و حرفه بسیار کند *

علاج * جانور را گرفته آب گرم در حلق او بریزد و نگوئسار دارد
تا گوشت براندازد؛ و اگر بر نیارد و نتواند پس جانور را قباچه کرده
به بندد و انبان پرباد کرده و جانور را بسته بر خیک پرباد چند بار بزند
فی الحال بر آرد؛ و اگر باز هم بر نیارد علاج آنکه چند دانه نبات از حلق او
فرو بگذراند؛ قدر چند نفوذ بکار برد؛ مجرب است *

علاج دیگر * آب مویز بکام و دهان باز مال و اگر گوشت نافه را
بر نیارد قدری آب در حلق او بریز؛ البته بر آرد *

علاج دیگر * نم ابریشم سبز باریک بتاب و پارۀ گوشت بر سر آن
به بندد و جانور را بده تا بخورد و یک زمان فرصت کن * بعد از آن
ریسمان را بیرون برکش تا جانور گوشت را بر آرد *

علاج دیگر * اگر گوشت بر نیارد و زحمت زیاد باشد پس جانور را
بگیر و نیکو به بندد و از جانب چپ حوصلۀ جانور را بشکاف و گوشت ر
بیرون آرد و زرد بابریشم سبز باریک طور نیکو بخیه^۲ خورد^۲ بزن و خون کپوتر،

^۱ سنگ خوار P. and قطا A., is the sand-grouse, *Pterocles arenaria*. The Ar.
pl. is قطا. Sang-shikanak not traceable.

^۲ بخیه a stitch.

لوزه و گرم، بر آن درختگی بریز، و بعد از سنگ سرمه خوارزمی و شمع بلادر^۱ سائیده بر جراحت بهاش؛ و اگر اینها پیدا نشود هرکین خر خشک کرده سائیده برو بهاش و هیچ اندیشه مکن که باز را ازین سلیم تر علاج دیگر نخواهد بود *

فصل هفتم در طعمه قی کردن و ناگواریدن و معالجه آن * این شکایت از بی وقت سیر کردن، و بسیار خوراندن گوشت گوسفند، و پی و چربی خوراندن، و بعد از خوراندن مسکه آب دادن و گوشت بالای گوشت خوراندن، یعنی هنوز خوب گرسنه نشده و ته شکم جانور خالی نشده سیر کند، برمیخیزد *

علاج * جانور را در خانه تاریک باید بست و تا بدیر گرسنه داشت * بعد از سه پاره گوشت گوسفند با زنجبیل پرورده و بیخ سوسن کوفته بده تا بخورد؛ و گوشت مازة ورق کن و در آب گرم آبدار کرده سیر کن؛ و روز دیگر جاشیر^۲ نرم بکوب و بسفیدی خایه مرغ^۳ ممزوج نموده چند لقمه بده تا بخورد و تا شب گرسنه دار، آنگاه بگوشت نرم سیر کن؛ و اگر جانور فربه باشد پس گرسنه داشتن نفع بسیار است *

علاج دیگر * زنجبیل نیمدانگ - قرنفل نیمدانگ - زعفران شاخ نیمدانگ - مریز نیمدانگ - سنبل الطیب نیمدانگ - عود خام دانگی - نیک یکجو - همه را نرم بسای و به بیز؛ و قدری شهد بر آتش نه تا بقوام آید و ادویه را بدان معجون کن؛ و قدر یک بادام جانور را گرفته و از حلق

^۱ بلادر *Vide note 1, p. 227.*

^۲ جاشیر (*jāwshir*), P., *Ferula galbaniflua*, Galbanum.

^۳ خایه مرغ the author uses this expression more than once apparently for "hen's eggs."

^۴ سنبل الطیب, *spikenard*, *Nardostachys jatamansi*.

او فرو بگذران، و تا نیم روز گرسنه دار * بعد از آن بگوشت زنده نرم سیر کن
 و طعمه زیاد نده؛ البته قدری از معتاد کم باشد، موافق اشتهای جانور *
 و در شش روز سه روز بده یعنی بقوت یک روز در میان نافع میکرده باش *
 علاج دیگر * سداب خشک نرم سوده وزن دو دانگ همراه طعمه
 با چند ورق گوشت بخوران * بعده کلوخ سوخته آتش را در آب افکن
 و بکرمان نگهدار و گوشت گوسفند بدان آبدار کرده سیر کن * در چند
 مرتبه دادن صحت یابد - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * اگر جانور طعمه را قی کند، بیار مومیائی انسانی و نرم
 سائیده همراه شاش صبیان گولی برابر دانه فلفل ساخته جانور را در یک
 ورق گوشت خوران، و بعد زمانی سیر نما * در ایام زمستان بهتر ازین
 دوائی نیست *

علاج دیگر * قاقله مغار، عرف الجی خورد، نرم سائیده همراه
 گوشت بخوراند - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * اگر جانور در ایام گرما طعمه را قی کند آنرا قدری کافور
 بهیم سینی¹ در آب حل کرده و گوشت بدان آلوده بخوراند؛ هضم شود *
 علاج دیگر * اگر جانور از سبب امتلا طعمه نخورد او را مومیائی
 و یکمیز² کودک نافع است *

علاج دیگر * اگر جانور در ایام زمستان طعمه نخورد او را خردل قدر
 یکسرخ و قرنفل یکعدد باهم باریک آس کرده در یک ورق گوشت
 بخوراند؛ و اگر خود نخورد گولی بآب کرده از حلق جانور فرو بگذرانند

¹ the Bhimsaini or Barus Camphor. See Watt, C 259. کافور بهیم سینی

² یکمیز vide note 1, p. 80. Evidently a slip for کمیز.

وزمانی گرسنه دارد * بعده گوشت کبوتر بخون تازه او آلوده سیر کن -
انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * اگر جانور قی کند و گوشت هضم نکند، بیارد خفّاش کلان
عرف شبیرک و وقت سیر کردن از گوشت آن بخون او آلوده خوراند -
انشاء الله تعالى هضم کند * اگر بطبع جانور موافقت کند پس چند مرتبه
همین را استعمال کند * چون بهاضه آید آنگاه بگوشتهای دیگر سیر نماید ؛
معجب است *

علاج دیگر * قرنفل نرم سائیده در پنبه پیچیده و در آب، همان قدر که
پنبه او را جذب کند، قر کرده چند قطره از آن در حلق جانور چکاند ؛ به شود *
علاج دیگر * نان خمیر پخته، خوب بریان کند، چنانچه سرخ گردد ؛
هر چند بریان و بسیار خشک شود نیکوتر اثر کند * بعد از آن گرما گرم در آب
اندازد تا سرد شود * پس آنرا از آب برآورده و بدان آب طعمه را قر کرده
بخوراند *

علاج دیگر * اگر جانور قی کند و طعمه هضم نکند، بیارد هلیله زرد
قدر دو سرخ، و کنگد سیاه بکتوله ؛ بریان کرده در آب گرم اندازد
و آن آب را از پارچه صاف نموده طعمه را بدان تر کرده بخوراند، اما سه
مرتبه ؛ و گوشت از معناده کم کرده بخوراند ؛ و چون قوت هاضمه نیکو آید
بگوشتهای دیگر سیر کند *

علاج دیگر * چون داند که جانور به هیچ معالجه گوشت نگاه نمیدارد
آنها به نبات تنها، نمک قدر یکدانۀ ماش در آن یار کرده، بدان صاف
کند، و بهتر ازین حیله دیگر نیست ؛ و نبات موجب برداشت مزاج
جانور باید داد *

علاج دیگر * اگر جانور از معتاد طعمه زیاده خورده باشد، اگر قدر یک گنجشک هم زیاده خورده، پس قدر یک سرخ نمک بجانور باید خورانیید : هر هر گنجشک یک سرخ نمک مقرر فرموده اند * هر قدر گوشت زیاده خورده باشد بقدر آن نمک بیفزاید - انشاء الله تعالی مجرب است *

علاج دیگر * اگر شاهین و یا جانور دیگر طعمه هضم نکرده باشد، آنرا قدر یک ماشه برچ باریک آس نموده در قدری آب حل کرده در حلق او چکاند ؛ اگر باین دارو قی کند و گوشت را از حوصله بر آرد بهتر، و الا قدر دو ماشه روغن بیدانجیر که در هندی آنرا ارنده و هرنولی¹ نیز گویند در حلق او فروریزد ؛ و اگر روغن مذکور پیدا نشود روغن گلو باندکی نمک یار نموده در گلو جانور ریزد ؛ البته قی کند؛ مجرب است *

علاج دیگر * اگر هاضمه جانور کم شده باشد آنرا قبل از میر کردن قدر یک سرخ نمک قلیا و دو دانه قرنفل کوفته بآب گولی کرده صبح در ورق گوشت بز باید خورانیید و زمانی گرسنه باید داشت ؛ و بعده بگوشت ماکیان سیر باید نمود ؛ اشتها و هاضمه بسیار کند ؛ و بالای طعمه خورانییدن زود گوارا است، و آزموده فقیر است *

نسخه ساختن نمک قلیا * اول اشخار قدر بیست آثار شاهجهانی در آب دو برابر آن تمام شب تر کرده صبح آنرا بجرعلقه صاف نماید ؛ و آن آب صاف را در دیگ گلی آنقدر بجوشاند که آب همه فانی گردد ؛ و نمکی که در ته دیگ ماند در آب تازه حل کند و بجرعلقه صاف نماید و بار دیگر بجوشاند تا خشک شود ؛ و بهمین دستور سه مرتبه جوش کند تا نیکو صاف و سفید رنگ شود ؛ پس نگهدارد و هنگام احتیاج بکار برد *

¹ *bedānjir*, P.; *arand* and *harnauli*, H.; castor-oil plant, *Palma Christi*, *Ricinus communis*.

و این نمل را کم تر از سه مرتبه نباید کرد؛ و موجب قول حکما هفت مرتبه تکرار کردن بهتر است *

علاج دیگر که هافمه از حد زیاده آرد * مصطکی رومی یکماشه - زنجبیل پرورده سه ماشه - مومیائی و مشک از هر کدام دانگی - بیرونی چهار عدد - نبات سه درم - قرنفل یکماشه - همه را باریک بهم آس نموده باندکی عسل ممزوج کرده معجون کن و پیش از طعمه صبح قدر یک ماشه گولی کرده در ورق گوشت باز را بده؛ و اگر خود نخورد گرفته از حلق او بگذران * بعد در پیدخال سیر نما و این آزموده فقیر است *

فصل هشتم در معالجه سیلان آب از دهن که در هندی آنرا کلی نامند. یعنی مضمضه کردن * و آن از برودت معده و بلغمی که تازه و خام از امتلا و زیادتی طعمه بهمرسد * علامت آن بود که جانور بی سبب آب نمی کند مثل مضمضه کردن؛ و آن آب بدو رنگ بود، سفید و زرد * سفید از برودت و بلغم بود، و زرد از حرارت و صفرا *

علاج * مالکنگنی پنجسرخ - شنجرف یکسرخ - مومیائی نیم سرخ - قنبیل یکسرخ - نوشادر یکسرخ - نمک دوسرخ - نبات چهار سرخ - همه را بآب لیمون گولی بسته شب پیش از دادن دوا، طعمه داری کند بی استخوان، و صبح بطور صافی گولی را از حلق جانور فرو بگذرانند و بعد سه پیدخال آب شیر گرم دهد و چون صاف شود تهور از گوشت کبوتر و یا ناخته دهد بخون آلوده؛ مجرب است *

علاج دیگر * زنجبیل چهار سرخ - نبات چهار سرخ - نوشادر یکسرخ - مبرنیم سرخ - سرگین سگ که خشک و سفید شده باشد دو سرخ - دارنفل نیم سرخ - همه را نرم سائیده بمغز گندچشک گولی بسته در حلق جانور

بدستور صافی فرو برد * اگر قی کرده بلغم و آب بر آرد بهتر؛ و اگر هضم کند
آب شیر گرم پیش او بنهد * چون صاف شود پس بگوشت زانغ و یا سارو
نیم سیر کند - انشاء الله تعالی مرض دور شود *

علاج دیگر * صبر دو سرخ - شملیت دو سرخ - اجوائن دو سرخ -
اندرجو شیرین^۱ دو سرخ - همه را باریک سائیده بآب گولی بسته بدهد بطور
صافی، و بدستور صدر بعمل آرد *

علاج دیگر * دانه الاجی خورد دو سرخ - مغز هلیله زرد یک سرخ -
صبر یک سرخ - همه اجزاء را بمغز گنجشک گولی بسته در حلق جانور
فرو بگذارند؛ اگر بیکبار دادن صحت یابد بهتر، و الا تا سه روز تکرار باید
کرد - به شود بامر الله تعالی * و در سه مرتبه دادن مابین هر مرتبه سه روز
فاصله کن که نه روز شود * اگر سیلان از صفرا و حرارت بود و اگر قبل
از سیر کردن در گرسنگی آب قی کند، رنگ آب زرد بود مانند کرک^۲ *

علاج دیگر * زرشک بی دانه پانزده دانه - شیر خشت دو درم - هر دو
را بهم بکوب و ممزوج کن؛ بعده بیار عذاب پنجدهانه و در قدری آب بجوشان
تا قوتش در آب آید؛ از پارچه صاف نموده دواهای مذکور را در آن آب
قدر ینکوله حل نما و صاف نموده جانور را گرفته در نائزه ده * چون از قی
و پیخال کردن فارغ گردد آب سرد در شیر بز سیاه ممزوج نموده در پیاله
پیش جانور آر * اگر برغبست خود بخورد بهتر، و الا در نائزه ده * بعد
از صاف شدن قدر دو گنجشک گوشت دل بز ورق و آبداره نموده در شیر
و آب سرد تر کرده بخوران و شام مقدار چهار گنجشک از گوشت مایکان

^۱ اندرجو شیرین (indarjav-i shirin), *Wrightia tinctoria*.

^۲ کرک (kurkum), Ar., turmeric, *Curcuma longa*.

میاه بخوراند ؛ و چند روز کافور و طباشیر و شکر طبرزد و گشنیز خشک ،
از هر کدام یک جز ، با گلاب گولی بسته قدر دو نخود باز را بده ؛ و قدر مغز
پسته نیز روا داشته اند ؛ و این حیلۀ این فقیر است *

علاج دیگر * گل ارمئی در گلاب تر کرده و صبح صاف نموده
و گوشت بدان آب تر نموده بخوراند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * اگر جانور از دهن آب قی کند آنرا زنجبیل دو سرخ •
ترنفل یکعدد - کافور یک سرخ - دانه الچی خورد دو سرخ - در پنبه
پیچیده فتیله دستور نرم دوخته شب طعمه کم کرده بدهد * بعد هضم ،
آن فتیله مذکور را بدهد ؛ اگر بیکبار به نشود از تکرار صحت یابد *

باب پانزدهم

در معالجهٔ امراض معدةٔ مشتمل بر هفتده فصل

فصل اول در معالجهٔ درد معدةٔ * و ایرانیان ته شکم جانور را بيقر¹ خوانند * این مرض از برودت و حرارت خيزد * علامت: اگر درد از سردی بود جانور پيخال تنگ و آبناک و بلغم آمیز کند *

علاج * از دویز² یعنی مویز گولی قدریک دانهٔ سنجد³ مبع در ورق گوشت جانور را بخوراند و پیش از قی کردن سیر نباید کرد *

علاج دیگر * شیرخشت و ترنجبین از هر کدام نیم منقال - نمک هندی دانگی - در روغن جوز چرب کرده و گولی ساخته جانور را دهد ، تا لعاب از معدةٔ او بر آید و پاک شود ؛ و اگر از سبب سردی ، گوشت گرم ناشده از معدة بگرداند ، آنرا زنجبیل پرورده همراه طعمه دهد تا هضم کند *
علاج دیگر * جوزبوا دو سرخ و قرنفل دو عدد باریک آس نموده و در سه پارهٔ گوشت گنجشک یا موش بچه یا موش خانگی یا کبوتر بچه

¹ بيقر vide note 4, p. 181.

² دویز vide note 1, p. 226.

³ سنجد (sinjid), P., the common jujube, *Zispyhus vulgaris*.

فربه، هر کدام ازینها بهمیرسد، سیر نماید * و اگر گوشت را از سبب مرض
هضم نکند آنرا گوشت گوسفند با خون حیض عورت آلوده سیر کند؛ گوارا
شود * و اگر درد از گرمی بود، گوشت گرم شده و نیز متعفن و گندیده شده
بر آرد و قی کند اما دیر تر *

علاج دیگر * کافور دو سرخ بآب گشنیز و آب خیارین¹ ممزوج نموده
گوشت بزغاله در آن تر کرده بدان جانور را سیر کند؛ و اگر آب خیارین
بسبب نبودن موسم میسر نباشد، آب تخم آنها نافع است *

علاج دیگر * شیر میش تازه که گرما گرم بود گوشت در آن تر کرده
بخوراند - انشاء الله تعالی سود دارد *

علاج دیگر * گوشت ماکیان سیاه در شیر خر سیاه تر کرده جانور را
بخوراند؛ نفع بخشد *

علاج دیگر * کلوخ آفتاب سوخته در آتش گرم کن، و چون خوب گرم
شد در آب انداز، و چون سرد شود کلوخ را بر آورده آب را بنه قاصف
شود * بعده از پارچه صاف نموده و گوشت بزغاله در آن تر کرده بخوراند؛
نافع است *

علاج دیگر * حلیج بنبه مہاور، یعنی سرخ رنگ که لک و سرخی نامند،
شب در شیر تر کرده نگهدارد و صبح گوشت تذرو یا بلدرچین عرف تیہو²
در آن تر کرده بدهد؛ و اگر این گوشتها بهم نرسد ضرورتاً گوشت درآج سیاه
و یا ماکیان سیاه باید داد *

¹ *khīyārāyn* (dual), the two kinds of cucumbers, i.e., the cucumber and the musk-melon.

² *tīhū* or *tayhū* is, in Persia, the See-see partridge (*Ammodramus bonhami*) and not the quail.

فصل دوم در معالجهٔ پروخ¹ بر نیارودن * و این پرمهره بر نیارودن بود * سببش از بی خبری و تغافل بازدار است که جانور پرمهره بر نیارودن باشد و نادانسته او را سیر کند * و نیز از بی تیماری بازدار که جانور را وقت آخر شب آگاه² ندارد، و جانور غافل شده پرمهره را در شکم نگهدارد * چون وقت پرمهره انداختن میگذرد جانور در فکر خورش نومی باشد و آن پرمهره را بطمع گوشت دانسته بر نیارد * و قاعدهٔ استادان است که آن شب که پر دهند از معتاد قدر دو گنجشک گوشت کم کرده بخورانند، تا آخر شب قبل از دمیدن صبح باز گرسنه گردد، و آن وقت طعمهٔ دیگر نیست، در آن تاریکی البته پرمهره اندازد؛ و اکثر جهت قوی پر بر نیارودن همین است *

علاج آن بود که جانور را برای خوردن چیزی مده و گرسنه دار تا که پرمهره بر آرد؛ و اگر بر نیارد موی ریزه که در زبردم خرمی شود بر آورد؛ در گوشت پاره جانور را بخوراند تا پرمهره بر آرد، و بعد سیر کند بگوشت پاکیزه، ولیکن با زنجبیل پرورده؛ و اگر بدینی معالجه بر نیارد پس:—

علاج دیگر دریز یعنی مویز را گولی برابر دانهٔ سنجد کرده در حلق جانور فرو برد تا همراه آن پرمهره کهنه را هم بر آرد *

علاج دیگر * بزرگزان که در هندی السی³ نامند باریک نموده با گوشت پاره بده تا بخورد، و بعد از آنکه پرمهره بر آرد سیر باید کرد *

علاج دیگر * فلفل گرد چند دانه باریک نموده در کام جانور بمال، و اگر باین بر نیارد برابر دوانخود گولی از فلفل کوفته بآب تازه بسته از حلق جانور فرو بگذاران - انشاء الله تعالی پرمهره بدان بر آرد *

¹ پروخ; word not traceable.

² A good falconer, especially when his hawk has been fed late, will take it on the flat and 'carry' it an hour or so before daylight.

³ بزوکلیان (basr-i kattān), Ar., السی (alsi), H., linseed, *Linum usitatissimum*.

علاج دیگر • صابون لاهوری دانگی - بآب حل کرده در حلق جانور فرو چکاند؛ فوراً پرمهره بر آرد •

علاج دیگر • دانه‌های سیر کوفته و حب نموده در حلق جانور فرو برد - انشاء الله تعالی فی الحال پرمهره قی کرده بر آرد •

علاج دیگر • اگر جانور پرمهره خام و نرم و تر بر آورد آن از سردی و بلفم است که از بد گواری طعمه در معده جانور بهمرسد • آنرا مالکفنی نیدرد - قنبیل یکسرخ - شنجرف یکسرخ - نوشادر یکسرخ - نمک هندی یکسرخ - مومیائی نیم سرخ - گهونگچی سفید نیم دانه - دانه الهی دوسرخ - قرنفل یکعدد - نبات چهار سرخ - همه را باریک آس نموده بآب لیمون گولی ساخته نگهدارد، و زودی در پی معالجه شود • شب طعمه از هر روز کم کرده دهد بی امتحوان، و صبح گولی بطور صافی بعمل آرد • بعد سه پیتخال آب شیرگرم پیش باز نهد، و بعد صاف شدن اندکی گوشت بآب تر کرده بدهد، و عصر بگوشت کبوتر سیر کند؛ و اگر دارو هضم نکند و قی کند، بعد استغراغ آب داده میر کند - انشاء الله تعالی پرمهره بمراد بر آرد •

علاج دیگر • برچ باریک آس نموده و قدر یک کنار جنگلی گولی ساخته و قدر یکجو چوب عاقرقرها دران خلانیده از حلق باز فرو برد - انشاء الله تعالی پرمهره قی کرده بر آرد و این آزموده فقیر است •

علاج دیگر • جوز القی که در هندی مین پهل¹ گویند کوفته باریک نموده و وزن چهار سرخ با سه دانه مویز سیاه ممزوج نموده و گولی کرده از

¹ جوز القی (Jaws 'l-Qay), Ar., مین پهل (mayn-phal), H., the emetic nut, *Bandis dumetorum*.

حلق فرو بگذراند * اگر فی الفور بر آورد بهتر و الا آب گرم باید داد ؛ و اگر خود نخورد اندکی بنائزه بدهد ؛ مجرب است و از تجویز فقیر *

علاج دیگر * خردل باریک آس نموده بآب حب برابر کنار جنگلی کرده در حلق باز فرو برد - انشاء الله تعالى زود فارغ شود *

علاج دیگر * روغن سرشف تلخ¹ چند قطره در حلق جانور چکاند * اگر پرمهره بر آرد بهتر، والا آب شیر گرم بده بهر حیلۀ که خورد - انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * دانه از نمک بتراش برابر کنار جنگلی ؛ درست نموده با دو دانه فلفل گرد از حلق جانور فرو بگذران ؛ و این معالجه پرمهره را که از اندازه کلان تراست و یا بهر نوع که باشد نرم کرده و گسسته بر آرد ؛ و اگر چند پر از هم وا شده در شکم جانور باز مانده باشد همراه پیخال بر آید، و آزموده فقیر است *

علاج دیگر * بيارد روغن بید انجیرو با قدری آب گرم یک جا کرده در حلق جانور چکاند - آزموده این فقیر است *

آخر الدوا * اگر جانور بهیچ نوع پرمهره بر نیارد آن را بیم هلاک بود ؛ پس باید که توکل بر خدای عز و جلّ نموده شکم جانور را جانب چپ چاک کنی و بشکافی و پرمهره را بر آری ؛ بعد بابریشم بدوز و خون کموتر گرم و تازه بر آن جراحات بمال و سنگ سرمه خوارزمی و شمع بلادر² سوده بر جراحات پاش تا دو روز؛ آنگاه بروغن بادام چوب کن تا به شود *

¹ سرشف تلخ (sarshef), P., the black mustard, *Brassica nigra*.

² شمع بلادر vide note 1, p. 227; and note 1, p. 232.

علاج دیگر • اگر از علاج مذکور اندیشه کنی نائزه از مس و یا برنج و یا استخوان¹ درست کن و اندرونش را پاک کن و این را در حلق جانور بروغنی هفت شغفالو چرب کرده بده و کجکی² در آن ماسوره اندر کن و پرمهره را بگشت نزدیک تهیگاه باز آورده و سر ماسوره را بر آن مهره نهاده و کجک در آن خلائیده بکش • اما تأکید - اول نائزه را چرب کردن و کجک را غیر نائزه ننخلانیدن و جانور را استوار بسته داشتن و احتیاط معدی جانور کردن ، این احتیاطها باعث صحت باز است ، و اگر خطائی سرزند ، از آن ، جانور هلاک شود • بعده بگوشت ماکیان سیاه با روغن بادام آورده سیر کن و زنهار که درین ایام پرو استخوان ندهی که باعث مرگ است •

علاج دیگر • انکوزه قدر دو نخود از حلق جانور فرو بگذرانند و یا در ورق گوشت بدهد - انشاء الله تعالی پرمهره را بر اندازد ، مجرب است •

علاج دیگر • اگر مبع جانور پرمهره را نیاندازد آنرا گردن مهره ماکیان سیاه باندکی گوشت و چند دانه فلفل در ورق بخوراند و تا ظاهر گرسنه دارد - انشاء الله تعالی زود پرمهره را بیاندازد و این حیلۀ فقیر است •

فصل سیوم در استرخا و سستی بدن جانور • این مرض از گوشت سرد خیزد و از چرزه مرغان که نارسیده و خورد باشد و از بچه هر مرغ که هائسته خوراندن نبود • علامت آن بود که جانور پر گوشت بود • فربه ، و لیکن بوی دهانش ترش بود و گوشت زود بکاربرد و پیغال تنگ و آبدار کند و پرها فرو افکنده دارد و خیره چشم و بخاستن ضعیف و سست باشد و بال نتواند زند و در پریدن بیگ بهار پرد •

¹ The tarsus of a crane or a heron is usually used.

² کجکی (kajak), a crook or hook.

علاج آن بود که روغن هسته زرد آلودی تلخ و روغن یاسمین و روغن کنجد سفید با قدری سداب نیکو بجوشانی و صاف کنی و چند قطره روغن نغظ سفید درو چکانی و آنها را در گلولی کبوتر ریزی و ریسمانی در گلولی کبوتر بسته چند بار نوک کارد در اعضای کبوتر زنی و تمام شب بیداری و صبح از گوشت آن سیر کنی و چند روز بگوشت گوسفند بروغنهائی مذکور آلوده سیر کنی - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * عود خام و مشک و قرنفل و شکر طبرزد و تودرمی سرخ و علك رومی و زنجبیل و فرفر¹ همه را باریک سائیده بآب بجوشان و بنه قا بفسرد و چون جانور را سیر کنی قدر فندوق ازان دوا همراه گوشت پاره بده و سیر کن ؛ به شود *

علاج دیگر * دو دانگ زنجبیل بکوب و بدو پاره گوشت اندر کن * اگر جانور توانا و قدآور تر باشد بدو توان داد، و خوردن را کمتر از آن؛ و نگهدار تا پیدخال کند * آنگاه انگور² یکدم سنگ³ اندر آب بجوشان و جانور را بگیر و به گلویش چکان و باقی را در آب دیگر ممزوج کرده در طغاره پیش جانور بنه و تا نیم روز گرسنه دار * بعده بگوشت گوسفند نیم سیر کن و آنروز چیزی دیگر مده - و این معالجه سرد باد هندیست *

علاج دیگر * بیارد بول کودک شیر خواره که بیگ سال سن او نرسیده ؛ کمیز⁴ اولین و آخرین بکار نیاید میانه را باید گرمی ؛ و از آن قطره چند در گلولی جانور چکان * بعده سه پاره گوشت گوسفند بده * چون هضم کند

¹ فرفر or فرمز, perhaps a copyist's error for قرفة, cinnamon.

² انگور for انگور? (*Angūsa*, F., *Ferula assafetida*.)

³ سنگ, "weight."

⁴ کمیز *kumiz*, urine; dung: vide note 1, p. 86; and note 2, p. 228.

انگه کبوتری کشته بگوشت و خون او سیر کن؛ و این معالجهٔ استاد میر میران شاه هرپری است *

علاج دیگر * در درم سنگ زنجبیل چینی در اندکی آب بجوشان و چند پارهٔ گوشت گوسفند در آن تر کرده بده؛ به شود؛ و این معالجهٔ دهقان تلخیص است *

علاج دیگر * مغز جوز قدری و سه دانه مغز پنجه دانه همه را نرم بکوب و بویغن بلام در گلولی کبوتر کهنه ریز و گلوش بر پسمان بسته بیاویز و روز دیگر جانور را از گوشت آن کبوتر هیر کن - انشاء الله تعالی به شود *

فصل چهارم در معالجهٔ شوخ * و این بیماری را در ابتدا شوخ خوانند و چون مزمن گردد کج خوانند و آن علاج جدا دارد؛ و چون ازان بگذرد هیضه نامند * این مرض از گرمی خیزد و کثرت استعمال گوشت گوسفند و کبوتر، و از خون تنهای بی آب دادن و از گوشت مایگان سیاه ناپاک و استخوان ندادن و آب پیش نه نهادن * علامت آن بود که پیدخال دراز نکند ولی باریک و گسسته بود و برده کشد ¹ *

علاج * گردن خشنشار ² ماده یا مایگان سیاه با شکر طبرزد بده؛ و یک منقال سگ ³ یکجا بکوب و جگر برده در آن ادویه بیامیز؛ و زهرهٔ برهٔ بیار و تهی کن و پاک بشوی، و اگر زهره نباشد حوصلهٔ مرغ، و این داروهای آمیخته را در آن زهره و یا حوصله اندر کن و سرش به بند و در گلولی باز فرو بر؛ چون به حوصله فرو برد آن زمان رپسمان را بکش تا از هم بکشاید و رشته را بیرون آر؛

¹ برده کشد؛ error in text.

² خشنشار، same as خشنشار، *khoshansār*, "a coot"; vide note 1, p. 181.

³ سگ، *suk*؛ is this an error for سکر، *Ar.*, refined sugar? Vide note 3, page 251.

پس جانور را بر کسب بگیر و زمانی با احتیاط نگهدار تا دارو در تن جانور اثر کند. آنگاه بریدواز به بند و طغاره^۱ پر آب پیش جانور بنه تا به شود *

علاج دیگر * سگ و شکر طبرزد و دود آستانه^۲ خانه^۳ و نمک هندی از هر کدام نیمدانگ، همه را بهم بکوب و جگر بره را بدان اجزاء یکجا نیز بکوب و در زهره کن و سرش را بر پسمان باریک به بند و در گلولی باز فرو بر * چون از حوصله فرو برد آن زمان ریسمان را برکش تا را شود؛ و زمانی جانور را گرفته دار تا دارو در تن او اثر کند * بعد ازان طغاره^۱ آب پیش جانور بنه تا به شود و گوشت ماکیان و استخوان سردم غازه^۲ گوسفند ده تا به شود *

علاج دیگر * شش بره^۱ گوسفند بماء العسل^۲ سوده به جانور بنه تا بخورد، و اگر میل نکند در گلویش ریز تا به شود *

علاج دیگر * گوشت را با روغن گاو سه روز بنه؛ به شود *

علاج دیگر * گوشت ماکیان سیاه بروغن بنفشه یا بادام بنه؛ به شود - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * بیار خون میش دنبه تا سرد شود و پیش جانور بنه تا بخورد * و اگر نخورد در گلویش فرو بگذاران؛ و دو روز پیایی بنه * و روز سیوم کبوتر بچه^۱ فربه بکش و بآب گرم یکشب بنه و روز دیگر بنه تا جانور بخورد با همه آلات شش، آنچه خواهد؛ پس هرچه در شکم جانور علت بود بیرون افکند *

^۱ دود آستانه خانه، vide note 1, p. 260.

^۲ دمکزی for دم غازه، the root of the tail, the pope's-nose.

^۳ ماء العسل، an infusion of honey.

علاج دیگر * شیر خرسياه بروغن کفجد سفید باهم بیامیز و بجوشان
و بنه تا سرد شود * بعده گوشت خوک بچه و یا خار پشت دران روغن
چرب کرده جانور را بدان سیر کن و سه روز معالجه کن *

صافی که شوخ را زائل کند * ترنجبین نیم منقال - شیر خشت یک
منقال - نمک هندی نیمدانگ - همه را نرم سائیده بروغن بادام چرب کن
و یک چهار ماشه پاؤ کم قطره آب در افکن^۱ و بگلولی جانور فرو بگذاران
تا موده او پاک شود ؛ و جهت صاف کردن جانور بهتر ازین هوا نیست
و بهر موسم موافقت دارد * و اگر حسب مدها کار کنه بهتر و الا ضرر
نرساند * مگر زمستان عوض روغن بادام، روغن جوز داخل نماید * بعد فراغ
کار گوشت ماکیان سیاه بروغن خایه مرغ فرو پده آن آلوده سیر کند تا به
شود ؛ و این از استاد صاحب بازنامه ایران است *

فصل پنجم در معالجه کچ * و آن مرفی است مثل شوخ * علامت
آن بود که چون جانور پبخال کند دم بالا بردارد و پنجه استوار کند و دم
بجنباند و بسختی پبخال کند، و در آن، خوردک خوردک، رنگ کچ بود *

علاج آنکه از یک موش خورد پوست کشیده آن پوست را بگردان
روارون کرده بشو و از روغن کفجد و یا روغن بنفشه پر کن و سر آن را بر پسمان
بنده از حلق جانور فرو بگذاران ؛ تا روز دیگر آن خلطه را با موی بر آرد *

علاج دیگر * ریوند چینی و تربد سفید^۲ از هر کدام نیم دانگ و شکر
طبرزذ دانگی ؛ هر سه را نرم بها و بروغن گاو بیامیز و ده قسمت کن

^۱ چهار ماشه پاؤ کم قطره آب در افکن ; error in text.

^۲ تربد سفید ; the white variety of Turbud, Turpeth root or Indian jalap, *Ispome turpethum*.

و بریم بنه تا مرد شود ؛ پس ازان در حلق جانور فرو بر ؛ به شود
انشاء الله تعالى *

علاج دیگر * جگر بزغاله بنوک چوبی نوکدار چند مرتبه برن چنانکه
کباب را زنند ، و نرم کرده در شاش کودک که کم از یک هاله بود آن
جگر را بنه و یک شبا روز دران تر کرده دار * بعد ازان قدر یک گنجشک
جانور را بده تا بخورد ؛ و اگر خود میل نکند در گلویش فرو بر ، و تا ظهر
هیچ مده * بعده بگوشت ماکیان سیاه ، روغن بنفشه و شکر طبرزد آلوده
چند روز سیر کن ، و در خانه تاریک به بند ؛ به شود *

علاج دیگر * بیار نمک هندی و هم وزن شکر طبرزد ؛ از هر کدام
سه پاره ربز مسای کن و هر شش پاره را بروغن بنفشه و یا روغن بادام
چرب کرده از حلق جانور فرو بگذران و آب پیشش بنه تا بخورد * هر چه
علت در شکم جانور بود در پیخال بیرون آید * بعده آب شلغم بگیر و بنه
تا صاف شود ، و قدر یک طعمه معتاد دران تر کرده سیر کن - انشاء الله
به شود *

فصل ششم در معالجه هیضه * و آن از شوخ بهم رسد وقتی که
از کج بگذرد * علامت آن بود که باز دم بوقت پیخال بردارد و یک
دو بار آواز پف پف چون گوز از تهیگاه جانور بگوش رسد و پیخال
زمن نتواند و اگر زنده خورد و بزردی مایل ، و کف برو باشد ، و خط نکشد ،
مثل قرص یکجا کند *

علاج * مبر سقوطری زرد و زعفران شاخ و نمک هندی و نیل رسه
و شکر طبرزد از هر کدام نیم دانگ ؛ این مقدار جانور میانه را شاید و کلان را
از هر کدام دانگی ؛ باریک آس نموده و جگر پاره بز ماده بیار و ممزوج

بداروهای مذکوره نموده بکوب، و زهره بره واریش کن و پاک بشوی، و این داروها را در جگر بره آمیخته بزهره اندر کن، و برشته باریک بگره شکاربند ببند چنانچه گفته شده، و جانور را گرفته در گلوی او فرو بگذاران و رفته را بالا کش؛ ولی یک زمان گرفته دار تا دوا اثر کند * بعده بر دست بگیر چندانى که معالجه کار کند؛ آنگاه بر پدواز خورد بسته طغاره بر آب پیش او بنه که بخورد و غسل کند - انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * اگر علت زیاده بود، بیار رومه و شکر طبرزد و دود آستانه خانه¹ و نمک هندی و زعفران شاخ، از هر کدام نیمدرم و باریک آس نموده، قدری روغن گاو که کهنه و تیز و تلخ شده باشد بر آتش بگذار و این داروها را در آن بیامیز؛ و یک بند نی² باریک یکسر بسته بیار و چوبی درو بگردان تا صاف شود و پردها از اندرونش بر آید؛ و آن دوائی که بروغن آمیخته در آن بند نی ببانداز و بنه تکه سرد شود * و اگر تابستان باشد در پیچ بنه و یا در آب که در شوره سرد شده باشد تا دوا منجمد گردد؛ آنگاه آن نی را بشکاف و دوا را از آن بر آر، و بدستور شافه سه دانه برابر دانه سفجد درست کن * و باید که بن³ جانور را بروغن هسته شغتالو چرب کرده این شافها را در تهیگاه جانور اندر کنی و نگونسار داری تا در شکم جانور بگدازد؛ آنگاه بر پدواز بسته طغاره آب پیش جانور بنه تا بخورد - انشاء الله تعالى صحت یابد *

علاج دیگر * شیر خشت چهار درم بکوب، و قدری عسل مصفی بر آتش بنه و بجوشان تا منجمد گردد * آنگاه قدر چهار درم در ظرفی کن و بر پیچ و یا آب سرد بنه که سرد شود و بسته گردد و آنرا قدر دو درم در شیر

¹ Vide note 1, p. 247.

² بند نی, one joint of a cane; as much as lies between two knots.

³ مقعده = بن

خشت و شکرطبرزد بهم کوفته بغلطان و سه گولی کن و آنها را بروغن بنفشه چرب کرده در حلق جانور فرو بر و زمانی گرفته دار * بعده بر چکسه ببند و تا ظهر گرسنه دار * چون صاف شود آب پیش او بنده و آنروز اندکی مایه خیری¹ بده * بعده شافه از مغز گاو قدر یک دانه سنجید ساخته تهبگاه جانور را بروغن هسته شفتالو چرب کن و شافه مذکور را در بن باز فروده و زمانی بسته دار تا دوا کار کند * بعده جانور را بر دست گیر و بعد یکساعت آب پیش او بنده تا بخورد ؛ و بگوشت ماکیان سیاه وقت آخر ظهر سیر کن تا به شود *

علاج دیگر * روغن زیت دانگی - و قدری انگبین - و یکدانگ نمک هندی - و بره ارمی دانگی - همه را نرم بکوب و بآب بادیان و شیر گاو ممزوج کرده و در زهره بدستوری که گفته شد بکن ؛ و جانور را گرفته بن او بروغن هسته شفتالو چرب کن و این دوا را بنائزه و یا حقه اندر کن و جانور را نگویند دار تا دوا کار کند * بعده بر چکسه به بند و آب در طغاره پیش جانور بنده ؛ و بعد نماز ظهر بگوشت ماکیان سیاه سیر کن و گردن ماکیان را بروغن هسته شفتالو و خون او آلوده بده ؛ به شود *

علاج دیگر * نمک هندی و بنفشه خشک از هر کدام نیمدانگ - شکر فانیذ یعنی بناسه² دانگی - سگ³ دانگی - باتلی رومی مسامی - این پنج را نرم بکوب و با زهره گوسفند بیامیز و سه هافه درست کن * بعده جانور را گرفته استوار ببند و بن او را بمغز گاو چرب کن و شافه را در تهبگاه اندر کن و زمانی نگویند دار * چون دانی که دوا در شکم جانور بگذاخت آنگاه بر دست گیر و ساعتی نگهدار * بعده آب پیش جانور بنده تا بخورد *

¹ مایه خیری, paste of the khiri flower.

² فانیذ یعنی بناسه, Fāniz is thrice refined sugar used in the preparation of the batās sweetmeat.

³ Vide note 8, page 246.

بعده جگر مرغی باستخوان باهم نرم بکوب و قدر یکجوز باز را بده تا بخورد و آن روز دیگر هیچ مده * روز دوم ماکیانیه حیاء بکش و بگوشت و روغن لوسیر کن و گردن مهره بخون و روغن او آلوده بده؛ به شود * و چون جانور ازین مرض بر آید تاریکی چشم افزاید و روشنی کم شود : دوائی او این است - پاره هزار درمان¹ خشک و نمک کشی² و شکر طبرزد نرم بکوب و نیکو ببیز و بماسور³ باریک بچشم جانور در دم؛ به شود *

علاج دیگر * گوشت شیر و یا گوشت ماری که در هندی دهامی نامند و یا گوشت خوک صحرائی، هرچه ازینها بهمرسد، صبح قدر یک نخود همراه طعمه چند روز بده؛ به شود *

علاج دیگر؛ از لعل درویش * زعفران - قرنفل - مشک - مومیائی - از هر کدام یکماشه - سالیده بشهد گولی بدد و برابر یک نخود روز اول در پاره گوشت بخوراند و بعده سیر کند و روز دوم نانه کند * روز هیوم همان یک حب بخوراند - انشاء الله تعالی در چند روز به شود *

علاج دیگر * برنگ کابلی و شونیز و حلبه⁴ و زنجبیل از هر کدام یکماشه - شب در قدری آب تر کرده نگهدارد و صبح از پارچه صاف نموده طعمه گوشت بز دران تر کرده بخوراند و آخر روز بگوشت کبوتر در زنجبیل زده میرکند، به شود؛ و این از شیخ جمال نیکوکاره میرشکار ارادتخانی است *

فصل هفتم در معالجه مرض کشفه * واصل این از شوخ است و این از گرمی که در مزاج جانور بهمرسد خیزد * علامت آن بود که جانور

¹ vide note 2, p. 210. هزار درمان

² نمک کچی، probably error for نمک کشی, salt of Ontoh.

³ حلبه (hulbah), Ar., the fenugreek, *Trigonella Fenum-graecum*.

شکم را همیکشد و نیغه¹ زند و بغل زند * اگر طرف راست بغل زیاده زند
بمعالجه پرداز *

علاج او این است که طعمه خشک از ماکیان سیاه و گردن او
بشکر طبرزد، و گوشت چوز، و گوشت گاو بروغن نیلوفر، و گوشت میش
بروغن بنفشه آلوده باید خورانی تا به شود *

علاج دیگر * ریوند چینی نیمدانگ - کافور نیمدانگ - دارنفل
نیمدانگ - همه را خرد بکوب و به بیز و هر روز در سه ورق گوشت
ماکیان سیاه بشیر خر سیاه تر کرده قدر یک گنجشک بخوران، و مغز
سرت² با روغن بنفشه آلوده بده به شود؛ و سرت نام جانوری است
خاکستری رنگ که ذکر حق حق گوید *

فصل ششم در معالجه قراقر که در شکم پیدا شود * این مرض
از دادن گوشت گاو و از سردیها و از بلغم و بواسیر جانور را شود * علامت
آن بود که در شکم جانور آواز قراقر از روده چون نفخ بگوش افتد و در
پیدخال دانه‌های سفید برنگ صابون کف آمیز بر آرد *

علاج آن بود که سپندان کهنه و زنجبیل هر دو برابر هائیده دانگی
ازان همراه طعمه جانور را بخورانی؛ به شون *

علاج دیگر * گوشت آهوی تازه و یا گوشت خارپشت بشیر
خر سیاه تر کرده بده تا بخورن * در چند بار به شود - انشاء الله تعالی *

فصل نهم در معالجه آكله شکم * و آن از قرحه در ته معدۀ جانور
بهمرسد؛ و این مرض از گوشت چرک و بادی بسیار، مثل گوشت میش،

¹ نیغه vide note 1, p. 257.

² سرت; word not traceable. A species of small owl is called *Haqq-go*.

خیزد، و نیز از خشکی و کنکری یعنی سنگریزه که در پیقر¹ جانور بهمرسد و آنجا را قرحه و خوره کند * علامت آن بود که گوشت دیر بکاربرد و بوی ترش و بد از دهان جانور آید و خمیازه بسیار کشد *

علاج آن بود که سنونی² که بدان دندان سیاه کنند و بهندی مسی³ نهند قدر یکسرخ در ورق گوشت بجانور خوراند؛ انشاء الله تعالی در عرض چند روز و بدان چند طعمه بدستوری که نوشته معصت یابد؛ و طعمه معتاد اداره و گاهی برفق بادام میداده باشد و این از شیخ جمال ارادتخانی است *

علاج دیگر * جانوری که در شکمش آکله بهمرسد، نبات سه ماشه دانه نراشیده صبح در حلق او فرو بگذراند و بالای آن در دهی جانور خون جانورک سارو گرما گرم بچکاند و طعمه داری بموجب صافی بعمل آرد؛ و اکثر گوشت لطیف و نرم بی استخوان نیک است؛ و این از محمد هاشم میرشکار سعید خانی است *

فصل دهم در معالجه نخیز * سببش آن بود که سیر کرده بهرانی، و یا میر کرده از دور بچکسه انگنی، و یا بکریز گرسنه داری و جانور نا خورده بماند، و یا از تولک فربه برداشته باشی * علامت آن بود که اگر انگشت برته جانور نهی و بجوئی چون گرسنه بود چیزی مثل خایه گنجشک در شکم او بیابی و هر روز که بهرانی زیاده شود تا قدر خایه مرغ گردد و جانور بمیرد *

¹ پیقر vide note 4, p. 181.

² سنون (sanān), Ar., "tooth-powder"; missi, H., is a powder (composed of yellow myrobalan, gall-nut, iron filings, vitriol, etc.) used for tinging the teeth black.

علاج آن بود که از گوشت تذرو ماده یا خشیشار^۱ ماده طعمه
دهی و روغن دیوسیه^۲ بآب قرب در گلی جانور فرو ریزی و بگوشت
ماکیان سیر کنی تا به شود *

علاج دیگر آنکه پوست هلیله زرد نرم بکوبی و بروغن یاسمین ممزوج
کنی؛ و حوصله یا زهره مرغی پاک کنی و بشوئی و ازین روغن پر کنی
و سرش را برشته باریک به بندی و بگلی جانور فرو بری و رشته را
بر آری؛ و زمانی بر دست نگهداری تا دارو در تن باز اثر کند * بعده
بگوشت ماکیان سیاه بروغن جوز آلوده سیر کن؛ به شود *

علاج دیگر * تخم کدو یکدرم - حب الرشاد سفید^۳ یکمقال - باندکی
آب بجهوشان و گوشت دران آب تر کرده چند بار سیر کن، تا به شود *

علاج دیگر * گوشت ماکیان سیاه بروغن هسته زرد آلبی تلخ چند روز
آلوده سیر نما؛ به شود *

علاج دیگر * تربد سفید که در هندی تربیع کبری^۴ نامند یکسرخ -
دارچینی دو سرخ - مصطکی رومی نیم سرخ - نبات یکماشه - همه را
باریک نموده و بگلاب گولی کرده بدستور صافی بعمل آرد و بعد پینخال
آب شیر گرم دهد و بعد از فراغ شدن بگوشت خطاف (که مرغی
است سیاه و نیز از قسم ابابیل) و یا ماکیان سیاه سیر کند؛ به شود
انشاء الله تعالی *

^۱ *خشیشار* vide note 1, p. 181.

^۲ دیوسیه؛ the author's word for "a leech."

^۳ حب الرشاد سفید (*ḥabb' r-rashād*), the seeds of the cross, *Lepidium sativum*.

^۴ Vide note 2, page 248.

فصل یازدهم در معالجه گنده پيخال • این مرض از وقت تا وقت سیر کردن خیزد، و هفوزته معده خالی نشده بالای آن گوشت دیگر دادن، و گوشت چرنده و پرنده یکجا دادن، و گوشت منعفی و کهنه دادن، بهر سه علامت آن بود که جانور پيخال سیاه و گنده و بدبو کند •

علاج آن بود که نبات نیم توله که شش ماشه بود و شب پمانی نوزنی، هر دو را بهم سائیده و بیست دانه الاچی کوفته داخل نموده گلی بآب خالص بسته بدستور صافی بعمل آرد و آب داده بقاعده نسه داری نماید - انشاء الله تعالی به شود •

علاج دیگر • نبات نیم توله - الاچی کلان دو سرخ - زنجبیل دو سرخ - نمک هندی یک سرخ - بهم سائیده و بآب لیمون گولی ساخته شب جانور را نیم سیر کند و پر و استخوان ندهد و صبح بگولی مذکور صاف نماید بدستور متعارف؛ به شود •

علاج دیگر • نبات یک سرخ - کمیل یک رتی - نمک هندی نوزنی - همه را یکجا باریک آس نموده و با مغز گنجهشک حب ساخته در ورق گوشت جانور را بخوراند، و چون نیکو بکار برد بگوشت نرم سیر کند؛ معجب است •

علاج دیگر • مشک دو سرخ - عنبر یکسرخ - کافور سه سرخ - کرک یکسرخ - دارچینی یکسرخ - نبات دو ماشه - نوشادر چهار سرخ - نمک هندی دو سرخ - همه اجزا را بهم سائیده و بگلاب خمیر کرده قدر دو نخود گولی ساخته نگهدارد؛ و اول به نبات تنها صاف نموده بعد از آن هر روز یک گولی در ورق گوشت بالای طعمه می خوراند؛ انشاء الله تعالی در چند طعمه نجات یابد • و اگر باین طور به نگردد گولی مذکور را پیش

از سیر کردن در ورق گوشت خورانیده تا یک پیغخال گرفته دارد، بعده
آب دهد تا بخورد * پس از صاف شدن نیم میبرد کند - لَفْشَاءُ اللّٰه تعالی
به شود *

فصل دوازدهم در معالجه قبضیت شکم و خشکی مزاج جانوران *

سببش از گوشت سخت دادن و دیر بکار بردن و هم از داروهای گرم
و خشک دادن و آب پیش نه نهادن و گوشت گوسفند نه دادن و گوشت
گاو بسیار دادن خصوصاً در هنگام شکار که جانور از حدت دواهای حار
و معذت و رنج، خشکی پیدا کند * علامت آن بود که گذرگاه فضله او
تنگ شود و چون پیغخال کند دم بردارد و بسختی و دیر و گسسته
پیغخال کند * و در وقت صاف کردن باید که اول بن جانور را بروغن هسته
شقنالو و یا بمسکه چرب کرده بعده صاف نماید چرا که نبات جلاب و مسهل
جانور است البته پیغخال بسیار کلاں و بزور خواهد انداخت، و از سبب
تنگی گذرگاه پیغخال بیکبار از تهیگاه بر نیاید، و اکثر روده جانور پاره شود،
و قدری در پرهایی نیفه^۱ چسبد و قدری گسسته و ریزه ریزه، متفرق
و پاشیده، کند و پاره در ته جانور بماند و خشک گردد و کنفری در شکم
جانور از آن بهمرسد و آن عارضه ازین است *

علاج آن بود که کف روغن شیر پخت سیاه^۲ نیم توله - مشک یک سرخ -
دانه الاجی خورد یکسرخ - این هر دو را بهم باریک آس نموده و در روغن
مذکور حل کرده و قدری گنجشک گوشت بز و یا گوسفند آلوده بخوراند

^۱ پرهایی نیفه؛ according to Vüller, نیفه is derived from the Persian نَاف by imela. The Ar. form is *naifaq*, which, according to the *Kitāb 'l-Bayyarah* of Kūshjīm, a MS. copy of which is in the possession of the editor, means "the feathers under the tail."

^۲ شیر پخت سیاه؛ the oil obtained from the black-seeded variety of sesamum.

و آخر روز بگوشت مرغ کاکلدار که گنجشک کوهی نامند و در هندی
آن را چندور^۱ گویند هیز کند و با عوض آن بگوشت ماکیان سیاه سیر کند *

علاج دیگر * بیارد تخم ماکیان سیاه رنگ پنجمدد و در ظرف آهنی
بر آتش بریان کرده و در شیشه و یا خمره گلی که چرب و کهنه باشد
داخل کرده و روغن^۲ از آن چکانید، چهار مرغ از آن روغن - و کافور نیم سرخ -
مشک یک سرخ - بهم حل کرده و گوشت بز بربری خانگی بدان آلوده
بخوراند و بعد نیکو هضم کردن سیر نماید ؛ و این وزن جانور گاو است *

علاج دیگر * بیارد روغن کتان که در هندی البسی نامند بکتوله - و دانه
الهی خورد یک و نیم سرخ^۳ - و مشک یکسرخ - هر دو را در روغن مذکور
حل نموده قدر یک گنجشک گوشت صبح بدان آلوده بخوراند و بعد هضم
کردن سیر نماید - انشاء الله تعالی در هفت طعمه خشکی دفع گردد *

علاج دیگر * روغن جوز چهار مغز دو درم - و مومیائی یک سرخ -
در آن روغن حل کرده و سیننه یک گنجشک صبح بدان آلوده بخوراند
و بعد گواریدن آن سیر کند - انشاء الله تعالی در هفت طعمه به شود *

علاج دیگر * گلاب بکتوله - و خورن شبیره نیم توله - مردار سنگ یک
سرخ^۴ - مومیائی یک سرخ - در آن حل نموده قدر یک گنجشک گوشت
بدان آلوده بخوراند * چون هضم کند سیر نماید ؛ به شود *

علاج دیگر * روغن کتان در چراغ انداخته و شب یک شنبه و یا
سه شنبه در جایی پاکیزه به فتیله پنبه نور روشن کند و تمام شب جانور را

^۱ چندور ; گنجشک کوهی or *chander* or *chandai*, H., is probably the large crested lark (*Galerida cristata*).

^۲ روغن تخم ماکیان سیاه ; oil extracted from the eggs of black hens ?

^۳ یک سرخ و نیم سرخ ; Indian and Afghan for

^۴ مردار سنگ (*murder sang*), P., litharge.

رو بروی چراغ نگاه دارد و صبح آن روغن سوخته چراغ را در پارچه صاف کرده قدر نیم توله همراه گوشت بره گوسفند بخوراند؛ و باید که هر روز گوشت از معتاد کم کند و مقدار روغن مذکور بیفزاید تا آنکه بیک توله رسد - انشاء الله تعالی در چند طعمه به شود *

علاج دیگر * شیر خر سیاه سه ماشه - مشک یکسرخ - مومیائی نیم سرخ - گهونگچی سفید یک دانه - بیربوتی یک عدد - همه را بهم باریک کرده و در شیر مذکور حل نموده همراه گوشت بز بربری خانگی بخوراند و چون نیک هضم کند سیر کند؛ به شود *

علاج دیگر قرنفل نیم سرخ - قنبیل نیم سرخ - مالکفنی یک سرخ - همه را باریک نموده در شیر اسپ ماده حل نماید و گوشت بدان آلوده بخوراند * و اگر شیر مذکور بهم نرسد آب لیمون و گلاب معارفه او بکار برد *

علاج دیگر * بیارد گوشت فربه از بزغاله شیر مست¹ و در آب که زیر گوشت خام در ته ظرف ماند و آنرا خوناب نامند در آن تر کرده بخوراند؛ به شود *

علاج دیگر * مغز استخوان ساق بز جوان که فربه باشد نیم توله در گوشت گوسفند ممزوج نموده جانوری که خشکی داشته باشد بدان نیم میر نماید؛ انشاء الله تعالی در چند بار دادن صحت یابد؛ معجب است * و آب پیش جانور نهان پیش از هضم کردن چربی خطا است و شرح از آن بهمرسد * و آخر روز بگوشت ماکیان سیاه سیر باید نمود؛ به شود *

¹ بزغاله شیر مست "a sucking kid."

علاج دیگر * روغن بادام چهار توله - و روغن کنجد دو توله -
 بهینله ده ماشه - تخم کلویک ماشه - عنبر چهار سرخ - بیر بهوتی
 چهار عدد - بآب برگ کاسنی همه اجزاء را باریک نموده و صایه کرده
 در آن روغن مذکور بر آتش ملأم بپزد تا آب فانی گردد و روغن بماند ؛
 آنرا فیلد آورده و از پارچه صاف کرده نگهدارد ؛ و صبح گوشت برة بدان
 آلوده دهد ؛ و ظهر گوشت خطاف عرف ابابیل و گنجشک کاکلدار تنها
 لای و ماکیان سیاه هم بد نیست ؛ و گوشت خوک صحرائی نیکو نافع
 است ؛ و این حیلۀ این فقیر است *

علاج دیگر * پیه قاز گداخته و از پارچه صاف نموده در شیشه نگهدارد ؛
 میم قدر یک ماشه ازان با قدری سفیدی تخم مرغ ممزوج نموده
 و گوشت بزغاله بدان آلوده بخوراند ؛ و ظهر بگوشت ماکیان سیر کند ؛
 و این حیلۀ فقیر است *

علاج دیگر * دود آستانه خانه ¹ با قدری زنگار باریک آس نموده با
 انبیین حب برابر دانه سنجد بسازد و جانور را گرفته و بنفش را بروغن
 هسته شغفالو چرب کرده سه حب ازان دوا در بن او دهد و در معده او
 بنزیمۀ فنیله چرب شده رساند ؛ و بعد چند پیدخال بگوشت بزوزق کرده
 و آبداره نموده بخوراند ؛ و ظهر گوشت زنده بآب برگ خیار و گل خیار
 تر کرده بخوراند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * کرکم دانگی - شکر طبرزد چهار دانگ - عنبر دانگی -
 همه را کوفته بمغز کاکلی برابر دانه سنجد طویل بساز و برین بغه تا سرد
 و سخت گردد * بعد از جانور را گرفته و بن آن بروغن شغفالو چرب کرده

¹ دود آستانه خانه ؛ vide note 1, p. 247.

سه شانه در بن لو افندرده و نگوئمار دار تا که دوا بگذرد ؛ آنگاه سه گولی مسئله¹ در حلق جانور فرو بگذاران و هیچ نخوران ؛ تا عصر گرسنه دار •
 آنگاه سفیدی تخم مرغ بروغن گاو بهم ممزوج کرده و طعمه بدان آلوده بخوران - انشاء الله صحت یابد •

علاج دیگر • روغن هسته شغالیوی تلخ² بهمرساند و بن جانور را بدان چرب کند و زیره سائیده بر بن جانور بچسپان و بپاش ؛ به شود •

علاج دیگر • روغن یاسمین با موم صاف و زفت رومی³ قدری بر آتش بگذار و چند بار بن جانور را بدان چرب کن - به شود •

علاج دیگر • نوشادر بوداده بکوب و بروغن گاو ممزوج نموده سه شانه بساز و بن جانور را بروغن بنفشه چرب کن و سه شانه مذکور را در بن جانور فرو ده و زمانی گرسنه دار ؛ آنگاه گوشت بروغن بادام آلوده سیر کن ؛ انشاء الله تعالی به شود •

فصل سیزدهم در معالجه کنکری که در شکم جانور پیدا گردد •
 سببش از خشکی بود : چون ییوست مزاج از اهل مال معالجه مزمن کرده و پیدخال در معده خشک شده بچسبد سنگریزه مانند بدشواری ، همراه فضله بر آرد • علامت آن بود که دانهای خشک مثل فضله مرغ در پیدخال بر آرد و اکثر همان فضله خشک شده کفتری گردد و جانور وقت پیدخال کرد هر دو بلژی خود را بلرزاند و کتف بهم تنگ کند و بدشواری پیدخال کند ، و هنگام کردن پیدخال آولژی حزین از دهی بر آرد ، و اگر زود

¹ مسئله : is this an error for مسهل ؟

² روغن هسته شغالیوی تلخ ; oil obtained from the bitter kernels of the peach.

³ زفت رومی = زعفران بهری ; mineral tar.

معالجه نکنند زخم در شکم جانور از چسبیدن آن کنکری بهمرسد و آکله شود،
و آن مرض مهلک است •

علاج آن بود که بیارد خوشه انگور که بالای درخت خشک شده باشد
و بنالید سوخته خاکستر آن را قدر شش ماشه - نبات مساوی - در دو توله
آب حل نموده و قدری گوشت از معتاد کم کرده بآب مذکور تر کرده جانور
را بخوراند؛ صحت یابد •

علاج دیگر • نبات سه درم - قرنفل یک عدد - مهائک بریان کرده
بماشه - شنکرف یکماشه - نمک هندی یکسرخ - دانه قاقله کبار عرف
الهی کلان سی دانه - و آب بلبله دو قطره - دران داخل کرده و بشراب
خالص و یا آب لیمون گولی ساخته بدستور صافی از حلق جانور فرو برد؛
و بعد یک پیتخال آب پیش او دارد تا برغبست خود بخورد و دانه در فاصله
برآید • بعده طعمه بروغن نارگیل آلوده دهد؛ به شود • و این وزن
باز است و بریزه جانور چهارم حصه آن کافیست •

علاج دیگر • قنبیل از پارچه صاف کرده چهار سرخ - نبات
شش ماشه - هل کلان چهار سرخ - بآب گولی کرده نگهدارد؛ صبح اولی قدر
یکماشه مسکه گاو بهر حیل جانور را خوراند • بعده داروی مذکور را در حلق
بازرساند • چون در پیتخال دفع شود آب بنماید • اگر جانور برغبست خون
خورد بهتر، و الا بطعمه آبداره سیر کند، و تا سه روز دیگر بهیچ دوا نکند
و ملاحظه نماید؛ اگر مرض از همان دفع شود بهتر، و الا یک مرتبه بموجب
مستور صدر تکرار تدایمی کند؛ صحت یابد •

علاج دیگر • نوشادر سفید یک سرخ بروغن هسته شفتالو یا روغن
زیت بهم حل نموده بدو ماشه نبات حب بطور سنجیدی سازد • صبح

جانور را گرفته و فتیله با روغن گاو یا شغفالو چرب کرده در تهیگاه جانور دهد و بعد از آن حب مذکور را در دهن جانور داده بسر فتیله در معدة او رساند و بعد یک پیخال آب پیش آرد * اگر باز برغبت خرد خورد بهتر، و الا بگوشت ماکیان سیاه بخون او آلوده و روغن زیت و روغن شیر پخت¹ آلوده بدان نیم سیر کند - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * دود گلخن دو سرخ - شنجرف مساوی - بچهار سرخ تند سیاه گولی ساخته بطریق لقمه² در ورق گوشت بز جانور را خورانیده بالای آن زود سیر نماید و طعمه بآب و گلاب تر کرده دهد ؛ به شود *

علاج دیگر * هلیله زرد چهار سرخ - نبات یکماشه - بروغن گاو گولی ساخته در ورق گوشت بجانور دهد و بعد یک پیخال آب دهد ؛ و چون فارغ از آب خوردن شود گوشت بز بروغن گاو آلوده سیر کند ؛ به شود *

علاج دیگر * دانه الاچی چهار سرخ - شب یمانی دو سرخ - نبات قرنفل یکعدد - سهاگه بوداده نیم سرخ - همه اجزاء را باریک آسی نموده با مغز گنجشک و یا بروغن گاو گولی سازد و بطور صافی بدهد ؛ و آب بعد دو پیخال پیش نهد * بعد بر آمدن کنکری بگوشت ماکیان سیاه و خون و روغن او آلوده سیر کند ؛ به شود *

علاج دیگر * چند صبح متواتر گوشت بروغن گاو آلوده دهد و شام هر روز طعمه بآب برگ چرچره و یا شیرۀ تخم او تر کرده دهد و بعده به نبات تنها صاف نماید ؛ به شود *

¹ روغن شیر پخت ; vide note 2, page 257.

² لقمه *lugma* is a term applied to the many pastes, intoxicating and otherwise, that artificially increase a hawk's hunger. A minute portion is concealed in a wafer or mouthful of meat, and then given to the hawk.

علاج دیگر * نبات شش ماشه - دانه الاجبی کللی دورنی - سهاگه نیلیا دورنی - بآب لیصون گولی ساخته بی باز را بروغن گلو چرب کند و گولی مفکرا از حلق بلو فرو بکنراند و چون هو پیدخال کند آب پیش جانور باید نهاد و اگر فخورد نائزه آب شیر گرم دهد تا کنکری همه برآید *

علاج دیگر * اگر گذرگاه جانور تنگ شده باشد آنرا بروغن زیت با نقری زفت رومی گداخته بدان من جانور را چرب کند و با اندکی موم باوخی مذکور گرم کرده بکار برد *

علاج دیگر * نوشادر سفید یک فکود - کلدش عرف لکچکنی چهار مرغ - هلیله زرد چهار سرخ - و دانه خردل - همه را نرم بکوب و بروغن گلو بیامیز و فنیله بدان تر کرده در بن جانور نه و هوسه روز گوشت دروغن زیت انداخته بلو بده *

علاج دیگر * زنگار دانگی - نبات یکماشه - بشهد گولی کرده در گذرگاه نشانه جانور بدهد و بعد زمانی آب پیش نهد و سیر نماید ؛ نافع است *

علاج دیگر * اگر جانور را خشکی سخت بود و کنکری دشوار برآرد آنرا چند روز هر صبح مسکه عوض گوشت خوراند ؛ و بعد ازان نبات در ماشه در شیر بز حل کرده و طعمه در آن تر کرده نیم سیر نماید و بعد یک پیشال بر آب نشاند و هر شام بگوشت زنده بی پر و آستخوان سیر میکرده باشد تا چهار روز * و روز پنجم شیر خشت دو ماشه - و زرشک پانزده دانه - باریک آس نموده و سه دانه عذاب در آب جوش نموده و هر دو اجزاء را در آن حل کرده از پارچه صاف کند و چون سرد شود همراه نائزه جانور را دهد و بعد دو پیشال شیر بز بآب یکجا نموده عوض آب همان را دهد تا همه کنکری برآید * بعده چند وزق گوشت دل بز دروغن بنفشه آلوده

دهد و همواره طعمه داری چنان کند که روغن بنفشه و شیر عورت بهم ممزوج نموده و طعمه عصر بی پر و آستخوان بدان آلوده دهد و صبح نیم توله مسکه بجای طعمه میخورانیده باشد و این حیلۀ فقیر است و آزموده است * و اگر روغن بنفشه بهم نرسد پس این روغن معاوضه او است و در خاصیت قائم مقام بنفشه میباشد : روغن : بهیدانه عوض روغن بنفشه کار کند : بهیدانه یکتوله جوکوب کرده و در آب و گلاب تر کرده قدر یک پلو آثار پخته¹ لعاب آن را بگیرد و روغن بادام یازده توله بر آن اضافه کرده آن قدر جوشاند که آب خشک گردد و روغن باقی ماند آنرا از پارچه صاف نموده همراه طعمه میداده باشد : با هم وزن شیر خر هیاه و یا شیر عورت ممزوج نموده ظهر بکار برد : و این حیلۀ فقیر است و بتجربه رسیده *

فصل چهاردهم در معالجه کرمه چونکی که در شکم جانور بهمرسد *
سببش از گوشت ناپاک و پلید و سرد دادن است و اکثر از پی و رگها و گوشت متعفن خوراندن خیزد * علامت آن بود که جانور پرهایی زیر نیفۀ خود را بکند و بالها کشاده دارد و دم بجنباند و تهیگاه بخارد و گاه باشد که در پیخال کرمهای دراز و سرخ اندازد *

علاج آن بود که زهره گاو در پیش نیفۀ جائی که پرکنده باشد بمالد و گوشت بآب پیاز تر کرده دهد : انشاء الله تعالی به شود *
علاج دیگر * برزگ کابلی دانگی کونته بمیان ورقی گوشت بده : کرمها در پیخال بر آید و فارغ شود *

¹ آثار پخته , in Hindustani the *pakkā ser* of a hundred tolas, as opposed to the *kachehā ser* or English *ser* of eighty tolas.

علاج دیگر • موهایی خورد که زیر دم خرمی باشد بریده نیک خورد
کن و در یک ورق گوشت جانور را بده تا بخورد و به شود *

علاج دیگر • اگر کرمه دراز باشد چنانکه چونگی^۱ بود، و اگر جانور توانا
نوبه بود، آن را دو روز گرسنه دار و هیچ مده؛ آنچه کرم در شکم باشد همه
مده و بهم پیچیده مثل غلله بر آید؛ و آن کرمها را خشک کرده
لهدار؛ اگر جانوری را مرض مذکور روی دهد همان کرم خشک کوفته
بر گوشت پاشیده بخوراند؛ کرم مرده در پیغخال بر آید *

علاج دیگر • روغن نارجهیل سه روز بگوشت بده؛ نافع است •
علاج دیگر • شکر طبرزد یک مثقال - نمک هندی نیم دانگ - زنجبیل
نبدانگ - نرم سائیده در حوصله مرغ کن و برشته باریک بر بند و بگلوی
جانور فرو بگذران و سر ریسمان بر کش و زمانی جانور را بر دست دار تا همه
کوبها بر آید؛ بعد از آن طغازه آب شیر گرم پیش او بنه تا بخورد؛ و چون
صاف شود از گوشت ماکیان سیاه بروغن آلوده سیر کن؛ صحت یابد *

علاج دیگر • لاک چوری که بر درخت پلاس^۲ میشود دانگی - صبر
مفرطی دو سرخ - نبات نیم توله - بهم سائیده گولی بندد و بوقت صبح
بطور صافی بکار برد؛ و بعد دو پیغخال اگر چونگی در قی بر آرد بهتر و الا
آب پیش نهد تا در پیغخال بر آورد • بعده بطعمه آبدار فیم سیر کند،
و عصر گوشت بروغن نارجهیل آلوده بدان سیر نماید - انشاء الله تعالی
صحت یابد *

^۱ چونگی *chongī*, H., a joint or division of the bamboo.

^۲ درخت پلاس (*palāo*), H., *Butea frondosa*, the Butea gum; Bengal Kino; some-
times called the Bastard Teak (Watt). *Lak-i chori* is the shellac from which
bangles are made.

علاج دیگر * لسان اعصاب معروف اندر جو تلخ دانگی - صبر زرد دو سرخ -
 شونیز دو سرخ - هر سه را در دو ماشه قند سیاه گولی کرده در نهامت
 هاریک خشک اندوده بدستور صافی بعمل آرد * بعد دو پیخال آب دهد ؛
 همه کرمها یا پیش از پیخال در قی بر آرد یا پس از پیخال * بعد بآبداره
 نیم سیر کند ؛ و ظهر گوشت بروغن نارجیل آلوده دهد ؛ معجرب است *

علاج دیگر * اگر جانور کرمه چولکی در شکم داشته باشد آنرا باین طور
 صاف نماید * شب سیوم حصه طعمه از معتاد کم کرده بخوراند و صبح
 نبات یک ماشه - پوست بیخ آثار ترش دانگی - قنبیل چهار سرخ -
 نوشادر صاف دو سرخ - همه را خورد بکوبد و بآب لیمون گولی بسته
 بدستور صافی جانور را بدهد ؛ و چون از قی فارغ شود و یک پیخال کند ؛
 بعده قدر سه ماشه نبات تنها دانهها تراشیده و جانور را گرفته از حلق او
 فرو بگذراند - انشاء الله تعالی همه کرمها مرده در قی و پیخال برآید *
 بعده آب شیر گرم دهد تا جانور از علت فارغ گردد * پس بگوشت
 آبداره نیم سیر کند ؛ ظهر روغن نارجیل با طعمه آلوده دهد ؛ آزموده این
 فقیر است * اما پوست بیخ آثار که از طرف شاخ واژگونه جانب بیخ
 کشند اسهال نکند و قی آرد ؛ و اگر از جانب بیخ طرف بالای سر شاخ
 بر آرند قی کم کند ولی آن مسهل است *

علاج دیگر * پوست ترنج دانگی - صبر زرد یک سرخ - دار فلغل
 یکسرخ - قنبیل یکسرخ - قند سیاه سه ماشه - بهم گولی بسته در حلق
 جانور با چند قطره آب لیمون فرو بگذراند * بعد یکدو پیخال اگر کرمها
 در قی بر آرد بهتر و الا آب شیر گرم پیش جانور نهد تا برغبمت بخورد ؛
 و اگر نخورد نائزه کند و چون صاف شود بگوشت آبداره سیر نماید *

علاج دیگر * مومیائی نیم سرخ، و بلبله بآب سوده و مومیائی مذکور
را در آن حل کرده صبح در یک گوشت جانور را خوراند و بعد یک پیخال
بطعمه معتاد سیر نماید؛ کره همه مرده همراه پیخال برآید و سه روز همین
عمل علی التواتر کند *

علاج دیگر * صبر زرد یکسرخ - قنبیل یکسرخ - قرنفل یک عدد -
دانه قاقله صغار یک سرخ - بیروتهی یک عدد - همه اجزاء را باریک
آس نموده با قدری قند سیاه گولی بندد و صبح بدستور صافی بعمل آرد *
بعد قی و پیخال کردن آب شیر گرم دهد و چون فارغ شود بآبدار
سیر کند *

علاج دیگر * آب بلبله قدر یک سرخ - نبات دو درم - آب خرزهره
که در هندی گل جنکی گویند¹ سه سرخ - دانه الاجی خورد بیست
دانه - قنبیل یک سرخ - دانه دار فلل سه دانه - همه اجزاء را باریک
آس نموده گولی ساخته صبح در حلق جانور فرو بگذراند؛ و چون گرم
در قی و پیخال بر آرد آب شیر گرم پیش نهد و چون صاف شود بگوشت
ماکیان سیاه و روغن نارجیل آلوده سیر کند؛ صحت یابد؛ مجرب است *

علاج دیگر * نوشادر دو سرخ - زنجبیل چهار سرخ - دار فلل
یکسرخ - قند سیاه چهار سرخ - همه را باریک آس نموده و گولی بسته
بدستور صافی بکار برد و بعد قی و پیخال آب شیر گرم دهد و پس
از صاف شدن بگوشت آبدار سیر کند؛ مجرب است *

علاج دیگر * شونیز چهار سرخ - آب بلبله یک سرخ - گهونگچی
سفید یک عدد - نوشادر خالص دو سرخ - باریک آس نموده در یک ورق

¹ خرزهره (Har zahra), P., Nerium odorum, the sweet-scented Oleander.
The Hindi name گل جنکی not traceable; the ordinary Hindi name is kaner.

گوشت صبح جانور را خوراند و گرسنه دارد تا یک پیخال کند * بعده بگوشت
آبداره سیر باید کرد؛ کرمه مرده در پیخال برآید و در سه روز متواتر
دادن به شود *

علاج دیگر * تفکار¹ یکسرخ - قرنفل یکعدد - مومیائی قدر یکدانۀ
ماش - قنبیل در سرخ - همه اجزاء را باریک نموده صبح بآب لیمون
گولی ساخته در یک ورق گوشت جانور را خوراند * بعد پیخال کردن
بطعمه آبداره هیر کند - انشاء الله تعالی کرمه در پیخال برآرد *

علاج دیگر * روغن بهارویه که آنرا غسل بلاد نامند در ورق گوشت صبح
پیش از طعمه جانور را بدهد؛ کرمه مرده در پیخال برآرد؛ و بگوشت ماکیان
سیاه هیر کند و ظهر آبداره دهد *

علاج دیگر از فتهو بیگ * براده مس باریک در ورق گوشت قدر
سه سرخ هر روز پیش از طعمه بدهد و چون هضم کند بطعمه آبداره سیر
نماید و بر طغاره پر آب باید بست تا بخورد - انشاء الله تعالی کرمه مرده
در پیخال برآرد * و سه روز بدهد؛ نافع است * و اگر کرمهای مرده در شکم
بماند و بر نیاید به نبات تفها و روغن بادام گولی بسته صاف کند؛ و گولی
را در قنبیل باید اندود *

علاج دیگر از حیلۀ فقیر است * نبات دو درم حلیت² که انگوزه باشد
یک سرخ - قنبیل نیمدانگ - باریک نموده بآب لیمون گولی ساخته
بدستور صافی بکار برد؛ و بعد از برآمدن کرمه در قی و پیخال، آب شیر

¹ تفکار (tinkār), biborate of soda.

² حلیت (ĥilit), A., asafetida.

گرم پیش نهد؛ و چون صاف شود گوشت بروغن نارگیل آلوده بدان
نرم میراند که این از جمله معجزات است *

علاج دیگر * باید که اول تا سه روز جانور را صبح طعمه با روغن نارگیل
بدهد و شام بگوشت آبداره میراند * روز چهارم صبح زنگار پاکیزه دو سرخ -
نبات پاماشه - باریک آس نموده در دو لقمه گوشت بز جانور را بخوراند، و چون
نیک هضم کند بر آب بگذرد * بعده از گوشت آبداره نیم سیر کند و عصر طعمه
بی استخوان دهد؛ و روز پنجم صبح زنگار دو سرخ و نبات یک ماشه بهم
آلوده بآب لیمون گولی بسته جانور را گرفته از حلق او فرو بگذراند؛ و چون
بدرستی جانور اثر کند، بعد از قی و پیدخال قدرش ماشه نبات تنها
آلوده تراشیده بدستور صافی بعمل آرد * و بعد از صاف شدن بگوشت
مایان سیاه بخون و روغن نارگیل آلوده سیر کند؛ و وقت دوا کردن بن^۱ باز
بروغن هسته شفتالو و یا بروغن گاو خوش باید چرب کرد - انشاء الله تعالی
گرمه مرده بر آید *

علاج دیگر * تخم تاتوره یکدانه - قرنفل یکعدد - نبات نیم توله - قنبیل
یک سرخ - همه اجزاء را باریک آس نموده بآب گولی ساخته بدستور
صافی بکار برد * بعد صاف شدن جانور را بگوشت بز آبداره سیر کند *

علاج دیگر * پوست پیغ آنا ترش چهار سرخ - هرچ دو سرخ - نمک
سنگ دو سرخ - بهم باریک آس نموده و بآب گولی کرده صبح در حلق
جانور فرو برد * اگر در قی گرمه بر آرد بهتر، و الا گولی نبات سه ماشه بآب
لیمون ساخته و قنبیل بلایش آندوده جانور را بدان گولی صاف کند؛
و گوشت مایان سیاه بروغن نارگیل آلوده بدهد - معجزه است *

^۱ بن = مقعد.

علاج دیگر * سنون عرف مسی که بدان دندان را سیاه¹ کنند قدر
چهار سرخ بآب گولی ساخته و صبح پیش از سیر کردن از حلق جانور
فرو برد - انشاء الله تعالی همه غلوط کرمهای مرده از دهی برآورد؛ اگر
بر نیارد بگوشت آبداره نیم سیر نماید و عصر گوشت بی پرو استخوان
داده و صبح دوم نبات تنها دانه تراشیده جانور را بدان صاف کند و گوشت
ماکیان سیاه بروغن نارچیل آلوده بدان سیر کند؛ فایده است *

علاج دیگر * فلفل گرد در عدد - نمک سنگ یک سرخ - سهانه بریان
و صبر سلطوطی از هر کدام یک سرخ - بر چ دو سرخ - نبات شش ماشه -
باریک آس نموده بآب گولی ساخته صبح بدستور صافی بعمل آرد
و آب پیش نهد و چون صاف شود بگوشت ماکیان سیاه و روغن هسته
شفتالو آلوده سیر کند؛ گرم مرده بر آید *

علاج دیگر * بار درخت نار سوخته و زغال آنرا در آب قر کرده و از
بارچه صاف کرده نگهدارد، و قدری آب برگ بهتل² دران ممزوج کرده
هفت سفالپاره سوخته آتش دران سرد کند، و صاف نموده قدری از آن
آب در نائزه کرده - جانور را دهد - انشاء الله تعالی چونگی و خلطه
هر دو بر آرد *

علاج دیگر * زبره گرمائی دو سرخ - قنبیل دو سرخ - تاتوره سفید
یکدانه - فلفل گرد دو دانه - نمک سنگ یکنخود - همه را باریک آس نموده
صبح در ورق گوشت جانور را بخوراند * بعد یک پیخال آب پیش نهد *
بعده بگوشت بز آبداره نیم سیر کند؛ و عصر طعمه بی استخوان دهد *

¹ *مسی* (missi or misi), H., a powder (composed of yellow myrobalan, gall-nut, iron filings, vitriol, etc.) used by women for tinging the teeth a black colour.

² بهتل Vide note 1, page 190.

و صبح دوم نذات نفها دانها تراشیده بدان جانور را صاف کند - انشاء
الله تعالی چونگی دفع شود *

علاج دیگر * آبی که زیر گوشت بزرگ خون باشد^۱ قدری - آب برگ
چغندر و آب برگ شغنائو و قدری عسل صاف بهم ممزوج کرده جانور را
بعد ناخود بخورد، و اگر نخورد گرم کرده بفائزه دهد؛ و بعد بزرگ کابلی
و تنبیل و برچ ترکی و تربد سفید^۲ مساوی بشهد گولی کرده بطور صافی
بله داد؛ کرمه بر آرد؛ مجرب است *

فصل پانزدهم در معالجه استادم و هر جانوری که همین علت داشته
باشد * علامت آن بود که همیشه خود را در چیده دارد و بهیچ نظهد
و خاموش ماند و پیخال بسبزی مایل بود و سیاهی پیخالش میانه بود و شور
مزه و گوشت اندک خورد و دیر بکار برد؛ و بیشتر این مرض در جانب
راست بود طرف جگر؛ و در جانبی که علت مذکور بود پایش سست بود
و آن پا را نیز گران بردارد *

علاج آن بود که افسنتین نیمدرم نرم بساید و در سه ورق گوشت
گرمفند بجانور خوراند و زمانی بر دست دارد تا چند پیخال کند * آنگاه
گل گاوچشم^۳ بآب بیامیزد و صاف کند، و در آب دیگر داخل کند و پیش
جانور بنهد * بعد ازان بگوشت خوک مصرائی و یا گوشت ماکیان سیاه
سیر کند؛ مجرب است و نفع دارد *

¹ In Hindustani *dhowan*; given for indigestion.

² تربد سفید (*turbud*), F., the white variety of *Ipomoea turpethum*, Turpeth
Root or Indian Jalap.

³ گل گاوچشم, *gāo-chashm*, the Persian name of the *قحوان* (*agħuwan*), camo-
mile, *Anthemis nobilis*.

فصل شانزدهم در معالجهٔ ضعیفی مزاج جانوران * و علامت آن
پیدا است *

علاج آن بود که دارچینی دو دانگه باریک نموده در سه پاره
گوشت بدهد * چون هضم کند بعده بگوشت ماکیان سیاه بروغن کنجد سفید
آلوده سیر کند *

علاج دیگر * جانور را در آب فرو برد و همان آب پیش او بفهد تا بخورد
و غسل کند * بعده طعمه بآب آنار شیرینی و ترش بدهد ؛ به شود *

علاج دیگر * قدری روغن زیت و روغن گاو و شکر گوسفند با خون ماکیان
که سیاه گوشت داشته باشد^۱ بر آتش نهاده شیر گرم کند و گوشت میش
بر آتش نرم ؛ آن قدر کباب کند که گوشت سفیدی گیرد * پس چند طعمه
از آن بروغن مذکور آلوده بدهد ؛ به شود *

علاج دیگر * چند طعمه از گوشت چغند باید داد *

فصل هفدهم در معالجهٔ زحیر اندرونی و آن پمپش شکم است *
از زیادتیی صفراء و حرارت خیزد * علامت آن بود که پیغزال جانور لعل نام
بود و جانور بیقرار باشد *

علاج آن بود سندروس^۲ یکماشه - مازو یکماشه - گل ارمنی دو ماشه -
مندل سفید چهار ماشه - کوفته هفوف کرده قدر سه سرخ در ورق گوشت
خوراند و طعمه گوشتیهای لطیف دهد *

^۱ This breed of fowl with black flesh is called in Hindustani *karaknāth* and *bernātik*.

^۲ سندروس (sandarūs), A. and P., the Sandarach or Arar, *Callitris quadrivalvis*.

علاج دیگر * مازو و پوست آنار شیرینی خشک هر دو را برابر وزن کوفته
بارک نموده با قدری سرکه انگوری پخته حبها برابر فلفل سازد * یک
حب تا دو حب یک خوراک بود *

علاج دیگر * سندروس - انجیار¹ - گلنار² - مندل سفید - از هر کدام
معای کوفته سفوف نماید * قدر دو سرخ یک خوراک بود *
علاج دیگر * کوکنار³ نیم برشت سه ماشه - گل ارمنی یک ماشه -
زبیل یک ماشه - سفوف کند و از آن دو سرخ بدهد *

علاج دیگر * بسبله⁴ دو ماشه - طباشیر دو ماشه - مصطکی رومی یک ماشه -
کنهزی⁵ دو ماشه کوفته سفوف کند * قدر دو سرخ یک خوراک بود *
علاج دیگر * ترباق اکبر یعنی فاروق⁶ - مشرود بطوس⁷ - تندرزی⁸
خطائی - گل مخنوم⁹ و گل داغستانی¹⁰ - هر کدام این بسر جای خود دوا
است : و خوراک قدر یک نخود نافع بود *

علاج دیگر * ابرک کشته¹¹ قدر دو سرخ در ورق گوشت
مقدار یک خوراک بود *

¹ انجیار ; word not traceable.

² گلنار , the flowers of the pomegranate.

³ کوکنار (kohnār), the Persian name of the Arabic *Mesembryanthemum*, the Poppy.

⁴ بسبله , probably an error for *basbāda* (basbāda), A., the aril of *Nyctaginia* fragrans, the Nutmeg.

⁵ کنهزی (katorī), Panjab, the root of *Cissampelos pareira*, the False Paris Brava.

⁶ فاروق , vide note 1, page 217.

⁷ مشرود بطوس a kind of *ma'jūn* ; vide p. 276, line 17.

⁸ تندرزی (tintāri), Beng., Tamarind, *Tamarindus indica*.

⁹ گل مخنوم (gil-i mahātūm), a variety of *gil-i armanī* or Armenian bole, *Silicis* of alumina, magnesite and oxide of iron.

¹⁰ گل داغستانی See *Mahsan*, page 910.

¹¹ ابرک کشته (abrah), H., mica. The ashes are used in medicine.

باب شانزدهم

در امراض روده مشتمل بر سه فصل

فصل اول در معالجهٔ سدهٔ روده که از بی عملی مسهلات بهمرسد * علامت آن بود که جانور بوقت مسهلات تصدیع بسیار بیند و بمیزد؛ و اکثر استادان این مرض را سدهٔ روده مقرر فرموده اند؛ و در هنگام صافی شکم بند شود؛ و گاه باشد که طعمه دیر بکار برد و پیدخال سرخی آمیز و گسسته کند و اشتها کم شود *

علاج آن بود که گوشتهای لطیف خوراند و مسکهٔ گاو بهمراه طعمه دهد *

علاج دیگر * فتیلهٔ چرب کرده بروغن هستهٔ شفتالو و یا مسکه در بی باز دادهٔ نائزهٔ آب شیر گرم باید داد؛ نافع است *

علاج دیگر * مسکهٔ گاو قدر نیم توله و آب لیمون دو ماشه بهم حل کرده نائزهٔ کند، و بعد صاف شدن سیر نماید * و بعدهٔ چند مرتبه هر دو هفته یکبار نبات بهمراه طعمه و یا بدستور صافی، میداده باشد و استعمال دهنیات^۱ نیکوترین دواها است، اما نه آنقدر که موجب امتلا گردد *

^۱ دهنیات، medicated oils.

علاج دیگر * اگر جانور از شدت و حدت هیچ صافی غش کند و بیهرش
 بماند و بلرزد (و بعد از صاف کردن اینها علامت مرگ است) پس آنرا علاج
 بهتر ازین نیست که برنج سفید بآب تر کرده زمانی نگهدارد * و بعد از آنرا
 گرفته آن آب در حلق او ریزد و زمانی توقف نماید که آب در حوصله جانور
 گرم شده باشد؛ پس فوراً آن آب را از حلق جانور بر آرد و یک نائزه دیگر هم
 از آب برنج کند که اثر حرارت نماید * و این علامتها را نیز از کسافت و سده
 را میتوان دانست که بسبب آن گره صافی کار نکنند و هوا در شکم جانور تا بدیر
 بماند، و از حرارت ماندن صافی در معده هوا از حدت بخارات معتبسه
 برینته سم رسد و مہلک بود، و غش کردن جانور از آن است - والله اعلم *

علاج دیگر آنکه اگر جانور در ایام زمستان بسبب هوازدگی و برودت
 بد صاف کردن غش کند، آنرا چندبیدستر که آتش بجگان نیز خوانند
 و آن خصیة سگ آبی است¹، قدر یکسرخ در حلق جانور فرو برد
 و در جایی گرم نگاه دارد بلکه سنگ قاب نیز کند * انواع سنگتاب در فصل
 مرض پایاد کرده خواهد شد؛ بدان موجب بعمل آرد *

علاج دیگر * اگر جانور بالجهزم² هوا زده باشد، آنرا قدر یک فلفل تریاق
 ناروق³ و یا مشبود بطوس که آن هر دو معاجین را طیار و ساخته از ملک روم
 آرند، در حلق جانور فرو برد؛ انشاء الله تعالی صحت یابد * و این هر دو
 حبله فقیر است *

¹ خصیة سگ آبی, the preputial follicles of the otter; for چند بیدستر, see note 2, page 115. In the latter place, it is said that *bachogān* is another name for *junde-bidastar*. Here, the correct name is given as *sh-i bachagān*. It is so called from the fact that it is a medicine given to infants.

² بالجهزم Ar., "in the hot season," or بالجهزم "of a certainty?"

³ تریاق فاروق (*tiryāq-i-fārūq*), A., see p. 217, note 1, and Khory's *Bombay Materia Medica*, page 119.

علاج دیگر * اگر مرض مذکور از حرارت باشد قدر چهار سرخ زهرمه¹ بگلاب و یا آب سحقی کرده در گلو چکاند؛ نفع بسیار بخشد * و علامت حرارت درین فصل درج است * و بردت آنست که جانور هر چهار اعضا را سست کند و سر بجنباند بطور لرزه و هر دو پای سیاه نیلگون شود و دراز بگذارد *

فصل دوم در معالجه قولنج شکم * علامت آن خشکی فضله است و جانور اکثر سینه بر خاک گذارد و از غایت درد بی آرام بود *

علاج آن بود که حله² و شبت با عسل و آب جوش نموده بخوراند *

علاج دیگر * آب نسرين و آب زنبق و عرق بهار نارنج³ که حله² دران تر کرده باشند آن را خورانیدن بسی نافع فرموده اند *

علاج دیگر * حقه بآبهای مذکور با روغن کنک و بابونه⁴ و امثال آن نافع است *

فصل سوم در معالجه نفخ شکم؛ یعنی باد که در معده جانور بهمرسد و هاضمه کم کند * سببش غیر بردت و بد گوارایی طعمه چیزهای دیگر نبود * علامت آن بود که فضله گسسته و ناهموار کند و در وی خشونت بود یعنی ریزه ریزه مثل دانههای خشخاش و حباب بر آن باشد و بزردی مائل و رنگ و قوام فضله بکج آهک ماند، و آواز نفخ از رودگان جانور شنیده شود و گوشت کم خورد *

¹ زهرمه (sahr-muhra), P., bezoar stone; silicate of magnesia and iron.

² حله (hulbah), A., the Fenugreek, *Trigonella Fenum-graecum*.

³ بهار نارنج, orange blossom.

⁴ بابونه (bābūna), P., Persian chamomile, *Matricaria chamomilla*.

علاج • سپندان و زنجبیل و برچ همه مساوی گرفته و در سه پاره گوشت صیغ جانور را دهد؛ و بعد هضم آن بگوشت کنجشک و بچه خطاف عرف ابابیل و موسیچه^۱ بی استخوان و پر در مسکه آلوده بدهد؛ و گوشت خرگوش درین حالت نافع است؛ و روغن زیت الانفاق^۲ همراه گوشت نافع است؛ و از گوشت مرغ احتراز نماید که بسیار مضر است •

علاج دیگر • زنجبیل - مصطکی - کزو^۳ - دارچینی - و فلفل گرد - از درام یک جزء و حرف ابیض^۴ چهارم حصه از یک جزء - شکر طبرزد قدری - بم باریک آس نموده و بگلای حبها برابر دانه فلفل ساخته در ورق گوشت بدهد، نفع بسیار بخشد؛ و طعمه از ملغ و خطاف و خرگوش دهد •

علاج دیگر • حقه بجوشند؛ رازیانه و کرفس^۵ و فلفل با روغن تازه و یا بم کنند؛ صحت یابد •

علاج دیگر • جگر گوسفند و یا بز با شیر خر سیاه ممزوج کرده و هلیله زرد دران سائیده خوراند و بدستور تخم سنگ - پشت با شکر طبرزد با جگر منکر دهد؛ و این از دواهای بر نفع است •

علاج دیگر • شیاف^۶ - شکر طبرزد - و عسل - و انذروت^۷ - و نیک - بسیار مفید است •

^۱ For موسیچه P. vide note 4, p. 228.

^۲ زیت الانفاق, oil of unripe olives, see *Makhzan*, p. 749.

^۳ For گرد چوب P., *Arca catechu*, the Betel-nut ?

^۴ حرف ابیض, (hurf) A.; the White Mustard, *Brassica alba*.

^۵ کرفس (*karafs*), A.; celery, wild or cultivated; *Apium graveolens*.

^۶ شیاف (*shiyāf*), A., suppository.

^۷ انذروت (*anzarūt*), A., the Sarcocolla of the ancients, a gum obtained from a species of *Astragalus*.

علاج دیگر * شیاف پیه خوک خامه برای باز خوب است *

علاج دیگر * اگر جانور را اثر حرارت اظاهر باشد، عوض نمک در صافی
و شیاف و حقنه هلیله زرد داخل نماید؛ و چرغ و شاهین و بصری را
جهت صافی قدری از نوشادر با شکر و روغن گاو دادن بسیار نفع کند -
و الله اعلم *

باب هفدهم

در معالجهٔ امراض دمه مشتمل بر چهار فصل

فصل اول در معالجهٔ دم گرفتن جانوران: این مرض از دود
و خاک خیزد و از بی تیماری باز دار. علامت آن بود که آب از بینی جاری
باشد و آواز گرفته شود و چون جانور بپهد نفس برو تنگ شود چون دمه *
علاج آن بود که در دو دانهٔ مویز با یک قهراط فلفل گرد بهم سائیده
و در پارچهٔ پیخته با انگبین معجون کند و جانور را گرفته آن را در کام
و دهان او بمالد تا قی کند؛ و بعد از فراغ آن دهانش را بشوید و طعمه
بروغن زیت و شیر خر ممزوج کرده و بدان آلوده در چند طعمه بدهد
معت یابد - انشاء الله تعالی؛ و گوشت ماکیان میاه خوب است *

فصل دوم در تنگی نفس جانوران * علاج آن بود که فلفل
و بادیان¹ و بورهٔ ارمنی و نمک هندی همه را بهم برابر بسای و بیامیز و جانور
را گرفته بر بند و زبان او را بروغن گاو چرب کن و آلودگیها را از زبان او
بغسل چوب بید پاک کن. پس دهان جانور را بهارچهٔ مالیده از نم خشک
کرده بعد از دوا را در دهان و کام بمال و تا ظهر پیش آفتاب دار؛ آنگاه

¹ بادیان (badiyan), P., the Star Anise of China, *Illicium anisatum*.

آب پدش بنه تا بخورد * و خون ماکیان سیاه بروغن نیلوفر بیامیز و گردن ماکیان دران آلوده بطوران به شود *

علاج * زنجبیل چینی - نوشادر - و سرگین¹ سگ خشک و سفید شده از هر کدام یکدرم - بشیر زنی که دختر داشته باشد ممزوج کن و ازان پانزده حب ساخته که هر کدام برابر فلغل باشد در گوشت میش چهار حب روز اول بده و گرسنه دار و آب پدش بنه و بعد از نماز ظهر بگوشت ماکیان سیاه و یا کبک و یا کبوتر بچه نریه سیر کن؛ یک روز در میان کرده پنج حب دیگر بده * علی هذا میداده باش * در هفته سه روز دوا بده و سه روز نانه کن * و بعد از فراغ شدن یک هفته دیگر از گوشتهائی که گفته شده بده و بروغن کنجد آلوده و سرگین سفید شده سگ پاشیده بدان سیر کن؛ به شود *

فصل سیوم در معالجه دمه که بلغم باشد و باد * این مرض از دادن گوشت گاو و گوشتهای سرد و مسکه خیزد * علامت آن بود که آواز خرخر در گلوئی جانور پیدا شود و چون دهانش را باز کنی بلغم در او بنظر آید و اگر انگشت در حلق او کنی پراز بلغم بر آید *

علاج آن بود که شکر فانیذ² یکدرم در سپرز بزغاله سرخ اندر کنی و سه لقمه ازان سپرز بدهی و آنروز گرسنه داری و بهمان اکتفا کنی * روز دیگر بگوشت میش بروغن کنجد آلوده سیر کن؛ به شود *

علاج دیگر * سپندان سفید و دار فلغل از هر کدام دانگی سائیده به بیز و بیست و یکدانه مویز با این داروها یکجا کرده بکوب و بقدری

¹ فضلہ for سرگین.

² فانیذ sugar-candy.

شهد خالص مزوج نموده در گلوئی جانور بریز، و زمانی بر چکس ببند تا قی کفد و بلغم بسیار بر آرد * چون از قی فارغ شود آب شیر گرم پیش جانور بده تا بر غبت خود بخورد؛ و زنهار جانور قی کرده را غسل نیکو نیست * و بعد نماز ظهر بگوشت ماکیان سیاه بخون او آلوده سهر کن و اگر در قی کردن جانور سست گردد آنرا قدری مسکه در گلویش پیش از سیر کردن بریز تا بحال آید * و روز دوم ناهه کن که قی متواتر جانور را ناتوان گرداند؛ و آنروز بگوشت گاو و یا بگوشت میش بخون آلوده یک خوزه سیر کن * بعد صبح، روز سیم، این سفوف را در سه ورق گوشت بده تا بلغم را نصیج داده در سینه یکجا کند و در روز قی تصدیع بباز نرسد و آسان بر آید * بادیهان سه ماشه - ایرسا¹ که بیع سوسن باشد یکدرم - اصل السوسن در ماشه - صمغ کندر یکماشه - نمک هندی یک ماشه - نبات دو درم - همه اجزاء را بلرک آس نموده نگهدارد؛ و این را فقیر بر باز آزموده است *

علاج دیگر * آب سوسن نیم توله - آب کندل² شش ماشه - پوست کوفتاری و دو درم - بکوب و با آن آبها به پز و با دوازده جز غسل بقولم آورده معجون کن و قدر پنجدانگ باز را بده اگر کلان بود؛ میانه را سه دانگ بده؛ با چهار دانگ شیر زنی آمیخته * و خون ماکیان سیاه با این داروها بیامیز و بده؛ به شود * اگر همراه طعمه خورد بهتر، و الا در حلقش بریز و اگر ازین دارو فضل جانور زرد و یا سیاه رنگ شود، آنرا بزرده تخم مرغ و یا روغن زیت بیامیز و گوشت خوک بدان آلوده تا سه روز بده؛ به شود - انشاء الله تعالی *

¹ ایرسا (Iris), A., *Iris germanica*.

² کندل, *kundal* is the Hindi name for *sakbinaj*, the *Sagapenum* of the Greeks.

علاج دیگر * صمغ عربی - کنیرا¹ - هزار درمان خشک - از هر کدام یکدرم باریک سائیده و با سه درم روغن گاو کهنه² نیز شده³ بیامیز و سه حصه کنی؛ ازین داروها نیم درم با یکدرم روغن گاو بیامیز و بریغ بنه تا سرد شود، و با در ظرفی کنی و آن ظرف را در آب سرد بنه تا دوا منعقد گردد؛ و جانور را گرفته در گلی او فرو بگذران، و همچنان در قباچه بسته دار؛ و میخ در دیوار بزن، و جانور را سر بالا و دم طرف زمین و پشت بدیوار کرده بپاییز، و بعد ازان از قباچه بر آر، و تا نماز عصر گرسنه دار * و بعد ازان بگوشت ماکیان سیاه سیر کنی و گردن ماکیان بشکر طبرزد آمیخته بده؛ در شش روز سه روز بده و سه روز ناعه کنی؛ و روز ناعه گوشت بروغن بنفشه و نیلوفر آلوده بده؛ مجرب است *

علاج دیگر * شش رنای خشک کرده - و بیغ سوسن - و شکر طبرزد - خورد بسا و به بیز، و در سه لقمه گوشت قدر نیمدرم ازین دارو بده (زمانی بداز تا هضم کند * بعده بگوشت ماکیان سیاه سیر کنی؛ به شود *

علاج دیگر * فلونیا⁴ تنها در چند پاره گوشت بده و هیچ طعم دیگر مده تا که این لقمه را هضم کند؛ آنگاه بگوشت ماکیان سیاه بخون او در روغن بنفشه آمیخته سیر کنی؛ و لیکن بعد از یکدز پیدخال سیر کنی تا دوا اثر کند *

علاج دیگر * قرنفل سائیده در سه پاره گوشت بده، به شود؛ اما در شش روز سه روز بده *

1 For کنیرا (katira), the gum of *Oochlopermum gossypium*, sometimes called White Silk-Cotton Tree?

2 نیز شده i. e., kept for some years; it is said to produce sneezing.

3 فلونیا, see page 299, note 1.

علاج دیگر * موزچه خشک کرده قیراطی ازان خورد بسا و در سه باره گوشت گوسفند جانور را بده و بدار تا هضم کند و بعده آب شیر گرم تا نیم روز پیش او بنه * بعد ازان سیرکن گوشت میش تازه گرم بخون او آلوده بده - انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * بریازه¹ یکتوله - و بیغ نیلوفر یک قوله - بیغ اسکندره² دانگی - قلیا دانگی - قرنفل و مومیایی و تخم کرنس و شنجرف از هر کدام دانگی - همه را کوفته باریک آس نموده بآب گولی بندد جانور کلان را قدر نخود و خورد را برابر ماش صبح گرفته و دهنش را وا کرده در حلق او فرو دهد چون یک پیخال کند بگوشت ماکیان سیاه بخون او آلوده سیر کند * و در شش روز سه روز بنوبت دوا دهد به شود *

علاج دیگر * اگر دمه باشد شفکرف در شیر بز سائیده همراه طعمه بخوراند به شود *

علاج دیگر * بیدیهوتی و مومیایی و قنبیل مساری بهم آمیخته برابر نخود گولی سازد * جانور کلان را برابر نخود در ورق گوشت گوسفند بخوراند و بعد هضم کردن بگوشت میش سیر کند به شود *

علاج دیگر * دخترری که اول مرتبه او را حیض آمده باشد لثه خون آلوده او را بگیرد و در شیر خر تر کرده و فشرده و قدر یک سرخ غسل بلاد در دهن ممزوج نموده و چند ورق گوشت گوسفند بدان تر کرده جانور را بخوراند و هرگاه هضم کند بگوشت گوسفند سیر کند اما آب کم و شیر گرم باید داد به شود و مجرب است *

¹ بریازه (or baryāla), H., *Sida cordifolia*.

² اسکندره (asgandh), H., *Withania somnifera*.

علاج دیگر * گاوروهن که آن از زهره گاو بر آید قدر یکدانۀ جو در ورق گوشت بز جانور را بدهد و چون هضم کند بگوشت ماکیان سیاه سیر کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * گاوروهن دو سرخ - مشک و شنجرف از هر کدام یک سرخ - هر سه را بهم سائیده بآب آنار شیرین گولی ساخته در ورق گوشت بز سیاه صبح جانور را خوراند ؛ چون آنرا نیک هضم کند سیر کند ؛ این ادویه را چند بار دادن صحت بخشد - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * بیارد صبر یک سرخ و زیرۀ سفید و گل چنبه¹ از هر کدام نیم سرخ - تخم مالکگنی دو سرخ - شنجرف نیم سرخ - همه را باریک آس نموده و با مغز سرکنجشک حب ساخته در ورق گوشت جانور را خوراند ؛ چون نیک هضم کند بگوشت همداد سیر نمایند ؛ و در یک هفته سه روز دوا را ناغه کرده بدهد *

علاج دیگر * بیارد چند تلخه ساروی ابلقه² و صبح روز اول زهره سه سارو همراۀ طعمه خوراند ، و صبح روز دوم زهره چهار سارو ؛ و صبح روز هیوم تلخه پنجم سارو خوراند ؛ اگر خود بخورد بهتر و الا جانور را گرفته در حلقش فرو ریزند و آب ندهد تا هضم کند؛ پیخال دیده بگوشت ماکیان سیاه بخورن او در روغن زیت یا کنجد یا روغن کتان آلوده سیر نماید * باشه را روز اول تلخه یک سارو و روز دوم دو ، و روز سیوم سه زهره دهد ؛ دمه دفع شود *

علاج دیگر * مردار سنگ و مشک و شنجرف از هر کدام یک سرخ - کافور و گهونگچی سفید و مومیا³ از هر کدام نیم سرخ - همه را یکجا کرده

¹ چنبه (chamba or champa) H., *Michelia champaca*.

² ابلق probably the Pied Starling (*Sturnopastor contra*).

بآب لیمون سائیده گولی ساخته در ورق گوشت صبح جانور را خوراند ؛
چون نیک هضم کند ، بعد ازان بگوشت ماکیان سیاه سهر نمایند * و اگر
احتیاج بار دیگر باشد ، بعد چهار روز این دوا را دهد ؛ زنجبیل دو سرخ -
قرنفل یکسرخ - صبر زرد نیم سرخ - مصطکی یک سرخ - هر چهار
اجزاء را بهم سائیده در ورق گوشت صبح جانور را خوراند ؛ تا هفت روز
متواتر دهد - انشاء الله تعالی دمه دفع شود *

علاج دیگر * شیر درخت گولر^۱ و هیزلی^۲ از هر کدام قدر یک نخود
در یک ورق گوشت جانور را خوراند ، و بعد هضم شدن بگوشت کبوتر
مهر نمایند *

علاج دیگر * شیر درخت نرسی^۳ که آن قسم جدوار^۴ است زهر دار ،
ندر نیم سرخ - بشیر مذکور سائیده در یک ورق گوشت جانور را خوراند
و بعد هضم شدن سیر کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * بنگ کوهی^۵ سه سرخ - لاک یک سرخ - نبات یک
سرخ - بهم سائیده در ورق گوشت صبح جانور را خوراند ؛ چون هضم کند سیر
نماید *

علاج دیگر * اگر دمه با آواز خرخر در گلو باشد ؛ بیارن شعلیت
و شب آنرا در آب تر کرده صبح آب آنرا از پارچه صاف نموده همراه طعمه
بغوراند ؛ و اگر نخورد در حلق جانور چکاند ؛ به شود *

^۱ گولر (gālar), H., the wild fig tree, *Ficus glomerata*.

^۲ هیزلی, word not traceable.

^۳ نرسی (nirbiel), H., *Aconitum palmatum*; جدوار (jadwār), A., *Delphinium densatum*.

^۴ بنگ کوهی, syn. of شرکری (shawkarān), A., the Spotted Hemlock, *Conium maculatum*.

علاج دیگر * بپارد قلعۀ خرگوش و گوشت بدان آلوده سیر کند
دو سه مرتبه : صحت یابد *

علاج دیگر * پوست بریازه یک سرخ - مشک یک سرخ - کافور
نیم سرخ - شنگرف یک سرخ - هر چهار دارو را یکجا بهم آس نموده
در یک ورق گوشت جانور را خوراند و چون هضم کند آنگاه بگوشت
کنجشک کالدار سیر نماید : به شود *

علاج دیگر از آفغان * بر چ قدر یک نخود - نمک سونچر قدر یک
نخود - مبرزد نیم نخود - قرنفل نیم سرخ - هر چهار ادویه را کوفته بآب
شیر گرم گولی ساخته جانور را خوراند * بعده آب پیش او بنهد تا بخورد
و تا ظهر گرسنه دارد * بعده بگوشت ماکیان سیاه بخورن او در روغن کنجد
آلوده سیر کند : به شود *

فصل چهارم در معالجهٔ دمهٔ شش * و این مرض از گرمی و خشکی
و گردۀ و خاک بود * علامت آن بود که چون جانور بطهید و نفس بر شش
نفتد پیوسته گویه های دهان را کشاده دارد *

علاج آن بود که گوشت کبوتر سرخ دم دار¹ باین نوع بدهد : کبوتر
سرخ را حملهٔ بزرگ انگوری پر کن و گلولی کبوتر را برهسمان بر بند و تمام
شب نگهدار و صبح بگوشت آن جانور را سیر نما : اگر خود نخورد : گرفته
از حلقش فرو بگذران : به شود *

علاج دیگر * بیمار شیر خر سیاه و بروغن کنجد بیامیز و بر آتش بنه
تا گرم شود : و گوشت ماکیان سیاه و گوشت بز یکجا کرده زمانی در شیر
و روغن تر کن و جانور را بدان سیر نما : در چند طعمه به شود *

¹ کبوتر سرخ دم دار ; not intelligible.

علاج دیگر * شش گرگ را خشک کرده و با قدری کنیرا¹ و شیر خرسیاه آمیخته گولی قدر مغز پسته سازد و هر روز یک حب ازان میداده باشد و بگوشت ماکیان سیاه سیر کند به شود و این معالجه جالینوس حکیم است و آزموده شد ففوش مغربی است *

علاج دیگر * مشک خالص یک مثقال و نیم و بوره ارمی و مردار حنک و هزار درمان خشک از هر کدام دانگی همه را باریک آس کرده در سه لقمه گوشت گوسفند بدهد و هر چند روز که مداومت این دوا را نماید طعمه از گوشت گاو بروغن نیلوفر آلوده بدهد معرب است *

علاج دیگر * دو دانگ شکر طبرزد با دو دانگ هزار درمان خشک سائیده به بیض و در سه لقمه گوشت گوسفند بدهد و آب پیش جانور بنهد و تا ظهر گرمه دار * بعد ازان بگوشت ماکیان سیاه بروغن بنفشه آلوده سه روز متواتر بدین سیر کن و همین دوا باید داد *

علاج دیگر * سعتر² در شیر هورت تر کن و از پارچه صاف کرده و طعمه در آن تر نموده بدهد - انشاء الله تعالی در هفت طعمه به گردد *

علاج دیگر * بیار قرب و اندرونش را کاویده روغن کنجد و روغن گاو خوش³ و شیر خشت قدری دران انداخته بر آتش بنه تا کف کند و گوشت میش گیاه خواره⁴ دران کف روغن آلوده بخوران به شود انشاء الله تعالی *

¹ کنیرا *Gochlospermum gossypium*.

² سعتر (*sa'tar*), also written زهتر or زهتر, A., *Thymus serpyllum*. See Watt, Vol. VI.,—Part IV, p. 48, under *Thymus*.

³ گاو خوش; this word recurs more than once: can it be an error for گاو میش?
⁴ گیاه خواره i.e., fed only on grass and not on grain.

علاج دیگر * تخم بریاره یکسرخ با روغن السی آس نموده گولی بسته
از حلق جانور بگذرانند و بعد پیخال کردن سیر نماید بگوشنی که معقاد
آن باشد و در یک هفته سه روز دوا دهد - نافع است *

علاج دیگر * نیل و سمه و مومیایی و بیر بهرئی هر سه سائیده و گولی
کرده صبح در ورق گوشت گوسفند خوراند و چون هضم کند طعمه گوشت
گوسفند در شیر خر سیاه تر کرده سیر نماید - به شود *

علاج دیگر * صمغ عربی و گل ارمنی با قدری روغن کفجد و لعاب
بهیدانه حل نموده همراه طعمه جانور را خوراند ؛ دمه شش دفع گردد *

چند نسخه دوا که بر هر دو نوع دمه عامل است اینجا نوشته شده *

شب اول باید که جانور را روغن سرشف در بینی چکاند و صبح برگ
درخت جیت فشرده و آب آن چند قطره در سوراخ بینی جانور
چکاند و در آفتاب بندد و دمچه بز در پای باز دهد تا بقوت منقار آنرا
بر کند و زرد آب از دماغ جانور بر آید * بعده بگوشت کپوتر و یا فاخته
سیر نماید *

علاج دیگر * آب چرچره نیز در دماغ جانور چکاند بدستور صدر ؛
همین عمل کند *

علاج دیگر * قلخه خرگوش خشک کرده و یکسرخ ازان با نیم سرخ کانور
و دوسرخ نوشادر همه را یار کن، و باریک کرده در یک ورق گوشت گوسفند
صبح جانور را خوران * چون نیک هضم کند بگوشت هدهد و یا گوشت چپاکه ^۱

^۱ the spotted owl (*Athene brama*): called in the Derajat (where it is a quarry for the Common-, the Red-headed Merlin and the Shikra) *chhapāki*, vulgar for *shapāki*. A Derawal falconer, when he takes one of these little owls with his hawk, washes his hands in its blood; his hands thenceforward will cure the disease *shapāki* when passed over the spot. Vide also note 2, p. 296.

و یا گنجشک هزارداستان کاکلدار^۱ سیر نماید ؛ هر دو قسم دمه دفع شود
بامر الله تعالی * و این وزن جانور کلان است و رهزه را نصف آن *

علاج دیگر * روغن پنجه دانه شب در دماغ جانور چکاند و صبح کندس^۲
کوفته بماسوره باریک در هر دو سوراخ بینی جانور بدمد و بر آفتاب بندد
تا زرد آب از دماغ بریزد و بعده سیر کند *

^۱ گنجشک هزارداستان کاکلدار^۱ ; this is most probably a species of lark. The term *hazār-dāstān* is properly applied to the Persian bulbul or nightingale (*Doolias Hafsi*) to distinguish it from the bulbuls of India.

^۲ کندس = کندش .

باب هزدهم

در امراض جگر مشتمل بر پنج فصل

فصل اول در معالجهٔ سدۀ جگر * علامت بستگی جگر و درم آن،
و تشنگی بسیار، و قبضیت، و استخوان سیفه بیرون بر آمدن *

علاج آن بود که پرهایی زیر سیفه دور کرده و صندل سفید و سرخ بآب
جرو مصطکی و سرکه بهم مالیده ضماد نمایند؛ نافع است *

علاج دیگر * لاک مغسول که هفت مرتبه شسته و در آب سائیده و
خشک کرده باشد - و ربوند چینی - و گل سرخ - و بیخ کاسنی - همه را مساوی
در آب جوشانیده و آب آنرا صاف نموده بنوشاند؛ و طعمه از زردۀ تخم مرغ
و آرد عدس ممزوج نموده بشکر طبرزد دهد؛ و گاهی از گوشت لطیف
بآب جوشندۀ عدس باید داد؛ به شود *

علاج دیگر * زرشک و بیخ علیق^۱ و جوشندۀ آن خوراندن نفع بسیار
بخشد *

^۱ بیخ علیق ('ullayq), A., the roots of *Rubus fruticosus*, the Blackberry or Bramble.

فصل دویم در معالجه درد جگر جانور * علامت آن بود که زیر کف پایی جانور سرد نشود و شبها زیاده گرم باشد چنانکه دست بازدار از آن گرمی آگهی یابد *

علاج آن بود که قدری ریوند چیغی و آب بیخ کاسنی بهم ممزوج نموده طعمه بدان تر کرده دهد؛ و اگر از سبب تلخی، ریوند نخورد، پس از بیخ کاسنی لعاب گیرد و ریوند را جدا کوفته در ورق گوشت خوراند و طعمه بلعاب مذکور تر کرده بدان سیر نماید؛ و قدر خوراک ریوند باز را چهار سرخ است *

علاج دیگر * انگور سوده دانگی در یک ورق گوشت گوسفند بدهد * چون هضم کند طعمه از گوشت خوک و یا خرگوش و یا گوشت تدری ماده و ماکیان سیاه در شیر خر تر کرده دهد؛ معرّب است *

فصل سوم در معالجه خورد و گذار * این مرض از سردی افتد و از گوشت گاو و بی وقت سیر کردن * علامت آن بود که جانور همه گوشتها خورد و بکار می برد ولی همواره میگذارد * باید دانست که هر طعمه که باز از آن خورد موجب معناد خورد، نصف را بحساب پیضال زند؛ اگر چنین باشد نشانه تغذیرستی است؛ و اگر زیاده از مقدار نصف در پیضال آرد آن از درد مذکور است * هرچند پیضال زیاده از طعمه زند بیماری در باز کار کرده باشد و فضله تنگ و شاخ شاخ بود *

علاج آن بود که زرده تخم مرغ در ظرفی کنی و چنان بدست بزنی که حل شود؛ و گوشت گوسفند بدان آلوده سیر نمایی؛ در چند طعمه محبت یابد *

علاج دیگر * روغن زیت و روغن کنجد سفید و انگبین همه را یکجا کرده بزن و در گلولی کبوتر فرو ریز تا پُر شود و گلولی کبوتر را بر پسمان بند و بیاویز و روز دیگر بگوشت آن باز را سیر کن * سه روز این معالجه را بنما و آب نده ؛ و اگر گوشت غیر آب دیر هضم کند آب آهن تاب بده تا به شود *

علاج دیگر * فلفل گرد سفید نیم دانگه - قرنفل نیم دانگه - مشک یک جو - همه را نرم سائیده در سه پاره گوشت باز را بده ؛ نافع است *

علاج دیگر * گوشت سگ بچه که چشم و نکرده باشد و گوشت خار پشت و دل و جگر مرغ سیاه بروغن زیت آلوده بده ؛ به شود *

علاج * هگدان ماکیان سیاه در شیر زنی که پسر داشته باشد یک شیاروز تر کند و روز دیگر گوشت بدان آلوده باز را خوراند ؛ و اگر نخورد در حلق فرو برد ؛ به شود انشاء الله تعالی *

فصل چهارم در لاغری که از خشکی سینه بود و معالجه آن * بدان لاغری که از سبب خشکی سینه بود غیر حرارت نیست *

علاج آن بود که بیارد شیر عورت پسر دار و گوشت گوسفند در آن تر کرده خوراند *

علاج دیگر * شیر بز سیاه و یا سرخ به همراه گوشت خورائیدن بسی نافع است *

علاج دیگر * شیر گاو تنها قدر دو توله - در آن اندکی شیرخشت حل کرده همراه نانزه دهد؛ مفید است * چون از پبخال کردن فارغ شود آب شیر

گرم پیش او بنهد، و چون صاف گردد بگوشت کفچشک کاکلدار و یا گوسفند یا کبوتر بچه فربه سیر نماید *

علاج دیگر * مشک نیم سرخ - تخم مرغ یکماشه - کانور دو سرخ - شیر عورت دو درم - بهم حل کرده گوشت بدان تر کرده جانور را خوراند - فربه شود، انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * شیر خر ماده سیاه - و شیر جومقشر - و آب کدو - بهم ممزوج نموده بجانور همراه طعمه خوراند؛ و بر برگ اسفناج که در هندی پالک^۱ نامند و برگ کشنیز و برگ بید و امثال آن جانور را باید نشانید؛ و داغ کردن هر دو جانب منسر متصل ناظرین^۲ بهتر است؛ و داغ پیشانی که بجهوب مورد کفند نیز نافع است *

فصل پنجم در فربه کردن جانور لاغر *

علاج آن بود که شاش کودک با آب مساوی ممزوج نموده هفت سفالپاره، سوخته آتش، در آن سرد کنی و از پارچه صاف کرده صبح گوشت بز در آن تر کرده سیر نمایی؛ اشتها و هاضمه بسیار آرد و در اندک وقت فربه گردد *

علاج دیگر * شذکرف یک سرخ در شیر بز سائیده همراه طعمه دهد زرد فربه شود؛ و مشک قدر یکدانۀ جوازی همراه طعمه دادن نافع است *

علاج دیگر * بیخ بریاره بر سنگ مالیده و در آب آن طعمه تر کرده خوراند؛ اما قدری آب در شیر آن داخل نماید؛ به شود *

^۱ پالک (pelak), H., *Spinacia oleracea*, Garden Spinach.

^۲ ناظرین the two eyes.

علاج دیگر * روغن دست کش نام این روغن است : — کفجد کوفته و روغن از آن فشرده بر آرد و قدر میوم حصه شیر بز در آن داخل نموده بر آتش نرم شیر گرم نماید و گوشت در آن تر کرده بدهد - انشاء الله تعالی فربه گردد *

علاج دیگر * شیر بز سیاه بکتوله - برگ ریحان، عرف تلسی سیاه، هفت برگ - آب ازان بر آورده شیر مذکور را ممزوج نموده همراه طعمه خوراند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * شیر کوله نارنجی¹ دوسرخ - مشک نیم سرخ - شنجرف نیم سرخ - هر سه اجزاء را بهم یکجا کرده صبح در یک ورق گوشت جانور را خوراند، و چون نیک هضم کند بطعمه معتاد سیر نماید - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * گوشت خوک صحرائی اگر بهمرسد هر مبع طعمه ازان بجانور خوراند؛ در چند خوراک به شود * اما گوشت مذکور ثقیل است؛ زیاده نباید داد؛ و جانور لاغر را هضم کردن دشوار است *

علاج دیگر * سهاگه² بوداده قدر یک سرخ - مردار سنگ یک سرخ - بخون انگشت میر شکار حل نموده همراه گوشت جانور را خوراند * چون نیک هضم کند بگوشت گوسفند سیر نماید؛ به شود *

علاج دیگر * لاک یک توله - مومبائی و مشک از هر کدام چهار سرخ - شنجرف چهار سرخ - همه را یکجا کرده قدر چهار نخود گولی کند؛ هر روز هبی در ورق گوشت جانور را خوراند - به شود *

¹ کوله نارنجی H.; *kaunlā* or *kamlā*, are sweet oranges.

علاج دیگر * پوست هلیله کابلی یک ماشه بروغن السی^۱ سوده گولی ساخته صبح بدستور صافی از حلق جانور فرو برد ، و بعد زمانی آب پیش نهد ؛ اگر نخورد نائزه کند * چون صاف شود بگوشت بز آبداره کرده سیر نمایند ؛ به شود *

علاج دیگر * خونابه که زیر گوشت فربه در ته ظرف میماند ، گوشت کوسفند در آن بر کرده جانور را خوراند فربه شود - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * تخم مرغ خانگی که تازه باشد آن را در آب جوش نموده و پوست از آن دور کرده و زرده آن را بروغن گاو و روغن بادام حل کرده عوض طعمه جانور را بهمان سیر نماید ؛ و بگوشت زنده آخر روز سیر کند - به شود *

علاج دیگر * از مرزا ننهوبیگ * اگر جانور لاغر باشد و بهیچ دوا فربه نگردد آن را چند لقمه از گوشت جانور که در هندی چپهاکه * نامند سیر کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * قدری شیر خر گرفته و سرکین موش در آن حل کرده صبح جانور را در نائزه دهد ؛ و بعد چند پیتخال آب پیش باید نهاده تا خود بخورد ؛ و چون صاف شود بگوشت بز سیر کند *

علاج دیگر * روغن ترب همراه طعمه خوراندن نفع بسیار کند ، و آن را این طور سازند که آب بیخ ترب را با روغن بادام و کنجد مساوی بجوشانند تا آب فانی گردد و روغن بماند ؛ پس سرد کرده و گوشت بدان آلوده جانور را سیر نمایند - انشاء الله تعالی فربهی مکمل آرد *

^۱ السی *alsi*, H., linseed (*Linum usitatissimum*).

* چپهاکه *vide note 1, p. 289.*

باب نوزدهم

در امراض دل مشتمل بر چهار فصل

فصل اول در معالجه بیماری دق * سببش آنکه چون صیاد جانور را در دام افتاده بیند از غایت فرحت خود را بر بالای جانور بی اختیار اندازد و جانور را بستختی تمام از دام بر آرد و چشم را تا دوخته در روی جانور بسیار نگاه کند؛ و نیز از میز شکار کاهل که برای رام شدن تا دیر چشم باز را بسته دارد و با جانور درختی کند، علت مذکور بهمرسد * علامت آن بود که جانور آماسیده و خیره بود و همواره ترش روی؛ و بالهای^۱ بالای چشمهایش برخاسته، و پر بازوها بر آورده بود، و گوشت کمتر خورد و می‌کاهد و اکثر بآستانه خانه نظر بسیار کند *

علاج آن بود که مدام آب بر جانور افکنی و طغاره آب پیش نهاده باشی و از گوشت همه مرغان دهی غیر گوشت عک *
علاج دیگر * سعد کوفی و تخم کرنج^۲ و ریوند و زعفران و عود قماری^۳

از هر کدام دانگی، همه را نرم کوفته به بیز و بگلاب سه گولی کن و با مسکه

^۱ پر for بال.

^۲ تخم کرنج (*karanj*), H., the seeds of *Pongamia glabra*.

^۳ عود قماری (*ūd qamārī*), pale-coloured aloes-wood.

چرب کرده در حلق جانور فرو ده و چند ساعت گرسنه دار و آب پیش جانور بنه و گوشتهای اقسام و متبدل بروغن سرطان آلوده بده و بدان سهر کن. و در چند مرتبه هوا کردن به شود و دلاسا و نوازش کردن باز را قزم است *

فصل دوم در معالجه بیماری گاهش * این مرض از گرمی و خشکی خیزد و نیز از سردی و خشکی و در آب ترشدن بسیار بهمرسد * علامت آن بود که جانور همه گوشتها برغبت خورد و نیکو هضم کند ولی در تن می‌کاهد و آب بسیار خورد و از آب بشکیند^۱ و در پیخال رگهای سرخ بود و خود را بسیار خار و بیفشاند و شش در ریزه بالهایش^۲ افتد *

علاج آن بود که سه من^۳ گوشت فربه در دیگ سنگین یا در دیگ سفالین کن و آن دیگر را بگل حکمت اندوده نما و پر آب کرده آنقدر بجوشان که گوشت از استخوانها بریزد و پس فرو آورده بنه تا سرد شود * بعده سر دیگ را بکشا و گوشت بیرون کن و آب گوشت را در طغاره کن و پیش باز بنه تا بخورد و تشنگی ساکن گردد و بعده بگیر روغن گاو خوش^۴ و دوسه حب بساز و بریخ بنه تا منعقد گردد و پس بگلولی جانور فرو نه و دیگر هیچ مده و تا دیر گرسنه دار و آنگاه بگوشت میش گیاه خواره بروغن شیر پخت آلوده بده و سه روز بهمین دستور سیر نما به شود * **علاج دیگر *** کندش و شحم حنظل و صبر زرد و شتکرف رومی از هریک نیدرم همه را نرم بکوب و بپیز و سه روز در گوشت پارهها صبح جانور را

^۱ از آب بشکیند ; the author apparently by this means, "avoids bathing"; he has just stated that in this disease the hawk drinks inordinately.

^۲ Vide note 1, p. 297.

^۳ Man; an obvious error.

^۴ گاو خوش; the author has used this obscure word, or phrase, several times.

خوران ؛ و بعد زمانی بگوشت کبک و یا گوشت تیهو و یا گوشت خوک
 بچه بشیرگار سیاه یک شباً روز تر کن و دیگر روز بدان سیر کن ؛ به شود *
 علاج دیگر * فلونیا^۱ دو دانگ بمیان گوشت بده و بعد زمانی بگوشت
 میش گیاه خواره بروغن کنجد سفید آلوده باز را بدان سیر کن ؛ و در جایی
 باز را نشان که آواز مردم در آنجا نشنود ؛ خصوصاً در شب احتیاط زیاد
 لازم است *

فصل سیوم در معالجه بیماری خفقان * و آن دل تنگی است *
 علامت آن بود که جانور نفس متواتر و زود بکشد ، و منضربین که هر دو
 سوراخ بینی را گویند حرکت تند کند ، و سر استخوان سینه که زورق عبارت
 از انست بسمت زند و طپش دل ظاهراً معلوم گردد *

علاج آن بود که گل ارمنی و گل مخنوم^۲ و لعاب تخم ریحان و آب
 الجیر در گلاب تر کرده جانور را بنوشاند و بروی همبزیها و علفهای سبز
 بخواباند و طعمه از زرد تخم خام کبوتر خانگی که پوست در شکم پخته
 نشده باشد بدهد ، و گوشت چوزه که پر و بال بر نیاورده باشد نافع است *
 علاج دیگر * شیر خشت با قدری زرشک و عناب در شیر بز حل کرده
 در نائزه عوض صافی بکار برد ؛ نافع ترین چیزها است *

فصل چهارم در معالجه هول دل عرف کهنه * این مرض از جگر
 حرارت خیزد و از بسیار خون دادن و از گوشت گوسفند و گوشت

^۱ *فلونیا* vide note 3, p. 182. This word is properly the name of a soothing electuary, principally composed of opium and hemp. It is so called after its inventor, Philon of Tarsus, a contemporary of Augustus.

^۲ گل مخنوم , a variety of *gil-i armani* or Armenian bole.

چرکین خوراندن * علامت آن بود که جانور چون بطبد گوشه های دهان را باز دارد *

علاج آن بود که جانور را فرو گیری و کام و دهانش را نیکو ملاحظه کنی که چیزی در آنجا چسبیده نباشد، و اگر باشد نیکو پاک کنی؛ و ربوند چینی یکدانگ - کافور نیمدانگ - صبر زرد دانگی - فلونها دو دانگ - گلسرخ¹ همه را باریک آس کرده به بیز و آب گشنیز و آب انار ترش و شیرین فرکرده با انگبین صاف و روغن بنفشه معجون کن و سه پاره نموده بگویی باز فرو بگذران و زمانی بردست دار * بعده بگوشت میش گیاه خواره بروغن بنفشه آلوده سیر کن *

علاج دیگر * ربوند چینی و صبر زرد و شکر طبرزد از هر کدام دانگی درمیان قدری مسکه کن و بر یخ بنه تا سرد شود و منجمد گردد * پس از گلولی جانور فرو بگذران؛ هم روز بعد شیر خر سیاه بروغن گنجد سفید پیامیز و بجوشان و بنه تا سرد شود؛ آنگاه بگوشت ماکیان سیاه و گوشت کبک از آن روغن آلوده سیر کن *

علاج دیگر * زهره خر گوش نیمدانگ - خایه کشف و ربوند چینی و صبر زرد از هر کدام دانگی - بتخون شبهرک و شیر زنی که پسر داشته باشد آن همه را بهم بسای تا چون مرهم شود و حصه سیوم از آن بگوشت ماکیان سیاه بده؛ به شود *

علاج دیگر * شکر طبرزد یکدرم - زعفران شاخ نیمدانگ - کافور یک نخود - درمیان مسکه گولی کرده در حلق جانور بده * اگر تابستان باشد

¹ گلسرخ , silicate of alumina and oxide of iron ; bole rubra or red chalk.

ریگ سرد پیش نشیمن باز بریز تا بر آن نشیند ؛ و اگر زمستان بود پوست
گوسفند برّۀ پیش جانور بنه تا بر آن سینه نهد و نشیند که نفع بسیار دارد ؛
انشاء الله تعالی به شود * و چون جانور از گوشت خوردن باز ماند بیماری
سخت است و نا امید ؛ طلب جانور دیگر کن که علاج اثر نکند *

باب بیستم

در معالجهٔ امراض جلد مشتمل بر چهار فصل

فصل اول در معالجهٔ شش که در پره‌های جانور بهم رسد *
جانور را بسته داشتن و گوشت‌های نپاک دادن و دست چرب و ناشسته
در پرها مالیدن و چرکین داشتن سبب این مرض است * علامت آن بود
که جانور را موی قفا بر خیزد و ریختن گهرد، و خود را بسیار خار و بسیار
انشاند و نرم پر^۱ بریزد و موی پیش نیفه بر کند *

علاج آن بود که پارهٔ زرنیخ فارسی خورد بکوبی و بغالیهٔ مشکین عرف
چرا^۲ بیامیزی و بر قفای جانور فساد کنی؛ و اگر زمستان باشد در خانه
گرم بپنندی، و اگر تابستان بود پیش آفتاب بپنندی؛ به شود *

علاج دیگر * قدری دریز^۳ یعنی مویز در آب بجوشان و بنهٔ تا صاف
شود و بر تمام پره‌های جانور بمال و بر آفتاب بند - انشاء الله تعالی همه
شش بمیرد *

^۱ نرم پر *narm-par*, "down."

^۲ چرا *chowzā*, H., an unguent or fragrant paste of four ingredients (*vis.*, sandal, agallochum, saffron, and musk; or ambergris, saffron, musk, and the juice of the flowers of the *Abor tristis*).

^۳ دریز *Vide note 1, p. 226.*

علاج دیگر * بورهٔ ارمنی سائیده در نائزه کن و در همهٔ پره‌های جانور
اندر دم تا به شود *

علاج دیگر * پارهٔ پارچهٔ پاک و سفید بیار و جانور را در آن پارچه
پیچیده بر آفتاب^۱ بنه ، همهٔ شپش در آن کرباس چسبد و جانور خلاص
گردد ؛ پس پارچه را دور کن ؛ به شود *

علاج دیگر * قدری پنبه در شراب تر کرده حلقهٔ دستور در گردن باز
چون طوق بانداز و تمام شب در گردنش باشد ، و محافظت کن که نیفتد ؛
روز دیگر تمام شپش در آن پنبه چسبد و جمع گردد ؛ پنبه را از گردن جانور
برآر ؛ پاک شود *

علاج دیگر * دار فلغل نرم سائیده سه قوله - خاکستر سرگین گاو
صحرائی^۲ سوخته یک قوله ، هر دو را بهم بکوب ، و در پره‌های جانور با پر
مرغ یا کبوتر برکش ، و در آفتاب بر بند ، پاک شود ؛ و اگر پاک نشود ،
بعد سه روز ، یکمرتبهٔ دیگر بعمل آر - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * برچ کوهی چهار قوله - میدۀ کوانج^۳ یکتوله - هر دو را با
نیم پاؤ آب تر کرده در بیخ پره‌های جانور برکش و در آفتاب بر بند - انشاء
الله تعالی پاک گردد *

علاج دیگر * سبوس اجوائین^۴ خراسانی باریک بکوب و در بیخ پرها
بماسرود در دم و جانور را بر آفتاب بر بند ؛ بامر الهی از شیش پاک شود *
بعدهٔ بآب اجوائین غسل ده ؛ مجرب است *

^۱ bar-i-āftāb, is properly "at the edge of the sun," i.e., half in the shade and half in the sun ; at the edge of a shadow cast by a wall.

^۲ گاو صحرائی wild ox ?

^۳ کوانج kiwānch, H., the Cowhage Plant, *Mucuna pruriens*.

^۴ سبوس اجوائین sabūs, P., is bran, chaff.

- علاج دیگر * چند دانه سیر در چند ورق گوشت جانور را بخوران *
- علاج دیگر * چرک گوش بچه گومیش بقدر یکدانه ماش در طعمه جانور را خوراند؛ اما نصف طعمه اول خورانیده در یک ورق دوی مذکور را دهد و بعده نصف دیگر طعمه خوراند - انشاء الله تعالی از شپش پاک شود *
- علاج دیگر * بطرپی کند (که در فارسی آنها دارتو¹ گویند و بکار رنگریزان آید) و بذر البنج و مویز و زراوند طویل² در آب جوشانیده در اصل پر مال و بر آفتاب نشاند؛ پاک شود *
- علاج دیگر * بیلر برگ بهانت³ و آنرا خشک کرده باریک بکوب و چهار توله از آن با بکتوله برچ کوفته یکجا کن و بماسوره در بیخ پرها بدم و در آفتاب نشان؛ پاک شود *
- علاج دیگر * زبیق با قدری آب لیمون و یا سرکه بر کف دست بمال که یکذات شوند، و نخ پنبه درو تر کرده بر جانور به بند؛ و یا دوی مذکور را در اصل پرها بمال؛ از شپش پاک گردد *
- علاج دیگر * گیاهی است در مازندران که مردم آنرا کیکواش⁴ نامند و در فارسی ریوش گویند نرم بساید و در شراب تر کرده در بیخ پرها بمالد؛ از شپش پاک شود * اما در آفتاب نشاندن لازم است *

¹ دودی (durdī), tartar; بطرپی کند or دارتو¹ (dārtā), P., tartar (the acid).

² زراوند طویل (sarāwand), P., Long-rooted Birthwort, *Aristolochia longa*.

³ برگ بهانت (bhānt), H., is *Olerodendron infortunatum*.

⁴ An excellent and common remedy for lice; it is much used by Indian women.

⁵ کیکواش or ریوش; *kaik-wāsh*, in Arabic حشيشة البرافيت, a variety of *dūqas*; see *Makhsan*, p. 662: ریوش not traceable.

علاج دیگر * اگر جانور را شپش بسیار بود و از هیچ دوا بر نیاید، دلار فلفل و کندش از هر کدام یک جزو باریک کوفته و جانور را گرفته و استوار کرده در اصل پرهایش بدمد و در آفتاب دارد - انشاء الله تعالی در یک لحظه پاک شود؛ و هر یک این دو اجزا بجای خود برین کرم عامل است *

فصل دوم در معالجه جرب و آن کراست عرف خارش *

علامت آن بود که جانور موی سینه و زیر نیغه را ¹ بر کند و بخارود *

علاج * آن بود که زهره گوسفند و یا گاو در اصل پرها بمالد *

علاج دیگر * اگر جانور از پر کردن باز نماند، آنرا باید که از پیش سینه و نیغه ¹ پرها بر کند و قدری سرکه و آب آنار شیرین بر آن اضافه نموده بر سینه و نیغه جانور بمالد؛ نافع است *

علاج دیگر * چرک گوش بچه گاو میش قدر یکدانه ماش در ورق گوشت در بین طعمه جانور را خوراند؛ در چند مرتبه دادن نفع بخشد *

علاج دیگر * هپندان نرم بکوب و بسرکه انگوری حل کرده جای خارش جانور را بدان بشوی؛ به شود *

علاج دیگر * برگ نیم بیست ورق - کبریت دامغانی دو سرخ - دانه حلبه چهار سرخ - همه ادویه را باریک آس نموده بآب نخود گولی برابر دانه نخود ساخته صبح یک گولی در ورق گوشت بز جانور را خوراند، و چون نیک هضم کند سیر نماید؛ نافع است *

¹ نیغه vide note 1, p. 257. From the context here, it would appear that the term is applied to the feathers between the legs over the abdomen and not to the feathers under the tail.

علاج دیگر * روغن سرشف یک آثار، و سیر نیم آثار، در روغن مذکور سرخ کند، و هر صبح قدری از آن بهمرأه طعمه میخورانیده باشد؛ به شود *

علاج دیگر * زیره سفید و انگوزه و کبریت و شملیت برابر هم، باریک آس نموده بماسورده در اصل پر جانور بدمد؛ جرب دفع گردد *

علاج دیگر * برگ مورور و دانه‌های نیم و مردار سنگ و حُضْی^۱ مکی و حلتیت و چاکسو^۲ و حب الرشاد^۳ و کبریت دامغانی همه را باریک آس نموده در بیض پرها بدم؛ خارش دفع کند *

علاج دیگر * دانه الاجی خرد چهار سرخ - نبات شش ماشه - باریک کرده و بآب انبلیاس^۴ گولی کرده بدستور صافی بکار برد *

علاج دیگر * کبریت دماوندی سه درم - زهره میش و روغن سرشف ده نرله - هر دو را بر آتش نرم نگهدارد و چون بهم حل شوند آب تلخه بر آن افزه نماید و بجوشاند تا آب فانی گردد * پس از پارچه صاف کرده در ظرف سفالین کند؛ هر صبح قدر یک ماشه از آن روغن بهمرأه گوشت چغند جانور را دهد، نفع بیّن کند؛ مجرب است *

علاج دیگر * جوزبوا و طباشیر از هر کدام دو ماشه - زنجبیل یکماشه - مبرسقوطری دو سرخ - برنگ کابلی یک ماشه - شونیز دو ماشه - شاهنره^۵ خشک چهار ماشه - کبریت دماوندی یکماشه - همه را باریک کوفته

^۱ حُضْی مکی (ḥuḥūz-i makkī), extract of *Berberis lycium* or *Berberis aristata*. Vide note 1, p. 208.

^۲ چاکسو (chāksu), H., *Cassia Absus*.

^۳ حب الرشاد vide note 3, p. 255.

^۴ املتاس (amaltās), H., is *Cassia fistula*.

^۵ Common in gardens in the Panjab. شاهنره (shāhtara), P., *Fumaria officinalis*.

بآب برگ نیم گولی قدر یک سرخ کند ، و هر صبح چهار گولی باز کلان را در ورق طعمه خوراند و چون نیک هضم کند سیر نماید ؛ و این حیلۀ فقیر است و بتجربه رسیده *

علاج دیگر * جانوری را که خارش بود آن جا را بآب غوره یا آب چغندر یا آب حلبه با یکی ازینها ، شویید و روغن بادام و عسل بدانجا مالد و روغن گار تازه با شکر طبرزد در طعمه دهد ؛ نافع است *

فصل سیوم در معالجه شقاق عرف کلنجر * این علت از گرمی و حرارت داروهای گرم که در تولک و یا در شکار دهند خیزد * چون از حرارت آن خون جانور سوخته و سوداوی گردد ، چنانچه انسان را جذام عارض شود ، جانور را کلنجر بهمرسد ؛ اما در هنگام تولک زیاده شود و طول کشد * علامت آن بود که ناخنهای چنگال جانور سفید شود و پردها از ناخن جدا شوند و دانهها بر انگشتان پیدا شود و رنگ منسره بطور ناخن گردد ، و لاغر شده باز فربه نشود و بعضی پرها باریک و خام و شکافته بر آرد و گوشت خورد و بکار برد و لیکن فربه نگردد ؛ و پوست بالایی هاق سفید پردها شده بریزد ، و سبزی بن مفسر نیز لون بگرداند ¹ *

علاج آن بود که اول از بریدن ناخنهای انگشت خون را کم کند و بعد یک هفته صاف کند بصافیهای مسهل که مخصوص جهت همین مرض نوشته شده *

صافی اول * دارچینی یک ماشه - تربد سفید چهار ماشه - مصطکی یک ماشه - نبات چهار ماشه - همه داروها را باریک آس کرده قدر سه

¹ In this disease the nails also drop out and do not grow again.

ماشه از آن بآب جوشانده عذاب گولی ساخته بدستور صافی بکار برد -
انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * اگر جانور باین به نشود آنرا شغجرف دو سرخ - حلبه یک
ماشه - مشک قدری - بهم باریک آس نموده بآب کوله فارنجی گولی
برابر دانه عدس سازد؛ هر صبح یک حبه در رزق گوشت جانور را خوراند *
چون آنرا نیک هضم کند سیر نماید، و از گوشت میش پرهیزد
که گوشت اسب و شتر و میوه سودا انگیزد *

علاج دیگر * صندل یک ماشه - شغجرف چهار سرخ - مشک یک
سرخ - قرنفل دو عدد - دانه‌های الچی خرد چهار سرخ - عنبر یک سرخ -
بیره‌بوی یک عدد - همه اجزاء را باریک کوفته بآب کزنده¹ گولیا برابر دانه
ماش ساخته نگهدارد و هر صبح در ایام کریز یکحبه میخورانیده باشد
و چون نیک هضم کند سیر نماید؛ به شود *

علاج دیگر * شغجرف چهار برنج - در شیر بز حل کرده و طعمه را
در آن تر کرده سیر نماید؛ به شود انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * شیر² بیضه همراه طعمه دادن نافع است *
علاج دیگر، از یار بیگ * چند دانه پلاس پاپره³ در روغن گاو برشته
نگهدارد و در کریز همراه طعمه خوراند؛ کلفجبر دفع گردد، انشاء الله تعالی *

علاج دیگر از تجربه این فقیر * صافی بیست و چهار سرخ نمک
تنها که در شکار باز ذکر است بنوعی که نوشته شده بعمل آرد؛ این از جمله

¹ کزنده vide note 8, p. 79.

² پلاس پاپره (palās pāpra), H., the fruit of *Butea frondosa*.

دواهای پُر نفع است؛ و اگر جانور لاغر باشد چند سرخ از وزن کم کرده دهد و زنهار حذر نکند؛ معجرب است *

علاج دیگر * نشاره^۱ شاخ بز و ترب در روغن بیدانجیر جوشانیده بر ساق و ناخن چنگال و منسر که پرده دار شوند بمالد؛ به شود *

علاج دیگر * آب مورد^۲ و لادن^۳ که آن نیز قسمی از عنبر است بهم ممزوج نموده بر موضع پرده دار ضامد نماید؛ به شود *

علاج دیگر * زرده قنم کبوتر و مغز پسته در روغن بادام بهم ممزوج نموده بر موضع پرده دار ضامد کند؛ به شود * اگر جانور، چنگال را بمقار خود کندن گیرد و خون برارد بر آن دارچینی و زنجبیل و عاقرقرها و امثال آن مالیدن نیک نفع کند *

فصل چهارم در معالجهٔ عوم^۴ که بعربی ثلیل و بترکی ازکیل و بهندی مسه نامند و این در بچگی بهمرسد * سببش آن بود که مادر شکار می آرد و بچه که زور آور تر باشد طعمه را از منقار مادر ستاند و بچگان دیگر قصد حصه خود کرده یکدیگر را در چنگال گیرند و اکثر زخم در بدن هم بکنند، و نرم پر و خون که یکجا در آن زخمها بمانند، در کلانی ماده شود و بجوش آمده سر بطور دنبل را نماید و از آن ناسور و مسه بهمرسد * علامت آن بود که جانور همواره ترشرو بود و گاه گاه از جای بجهد و خود را در چیده دارد و بددل و هراسنده بود، و هر کس از پس پشت او بگذرد

^۱ نشاره sawdust; saw-powder.

^۲ مورد (mārad), vide p. 125, note 2.

^۳ لادن (lādan or lāḡan), A., ladanum, the resinous juice or gum of *Cistus creticus*.

^۴ عوم vide note 7, p. 28.

بنفشروئی نگاه به او کند، و گوشت هست خورد و دیر بکار برد، و مید
بناخوشی گیرد، و مسکه هضم نتوان کرد *

علاج آنکه جانور را فربه داری و بموغبی نپرانی که باعث هلاک
او بود *

علاج دیگر * قدری مومیائی در روغن نرگس یا روغن یاسمین بر آتش
نرم حل کرده و گوشت بدان آلوده چند روز بده تا علت زیاده نشود؛
و بعد هر چند روز چند مرتبه بده * اگر خواهی که صوم بگذارد قدری
انگور در سرکه یک شباروز تر کرده در گلولی کبوتر بچکه فربه بریز و آن روز
توقف کن تا بمیرد؛ انگاه بگوشت آن سیر کن؛ اما جانور را مختار کن
تا از هرجا که بخواهد بخورد * و در شش روز یکبار دیگر بده؛ به شود *

علاج دیگر * مسه را با پارۀ نمک سنگ کاویده شیر انجیر و زقوم
خاراهار بر آن بمال یک مرتبه؛ به شود *

علاج دیگر از سید لطف علی * تخم تمر هندی که در هندی
انبلی^۱ نامند در ظرفی با بول صبیان پرورده تا یک هفته در زیر زمین دفن
کند؛ بعده باریک آس نموده بر آن موضع طلا کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * تنکار^۲ که سهاگه^۳ بود، تنها خشک بر آن سر مسه سوهان
طربسای تا که اثر دانه نماند و خون جاری گردد * بعده خون به پنبه پاک
کرده بگذار؛ به شود * اما سهاگه آنقدر بمال که مسه تمام از بیخ بر طرف
گردد که احتیاج بار دیگر نشود؛ مجرب است * بر هر عضوی که بود انشاء
الله تعالی بهمین دوا دفع گردد؛ و آزموده این فقیر است *

^۱ ambli and imbli; forms of امبلی imlī H., the tamarind tree or its fruit.
^۲ سهاگه (suhāga), H., تنکار (tankār or tinkār), A. and P.; borax, biborate of soda.

علاج دیگر * اگر مسه بر انگشت و ساق پای جانور بهمرسد پس قنده
عرف بهروزه^۱ و مقل عرف گوگل^۲ در سرکه یک شباروز خیسانیده و بیخ
کیر^۳ و تخم خطمی از هر کدام دو جزء و تخم کنان و بنفشه و بابونه از هر
کدام یک جزء همه را یکجا در سنگ ملایه باریک آسن نموده بر آن بمالد
به شود * و اگر بدوهای حار زخم شود آنرا خشک بگل ارمنی
و مردارسنگ و سفید آب ارزیز بند کند و زود باصلاح آید *

^۱ قنده عرف بهروزه^۱, qinnah, A., bihrūza or bārsad, P., galbanum, *Ferula galbaniflua*.

^۲ گوگل (*gūgal*), H., مقل (*muql*), A.; gum gūgal, bdellium, *Balsamodendron mukul*.

^۳ بیخ کیر, for کفیر? Vide p. 189, note 7.

باب بیست و یکم

در معالجهٔ امراض بر مشتمل بر ده فصل

فصل اول در معالجهٔ پر خوره * سببش آن بود که جانور را نرینه از نرنگ بر آرند و گوشت گوسفند بسیار دهند ؛ و گاه باشد که جانور نرینه بطپد و پر بازوهایش بر پدواز یا چیز درشتی آسیب و مدمه خورد * علامت آن است که چون جانور بطپد پرهایش بی ردیف^۱ بر یکدیگر نشینند و اکثر اوقات جانور پرها را کشاده دارد و خود را بسیار خارد و بال بر کند ؛ و چون بطپد و پرها را بچقبانند هر پری که افتاده و از جانور جدا شده بینی پرغاز ؛ آن پر پُر از خون مرده باشد و موی گردن بریزد و لاغر گردد، و گوشت نیکو خورد ولی زود سیر شود *

علاج آن بود که جانور را گرفته بیخ پرهایش را بسرکه بشوید * اکثر جلی پر خوره درم داشته باشد و کبود رنگ بود * باید که خمیر میدۀ گندم برابر آتش بنهی تا بسوزد و انگیشت گردد، آنرا در سرکه تر کرده دار ؛

^۱ ردیف یک دیگر ؛ i.e., after 'rousing,' the feathers do not return to their normal position.

تر کرده دار * بعده خشک کرده بسای و جای درم پر خوره را بنوک سوزن چند جا خلانیده خون بر آورده پاک کرده دواى مذکور را خشک بر آن بمال و فقیله پشم گوسفند بروغن زیت آلوده و دواى مذکور را بران فقیله پاشیده بر خوره نه و بر پسمان باریک بند و سه روز متواتر همین عمل کن ؛ به شود *

علاج دیگر * سرکه تیز و زهره گاو و کمیز شتر اروانه¹ هر سه را بهم ممزوج نموده و جای پر خوره را چند سوزن خلانیده و خون بر آورده دواى مذکور را بران ضاماد کند ؛ به شود *

علاج دیگر * بوره ارمني و زنگار و نوشادر و صبر و دار فلفل از هر کدام دانگی با سه دانه مویز کوفته داروها را بدان معجون نماید ، و تنکار سفید مساری داخل کند و جانور را گرفته و چند سوزن در جای پر خوره زده و خون و زرد آب بر آورده و بسرکه شسته بعده دواى مذکور را برانجا ضاماد نماید ؛ به شود *

علاج دیگر * رگی است زهر بازوی جانور که تا سرزانو پیوسته است ، هر دو جانب آنرا بنوک سوزن زده دانگی از گل ارمني و کافور خورد سائیده بدانجای پر زده بمال ، و گوشت گوسفند بانگبین آلوده بده ؛ به شود *

علاج دیگر * جانوری که پرها را از شدت مرض از بیخ بر کند و هر بار که پرنو بروید و بنصفه رسد آنرا نیز بر کند ؛ پس باید که تو پیش از آنکه جانور پرنو را بر کند پیش دستی کنی و پرا بر کنی ؛ انشاء الله تعالی پر خوب و پاکیزه بر آرد * و اگر اثرش بماند چهار مرتبه پرهایی نو بر آورده را از بیخ بر کن ؛ پنجم بار درست و سالم بر آرد ؛ مجرب است *

¹ شتر اروانه is said to be a female camel of a special breed.

فصل دوم در معالجهٔ پرگردان شدن جانور * سبب آن بود که در کویز از خانه بخانه برند و آن خانه نمناک بود و نیز از دواهای گرم خیزد که در کویز دهند * علامت آن بود که جانور چون از کویز فارغ شدهٔ پروبال درست کند باز از سر نو پر بریزد و همیشه بهر انداختن در ماندهٔ بود و میزشکار ازان هیچ لذتی نیابد *

علاج * آنکه سوزنی برشته پیچیده نوک آن را خالی بگذارند و جانور را گرفته و بیخ پر را بسوزن خلانیده خون آلوده کند * آنگاه سپندان مفید و زعفران شاخ نرم بسپارد و ممزوج کند و بکمیز طفل شیرخواره و سرکهٔ ترش شسته پس در بیخ پر دوا می مذکور را بمالد ؛ به شود *

علاج دیگر * جانور را چند روز شیر عروس همراه گوشت خوراند و چند دانه سیر کوفته بر بیخ پر بمالد ؛ به شود *

علاج دیگر * بیخ گهونکچی خشک کرده و انگوزه گرم کرده هر دو را معاری بهم سائیده گولی برابر دانهٔ نفوذ صبح جانور را در ورق گوشت خوراند و گرمه دارد تا چاشت * بعد ازان بگوشت بز سیر کند *

علاج دیگر آزمودهٔ فقیر * پوست نفوذ شب در آب تر کرده نگهدارد و صبح از پارچه صاف نموده آن گوشت را بآب تر کرده بخوراند ؛ در چند طعمه به شود * و اگر پر زیاده ریزد قدر یک ماشه جوزبوا شب پاز کرده تر سازد ؛ مجرب است *

علاج دیگر آزمودهٔ این فقیر * خون ناخن کشیدن و با چهار ماشهٔ نبات و در سرخ کبریت دامغانی گولی بآب لیمون بسته صاف نمودن سریع النفع است و تکرار آن بنجربه رسیده *

فصل سیوم در معالجهٔ پر کور کردن جانور *

علاج آن بود که جانور را گرفته در سوراخ بن پر که گوشت رسته باشد روغن نغط سفید در چکاند؛ اگر بیک مرتبه چکانیدن سوراخ کشاده نگردد چند بار این ترکیب را بعمل آرد * چون کشاد شود سر پر غازهٔ پر مرغ در آن سوراخ خلانیده دهن آن را صاف کند که در آن چرک نماند و پاره گردد؛ گوسفند بر آتش بریان کند تا نیم کباب گردد بعد بنهد تا سرد شود و انگاه در سوراخ اندر کند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * هر آن پری که کور شده باشد باید پر غازهٔ آن پر را از حد گوشت بریده روغن نغط سفید در سوراخ آن چکاند * چون آن پر بر آید دیگری را معالجه کند و همه پرها را یکجا دوا نکند تا که بازوی جانور وزم نکند؛ و پر غازهٔ را آنچنان باید برید که برابر بگوشت باشد و الا جانور بمفقار پر بر کشد؛ و چند مرتبه البته روغن باید چکانید *

علاج دیگر * نمک هندی یک توله - انگوزهٔ مساوی - دار فلفل نیم توله - همه را بهم باریک آس نموده و بآب سیرگولی کرده هر آن پری که کور شده باشد خلای در سوراخ بن پر خلانیده و از چرک پاک کرده دوا می مذکور را در آن سوراخ پر کند، که این عامت کرم است، و کرم بدوای مذکور بمیرد و مریض دفع گردد *

علاج دیگر از تنه بیک * جانوریکه پر کور کند و بیخ او اندرون بماند، باید که پر غازه را بمنقاش برآرد؛ هر مرتبه که پر نو بر آید بکند؛ در تکرار سه مرتبه پر درست بر آید؛ مجرب است *

علاج دیگر * برگ تلسی دو نیم^۱ ورق - برگ تنبول یک ورق - با قدری انگیزه در روغن گاو پخته نگهدارد؛ صبح همراه طعمه خورانیده باشد؛
به شود *

فصل چهارم در معالجه پر بگوشت اندر شکستن * این مریض از بسیار خون دادن در کریز و از بی تیماری و گرمی خیزد، و باشد که اندرون پر غازه در بن گوشت شپش پیدا شود و بخارزد؛ و آنچه اندرون گوشت بود بی قوت بود و آن پر از اندرون حد گوشت بشکند *

علاج * رگی است در میان دو استخوان بازو که آن استخوانها را برادران خوانند؛ در آن رگ سوزن خلانیده و یا به نشتر از آن خون بر آرد * اگر بهین علاج به شود بهتر، و الا از پرهائی که شکسته باشد یکدو پر بر آرد، و در بیع آن ملاحظه کند که در آن پر غازه شپش هست یا نه * اگر باشد پرغازه را از بیرون حد گوشت سوراخ کرده سرکه در آن ریزد تا کرم بیرون بیرون؛ به شود *

علاج دیگر * بوره ارمنی در سرکه حل کرده پر غازه را بدان بشوید؛
به شود *

فصل پنجم در معالجه پ کچ راست کردان و پر غازه شکافته

شدن و قطعاً نروئیدن *

علاج آن بود که کاسه از آب گرم پر کرده و پری که کچ شده باشد در آن نر کرده و بخار داده، گرم و نرم، آن پر را بدست خود آهسته راست کن؛
مجبوب است *

۱. دو ورق و نیم Indian for؛ در نیم ورق

علاج دیگر * نان گندم تازه و گرم که فی الحال از تنور بر آورده شده باشد آنرا شکافته و پرکچ شده را دران گرم کرده راست نماید *

علاج دیگر * ترب یا شقاقل کلان یا شلغم هر کدام که بهمرسد در دودی¹ گرم کرده و چون نرم شود شکافنه پرکچ شده را در شکاف داده و گرم نموده راست سازد *

علاج دیگر * اگر پرغازه پر جانور شکافنه باشد آنرا باید که سوزنی باریک بسروشم آلوده و در پرغازه خلانیده و بالایش ابریشم پیچیده استوار کنی تا زیاده شکاف نگردد * و اگر جانور پر بریزد و نیکو بر نیارد و یا باریک بر آرد و یا اصلا پر نه روید، از احراق مواد و خشکی تصور توان نمود و علاج بمسهلات کند * و بعضی صبر زرد نافع دانسته اند؛ قدر خوراک از پکدانگ تا دو دانگه، و روغن حب الغار² و روغن جوز و فرقیون³ و پیله تازه و خاکستر علیق⁴ و خاکستر سنبل چاهی یکجا کرده هماد نماید، و بجوشند؛ شلغم و برگ کفجد مکرر بشوید؛ و هرگاه موئی⁵ بریده شود و بیع آن باقی ماند بروغن مو رو و روغن رومه و قدری لادن طلا کند. و مکس را بال جدا کرده در روغن حل نموده بر آنجا بمالد؛ عجیب الاثر است *

فصل ششم در معالجه پر تراش که در هندی کتونکه خوانند * این مرض از بلغم و سودا خیزد * علامت آن بود که جانور پرهایی بازوی خود را از نزدیک بیع بنوک منسر ببرد، در عین تولک و بعد از آن نیز *

¹ دودی، evidently در بهی، vide p. 128, note 8.

² حب الغار (ḥabbu 'l-ghār), A., the berries of *Laurus nobilis*, the "sweet barg," or "laurel" of the poets.

³ فرقیون (farfiyān), A., *Euphorbia resinifera*, euphorbium.

⁴ علیق ('ullayq), A., the *rubus fruticosus* or common bramble.

⁵ مو "hair" appears to be used by the author for the small feathers.

علاج آن بود که شنجرف قدر یکسرخ باریک آس نموده همراه طعمه صبح جانور را خوراند؛ در چند بار دادن صحت کلی یابد *

علاج دیگر * سه‌گاه دو سرخ - نمک هندی یک سرخ - نبات بر ماشه - شنجرف یک سرخ - همه اجزاء را باریک آس نموده بآب لیمون گولی کرده صبح بدستور صافی بدهد؛ و همه طعمه داری به قواعد مانیا است؛ نفع بسیار دهد *

علاج دیگر * بیارد زرنیغ و باریک کوفته در بیخ پرها پراکنده بدمد؛ انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * خلای از چوب بانس ساخته و یک سرش را تیز تراشیده در بینی جانور باید خلانید¹ و سر دیگر که بیرون شده باشد آنرا نیز باید تیز کرد؛ از منسر جانور آن خلال قدری از هر دو طرف برآمده باشد؛ تا هرگاه جانور پری را خواهد بتراشد خلال در بازوی جانور خلد و از آن سبب پر کشیدن نتواند، و منقار نزدیک آوردن نتواند؛ مجرب است *

علاج * بیخ پر را که جانور بریده بود بمنقاش بر آورده و بسوزن آنجا را خاریده در آن روغن نفط سفید سه روز چکاند، و روز چهارم ملاحظه نماید * اگر چرک در آن سوراخ باشد بر آورده و خلای از موم سفید درست کرده و بمسکه چرب نموده در سوراخ بن پر بدهد؛ به شود *

¹ In India domestic fowls often have a feather run through the nostrils and left with its ends projecting, so that the fowl is unable to peck at a wound or a diseased feather.

علاج دیگر * اگر جانور پر خون آلوده اندازد، بپارد سرکه و تلخه گاو و کمیز شیشک^۱ یعنی گوسفند از هر کدام نیم توله - هر سه را یکجا کرده و بیخ پر بدان شسته بعد از آب گرم بشوید؛ به شود *

علاج دیگر * زنگار یک سرخ - موپز و دانه سپند چهار سرخ - سیر نیم دانه - نوشادر نیم سرخ - فلفل گرد دو دانه - همه اجزاء را باریک آس نموده بسرکه خالص معجون کند، و سوزنی چند در رشته پیچیده جانور را استوار گرفته بر آن بیخ پر چند سوزن خنایده خون و زرد آب بر آورده دوائی مذکور را بر آنها ضامن کند، و در بیخ پر فرو دهد تا پر نیکو و درست بر آید *

علاج دیگر * شونیز یک توله - گونه^۲ نیم توله - با یکدم آب لیموی کاغذی در بیخ پر بمالد؛ به شود - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * لسان العصفیر تلخ - برگ حنظل - صبر - هر سه را مسامی خورد بکوبد و بر آن پر بمالد، و قرصی از چرم ساخته آن را سوراخ کرده در گردن باز فرو کند تا سرش به نرسد و عادت پر بردن فراموش نماید * و اگر برگ حنظل بهم نرسد فلفل معاوضه بکار برد *

علاج دیگر * سیر چهار دانه در روغن زرد بریان کرده نگهدارد، قدری ازان همراه طعمه بدهد؛ به شود *

علاج دیگر * سفیدی که بر کدو عرف پته^۳ می باشد با چند دانه موپز بآب تر کرده همراه طعمه خوراند؛ به شود *

^۱ شیشک *shishak*, a yearling lamb.

^۲ گونه, error for گونج (*gunch*) ? *Abrus precatorius*, Indian or Wild Liquorice.

^۳ پته for *peṭhā* H., *Cucurbita pepo*, the Pumpkin, or vegetable marrow.

علاج دیگر * مشک یک سرخ - مومیائی یک سرخ - با قدری شیرۀ
 کوار^۱ گولی کرده در لقمۀ گوشت صبح جانور را خوراند؛ در چند بار داس
 صحت یابد *

علاج دیگر * زنجبیل و زرد چوبه و کچله از هر کدام یکسرخ، با آب حل
 کرده چند بار سوزن در بن پرخلانیده دوا می مذکور را بران بمالد؛ اما سوزن
 بکارزند، ولی دارو را هر روز بمالد *

علاج دیگر * کبریت دماندی یک سرخ، هر روز در ورق گوشت
 جانور را خوراند - انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج از منصور * بیارد ماهی خورد و ریزه و قدری حلتیت و چند
 دانه سیربهم باریک نموده و چند سوزن در بن پرخلانیده و خورن و زرد آب
 برآورده دوا را بمالد و اندکی در طعمه خوراند؛ به شود *

فصل هفتم در معالجهٔ پر وصل کردن و قاعدهٔ آن * چون پر جانور
 شکسته شود و خواهی که آنرا وصل کنی، چنان باید که همان تکهٔ پورا
 برداری و بهمانجا پیوند کنی؛ و اگر آن پر ضائع شده باشد پر جانور
 دیگر از آن جا بریده وصل کنی؛ ولیکن شرط آنست که عوض شهریار پر
 نباشد و عوض یار پر کزدک^۲ نبود * هر آن پری که شکسته باشد عوض
 آن پر جانور دیگر از همانجا بی تفاوت باید بهمرسانید و سوزنی قیز از لی

^۱ شیرۀ کوار (kūār), H., juice expressed from the bark of *Holarrhena antidysenterica*, Kurchi or Conessi Bark.

^۲ کزدک or قزاق is the 1st primary (in a goshawk called kirkī). Shāh-par, according to some falconers, is the name of the 1st, 2nd and 3rd primaries, but according to others the 2nd, 3rd, 4th and 5th. Yār-par according to some are the 5th, 6th and 7th primaries, but according to some the 8th, 9th and 10th feathers of the wing; while others again so name the 10th wing-feather and onwards.

و یا شاخ گاو و یا شاخ آهو و یا شاخ بز کوهی یا شتم اسب و یا چوب بانس و یا آهن سازد؛ هر چند سوزن سبک تر کند بهتر است که جانور با سوزن گران در پریدن تصدیع کمال بیزد * و بجهت پریپوند کردن مردی سبک دست و راست نظر و زیرک می باید * و مهر ابوالعباس بلخی را بازی مرغابی گیر بود که شانزده کریز در خانه کرده بود و همواره مرغابی خوب میگرفت و چنان شد که باز بمرغابی ن میرسید * به ابوالمگ سهیل ترمذی نوشتند * جواب داد که باز را هیچ علت نیست، مگر پر جانور متبدل و بی قرینه پیوند کرده اند؛ پر از جای دیگر بریده اند و آن را وصل کرده اند و یا سوزن گران گذاشته اند * چون نامه را خواندند و بموجب آن ملاحظه نمودند چنان که نوشته بود یافتند؛ هم پر غلط بود و هم سوزن گران * چون بار دیگر پر را وصل کردند باز بدستور سابق مرغابی میگرفت *

سروش که پربدان وصل کنند باید که آهک و قند سیاه و آرد ماش و صمغ کوکل عرف مقل بهم ممزوج نمایند و باندکی آب جوش کنند تا بقوام آید و قدری سفیدی تخم مرغ اضافه نمایند تا لزجت او زیاده از سروش گردد * آنگاه سر پر شکسته را محرف قلم کن و پر دیگر هم که بار پیوند کنی آنرا قلم کن، و بالای سوزن را از نرم پرتغدری و یا عقار و یا پنبه باریک پیچیده و بسروش مذکور اندوده در هر دو قلم فرو خلان و پر را وصل کن *

عوض آن سروش ماهی زهره^۱ که خاتم بندان کار عاج بدان وصل کنند و یا سروش گمانگران؛ و یا سروش پنیر^۲ که از همه بهتر است بکار برند و یا دانه های سیر با چند دانه مویز بهم کوفته بدان پیوند نمایند * و اقسام

^۱ ماهی زهره، fish-poison; the mullen, *Verbascum Thapsus*.

^۲ سروش پنیر؛ perhaps the glue made from the hides of cattle.

سریشم نوشته شده : هر کدام بهمرسد تحفه توان دانست * و تغه عرف
بهروزه¹ نیز بکار برند : آن هم بستگی بسهار دارد *

نوع دیگر * اگر پر از حد گوشت شکسته بود و لائق پیوند نباشد ،
پردیگر نیز از آنها بریده و سریشم آلوده در پرفاز شکسته فروخلاند *
و باید احتیاط کرد که پرکج و دراز و کوتاه نباشد تا در پرواز درست باشد
و جانور تصدیق نه بیند *

فصل هشتم در معالجه مرهقه * علامت آن بود که موی سر راست
بایستند و ناخنها سست و کج شود چنانکه طعمه را ضبط نتواند کرد *
علاج * اگر زمستان بود در پیش آتش یا در آفتاب بدارد ، و بایونه
در آب جوش نموده بر ناخن جانور نطول کند ، بکوزه لوله دار ریزد : و نیز
آب مورد و آب فرگس خوراند - به شود *

فصل نهم در شستن پرها و بال که چرکین شده باشد * مبيب چرک
شستن دست چرب بر پر جانور مالیدن و بد قیامری میر شکار است *
دوای شستن پرهاى جانوران * استخوان موخته گره کلال باریک گرفته
و در پارچه باریک گره بسته اول پرهاى جانور را نم داده همان گره را
تا دیرى بر آن بمالد و بگرداند : بعده بر طغازه پر آب بندد تا جانور فصل
کند و صاف شود ، و اگر خود بآب نرود گرفته باید شست *

دوای دیگر که همین کار کند * شب یمانی باریک در آب حل
کرده و بدان پرهاى جانور را شسته بعده نزد آب گذارد تا غسل
کند : و اگر خود بآب نرود گرفته بشوید * نیز خاکستر خرمهره مجرب است

¹ Vide note 1, page 311. قغه عرف بهروزه

و همین عمل کند * و اگر خواهی که پرهایی جانور براق و روشن
و آبدار شوند، نرم پر عصار در پارچه گره بسته، بعد شستن، بر آن بگرداند؛
جلا خوب بخشد؛ آزموده است *

فصل دهم در معالجه درد بغل جانور که بازو از آن برداشتن نتواند *
علاج آن بود که مرغ کشته و بسمل که¹ او را بر پسمان بسته و او را دم داده
(چون پوست گوسفندی که جهت آزمایش شمشیر بدمنند) و پرباد نموده
و بر شکار بند زین بسته اسب را بدواند؛ ولیکن باید که اول شکم مرغ
را بنائزه پر آب نماید و تا نیم فرسخ اسب را چار قطره² بتازد * آنگاه
سینه مرغ را شکافته پیش جانور بدهد تا از هر جا که بخواهد بخورد *
و اگر بیکبار از دوا کردن به نشود چند مرتبه همین عمل کند - انشاء
الله تعالی صحت یابد *

¹ بسمل که "the throat."

² چارنعل apparently the author's term for "at full gallop."

باب بیست و دوم

در معالجه امراض پای جانوران مشتمل بر نه فصل

فصل اول در معالجه ستوه شدن جانوران * سبب آن اینکه بازدار نادان چوب پدواز و چکس را سطر کند و دست جانور را می ماند * باید که چوب مذکور را باریک تراشد چنانکه ناخن نرانگشت، و دراز انگشت میانه جانور، از گرد چوب بهم برسند * و سبب دیگر آنست که بازدار باز را بردست بسیار طهاند و بتلخی باز کشد * علامت آن بود که باز چون مرغابی گیرد نگهداشتن نتواند *

علاج * مرغ خانگی در پای بازده و بگذار تا باهم کشتی کنند و مرغ زور کند و جانور هم چنگال در آن سخت کند، و از هر جا که خواهد بخورد؛ چند بار همین کن * آنگاه چند کبوتر چشم دوخته بدو بگذار تا خود سیر شود؛ در اندک وقت صحت یابد * و این معالجه گال چشم است * و سیاه چشم مثل بهری و شاهین و چرخ که گیرنده نیستند و لکد زننده اند همه آنها را معالجه موجب نوشته صدر باید * اما پدواز و چکسه سطر باشد که چنگال آنها از هم¹ و کشاده، تا قائم گیر و محکم دست شوند - انشاء الله تعالی * و این از استاد ابوالحسن است *

¹ i.e., so that the claws do not meet round the perch.

علاج دیگر * کف پای جانور را با انگشت بزرگ خود بمال و انگشت را آهسته بکش، به شود *

فصل دوم در معالجهٔ وجع مفاصل و درم پای جانور * سبب آن بود که از گوشت‌های سرد و ثقیل دادن در مزاج جانور امتلا بهم رسد و بلغم زیادتی کند * علامت: ظهور برآمدگی مفصل، و طعمه هضم نکردن و پدواز بچنگال گرفتن نتوانستن و استادن نتوانستن و درم در مفصل داشتن * علاج * اگر از حرارت بود بر آن موضع دیو سیاه^۱ چسپاند، و گل ارمنی و گلاب و حوض مکی و پوش دربنده^۲ و نشاسته و سرکه و قدری سورنجان^۳ در زعفران سائیده بر موضع درد فساد کند و آب عذاب و روغن بنفشه بخوراند؛ به شود * و اگر از سردی بود او را روغن جوز و نارگیل و روغن بیدانجیر دهد؛ و زعفران نیز بسیار مفید است * و گوشت کنجشک بروغن بادام تلخ و شکر طبرزد نافع است؛ و حرمل در سرکه جوشانیده پارچهٔ در آن تر کرده بر آن موضع بندد؛ و قدر یکدانگ سنمکی^۴ خوراندن اثر کامل بخشد؛ و این از جملهٔ مجربات است *

فصل سوم در معالجهٔ پای سست شدن جانور * سبب آن بود که در شکر جانور بر مرغی بطبد و بازدار آنرا به تنده نگه‌دار؛ و نیز جانور بر دست باشد و اسب را بدواند؛ جانور از شدت باد که از تاختن اسب روبرو آید دست قائم کردن نتواند و از آن عصبش سست گردد *

^۱ دیوچه سیاه apparently دیو سیاه، black leech. Vide note 1, page 333.

^۲ پوشی دربنده (pūsh or būsh-i Darbandī), lozenges or cakes prepared, in the town of Darband, from the leaves of a certain plant.

^۳ سورنجان (sūrinjān), A., a species of *Colchicum*, Meadow Saffron or Autumn Crocus.

^۴ سنا مکی (sand-makkī), A., *Cassia angustifolia*, senna.

علاج آن بود که جانور را آسایش دهد و بر دست سیر نکند و هرچه دهد زنده پیش جانور باید گذاشت تا خود از هر جا که خواهد بضرورد و چندگاه جانور را در خانه کشاده به بندد؛ به شود *

علاج دیگر * باز را بگیر و استوار تباچه ببرند و نیکو در هردو ران جانور نگاه کن، و هر جا که کیود و نیلگون شده و بسرخی مائل باشد آنجا را چند سوزن خنکیده گل ارمی و طباشیر بالسویه در طعمه بده؛ به شود * این حیلۀ جملة استادان است * و کافور و افیون و جدوار خطائی¹ و ریوند چینی بآب برگ بانسه کپره² سحق کرده ضماد نما؛ و این حیلۀ فقیر است *

علاج دیگر * جوز القی و زرد چوبه با سرکه انگوری سحق نموده و بر موضع سوزن زده طلا کند؛ به شود *

علاج دیگر * انگشتری سرب درست نموده و در ملازک³ دوخته در ساق جانور اندازد - انشاء الله تعالی سست دستنی دفع شود *

علاج دیگر * بیارد یک ظرف گلی آب نارسیده و در آن شیر ماده گاو قدر پنچ سیر جوش نموده و بدواز بردهن دیگ بسته جانور سست پارا بر آن بدواز نشاند تا از بخار آن انگشتان دست او نرم گردند و قائم شوند *

¹ جدوار خطائی, the *khagā'i* or Central Asian variety of *Jadwār* (*Dolphinsium denudatum*).

² بانسه کپره (*bānsa kapura*), H., a silicious and crystalline substance found in the interior of the hollow stems of some bamboos, chiefly *Bambusa arundinacea*.

³ ملازک a kind of cloth ?

علاج دیگر * اول باید که آتش در مفاک روشن کرده گرم کند ؛
و بعده شاخهای درخت آزاد ، که در هندی آنرا بگائی^۱ نامند ، بر آن آتش
انداخته آب بالای آن باشد تا بفسرد و اندکی بخار باقی ماند * آنگاه
جانور مریض را بر آنجا باید نشانید ؛ و بالای آن سبدي نهاده هوا بند
نماید * و چون مفاک سرد گردد آهسته بتدریج هوا داخل کند و سبب بردارد
و جانور را از آن برآرد ؛ به شود بامر الله تعالی *

علاج دیگر * سوزنجانِ مصري یک سرخ - ربولد چینی بکسرخ -
زنجبیل دو سرخ - صبر زرد نیم سرخ - نبات سه ماشه - باریک نموده بآب
جوشنده فلوس انبلااس^۲ گولی کرده بطور صافی بعمل آرد * و همه قواعد
آن چون صافیهای دیگر است ؛ و این حیلۀ فقیر و آزموده است *

فصل چهارم در معالجه باد زانو و ورم آن * سبب آن بود که
جانور را از کیز فربه بردارند و بر آرند ، و بازدار آن جانور فربه را به هنگام
طپیدن بدرشتی باز دارد * علامت آن بود که جانور همواره همان پلی صدمه
رسیده را آسایش زیاده دهد ، و در پوست زانوی جانور باد باشد ، و گاه کم
و گاه زیاده گردد ، و ورم کند *

علاج آن بود که گوشت بره بروغن پسته آلوده چند روز جانور را بدان
سیر کند و آرام و آسایش بسیار دهد ؛ به شود *

علاج دیگر * رگی است باریک ، زیر زانوی جانور ؛ آنرا بنیشترو یا
بسونن غصه کند تا خون از آن برآید و بهیمی قناعت کند ؛ به شود *

^۱ درخت آزاد ، P., بگائی (bukkā'in), H., *Melia Asadirachta*, the Neem, or Margosa Tree ; called *Asadirachta* from its resemblance to the Persian lilac.

^۲ فلوس انبلااس ؛ vide note 4, p. 306.

علاج دیگر * چوب گز تر در آتش بنه قا بسوزد، و از سر دیگر آن، که آب جاری گردد، قدری زرد جوبه در آن سائیده بر آن ورم زانو بمال؛ به شود *
 بدانکه ورم زانو و پای بر دو نوع است؛ یکی بسبب زحمتی که بدان رسیده باشد و دویم بی سبب * اما آنکه بی زحمتی آماس کند آنرا علاج آن بود که تخم معصفر^۱ را خورده بکوب و با شراب بیامیز و پارچه بدان آلوده بر ورم پیچ و آن روز بسته دار * و اگر قابستان باشد هر خانه سرد بر زمین میخ زده بدان بند که در آنجا فضله کند و بر آن پا نهد؛ تا سه روز بعمل آر؛ به شود *

علاج دیگر * پاره صغ عربی در خون ماکیان و سفیده تخم مهرغ حل کرده بر زانوی جانور و بر ورم چند مرتبه ضمار کند؛ صحت یابد * ورمی که از جثت زحمتی شده باشد اول او را همین معالجه کند؛ و اگر ورم همه دور نشود آنرا میان هر دو انگشت خورد و بزرگ داغ کند * و داغ را بسرافراز^۲ که برای داغ از آهن سازند در آتش پاچک^۳ گرم کرده بدان داغ کند؛ اما بقسمی که عصب نسوزد که بیم لنگ شدن جانور است * و چون گره بندد^۴ آن گره را خاریده خون و زرد آب از آن بر کشد تا به شود * و مرهم سفید آب بهترین دواها است *

فصل پنجم در جدا شدن چنگال جانور و معالجه بجا آوردن آن *
 چون چنگال جانور از بند جدا شود آنرا علاج آن بود که فی الحال اندام

^۱ *tuḥm-i mu'asfir*, P., the seeds or flowers of *Carthamus tinctorius*, the Safflower.

^۲ apparently a term for a branding iron.

^۳ P., dried dung used for fuel; in India, generally, cakes of cow-dung; in Persia, balls of horse- or ass-dung.

^۴ گره بندن, i.e., swells up in a knot.

از بند جدا شده را کشیده بجای خودش در بند و روغن زیت در قدری شهد ممزوج نموده بر پاره پارچه مالیده و بر آن بند پیچیده بر ریمان بضم بالاش سست بر بند که هنگام ورم شدن کشیده نگردد؛ به شود *

علاج دیگر * اگر زخم در ساق جانور که جدا شده باشد برسد مومیائی باریک نموده بر آن موضع باشد، و جراحت را پر کند، و مومیائی نیز باید خورانید؛ به شود * و اگر سر دست دواى مذکور موجود نباشد در زخم سرمه اندازد و چند ورق گوشت ببول انسان تر کرده خوراند؛ کار مومیائی کند *

علاج دیگر * اگر استخوان جانور شکسته باشد باید که پرها را از آنجا ببرند؛ و بپار دانه شملیت یکدم - میداد چوب¹ یک توله - پوست آمله² سه ماشه - با شاش کودک بهم سائیده و مومیائی سر انسان³ بدان تر کرده بر آن موضع به پیچد و ریمان بضم سست بر آن به بندد * اگر جانور کلال چشم بود و وحشی نیز، آنرا طوماغه باید داد؛ و اگر سیاه چشم است آن خود کلاه دار است *

علاج دیگر * مومیائی نیم سرخ - شب یمائی نیم سرخ - آب بلبله یک سرخ - همه را یکجا سائیده در ورق گوشت جانور را خوراند * بعد هضم آن سیر نماید؛ سه روز باید داد * و این وزن جانور کلان است؛ روزه را کم کرده بدهد؛ به شود *

علاج دیگر * اگر پا و استخوان جانور را آزار رسیده باشد، افیون خالص با شاش کودک حل کرده بر آن موضع مالک و سه روز بسته دارد و همواره

¹ sawdust میداد چوب

² آمله (ámula), P., the Emblic Myrobalan, *Phyllanthus Emblica*.

³ مومیائی سر انسان, a medicinal preparation supposed to be extracted from mummies or from dead bodies.

پارچه که بر آن پیچیده باشد ببول آدم قردارد و خشک شدن نگذارد ؛
صحت یابد *

علاج دیگر * بیارد سفالپاره سوخته که از ته دیگ گلی باشد ؛ آنرا کوفته
در شاش کونک باریک آس نموده و بر پارچه مالیده بر آن موضع به پیچد
و برشته بندد ؛ به شود *

علاج دیگر * بیارد بیخ بید انجیر یک درم - و برگ تمر هندی دو
درم - هر دو را همراه بول صبیان آس نموده و بر پارچه مالیده و گرم کرده
بر آن موضع ببندد ؛ به شود *

علاج دیگر * اگر استخوان جانور شکسته باشد آنرا سفیده تخم مرغ و
زرد چوبه و اشخار هر سه را بهم سائیده و پارچه بدان تر کرده بر آن موضع
استخوان شکسته بندد ؛ به شود *

علاج دیگر * اگر استخوان جانور از چنگال جدا شده بود ، سریشم
کمانگران بکوبد و در آب جوش کند و آرد ماش در پارچه بیخته باریک
مثل مهده کرده در آن داخل نماید ، و آن قدر بپزد که بقوام آید ؛ آنگاه
بر پارچه مالیده بر موضع درد رسیده بندد * این حیلۀ فقیر است
و به تجربه رسیده *

علاج دیگر * اگر زخم بجانور رسیده باشد سنگ سرمه خوارزمی
در آن انداخته و پریشان باریک ابریشم سبز بخیه زند ؛ و صبر و انیون
خوب و مومیائی بر روغن گل حل نموده قدری زفت بر آن افافه نماید
و بر موضع درد رسیده بمالد ؛ به شود * و اگر قدری درد باقی بود یک نخود
قلیا در آن داخل کند ؛ به شود *

فصل ششم در معالجه پیچ افتادن عصب که در هندی آنرا گدی^۱ گویند * این پیچ در عضوی افتد که جانور بر تکیه آن عضو تا دیر نشیند و آن اندام از حرکت باز ماند *

علاج آن بود که اشخار کوفته باریک نموده بر موضع که پیچ داشته باشد همراه پارچه ببندد؛ و آن پارچه را بروغن گاو تر میکرده باشد تا به شود *
علاج دیگر * اگر عصب جانور را درد رسیده بود، بیارد روغن زیت و روغن نارگیل و روغن نئی که در آنها روید و روغن نفط سفید و همه را با هم وزن آب حل نموده بر آن موضع مال * و ازین آدهان هر کدام که بدست آید تنها نیز نافع است *

علاج دیگر * مومیائی با روغن گل حل کرده شیر گرم بر موضع درد بمالد، به شود؛ اما از باد پرهیز کند *

علاج دیگر * زفت رومی یکماشه - مومیائی یکماشه - مصطکی رومی دو ماشه - در دو قوله روغن گل بر آتش نیز آنقدر جوشاند که بهم حل شوند * آنگاه شیر گرم کرده هرگاه خواهد بمالد - انشاء الله تعالی به شود *
علاج دیگر * فارغیل ریزه بریده در هاون با هم وزن موم بکوبد و در روغن شیربخت آنقدر جوشاند که یکذات شوند * بعده قدری زرد چوبه اضافه نماید؛ آنگاه سرد کرده و در پارچه بسته و هر بار گرم کرده بر آنجای درد نهد؛ به شود *

فصل هفتم در سوختن دو شاخه^۲ جانور و داغ کردن آن * باز ماندن دو شاخه جانور از سه چیز است؛ یکی ضعف و درد و آزاری که روی

^۱ گدی vide note 7, p. xxix.

دو شاخه vide note 8, p. xxix.

دهد: دریم از شنوج¹ که از خشکی اعصاب بود: و سیوم آنکه حرام زاده بقصد گرفتن دست در دو شاخ بازوزند و جانور ببطد، و ازان رانهای جانور از بند کمر بردارد آید و سست شود و از هم فراخ ماند و تنگ نشود *

علاج * بیارد سوزن جوال دوزی و در آتش گرم کند و جانور را گرفته استوار بر بندد و از شکار بند نگونسار بیلویزد تا هر دو رانهای جانور بجای خود آیند * آنگاه بالای دمچه² بر استخوان ران گرداگرد داغ کند تا بحال آید: و بهتر ازین حیل³ جهت این مرض نیست - انشاء الله تعالی به شود *

- فصل هشتم در معالجه نقرس پای * جانوری که در ایام بهار گرفته باشند آنرا این مرض بسیار میشود و اکثر نر را که جره باشد، و ماده که توار³ بود آنرا کم بهمرسد * علامت آن بود که چون جانور را سیر کنی آن پای نقرس را سخت نتواند کرد و از پدواز بر زمین نشیند و سینه خسبد چنانکه مرغ بر بیضه نشیند *

اول باین طور امتحان کن: پاره از برج کوفته بر پای جانور بمال: اگر مبر کرد از گرمی است، و الا از سردی توان دانست *

علاج * اگر از گرمی بود پس پیه خروس نر چند بار بر آن پای جانور بمال: به شود *

علاج دیگر * هرگین تازه خربا خاکستر زرد چوبه بهم بکوب و با روغن لبت مرهم کن، و چند روز متواتر بر پای جانور بکشد نما و به بند: به شود *

¹ شنوج apparently incorrect for تَغَنُّج, cramp.

² دمچه the same as دُمکزه? vide note 2, p. 247.

³ توار; in the *Bās-Nāma-yi Nāṭirī* generally spelt طوار.

علاج دیگر * اگر مرفش از سردی بود پس ریوند چینی دانگی - صندل
 سرخ و صبرزد از هر کدام دانگی - همه را نرم بکوب و با شیر عورت که پسر
 داشته باشد ممزوج نموده سه روز پیایی بر پای جانور بمال و در کف
 پای جانور دیوچه^۱ باید چسباند که خون و زرد آب از آن بر آرد؛ به گردد *
 علاج دیگر * چون جانور را نقرص بود و پا ورم کند آنرا چنان داغ باید
 کنی که عصب و پی را نیازاری * بیار چوب مورو یا چوب گز که تر باشد
 و بر آتش نه تا نیکو گرم شود؛ و جانور را گرفته استوار بر بند و کف پای
 جانور و زیر انگشتان را داغ کن؛ به شود *

فصل نهم در معالجه تخمه^۲ عرف کنکره پای که سنگریزه عبارت
 از انست و ورم پای عرف تلی دمیدگی^۳ * علامت تخمه آن بود
 که کف پای که درونش سنگریزه باشد اول آن آماس کند مانند
 نوک و اندک اندک بزرگ شود و سخت گردد؛ و چون سر کند
 در کف پای سوراخ پیدا شود و زرد آب از آن رود و بر پشت پای و زیر
 پای هم باشد و در فارسی آنرا تخمه و آکله پای گویند و در هندی
 پیوره^۴ و بنوله و کنکری پاوتلی نامند *

علاج آن بود که پدواز جانور تلی دار چون ناوک تیر گران میان خالی
 کرده^۵ جانور را همواره بر آن نشاند و جانور دست بازدار هرگز نه بیند؛

^۱ دیوچه "a leech"; vide p. 325, note 1.

^۲ تخمه vide note 10, p. xxix.

^۳ دمیدگی probably for میندگ H., the frog abscess (a painful abscess which grows on the sole of the foot).

Tālī, pl. *taliyān*, is a common falconer's term for swollen feet.

^۴ پیوره *pewa*, H., is a common term for a corn in a horse's hoof.

^۵ Apparently the author means that a groove should be cut along the top of the perch.

و توتیای سبز و فلفل گرد و زنجبیل هر سه دوا را در شاش کودک سائیده و در پنبه کرده بر پای جانور بگذرد؛ در چند تکرار به شود *

علاج دیگر از مرزا مغل * توتیای سبز - گل ارمنی - پلاس پاپره - مردار سنگ - افیون - جوزبوا - زرد چوب - آمله - زنجبیل - بزرگ کابلجی - نمک سنگ - اشضار - همه را وزن برابر ببول انسان جمع کرده بر آن موضع قضمه بمالد؛ به شود *

علاج دیگر * بنگ دو درم - نمک هندی چهار سرخ - فلفل گرد پنجمدد - توتیای سبز دو سرخ - هر چهار اجزا را بلغاب دهی خود حل نموده بر کف پای جانور و بر زخم آکله پای باید بست و تا نه روز بسته دارد و تاکید کند که آب بدان جا نرسد * و بناخن گیر¹ پوست پای جانور را چاک نموده زرد چوبه و قلیا کهار² سائیده در آن زخم انداخته به بندد * بعده بمرهم زنگار به کند *

علاج دیگر از محبت میر شکار * باید که دانه که در پای باشد با نیشترو یا ناخن گیر چاک کند و چرک و گوشت مرده ازان بر آورد * آنکه توتیای سبز و کتکی و قنبیل هر سه را با بولی آدمی ممزوج نموده بر چاک مذکور به پارچه به بگذرد؛ و بعد چهار پلس تجدید دوا کند، تا سه روز؛ به شود *

علاج دیگر * افیون یکدام - زرد چوبه دو درم - آمله دو درم - زنجبیل دو درم - برب درخت نیم و نمک هندی از هریک دو درم - قلیای کهار² و سهامه از هریک یکدرم - به بول مبیان سائیده بر زخم آکله

¹ ناخن گیر a small knife for paring the nails.

² قلیا کهار (qalyā khār), alkali; potash; impure carbonate of potash or of soda.

بفدند: به شود * اما بعد دو سه روز وا کند * و این یادگار میرعلی
اصغر است *

علاج دیگر از مرزا مغل * توتیای سبز یکدرم - نلغل گرد در درم -
سهاگه یکدرم - با کمیز صبیان سرشته بر پنبه مالیده بر زخم بفدند: به شود *
علاج دیگر * نیل و سه - زرد چوبه - هر دو را مساوی در شاش
کودک سحق کرده بر درم پای جانور به بفدند و بعد سه روز وا کند:
و سه مرتبه بهمین نوع و دستور بعمل آرد - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * زرد چوبه و دراماهله (و آن کاهيست خاردار¹)
و اشخار مساوی کوفته با بول صبیان سرشته بر تلی دمیفندگی² به پارچه
بفدند و سه روز بسته دارد و همواره با بول مذکور تر میکرده باشد
و سه مرتبه بدستور صدر بکار برد: به شود انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * بایه تخمه را بغیشقرو یا بلغخن گیر چاک کفی و دانه از آن
بر آزی و میدد³ چوب⁴ و چوک خراسانی⁴ بروغن چراغ سحق نموده بر سر
تخته قدر یک درم قرص ساخته بران بگدنی تا گوشت مرده و غدود بر آید *
بعده زخم را بجول کوبکس باید شست: آنگاه بمرهم سفید آب به کند *

علاج دیگر * اول روز را باستره چند جا باریک چاک کند که خوناب
از آن بر آید * بعده زرد چوبه را به بول صبیان سحق کرده بر آن موضع طلا
نماید: به شود *

¹ دراماهله, not traceable.

² تلی دهیفندگی vide note 3, p. 833.

³ میدد³ چوب vide note 1, p. 329.

⁴ چوک خراسانی (chūk) H., *Hippophae rhamnoides*, the Sea Buckthorn; also, the sorrel, *Rumex vesicarius*.

علاج دیگر * مبر زرد سقوطری - و زردچوبه مساوی - به بول مبین
سائیده تا سه روز بر رزم پای بسته دارد و همواره با بول تر داشته باشد ؛
و بعد سه روز تکرار کند سه مرتبه ؛ به شود *

علاج دیگر * مردار سنج¹ باریک آس نموده رزم را بصراستخوان
نوکار و یا ناخن گیر چاک کند و داروی مذکور را خشک در آن چاک
پر کند و پارو کاغذ بر آن پیچیده بالايش پارچه بندد و بعد از هفت روز
بکشد * جراحت خشک خواهد شد * و لیکن اول این دارو را بعمل باید
آورد : بیارد توتیای سبز و نوشادر و باریک آس نموده بعد چاک کردن
اندکی فر زخم ازین بمالد تا گوشت مرده بریده بر آرد * بعده مردار سنج
خشک ببندد ؛ انشاء الله تعالی زود به شود *

علاج دیگر * بیارد آهک یعنی چونه و نمک سانبهر و افیون
و باریک آس نماید ؛ محاور² را در آب لیمو تر کرده و آب سرخ ری
بر آورده همه اجزاء را در آن بساید و مرهم طور نموده و پای جانور را چاک
کرده و خون بر آورده و دوا را بر کاغذ مالیده به بندد ؛ و بعد از سه روز
وا کند * اگر گوشت مرده هیچ نمانده باشد خوب ، و الا یکبار دیگر تکرار
کند تا زخم صاف شود ؛ و بعده بمرهم سفید آب ارزیز به کند *

علاج دیگر * تخم قرب با بول انسان سحق کرده بر رزم خام که تازه
باشد بندد * رزم بر طرف گردد و تلی شدن نگذارد *

علاج دیگر * تخمه را چاک کرده چرک و غدد از آن بر آورده آهک چونه
در چاک پر کند اما بشیر برگ انجیر خمیر نموده ، تا گوشت مرده از آن
بریده بر آرد * آنکاه شسته بمرهم سفید آب به کند *

¹ vide note 1, p. 220. مردار سنج

² محاور for مہاور ; vide note 1, p. 229.

علاج دیگر از امان الله میر شکار * اول جانور را تصدیع پریدن و شکار
باید کنانید و بعد از آن که تلی خوب پخته شده باشد، چاک کرده زرد چوبه
و اشخار خشک کوفته باریک نموده در آن زخم پر کرده بعد سه روز
را کرده بمرهم به کند *

علاج دیگر * جای ورم پای جانور را چاک نموده فلفل گرد و نمک
هندی باریک آس نموده در آن زخم پر کرده به بندوق در چند روز به شود،
و الا بمردار سنج خشک بند کند به شود *

علاج دیگر * بیارد شیر دهودهک¹ و چکسته جانور را از آن شیر نیکوتر
کند و جانور را بر آن بندوق در چند مرتبه به شود *

علاج دیگر * بیارد شیر بهنگره² سیاه و یا سفید³ و با برگ آمله بهم
کوفته بر تلی بهارچه محکم بندوق تا دو سه روز - انشاء الله تعالی
به شود *

علاج دیگر * شوره که از آن بارت بندوق سازند با بول انسان تر کرده
و در طبق سفالین توده بطور طغل³ ساخته جانور را بر آن بندوق در ورم که خام
باشد انشاء الله تعالی دفع شود *

علاج دیگر از اعظم بیگ برادر حاجی بیگ مغل خانی * چوک
خراسانی با بول آدمی سائیده بر سر ورم داغ کند تا زخم شود، و گوشت
مرده از آن بر آرد؛ آنگاه بمرهم سفید آب به کند *

¹ دودھک apparently for دودھک (dūdhaḥ), in the Panjab, *Bonchus oleraceus*, Milk Thistle.

² بهنگره (Bhangra), H., *Eclipta alba*.

³ طغل; error for طغله T., "a brick" ?

علاج دیگر * نیل رسته و خربق سفید¹ عرف کنکی هر دو را سائیده در زخم پر کند و این دوا در چند روز زخم را پاک کند * بعده بمرهم به کند *

علاج دیگر * جانور که ورم پای داشته باشد پدواز آن را از چوب بید انجیر سازد و جوف آن را خالی کرده و کیسه از پارچه دوخته پر از اشعار و انیون و رماد گلشن کند و در جوف آن پدواز بید انجیر بندد و هر روز چند مرتبه آنرا از بول صبیان تر میکرده باشد و جانور را اکثر بر آن پدواز باید نشانید - انشاء الله تعالی در چند روز آماس دور گردد *

علاج دیگر * ورم نو که هنوز تخمه نشده باشد آمله و زرد چوبه از هر یک دو مثقال - اشعار و کونج از هر یک پنج مثقال - و هواسه² و نمک هندی و انیون از هر کدام یک مثقال - در شاش کودک سحق کرده بر ورم بندد و همواره با بول تر دارد و خشک شدن نگذارد - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * ورم پای جانور را چاک کرده و غدود و تخمه از آن برآورده و قنه عرف بهروزه بر آتش گرم کرده بهارچه بر آن پای جانور بندد و به شود * و اگر ورم خام باشد چاک نباید کرد *

علاج دیگر * سهاگه و برگ حنا و قسط که در هندی کهوت³ نامند هر سه را در سفیده تخم مرغ سحق کرده بر ورم بندد دفع گردد و تا دو روز بسته دارد و سیوم روز وا کند *

¹ خربق سفید (kharbaq-i safid), P., *Picrerhisa kurrooa*.

² هواسه; probably a copyist's error for جواسا *jauāsā* H., "the camel-thorn."

³ قسط (*qust*) A., کوث (*kūt*), H., the *Coelus, Saussurea Lappa*.

علاج دیگر از یار بیگ * اگر پای جانور ورم داشته باشد، بیارد گل بید انجیر و برگ تاکوره برابر و بهم سائیده: مقدار یک دانه جواری جانور را در ورق گوشت خوراند - انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * سون کهار^۱ و بارت بندوق و افیون هر سه را بر سنگ سائیده تلی را چاک نموده داروی مذکور را بر آن بندد؛ به شود *

علاج دیگر * عسل بلادر بر آکله مالیدن نفع بسیار دهد *

علاج دیگر * نیل و سمنه در شیر آک^۲ سائیده بر ورم طلا کند؛ به شود *

علاج دیگر * شوره یکسیر - تخم ریگنی^۳ دو سیر - هر دو را میان کوزه گلی زیر زمین تا چهل روز دفن کند * بعد از آن بر آورده تخم ریگنی دور کند و نمک را نگهدارد * هرگاه پای جانور ورم کند پارچه از آن تر کرده و بر پدواز پیچیده جانور را بر آن نشاند - انشاء الله تعالی در چند روز صحت یابد *

علاج دیگر * تلی را چاک نموده و زردچوبه باریک سحق کرده بآب برگ کرپله مزوج نموده بر محل زخم ضماد کند؛ به شود *

علاج دیگر * اگر ورم خام باشد نمک هندی با روغن گاو باریک آس نموده بر ورم بندد؛ به شود *

علاج دیگر * کلوخ سوخته گلخن و نمک قلیا بهم باریک نموده بر ورم پای جانور بندد؛ به شود؛ و افیون خالص سائیده ضماد کردن ورم را نافع است *

^۱ سون کهار؛ for *kīār-nan*, H., alkaline salt?

^۲ آک (*āk*), H., *Oalotropis gigantea*.

^۳ ریگنی (*rengni*), H., *Solanum santhocarpum*.

علاج دیگر * زرد تخم مرغ باندکی سیر بهم کرده بر موضع ورم غماد
کند، و اگر بهمن به شود بهتر و الا زردچوبه و افیون سحق نموده بران
آمالس بندد؛ صحت یابد *

علاج دیگر * چهار توله برگ درخت نیم با یک پاؤ بول انسان سائیده
قلى را چاک کند چنانکه رگ بریده نگردد؛ و غدود و چرک از آن بر آورد
و زخم را که مفید بود از آن دارو بشوید تا اثر خون در آن باقی نماند؛
و اگر اثر خون باقی ماند علت باز عود کند *

علاج دیگر * اگر در یک پای جانور ورم باشد چهار سرخ سنگ
بصري (و برای هردو پای یک ماشه سنگ بصري) باریک آس نموده در
زخم تخمه پر کرده خشک بند کند؛ به شود *

علاج دیگر * توتیای سبز سه ماشه - نمک هندی دو درم - حلبه یک توله -
پوست آمله شش سرخ - با چهار توله بول انسان بر سنگ باریک آس
کند و ورم را چاک کرده بآب لیمون شسته پاک کند * بعده داروی مذکور را
در زخم پر کند و تا یک هفته بسته دارد * بعده وا کرده بیند، اگر به شده
باشد بهتر، و الا مرهم بندد؛ به شود *

علاج دیگر * توتیا نیم توله - باروت بغدادی یک توله - نمک هندی دو
توله - هر سه را بآب لیمون سائیده اول پای جانور را چاک کند چنانکه رگ
بریده نشود؛ و چرک بر آورده و از بول صبیان شسته و داروی مذکور را
در آن زخم پر کرده با پارچه سه روز بسته دارد؛ بعده از مرهم سفید آب
یا مردار سنج به کند *

علاج دیگر * اگر ورم تازه بود، ماکیان کشته و خون آن با مفید تخم
مرغ یکجا کرده و چند دانه نخود خام بدان آلوده بر ورم بسته دارد تا سه

روز، و گاه گاه اندکی از آب نم می داده باشد؛ انشاء الله تعالى ورم بر طرف گردد و نماند *

علاج دیگر * مغز پنبه دانه بکتوله - سپندان سفید شش ماشه - هر دورا بهم سائیده و بروغن بیدانجیر ممزوج نموده بر ورم پا که نو به رسیدگی بود بزدن؛ انشاء الله تعالى به شود *

علاج دیگر * پوست بیدج چنبه یک توله - تخم قاقوز سیاه نیم توله - برچ خراسانی یکدرم - بر سنگ با شاش کودک ممزوج کرده و جانور را گرفته پای آن را چاک کند، و چرک بر آورده دوا می مذکور را بهارچه بر زخم بزند و تا سه روز بسته دارد؛ به شود - انشاء الله تعالى * و اگر اثری از آن باقی ماند بمرهم معالجه کند *

علاج دیگر * اکثر شاهین و چرخ را تخمه بسملر شود؛ ابتدا مرهم داخلین¹ بر پای باید بست و تا سه روز بسته دارد و گاه گاهی تکرار دوا کند تا تخمه را گرد کرده ظاهر گرداند * بعده به نهشتر چاک کرده چرک از آن بر آورد، و احتیاط از بریدن رگ و پی پای جانور کند * همان مرهم داخلین سزاوار او است، باید بست، تا زخم به شود *

علاج دیگر * اگر ورم تازه بود، گل ارمنی و جدوار خطائی و صمغ عربی و حوض می و صندل سرخ و انیون کازرونی بآب برگ بسکهپره² سائیده بر پارچه مالیده بر پای جانور بزند ورم دفع شود و این حیلۀ فقهر است و آزموده عبدالواحد میرشکار * و اگر ورم از سردی بود، البته پای جانور سرد باشد و شبها ورم زیاده گردد؛ پس باید که در همان دوا قدری ریوند چینی و جوز القی که در هندی مین پهل

¹ مرهم داخلین name of a well-known ointment.

² بسکهپره (bis-khapra), H., lit. "poison-headed, " *Trianthema pentandra*."

گویند اضافه نماید، و بآب برگ قاتوره باید سائید - انشاء الله تعالى
نفع کمال دهد *

علاج دیگر * زبان الضبع العرجاء که در فارسی آنرا کفتار نامند خشک کرده
نگهدارد، و هر آن جانوری را که تخته بود، پای آن را خون کرده و در قی ازان
زبان کفتار تراشیده بر زخم مذکور تر کرده بگذرد تا گوشت مرده بریده
بر آرد؛ آنگاه بمرهم به کند؛ و این از حاجی الیاس نوشته *

علاج دیگر * بول ماده گاو نازاد قدر یک آثرا، در دیگ گلی بر آتش
نرم آنقدر جوشاند که بقیه¹ آن در دیگ خشک گردد * بعده تخته را
چاک کرده آن خمیر بول بران بگذرد، تا گوشت مرده را بریده بر آرد؛
آنگاه بمرهم سفید آب به کند و این حیلۀ فقیر است *

علاج دیگر * اگر ورم پا از حرارت بود، گل ارمنی و صندل سفید و کافور
و زعفران با سرکه سائیده بر آن ضماد کند؛ به شود *

علاج دیگر * اگر ورم مزمن بود، مرهم داخلجون و دبق یعنی شیرۀ
انگور² و مویزج³ با غسل سائیده بر آن طلا نماید *

علاج دیگر * پوهت کوفتار کوفته قدری بذر قطونا⁴ کوفته همراه نموده
و با سرکه بر آتش ملایم پخته اندکی روغن گل ارمنی بران اضافه نماید،
و نیم گرم بر ورم بگذرد؛ نفع بسیار دهد * و اگر منفجر گردد و چرک ازان
برآید پس بمرهم کافور⁵ به کند؛ مجرب است *

¹ نه دیگ؛ probably a slip for بقیه.

² شیرۀ انگور؛ dibq Ar., is "Viscum album, or the mistletoe" and hence "bird-lime"; but in medicine it is used for شیره منقلی.

³ مویزج (mawisaj), Ar from P. mawisak, Staphisagria; stavesacre or lousewort.

⁴ بذر قطونا (basr qatūna), Plantago ovata.

⁵ مرهم کافور is a well-known preparation containing many ingredients.

علاج دیگر * فلفل گرد و نمک هندی بر خوره مالیده و روغن بهلاوه
بر آن نهاده بجوال دوزی داغ کند * بعده آب آنار بمالد ؛ به شود * این از
میرزا مغل بیگ است *

علاج دیگر * باید که تخمه را بناخن گیر چاک کند ، و غدود و خلط
از آن برآورده پاک کند و فلفل گرد و نمک هندی باریک آس نموده
دران زخم پر کند و به بندد ؛ در سه روز به خواهد شد *

باب بیست و سیوم

در معالجه فربه کردن جانوری که بی مرض لاغر گردد

علاج * بیارد امروله^۱، با بیغ و برگ؛ آن را بر سنگه سائیده چند قطره آب آنرا در حلق جانور چکاند * و ظرف گلی که در آن ماهی فروشان همواره ماهی نگهدارند، و آب ماهی بخود جذب کرده باشد، آب تازه در آن ظرف جوشانیده بنهد تا صاف شود؛ و سرد کرده طعمه بدان تر کرده دهد؛ فربه گردد *

علاج دیگر * نبات یکدم - سپند عرف حرمل یک سرخ - سعد کوفی در سرخ - باریک آس نموده و بگللاب حب ساخته بدستور صافی بکار برد، و آب آنرا همراه طعمه دادن نفع بسیار کند *

علاج دیگر * برنج بآب شسته زمانی تر کرده و آب آنرا صاف نموده همراه گوشت خوراند؛ فربه کند *

علاج دیگر * زرده تخم مرغ با مسامی روغن زیت الانفاق^۲ و یا روغن جرز بهم ممزوج نموده و هر صبح گوشت بدان آلوده سیر نماید؛ انشاء الله تعالی بزود فربه کند - و این حیله فقیر و آزموده میر شکاران است *

^۱ امروله (amrola); in the Panjab, *Viburnum nervosum*.

^۲ روغن زیت الانفاق، oil made from unripe olives.

باب بیست و چهارم

در معالجه بدفعلي جانوران و از درخت بدرخت جستن و عبث پرواز کردن

علاج آن بود که اگر جانور گریختن و در هوا پرواز کردن عادت و خو کند، آنرا دم باید بست باین طور که رشته از ابریشم باریک بتابد و از پرواز در میان دم که آنرا طوغ^۱ نامند قایم به بندد و هر دو سر بهر دو پرکناره دم بندد؛ اگر بسیار تنگ بندد جانور پرواز نتواند کرد * و این حیلۀ ابوالملک سهیل بلخی است *

علاج دیگر از خاص بیگ رومی * اگر در ایام بهار جانور این عادت را کند آنرا قدریک سرخ کانور بهمراه طعمه صبح خوراند؛ نافع است *

علاج دیگر * پرهایی ریزه که در گرد گوشه‌ای باز است بمنقاش برکند، اگر بگریزد و پرواز کند باد سرد در گوش و دماغ او رسد و از پرواز باز آید و بر زمین نشیند؛ از تالش ترک است *

علاج دیگر * اگر زحیر باعث مرض است، قدری زرنیج سرخ در سه پاره گوشت جانور را خوراند و بعد هضم آن سهر نماید - انشاء

^۱ طوغ، *fohd* or *foh*, T., "tail" is the name given by Indian falconers to the "beam-feather of the tail." In the Panjab also طرفی.

الله تعالی زحیر دفع گردد ؛ و این حیلۀ دهقان تاهکین و مردمان سعد^۱ است *

علاج دیگر * گوشت در آب انار ترش و شیرین تر کرده جانور را خوراند، نیکو گردد - انشاء الله تعالی *

علاج دیگر * معقود انگبین^۲ که نوشته شده است بهمان وزن مذکور جانور را خوراند ؛ نیک خو گردد *

علاج دیگر * جانور که از درخت بدرخت جهد و حیلۀ میرشکار قبول نکند، باید که او را میرشکار بر دست نگیرد ولی آسایش دهد، و از گوشت فرود آرد و لاغر کند تا گریختن را فراموش کند * و اگر اجابت باین حیلۀ نکند پس باید دانست که جانور مریض است و در معالجه آن مریض مشغول شود *

علاج دیگر * اگر جانور بد فعل باشد و بگریزد، باید که پرهایی گرداگرد نکر^۳ جانور بر کنی که بهوا پرواز کردن نتواند ؛ مجرب است *

علاج دیگر * اگر جانور بر دست قرار نگیرد و بطهد، رگی در میان در استخوان بازوی جانور است که آن استخوانها را برادران^۴ خوانند، بشتر بزنی که خون ناپاک از آن بر آید و جانور ایمن گردد *

علاج دیگر * اگر جانوری بسیار بطهد، بیارد پوست برپاره دو سرخ - شجرف یک سرخ - آب بلبله نیم سرخ - نبات یکسرخ - قنبدیل نیم

^۱ سعد the name of a place?

^۲ لکون ; word not traceable.

^۳ معقود انگبین congealed honey.

^۴ استخوان برادران ; not traceable.

سرخ - گهونگچی سفید یک سرخ - همه را یکجا کرده سائیده در ورق
گوشت صبح جانور را خوراند و بعد هضم شدن طعمه دهد *

علاج دیگر * اگر جانور از فربهی و امتلا شکار نکند و بگریزد، آنرا هلیله
زنکی کوفته همراه طعمه بخوراند؛ نفع بسیار دهد * و این از دهقان
تاهکین و سر باد هندوست *

علاج دیگر * شش گوسفند بآب سرد شسته جانور را طعمه از آن دهد
و پرو استخوان دادن نیک است که روغن استخوان دمچه جانور کم شود
و فربهی و غرور بگذارد * و گوشت بآب گرم دهد که حریص مید شود؛
و این حیلۀ میر شکار هروی است *

علاج دیگر * اصل السوس همین عمل کند؛ مجرب است *

علاج دیگر * قدری بادروج¹ خشک کند و بساید و برگوشت بهاشد
تا نیک خو گردد * این از عهد الله بن خالد است *

علاج دیگر * سوختن زیر دمچه چاهک پس سر و آن دانه در قغای سر
جانور بهم رسد * چون باز عادت پرواز کند و بعد دیر فرود آید، آنرا چنان
باید سوخت که جانور را گرفته استوار بر بندهی و در پس سر او بدهن
بدمی تا پرها پراگنده شود و آن چاهک پیدا گردد؛ پس فقیله از سوخته
بازانداری² ساخته بدان بسوز یا بسوزنی داغ کن - انشاء الله تعالی
بار دیگر پرواز نکند *

¹ بادروج (bādruj), A., *Onimum Basilicum*, common sweet basil.

² بازانداری; word not traceable.

باب بیست و پنجم

در معالجه کرف شدن جانوران

علامت آن بود که جانور را هرگاه بشکار برند هرگز بطمع گرفتن
درمید نگاه نکند ولی در خانه بهمه پرندۀ بطهد و بی قرار گردد *

علاج آن بود که باز را در صحرا پرده برچند بهراند تا بگیرد و از
هرجا خواهد بخورد ؛ و چند بار چنین کند و در خانه کمتر دارد و بچنگل
و بیابانها بگرداند * و این اتفاق همه امتداد آن است *

باب بیست و ششم

در معالجه هوا زدگی مشتمل بر دو فصل

فصل اول در معالجه باد پشت که در هندی آنرا جهوله^۱ نامند *
سببش از گرم و سرد شدن و از باد سموم زدن است * علامت آن بود
که بازوی جانور پائین نیاید و بسختی فرو آرد و حرکت دادن نتواند
و گاه باشد که بازوی جانور فرو آویزد و بالا نشود و جانور ضعیف و لاغر
و سست باشد *

علاج آن بود که چند طعمه از گوشت بره بروغن جوز آلوده دهد ؛
انشاء الله تعالی به شود *

علاج دیگر * اگر جانور از هوازدگی شل شده باشد باید که آنرا در
خانه تاریک بگذارد و از آتش هم بهر حال گرم باید داشت ؛ و قدر یک
نخود تبریق فاروق در ورق گوشت دهد و بعد از هضم کردن بگوشت
ماکیان سیاه بخون آن آلوده سیر نماید و گوشت کبوتر و فاخته نیکو
نفع کند * و خشت یا کلوخ آتش سوخته برپاره نمده به بول مبیان قر
کرده برگستراند و باز را بر آن نشاند تا که سرد شود * و برخشت بسیار
گرم باز را نباید نشانهد *

^۱ جهوله H., and باد پشت P., vide note 2, p. 80.

- علاج دیگر * جوشنده برگ تفبول و چوب چیني که در فصل تولک
 نوشته شده برای هوازدگی بهتر از این عیاجی لیست ؛ و این حیلۀ فقیر است *
- علاج دیگر * خربق سفید عرف کنگی¹ کوفته و بآب سیر گولی برابر
 دانه ماش بسته در ورق گوشت جانور را خوراند ؛ به شود *
- علاج دیگر * هیمنۀ کنار جنگلی را در مفاک سوخته چون خاکستر گردد
 آنرا بدوغ هرد نماید و جانور را بر آن نشاند ، و از هوا پرهیز کند ؛ به شود *
- علاج دیگر * حلبه تر کرده شب نگهدارد و آب آن را از پارچه صاف
 نموده و صبح طعمه بدان تر کرده جانور را خوراند ؛ به شود *
- علاج دیگر * بیارد بیخ پیل و پوست بیخ بگاین ، از هر کدام یک توله
 بلرک آس نموده در آب جوش کفد تا قوت آن در آب آید ؛ چون سرد
 شد صاف کرده اندکی ازان آب در حلق جانور ریزد و پس از هضم کردن
 سیر نماید ؛ به شود *
- علاج دیگر * شونیز نیم توله - شملیت نیم توله - سیر هفت دانه -
 در چهار توله روغن جوش کرده نگهدارد ، و از پارچه صاف نموده چند
 صبح همراه گوشت جانور را خوراند *
- علاج دیگر * اگر از هوازدگی بازوی جانور سست شده باشد ، باید که
 آنرا در خانۀ تاریک برده از هوا احتیاط کند ؛ کودکی را باید بر پشت و
 بازوی جانور مذکور بول کفاند و بر سفتکتاب نشاند ؛ به شود *
- علاج دیگر * روغن زیت چهار سرخ و روغن جوز دوسرخ در ورق
 گوشت جانور را خوراند ؛ به شود *

¹ کنگی (Zharbag, A., kufki, H.), *Pterorhiza burroca*, vide note 1, p. 222.

علاج دیگر * پوست بیخ سهانجنه^۱ یکپاؤ^۲ - شملیت دو توله - تخم کدو یک سیر - همه را یکجا کرده مثل غالیه عرف چرود چکاند و هر صبح قدر سه سرخ همراه طعمه جانور را خوراند - انشاء الله تعالی در چند طعمه صحت یابد *

علاج دیگر * زافع سیاه را و اگر بدست نیاید ماکیان سیاه را ریزه^۳ باید خورانید ؛ و چون ریزه را هضم کرده پیدخال کند، جانور را از گوشت او سیر نماید؛ به شود *

علاج دیگر * اگر از هوازدگی دم غازه جانور کج شده باشد آنرا فندق - و تخم حلبه - و مغز جوز - از هر کدام دو سرخ صبح در ورق گوشت جانور را خوراند؛ به شود *

علاج دیگر * فندق یک توله در شیر بز سیاه جوشاند و اگر آن بهم نرسد در روغن گاو جوشاند و از پارچه فشرده و روغن ازان برآورده چند روز همراه طعمه خوراند؛ به شود *

علاج دیگر * حلبه نیم توله باریک کوفته بآب برگ ناتوره سیاه برابر کنار جنگلی گولپا کند، و صبح یک گولی در ورق گوشت جانور را خوراند؛ چون نیک هضم کند، انگاه طعمه بشیر گوسفند تر کرده دهد سه روز متواتر؛ انشاء الله تعالی صحت یابد *

علاج دیگر * شونیز و شملیت و برنگ کاهلی هم وزن باریک آس نموده همراه قند سیاه برابر دانه ماش گولی چند بسازد و صبح یک گولی همراه طعمه دهد؛ به شود *

^۱ سهانجنه (sahnja = sahajna or sonjhna), H., the Horse Radiah Tree, *Moringa pterygosperma*.

^۲ پاؤ H., = 4 chafakh or $\frac{1}{2}$ of a seer.

^۳ ریزه crumbs of bread ?

علاج دیگر از پَر بیگ * اگر جانور شل شود آنرا طعمه از کرمه خراطین باید داد که نفع بسیار دارد ؛ و اگر میست نیاید از روغن خراطین^۱ طعمه آلوده دهد ؛ به شود *

علاج دیگر * بیخ سنبهالو^۲ یکپاو - جوائی نیم پاو - حلبه نیم پاو - شونیز نیم پاو همه را یکجا کرده غالیه ازان چکاند ؛ و چهار سرخ ازان در یک ورق گوشت صبح جانور را تا هفت روز متواتر خوراند ؛ به شود *

علاج دیگر * موشی بهندوستان بهمرسد که آنرا دران زبان گهوس^۳ نامند ؛ گوشت آن تفها دوائی مجرب است *

علاج دیگر * مومیایی و مشک و زنجبیل و شونیز و شملیت و آسگنده^۴ همه را باریک آس نموده دو سرخ همراه طعمه میداده باشد ؛ در چند طعمه به شود *

علاج دیگر * اندکی شیر گوسفند با قدری شهد یار کن ، و گوشت گوسفند بدان آلوده بده ؛ در چند بار دادن صحت یابد *

علاج دیگر * اگر علت صعب بود ، فنوری یا مغای یا آتش گرم کن ، و هر دو سوراخ بینی جانور را بغالیه مشکین چوب کن ، و خاکستر از فنور برآورده خشت خام در میان فنور بنه ، و پاره شراب بران ریز ، و باز را بران خشت نشان ، تا بخار بدو رسد و عرق کند ؛ بهتر آنست که جانور را در قباچه بسته بران خشت در فنور نهی ؛ و بعد سرد شدن فنور ، باز را در

^۱ روغن خراطین is olive oil in which earthworms have been cooked.

^۲ سنبهالو (sambhalā), H., *Vitis Negundo*.

^۳ گهوس ghās or ghāns, H., the Bandicoot (*Mus giganteus*).

^۴ آسگنده (asgandh), H., *Withania somnifera*.

حمام یا در خانه گرم بزدی و همانجا بگوشت سگ بچه که چشم را نکرد
باشد و یا شیر خواره باشد سیر نمائی - انشاء الله تعالی صحت یابد *

فصل دوم در معالجه بونده ● علامت آن بود که جانور نادرست
بر پدواز یا بر دست نشسته باشد و بادی از قسم هموم رسد، و چند قطره
خون از سوراخ بینی او چکد، و او فی الفور و بی فرصت بمیرد؛ اگر
دواها ساخته و طیار بود بکار می آید *

علاج آنکه پوست بریازه¹ و دندان سگ از هر کدام دو سرخ در شاش
کودک بساید، و هرگاه مرض مذکور رخما شود در بینی جانور چکاند - انشاء
الله تعالی اگر حیات باقی است صحت یابد *

علاج دیگر * بیارد تخم گل مهناب که در هندی گل چاندنی² نامند
یک توله و کافور دو سرخ و مومیائی دو سرخ - با بول کودک سائیده گولی
بسته نگهدارد؛ هرگاه مرض روی دهد جانور کلان را چهار سرخ و ریزه را
یک سرخ بآب سائیده در دهان چکاند؛ به شود *

علاج دیگر * بیارد تخم هلهل³ یک توله - گهونگچی سفید چهار دانه -
مومیائی چهار سرخ - به بول صبیان گولی ساخته نگهدارد * هرگاه بجانور
مرض عارض شود، حب مذکور را بآب سوده در گلولی جانور چکاند؛
به شود *

علاج دیگر * آب برگ تنبول و آب سرگیخ خر سیاه هر دو بهم برابر
یکجا کرده و یکدانه فلغل گرد در آن سائیده وقت احتیاج چند قطره در
حلق جانور چکاند، و بعد هضم آن سیر نماید؛ به شود *

¹ بریازه (baryāra), H., the Hornbeam-leaved Sida, *Sida carpinifolia*.

² گل چاندنی H., or مهناب P., *Tabernaemontana coronaria*.

³ هلهل (hulhul), H., *Oleome viscosa*, sometimes called Wild Mustard.

علاج دیگر * حیلۀ فقیر آنست که اگر زهرمه را حاضر باشد قدر یک
 سرخ فی الفور بگلاب و یا آب حل کرده در حلق جانور چکاند ؛
 به شود - انشاء الله تعالی * اما باید که زهرمه را بگلاب سائیده و
 خشک نموده همراه دارد ، و اکثر اوقات بکار انسان نیز آید ؛ و بناچار چون
 هیچ دوائی دیگر میسر نباشد ، چند قطره بول آدمی در هر دو سوراخ
 بینی جانور چکاند ؛ به شود *

باب بیست و هفتم

در معالجهٔ مضرت گرمزدگی

علامت آن بود که جانور سست و ترش روی بود و پیدخال لعل
قام کند *

علاج آن بود که هر روز قدر یک عذاب شیرخشت گرد مثل حب
تراشیده سازد و از گلولی باز فرو گذراند و قدر یک عذاب در ورق گوشت
سفوف کرده جانور را خوراند و بعد چند پیدخال بگوشت ماکیان سیاه
بریزند چینی در آب خیاربن سائیده تر کرده بدان سیر نماید و در یک
هفته سه روز دوا دهد و روزیکه از دوا ناغه باشد طعمه بروغن پیه ماکیان
آلوده سیر نماید *

علاج دیگر * نبات نیم توله در آب برگ حنا شب تر کرده نگهدارد و
صبح از پارچه صاف نموده قدر یک کنجشک گوشت بز در آن تر کرده جانور
را خوراند و بعد هضم آن از گوشت بز سیر کند و به شود *

علاج دیگر * بیارد گشنیز نیم توله و شب در آب تر کرده بسردی¹ نهد
و صبح یک کنجشک در آن تر کرده جانور را خوراند و بعد هضم آن سیر کند
سوخنگی دفع شود *

¹ بسردی ; probably means in the open air.

علاج دیگر * بیارد سمندر پهل^۱ نیم توله - نبات مساری - هر دو را شب
در آب تر کرده صبح طعمه بدان دهد؛ حرارت مزاج جانور کم گردد *
علاج دیگر * مشک یک سرخ - کافور دو سرخ - طباشیر دو سرخ - بآب
خیارین سائیده در یک ورق گوشت جانور را خوراند؛ و طعمه بآب خیارین
و آب گل خیار دادن بهتر است *

علاج دیگر * جانور حرارت رسیده را چند طعمه بعرق بید مشک ولایتی
تر کرده دهد؛ و یا عوض آن عرق برگ بید لوزان^۲ و عرق برگ و گل کچنار^۳
مجرّب است؛ حیلۀ این فقیر است *

علاج دیگر * شکر طبرزد - روغن - زعفران شاخ - نرم بسای و در یک لقمه
گوشت بده * بعده گوشت تذرو یا تیهو در آب خیار تر کرده خوراند،
و گوشت ماکیان نیز دهد *

علاج دیگر * کافور و ریوند چیلی و شکر طبرزد و کف دریا از هر کدام
مقدار یک نخود، با شیر زنان تر کرده و در گلولی جانور ریزد؛ و چند روز
گوشت ماکیان سیاه بروغن و یا مسکه گاو و شکر طبرزد آلوده دهد؛ به شود *
و گلمهره^۴ بآب بالروح نیز بدهد؛ به شود *

^۱ سمندر پهل (*samundar-phal*), H., *Barringtonia acutangula*, sometimes called Indian Oak.

^۲ بید لوزان, is this the aspen?

^۳ کچنار (*kachnār*), H., *Bauhinia variegata*, the mountain ebony.

^۴ گل مهر (*gil-muhra*), P., a ball of clay; گلمهر (*gul-muhr*), H., *Poinciana regia*, P., *pulcherrima*.

باب بیست و هشتم

در معالجه گرم کردن جانور که از هوای سرد و
دوای سرد دادن مزاج آن خنک شده باشد

سبب آن بود که از گوشت گاو سرد دادن بلغم زیاده شود و این مرض
بهمرسد * علامت آن بود که جانور بشکار رغبت نکند و هر دوا که او را
دهند اجابت آن نکند و گوشت دیر بکاربرد و گوشت باشتها نخورده
و حیران و غمگین بود *

علاج آن بود که شیرۀ تخم رینگنی یعنی کتای^۱ سه توله - آب برگ
سنبهالو چهار توله - هر دو را یکجا کرده و قدری پنبه در آن تر کرده در سایه
خشک کند * هرگاه جانوری خنک شده بود فتیله از آن پنبه درست کرده
و قرنفل در آن پیچیده دهد؛ به شود *

علاج دیگر * پنبه نیم کهنه در بول صبیان تر کرده و در سایه خشک کرده
نگهدارد و یکی از اجزاء مذکوره ذیل: —

شونیز - مالکگنی - زنجبیل - قرنفل - حب المہلب - هر کدام را
که خواهد با نبات در آن پنبه پیچیده دهد؛ نافع است *

^۱ رینگنی یعنی کتای (rengni or katā'), *Solanum xanthocarpum*; vide note 8, p. 839.

باب بیست و نهم

در معالجه لوط و آن دنبلی است که سروا نه کند

علاج آن بود که جوزبوا یک توله - زنجبیل یک توله - هر دو را سائیده
و لوط هر جا که باشد آن را خاریده دوا را بدان موضع بندوق به شود *

علاج دیگر * خاکستر چوب انجیر و فلفل گرد و آهک و میدۀ چوب
همه را با بیل صبیان سائیده بر زخم لوط بندوق و تا سه روز بسته دارد به شود *

علاج دیگر * اولاً جائیکه لوط بود آنجا را آهک و زرنیج بآب سائیده
بندوق تا گوشت مرده را بریده دور کند * آنگاه قوتیای سبز در ظرف روئین
سائیده و باریک نموده بر آن موضع سه روز بسته دارد به شود *

علاج دیگر * موضع لوط را زخم کرده و آهک و نمک ببول آدمی سرشته
بر آن بندوق و بعد سه روز وا کند به شود *

باب هی ام

در معالجه بانگ جانوران که گاه گاه بطور خنده آواز کنند

همچنین آواز را مردم بدین و نحس و شوم دانند و فی الواقع
همچنین است *

علاج آن بود که روغن گاو کهنه که تیز و تلخ شده باشد در گلوئی جانور
فرو برد ؛ دیگر بانگ نکند *

علاج دیگر * در باز نامه کسری نوشیروان آمده که چون جانور بسیار
بانگ کند، او را، چون از غره ماه پانزده روز آوی بگذرد، در پانزده آخر
هیزها که در بستانها و قریه زارها روید از هر قسم آنها را گرفته خوراند و تا نیم
روز گرسنه دارد و بعده سیر نمایند ؛ بانگ کم کند *

علاج دیگر * جانور اگر بانگ بسیار کند و بهیچ دوا نرهد انرا ضرور
گنگک زبان باید کرد، و آن این طور است : که سندور در شراب حل کرده
و یا در شیر جوش داده بجانور خوراند، گنگک گردد، و دیگر بانگ نحس
نکند ؛ مجرب است *

باب سی و یکم

در معالجه باسور و بن برآمدن جانوران

آن مرض از سردی و گوشت ناپاک دادن و بیوقت سیر کردن خیزد *
علامت آن بود که چون جانور پیتخال کند دم بالا بردارد و دمچه
بجانباند و نهفه بمقار بکارد و خارد و خون در پیتخال آرد *

علاج آن بود که گوشت کبوتر یا گوسفند با گل ارمی الوده بدهی ؛
به شود *

علاج دیگر * اگر علت معب بود که بدوی دیگر به نشود ، بهدانه
قدر یک توله با شکر فانیذ بهم جوشان و از پارچه صاف نموده و گوشت
گوسفند چند روز بهمان لعاب تر کرده بدنه ؛ به شود *

علاج دیگر * قرنفل نیمدرم زنجبیل و عود خام و زعفران از هر یک
نیمدانگ - همه را اجزاء کوفته و از پارچه صاف نموده صبح قدر یک نیم
دانگ در یک ورق باز را خوراند ، و بعد از هضم کردن آن بگوشت کبوتر
سیر نماید ؛ صحت یابد *

علاج دیگر * اگر بن جانور یعنی سفره از تهیگاه بیرون برآمده باشد
سفره را برون یاسمین چرب کن و استخوان سگ و استخوان ماهی ثور¹

¹ ماهی مور is said to be the porpoise.

و تخم دیوچه^۱ که زلو ازان بجها بر آرند و قصب الشیطان^۲ - این همه را بر آتش نهاده دود آنرا به بن جانور دهد تا دود بدان رسد؛ به شود *

علاج دیگر * سفره جانور را بگللاب بشو و گل سرخ و گلزار و مازد بهم سائیده دوسه نوبت بر سفره جانور بپاش - انشاء الله تعالی بیشک به شود *

علاج دیگر * توتیای سبز بوداده بوزن نیم دانگ باریک نموده بر سفره جانور بپاشد؛ به شود *

علاج دیگر * جوشنده تخم کفان و روغن نازجیل گرفته و از جز گردگان سوخته قدری در آن حل کرده جقنه کفد^۳ و یا حقنه بروغن رومه و کوهان شتر و روغن حب البطم^۴ کفد؛ به شود *

فائده * اگر جانور شب از پدواز بزیر آویخته بود و ازان بیهوش شده باشد و ماده بلغم از دماغ و عروق در سر و سینۀ او جمع شود آنرا —

علاج آن بود که نوشادر اندکی آب در روغن شیر پخت اندازد و بهم ممزوج کرده بچوبی حرکت دهد تا کف ازان بر آید، و چند قطره ازان کف در هر دو سوراخ بینی جانور چکاند و رو بروی آفتاب دارد تا خلط از بینی جانور بر آید و بیهوش آید *

علاج دیگر * کفدش در آب باریک سائیده و از پارچه صاف نموده چند قطره در بینی جانور چکاند *

^۱ تخم دیوچه; apparently the egg-cocoon of the leech: said to be used in medicine by the Malays.

^۲ قصب الشیطان; not traceable.

^۳ حب البطم, the fruit of the *Pistacia Terebinthus*.

علاج دیگر * اگر ماده در سینه جانور جمع شده باشد، باید که چند
دانه مویز و دوسرخ هاترقرها و چند دانه حب الرشاد در آب حل کرده
در دهان جانور ریزد تا قی کرده فارغ شود *

[باز نامه ختم شد]

APPENDIX.

خاتمه¹ بر دو مقدمه

مقدمه اول در معالجه بلبل و طوطي و کبوتر
وسائر جانوران باني طرب * مقدمه دويم در
معالجه اسبان و آنرا بيطره نامند

مقدمه اول در معالجه جانوران باني طرب • ماني بابت
لعل خان؛ حيله بلبل گريخته • روز چهار شنبه صاف کف؛ بيارد
نکچکني - نمک سياه - و قند سياه - و برابر نخود گولي بندد • اول دوسه
گهري شير؛ برگ ترب دهد؛ بعده کونده² سير دهد - در وقت نماز پيشين
نيم سير دهد، و گولي کيف دهد؛ و مصري و آب نيشکر دهد - بامداد نيز
دهد - بجنگ اندازد • کيف اينست - موميائي حبه - بيربوني پکدد -
پوست کنير حبه - منه³ حبه - بيغ مرنه جنگلي⁴ و گل دهاتوره
دو حبه - مصر حبه مغز مورد سه حبه - بآب هلهل گولي بندد •

¹ مقاله، an error of the author for مقدمه.

² گونده، also گوند، *gūd*, is flour of parched gram.

³ منه، vide note 18, page 365.

⁴ مرنه جنگلي is used in medicine; vide note 6, page 365.

دبگر صافی و کیف از میان نهال * شیر اک^۱ را در پاچک مصرائی
 بهز چنانچه کبود شود و فرو آورده نگهدار؛ ازین شیر اک ماشه - مصبر
 ماشه - نوشادر چهار رتی - توتیای سبز دو رتی؛ اگر تلخه ماهی تر باشد،
 یاب تلخه حل کند؛ و اگر خشک باشد بگیرد چهار رتی برگ تنبول و بمع
 مصالح جاریده از لعاب گولی بدد برابر جو * روز چهار شنبه صاف کند - اول
 مصری صبح دهد - بعده گولی دهد و در آفتاب بدارد * دو پهر، برابر چهار
 فصوص گونده دهد * وقت شام، نیز سیر دهد، برابر کنگد کیف دهد * کیف
 اینست - سحی هه رتی - کافور بهیم سینی دو رتی - حبه سفید^۲ دو عدد -
 لونگ جنگلی چهار عدد - مصطکی رومی شش رتی - روغن بهلاوه پنج
 رتی - الاجی کلان ماشه - کرم ببول^۳ عدد - بهور سیاه^۴ عدد - کرم آرد میدد
 دو عدد - کرم شاخ گاؤ میش شش عدد - کرپه^۵ شش عدد - سم الفار رتی
 هیروی^۶ و نربسی^۷ شش رتی - گلسرخ ماشه - کذبیله ماشه - توتیای
 سبز رتی - سوهامه دو رتی - نوشادر دو رتی - کافور چینه^۸ دو رتی -
 مالکنکفی چهار رتی - قند سیاه - شراب - تلخه ماهی - همه ادویه را
 جمع نموده و معجون ساخته برابر مٹر^۹ عدس گولی بدد؛ و اگر زرد چوبه
 در تلخه ماهی اندازد، دو سه لونگ نیز اندازد، و خشک نموده هر دو را
 بساید و برابر کنگد میداده باشد؛ خوش فعلیها کند *

^۱ شیر اک (*shir-i ak*), H., the milky sap of *Calotropis gigantea*?

^۲ گهونگچی سفید = حبه سفید.

^۳ کرم ببول (*babul*), H., *Acacia arabica*, Indian Gum Arabic Tree.

^۴ بهور سیاه; the black *bhanura*, H.; a black honey-bee, wild.

^۵ کرپه (*karpa*), H., the Iron Wood Tree, *Mimosa edule*.

^۶ هیروی, not traceable.

^۷ نربسی (*nirbisi*), H., *Delphinium denudatum*.

^۸ کافور چینه, Chinese camphor.

^۹ مٹر عدس, *matar-i 'adas*, i.e., one pea-grain.

صافی و کیف دیگر بابت رام اسم * مرچ یک - نمک و مصری یک -
 لونگ یک - باریک آس نموده در گونده بدهد ، و در خانه نگهدارد * کیف :
 بول گجراتی ¹ - مومیائی - کافور چینه - مشک - تخم دهتوره - زعفران *
 دیگر بابت رام اسم * کافور بهیم سینی - مومیائی ، از هر کدام دو -
 مشک دو - گوشت شیر - بوبرهوتی چهار عدد - لونگ دو عدد - سہور
 بجهوری سیاه ² دو - مصطکی رومی دو - افیون دو - مصری دو - برباز ³
 دو - جھنگر ⁴ سیاه عدد - جوز بویه دو - مستی آهو ⁵ دو - بیخ موش ⁶ یک -
 جنبلی ⁷ یک - ریش سیر و ریش ⁸ کیورا ⁹ - کچله ¹⁰ - نربسی از هر کدام یک -
 هوبی یک - اسپند و ایلوا ¹¹ دو - عنبر اشهب یک - لبان دو - چوب کلان
 یک - لونگ یک - موشه جنگلی - قند کهنه - این همه را باریک نموده غلوه بندد
 مقدار خشخاش : و با مقدار موشه ¹² در گونده گرفته غلوه پیچیده بدهد *
 دیگر کیف ، بابت حاجی کریم داد * منہ ¹³ - مومیائی - افیون -
 چرک گوش - کافور : گولی برابر کفجد دهد : چکنی نبات چهار حصہ -
 دارچینی حصہ - سائیده نگهدارد ، اندک دهد ، گرسنه شود *

¹ بول گجراتی , not traceable; but bol in Persian means "myrrh," as well as "aloes."

² سہور بجهوری سیاه , the sting of a black scorpion ?

³ بز باز (bazbās), P., the aril of *Myristica fragrans* or the Nutmeg.

⁴ جھنگر . for *jhingur*, a cricket ?

[musk.]

⁵ مستی آهو is the blood in the pod of the muskdeer before it has formed into

⁶ بیخ موشه (*moṣh*), H., the root of *Phaseolus aconitifolius*, the Aconite-leaved

Kidney Bean.

⁷ جنبلی (*Jambula*), Sans., *Eugenia Jambolana*, Black Plum. *Chambeli*, *Jasminum grandiflorum*, the Spanish jasmine.

⁸ ریش سیر , the small roots at the bottom of an onion.

⁹ کیورا (*kenura*), H., *Sonneratia apetata*; the flower has fibres or rish.

¹⁰ کچله (*kuchla*), H., the *Nux-vomica*, *Strychnos nux-vomica*.

¹¹ ایلوا (*elwā*), H., *Aloe succotrina*, the Socotrine aloes of commerce.

¹² موشه (*moṣh*), vide note 6, above.

¹³ منہ (*muthā* ?), H., *Cyperus rotundus*.

دیگر بابت سید علی * لونگ - کپور - مومیائی - مصر - لحي^۱
ایکھی تول :- سانجھي * آل رسول کی سید علی کریول *

دیگر صاف و کیف * یکی اینست بابت شاه عذایت اللہ * کوریم^۲ :-
سونتھہ یک - کانر یک - دانہ پلپل یک - لونگ - منہہ چہار ماشہ -
نمک یکیم - مشک نیم - مومیائی و قند سیاہ برابر - برابر خستہ^۳ نیم
گولی بندد - و شب گولی دھد * فردا بجنگ اندازد ؛ و برای باشہ
و لکر نیز بکار آید *

دیگر صاف و کیف و روشو^۴ بابت سیادت مآب شاه حبو * ایلرا یک -
سوهاگہ بریان یک - نوشادر بریان یک - بانس لوچن^۵ یک - جواکھار^۶ -
بول سرخ^۷ یک - کنبیلہ و لونگ یک - فلفل دراز و نیلا تھوتھا و نمک
لاھوری یک - بچ و زعفران و قند سیاہ دو چندان ؛ برابر موقہہ گولی دھد
روز سہ شنبہ *

دیگر روشو^۸ * گوشت مار دھامن و بچ خراسانی یک - سونتھہ
ھترا^۹ یک - مومیائی و لونگ یک - مشک یک - نمک سہ - بول سہ -
آمیختہ بدارد * شب جمعہ برابر موقہہ دھد *

^۱ لحي ; not traceable.

^۲ سانجھي ; not known.

^۳ کوریم ; *kūrangī* is the small cardamom; *kurang*, in the Panjāb, is the name of *Marsdenia Roylei*.

^۴ خستہ = *hista*, "the stone of fruit."

^۵ روشو ; not traceable.

^۶ بانس لوچن (*bāns-lochan*), H., Bamboo Manna.

^۷ جواکھار *jawākhar*.

^۸ بول سرخ ; *bol-i siyāh* is the Persian name of *Aloe succotrina*; *bol-i surkh* is another name for *sīr-i surkh*, *Aloe rubescens*.

^۹ سوختہ سقرا , *satwā* is a kind of ginger; also flour of parched grain.

دیگر صاف و کیف بابت محمد یوسف * بیارد مصبر ماشه -
 هرقرها ماشه - پلپل دراز ماشه - نمک شش رتی - بول گجراتی ماشه -
 کنبیلہ ماشه - قند سیاه بوزن همه دارو؛ گولی برابر نخود بندد و کنبیلہ
 بالا بمالد * کیف اینست : کافور، مصبر، سوهاگه، هرسه برابر؛ قند سیاه
 وزن هرسه؛ گولی برابر نخود بندد * بعد از ساعت آب آمله دهد و اندک
 شیرۀ ترب دهد * فردا جنگ اندازد *

دیگر صاف و کیف بابت شاه حبر * سوهاگه یک - مصبر یک -
 پهنکری یک - توتیای سبز یک - پلپل دراز یک - بنس لوچن یک - نوشادر
 یک - لونگ یک - جوکار یک - نمک لاهوری و زعفران و بیخ کنبیلہ
 یک - کنکی¹ یک - سونته و نمک سونچر یک - مومیائی یک - بول
 سرخ یک - کهرینج² یک - بیربهوتی یک - تروی³ یک - مورچ⁴ یک -
 کافور یک - انیون نیم - مصری و سیماب نیم - گولی برابر موته دهد *

دیگر کیف بابت مبتلا فقیر * بیربهوتی یک - مومیائی یک - مدن
 مست⁵ یک - نمکسنگ دو - سونچر و مصطکی یک - مشک یک -
 کافور یکنیم - قند سیاه و مته از هر کدام یک - گولی برابر مرچ⁶ ساخته
 دهد، در مشتم نگهدارد، وقف آتش دهد؛ وقت بامداد نیز دهد *

دیگر کیف * روز سه شنبه گولی دهد، هرگاه فریاد کند دهد - روز
 دیگر گونده دهد - وقت شام نیز دهد * روز پنجشنبه بامداد گونده دهد -

¹ کنکی (kutki), H., Black Hellebore, *Helleborus niger*.

² کهرنیم; *kharanja* is the name of the Holm Oak, *Quercus Ilex*.

³ تروی, *tārwa*, is the Sea Buckthorn, *Hippophae rhamnoides*.

⁴ مورچ; can this be *مرچ*?

⁵ مدن مست (*madan-mast*), H., *Amorphophallus sylvaticus*.

⁶ مرچ (*wirch*) H., *Piper nigrum*; the berries are here meant.

شام، مومیائی برابر خشخاش و مشک برابر کفجد در کونده دهد و چیزی دیگر ندهد - فردا جنگ اندازد * کافور - برنج - مصر - مونه - سوهاگه - بجم - نمک - مونگ¹ - لونگ مصري - گولي بسته دهد *

دیگر نواسه میر ابوطالب * مشک یک - مومیائی یک - بدخ کنیر سفید یک - مونه یک - کافور یک - حبّه سفید یک - برل یک - مصطکی یک - مصر یک - دو چندان قند سیاه - برابر ارزن گولي دهد : آب فیشکر دهد *

دیگر عمل شانی بیگ : جوش بلبل * مصطکی یک - بربهوتی یک - بهر سیاه یک - مونه یک - مشک یک - عنبر یک - افیون یک - مومیائی یک - کذبیله یک - سوهاگه یک - کلونجی یک - کافور یک - حبّه سفید یک - چرک گوش یک - بهت انکس² یک - سینده³ یک - سانبر⁴ یک - سونچر یک - مورچ یک - نکچهکني یک - شیر⁵ برگ قرب - شیر⁶ هاهل - با شراب بهتی آمیزد : برابر ماه⁷ گولي بدهد *

دیگر صافی بابت نعمت خان * شیر اک نه دام - نمک سونچر دام - اگر بوزن⁸ باشد نیم مونه - فربه را دو مونه *

دیگر * در تلخه روهور⁹ مرچ پر کند و خشک کرده نگهدارد - بلبل را برابر گندم و شاهین را برابر نخود بدهد *

¹ مونگ (mūng), H., Green Gram, *Rhacolus mungo*.

² بهت انکس (bhutanakas), Sind, *Flacourtia Ramontchi*.

³ سینده (sendh), H., white rock-salt.

⁴ Salt from the Sambhar Lake in Rajputana.

⁵ ماه; the Panjabi for mūng; 'vide' note 1, above.

⁶ بوزن for bosam, which is a falconer's word for a bird of one moult?

⁷ روهور (rohā), H., a kind of fish, *Cyprinus rohita*.

دیگر کیف اینست * بیارد منبه - بجهاک دو - مومیائی چهار -
 کانور دو - مشک دو - افیون دو - چته ^۱ یک - ابهت انکس ^۲ پنج - مونه
 یک - اجوائین خراسانی - کرم شاخ گاومیش - بهور سیاه - کرم مسی ^۳ -
 بیربهوتی - مصبریک - دارچینی - عفرقرا یک - شنکرف دو - الاجی کلان
 و خورد دو - موسلی ^۴ سفید - موسلی سیاه ^۵ - دهاوه ^۶ یک - مرچ یک -
 پهلل دراز خوشبوی - علحدہ بساید و نگاہ دارد - در شهد گولی بندد *
 اول برابر کنجد بعده برابر یکنیم کنجد و بعد از چند گاه برابر مونه زیاده
 کند * اگر بسیار جنگ کند و زخمی شود یا گریخته شود، بیارد خشت
 بخته و گرم کند - یک پهنکی آرد گرد آن پارچه بگیرد و بالایش سوراخ
 بگذارد - پائین چوب ^۷ بندد - اگر بسیار گرم باشد اندک آب باشد پهنکی
 بر خشت نهد - بلبل بفشاند - هرگاه سرد شود بیرون کشد *

دیگر بابت کوری پانهی - باز - باشه - جره - شکره را دهد * حبه
 سفید - بیربهوتی نه عدد - کوکدار دو - لونگ سه نیم عدد - نمک ۷ -
 زنبور سیاه عدد - مهلب - مومیائی یک - مشک یک - کانور بهیم
 سینی - مصطکی یک - منبه یک - عفرقرا - انکوزه - همه را باریک
 نموده با شیوه قرب گولی بندد برابر مرچ - چهار کپچی شب مانده
 بدهد - روزانه بجنگ اندازد *

^۱ چته (*chatta*), Panjab, *Panicum colonum*.

^۲ for ابهت انکس, vide note 2, p. 368.

^۳ کرم مسی; meaning uncertain.

^۴ سفید موسلی (*māsī safed*), H., *Asparagus adscendens*.

^۵ موسلی سیاه (*māsī siyāh*), H., *Curculigo orchidioides*.

^۶ دهاوا (*dhāwā*), H., *Artocarpus Lakoocha*.

^۷ chāb "perch."

دیگر بابت شاه بهوری * زهره تیلایه ¹ نیمدرم - کوکل یکدام - گوشت
 تیتقر نیمدام - مومیائی چهار سرخ - کافور یکدام - حبه پنچ عدد - قند سیاه
 نیمدام - بلید که اول همه را در شیر انداخته بساید * باز این را گولی
 بگذرد و در بار درخت دهنوز نهید و دهن محکم بندد تا یک هفته ؛ بعده بار
 مذکور را نگاه بدارد - هر وقت که خواهد مقدار موتهه بدهد ؛ تماشا بیند *
 دیگر بابت فقیر صافی * بیدار یک پیاله آب برگ ترب ؛ درو دمری ²
 وزن ایلوا و تفکار دمری در ظرف آهنی انداخته به پزد - هرگاه سوخته
 شود برابر دمری نمک سونچر علیحدہ سایده اندازد پذیر کند ³ - برابر
 دو نخود دهد ؛ آب نیشکر دهد *

دیگر بابت نصر * مصطکی یک - کالا بچھوا ⁴ یک - سوهاگه یک -
 مصبر یک - بیربوتی یک - مشک یک - مومیائی و کافور و لونگ و بول
 سرخ از هر کدام یکنیم - برابر یک یا دو نخود دهد ؛ یک روز در میان کرده
 روز دوم بجنگ اندازد *

دیگر صافی * سوهاگه یک - مصبر و بول و پلپل دراز و نسوت ⁵ یک -
 لونگ یک - بچ خراسانی و زعفران دو چند - قند سیاه ؛ برابر نخود بدهد *
 دیگر صافی و کیف بابت محمد یوسف * مرچ یک - کافور یک -
 لونگ یک - نمک سونچر و قند سیاه برابر ؛ نیم نخود بدهد - پست ⁶ را دهد

¹ *Teliyā* H., an eel-like fish.

² *دمری* (*damri*), H., one-fourth or one-eighth of a *paied* (about three *dams*).

³ خمیر کرنا Panjabi for پذیر کرنا.

⁴ کالا بچھوا (*kālā bachhwā*), H., a species of *Polypodium*. See Khory's *Bombay Mat. Med.*, p. 561.

⁵ نسوت (*nasūt*), H., *Erythrina suberosa*.

⁶ پست (*phut*), H., *Ocimum momordica*?

خوب جنگ کند * دیگر بلبل که خوب جنگ کرده گریخته باشد سه روز مدام گولی دهد، وقت شام اندک آب نیشکر و نبات دهد؛ بامداد بچالگه اندازد؛ گونده آرد شکم سیر دهد تا سه روز * نسخه اینست مدن مست یک - عقرقرا یک - کافور یک - مصطکی رومی یک - نمک سینده یک - نمک سانبهر یک - بیروتهی و قند سیاه سه - روز برابر ماه گولی بندد و با مومیائی دهد *

دیگر صافی و کیف بابت پهکاری * بیارد کنبیله - مصبر - نمک سونچر - زعفران - پیدل دراز - لونگ - دو گولی برابر بخود بندد با آب ادرک *

دیگر کیف اینست * مشک دو برنج - زعفران دو برنج - افیون دو برنج - عقرقرا دو برنج - منه دو برنج - بیروتهی دو برنج - مومیائی دو برنج - کافور دو برنج - همه را باریک نموده برابر مونگ گولی بندد با شراب *

دیگر * بلبل گریخته را فربه کند؛ و گولی وقت بامداد بخوراند، اما خبردار باشد که گولی نه اندازد، از آب تر کند؛ حیات او از آب تر کردن است * سه روز گولی دهد - بعده به جنگ اندازد * اگر اندک جوش کم شود باز دهد چنانچه بالا مسطور است * چنان سن شود که اگر سوزن زنند خبر نشود * گولی از زیره کلان تر بندد، و آن اینست - افیون یکماشه - هرقال¹ ماشه - جوز نیم ماشه - مشک نیم ماشه - زعفران نیم ماشه -

¹ yellow arsenic for هرقال

لونگ نیم ماشه - همه را باریک بسایند و موافق دایره شیر اندازند تا غلیظ شود - پس گولی بندد *

دیگر * مصر - سیاه دانه - سیر - مرچ - قند سیاه - گولی ساخته برابر باجره دهد، وقت بر آمدن آفتاب - بعد از ساعتی به جنگ اندازد *
دیگر * بجفتاک و کافور و مصطکی و جودانه¹ برابر رائی گولی بندد و مباح آن گولی را دهد؛ بسیار جنگ کند *

دیگر * پیت² و غیره در لته بسته تر کرده بدارد؛ - مصطکی - کافور - کنبیل - مومیا - ابلوا - بلبل دراز - نمک سونچر - متبه - گولی برابر جوار دهد *

دیگر صافی شکر و غیره، بابت جمال خان * بیارد کنبیل شسته - لونگ - مصطکی رومی - تخم چرچره - مصری - از هر کدام یکدام و گولی بقدر کنار جنگلی سازد و بدهد - بعد از گهزی آب گرم بخوراند؛ جانور را گرفته در مصرائی رود - آنوقت حقیقت گولی معلوم شود *

دیگر صافی * نه لونگ - سوهاگه - نمک سینده - قند سیاه - همه برابر وزن نه لونگ - سوهاگه نصف بریان و نصف خام - گولی بندد *

دیگر اگر خواهد بلبل نورام شود اول گونده دهد * بعده سپاری کوهی چایده اندک لب دهد آب بخوراند؛ گرسنه شود و رام گردد؛ سه مرتبه دهد * نماز شام گونده شکم پر دهد * بامداد کچله برابر مویه دهد * آب نیشکر دهد؛ گونده ندهد؛ بامداد به جنگ اندازد *

¹ جودانه grain of barley ?

² پیت (phut), vide p. 370 note 6.

دیگر بابت شهر خان * بیارد دارچینی - کباب چینی - لونگ - مشک -
 مته - افیون - مومیائی - کرم خاکی - زعفران - سم الفار؛ با شراب گولی
 بندد برابر ازان * اول صاف کند؛ بعده گولی دهد * شکر تری^۱ و آب نیشکر
 دهد - هر روز به جفک اندازد - روز چهارم اندک مومیائی دهد و گونده دهد *
 دیگر صانی بابت زرگر * بیلود ادویه ذیل را و با شیر و ترب گولی
 بنده مقدور نخود؛ اول گولی دهد - بعد ازان آب گرم بدهد - آب اگر نگیرد
 شیر نیشکر دهد - بعد اندک وقت گونده نیم سیر دهد - اگر آب داده
 نگهدارد بامداد شکر تری^۱ داده آب دهد؛ بعد از ساعت به جفک
 اندازد : بیارد قنبیل - قرنفل - مرچ - بول گجراتی - مصبر - سفامی -
 نمک سانبهر - بلبل دراز - هلیله - همه هم وزن - برابر نخود گولی بندد *
 دیگر * مشک - افیون - چرک گوش - بذر بهوتی - هر چهار برابر - با شراب
 خمیر کند؛ روز موه یک برنج میداده باشد؛ کهنه^۲ و سرخ نیز مست شود *
 دیگر جوش بلبل * بیارد بهت انکس - مصطکی رومی دورتی -
 مومیائی دورتی - چرک گوش دورتی - مشک دورتی - کافور یک
 رتی - حبه سفید دورتی - مته یک رتی - در شیر و بلبل گولی بندد
 برابر رای - و هر روز یک گولی میداده باشد صبح و شام *
 دیگر برای چاشنی * کافور و قنبیل یک - ایلوا یک - مصطکی
 و چرک گوش یک - کل را در دهنوره انداخته بپزد و بعد مع پهل باریک
 بسپارد - اندک میداده باشد *

^۱ شکر تری, see p. 412, note 2.

^۲ کهنه, perhaps an error for *titar*. *Surkh*, in the Panjab *lāl*, is the *Amadavat* or Red Wax-bill (*Estrela amandava*), a species kept by natives for fighting.

Tūfi pālen chātys aur 'ashiq pālen lāl :

Kabūtar pālen chōffe, jo taken parāys māl.

"Fools keep parrots and lovers wax-bills. ∴ Thieves keep pigeons—who look to others' wealth." Prov. (Pigeon-keepers always try and steal each other's pigeons.)

دیگر مانی * بیارد ریسمن بهم در قند پیچیده بدهد : بعده چهارده
دانه رای در دهن اندازد : کلی آب در دهن اندازد *

دیگر * بابت ملا سلطان مانی و کیف * بیارد نوشادر سرخ دو رقی -
در قند سیاه پیچیده بدهد - بعده روز سوم یک غلوه کیف دهد * اول،
هر روز، هر روز بدهد : بعده روز جنگ دو گهری شب مانده نیم گولی دهد :
به جنگ اندازد - سن هرد * اینست : قذیل دو - مدن مست دو -
مصطکی رومی دو - مومیائی دو - مشک دو - ایلوا دو - بیربهری
یک - زهر¹ یک - این هشت دارو را کوفته باریک کرده در هیره برگ ترب
غلوه مقدار موته بدهد و نگهدار *

دیگر

- * لرنک کهور مهوشی بجهوا گاؤ رتئین بول *
- * سیرشگرف سانجی جوانین متبه افهیم سو باری تول *
- * سنبل مرنهر میل چوک مومیائی کچله موته جوهل *
- * صادق خوبی بل دنکه کرمانی بلبل کهل² *

دیگر * اگر جانور را بادجهوله باشد گوشت گهوس بدهد - شفا یابد -
مجبور است *

دیگر * سوهاگه - منه - سم الفار - مصبر - این چهار را در شیر
ترب پرد تاسوخته و سیاه شود * بعده ادویه دیگر را همراه کرده گولی بدهد
برابر موته *

دیگر * بابت میر مرتضی * بیارد مشک دو رقی - مومیائی
دو رقی - عنبر دو رقی - کافور دو رقی - منه دو رقی - بیربهری

¹ زهر not traceable ; in Persian, it is, of course, the common name for 'poison.'

² This gibberish is apparently a mixture of Sindhi and Panjabi.

چهار رتی - مصبر دو رتی - بدم شانه سفید¹ چهار رتی - همه را باریک نموده گولی برابر مویه بندد *

دیگر جوش بابت حکیم شکیلے گر * بیارد کافور بهم سینی سه رتی - بیر بهوتی هفت رتی - مشک هفت رتی - افیون چهار رتی - همه را باریک نموده برابر مویه در گونده دهد بدین طریق : شیرۀ نیشکر چندان دهد که بیزار شود بعده شیرۀ دهد * چهار گهری شب مانده بر خیزد و دارو دهد و در شب گرفته بنشیند تا که روز بر آید * به جفک اندازه - سن شود و اگر سوزن زنند معلوم نشود * اگر خواهد دارو دهد بدین نوع دهد - در آن روز سه وقت گونده دهد و وقت چراغ دارو دهد : شیرۀ نیشکر چندان دهد که بیزار شود - بعده شیرۀ دهد * چهار گهری شب مانده بر خیزد : نیز دارو دهد *

دیگر صافی و مست کردن بلبل * بیارد زهر هلدیه² یکماشه - افیون یک ماشه بیر بهوتی پنجعدد - کافور یکماشه - مشک - بهت آنکس نیم ماشه - مصطکی یکفم ماشه - مرمیانی یکماشه - گوشت شیر یکماشه - حبه سفید ده عدد - سوهاکه نیم ماشه - ناگر مویه نیم ماشه - نمک شانزده ماشه - روغن زرد با شیرۀ برگ ترب دو سه قطره انداخته حل کند : بعد از آن مقدار برنج تا سه روز بدهد *

دیگر مست کردن بلبل * بیارد بیر بهوتی هشت عدد - افیون یک سرخ - بهیم سینی یک سرخ - مصطکی یک ماشه - چنه دو - مرچ دو دانه - حبه سرخ دو دانه - مصبر دو سرخ - قند سیاه دمری -

¹ سفید not traceable.

هلديا (haldiyā), H., "a kind of poison."

داروها را همراه آب برگ قرب بساید ؛ گولی برابر مرچ بدهد • بعد از روز سیوم به جنگ اندازد •

دیگر • جرّ^۱ - چرک گوش - منز گربه - بیربهوتی - کرم کهو^۲ -
قند سیاه کهنه - آمیخته برابر مونه گولی بدهد •

دیگر • قرنفل - قنبیل - مشک - مومیایی - زعفران - بیربهوتی -
مصبر - مصری - شنگرف - کانور - نمکسنگ - اگر باشه یا شکره باشد
برابر دانه ماش بدهد ؛ اگر باز و شاهین باشد برابر نعود دهد •

دیگر مانی • دانه پهل دراز - سوهاگه - نمک - هر سه وزن برابر -
آمیخته گولی برابر مونه بدهد ؛ صاف شود •

دیگر اگر استخوان بلبل شکسته باشد زرد چوبه و کونده^۳ هر دو سائیده
بمالد ؛ به شود •

• دیگر •

بیربهوتی نانکلی^۴ بهت انگس^۵ اور بول

میان محبت یون کهے ماتا هاتهی^۶ کهل

اگر دمه شود زرد چوبه و چونه هر دو بمالد ؛ نیکو شود •

دیگر • بیج کیله - سوهاگه - نبات - یکجا نموده بوزن نیم نعود بدهد •

^۱ جرّ and کهو not traceable.

^۲ کونده (karanda), H., *Dioscorea bulbifera*, Bulb-bearing Yam.

^۳ نانکلی ; this should be مالکنگنی (māl-kangni), H., *Celastrus paniculata*, Black Oil.

^۴ بهت انگس (bhutankas), see note 2, page 368.

^۵ ماتا هاتهی کهل ? "—so powerful as to set the brains of an elephant aboiling ?"

دیگر * قذیل پانزده روز دو آب نگاهدارد. - بعد از آن بیرهوتی
تانگ^۱ - مشک تانگ *

دیگر * مومیایی تانگ - گجراتی ابلوا - مشک - منبه *

دیگر عمل هدایه * منبه یک رتی - کافور یک رتی - مرچ دو رتی
قند میاه چهار رتی - همه را کوفته بیخته نگاه بدارد * اول فربه کند * بعده
روز اول نیم مونگ ؛ روز دوم سه حصه مونگ ؛ آخر تا یک مونگ رساند *
شیر ذیشکر دهد * روزی که خواهد گولی دهد کونده شکم سیر دهد -
در آخر غلله پیچیده دهد - اگر داند بی تاب شده روشن دهد *

دیگر جوش * کافور یک رتی - مومیایی دو رتی - مصبر یک رتی -
سرهانه یک رتی - بول یک رتی - درمنی^۲ قودری^۳ سرخ یک رتی -
نمک سونچر یک رتی - شگرف یک رتی^۴ - مین پهل یک رتی - پهل دراز
یک رتی - بیرهوتی و لونگ جنگلی یک رتی - قذیل یک رتی - منبه
یک رتی - اشغار یک رتی - چرک گوش یک رتی - مدون مست
و بهت انکس یک رتی - کچله یک رتی - اجرائن خراسانی - نسوت^۵
سغامی^۶ یک رتی - سقمونیا^۷ یک رتی - هپرک یک رتی -
جوز یک رتی - جوتری یک رتی - افیون دو رتی - عاترقرها یک رتی -
حالون^۸ یک رتی - دارچینی یک رتی - قند سیاه برابر یک نیم وزن
همه داروها - گولی برابر منبه سازد *

^۱ تانگ (tāṅ), H., a weight of four māṣās.

^۲ درمنی, not traceable.

^۳ قودری سرخ (todri surkh), H., *Oheiranthus Oheiri*, the Wall-flower.

^۴ سقمونیا (sagmōniā), H., *Erythrina suberosa*.

^۵ منامکی (sand-makki), A., *Cassia angustifolia* or *C. lanceolata*, the Arabian or Mecca-senna.

^۶ سقمونیا (sagmōniā), A., Scammony, *Convolvulus scammonia*.

^۷ حالون, for هالون (halyān) the berries of *Asparagus officinalis* ?

دیگر کیف * کانور یک رتی - مومیائی یک رتی - بول یک رتی -
 قرنگل پکرتی - نمک سونچر یک رتی - شنکرف یک رتی - بوره ارمنی
 یک رتی - اجوائن خراسانی یک رتی - جفت رومی یک رتی - سیاه
 ابدال¹ یک رتی - سوهاکه یک رتی - بوزن همه دارو قند سیاه - گولی
 برابر نخود بزند *

دیگر بابت احمد بیگ * منبه - سرسون - مومیائی رتی - کانور
 دو سرسون - مصبر رتی - توتیای سبز رتی - مشک رتی - این همه را
 یکجا گرفته گولی بزند ؛ بوقت نماز شام بدهد ؛ سه روز مقابله نکند *

دیگر صافی بابت بهکاری * لونگ - نمک - سینده - سوهاکه -
 دانه پلپل دراز - مصبر - باریک نموده با آب ادرک گولی بزند برابر مرچ
 دهد ؛ یک نخود دهد *

دیگر کویز دادن در ماه سانون * تخم مرغ و روغن گاو - حرام مغز بز -
 با نخود آمیخته با شهر خمیر کند ؛ فربه و توانا شود ؛ و پرها خوب بر آید ؛
 مجرب است *

دیگر * جهانپور² بیارد ؛ منقار و پا درر کند - پرها بکند و شکنجه را بکشد -
 نیمدام اسپند و دو دهمی مصبر ساریده در شکم پر کند و در ظرف اندازد
 و در سرگین اسپ دفن کند تا هفت³ * بعده اگر بلبل را دهد برابر برنج ،
 و اگر مرغ را دهد برابر موبه⁴ اگر فچه³ را دهد برابر کوکن⁴ - * بامداد
 دهد ؛ شام جنگ اندازد *

¹ سیاه ابدال , word not traceable ; occurs several times.

² جهانپور ; not traceable.

³ فچه for پچه P

⁴ کوکن (kokan), P., unripe, parched grain.

دیگر بابت حیات بیگ * بیارد سرگربه و در ظرف اندازد و یکدام زرد
چوبه باریک نموده اندازد ؛ دفن کند * درو کرم خواهد افتاد * دو سه کرم
بغوراند ؛ خوب جنگ کند *

دیگر مستی بلبل * بیارد بهوچنگا - خون و مغز سرو و جگر و دل بگیرد *
کافور بهیم سینی رتی - منبه یک برنج - سوهاگه بریان ماشه - سوپاری
در آب شب تر کرده در شب نم بدارد * پهلل دراز نیم عدد - مرچ دو عدد -
در بول آدمی تر کند ؛ در شب نم بدارد ؛ اما بول آدمی یک جا کرده
گولی برابر موته بندد * شب گونده سیر دهد ؛ بعده گولی دهد * روزانه
جنگ اندازد *

دیگر بابت پیر محمد * اول بلبل را صاف کند ، بعده گولی دهد ؛
مست و هن شود * اینست :— مصطکی رومی دو دمزی - مومیائی
دمزی - بچهناگ^۱ دمزی - گوشت یکدام - با شیر یا پیه باریک نموده
با نخود بریان همراه کرده گولی برابر نخود سازد * آب ندهد وقت
جنگ - دو سه گهی روز مانده دهد *

دیگر اگر بلبل گریخته باشد روز دو شنبه کافور برابر بیربوتی دهد *
یک قطره کمیز در دهن اندازد * کفنی پیچیده بگوشه نگاهدارد تا زمانی
که دو مرتبه فریاد کند * بعده قطره روغن زرد در دهن اندازد و روز سه شنبه
صاف کند * روز چهار شنبه دو گهی شب مانده چراغ روشن کند ؛
کیف دهد ؛ اندک آب نیشکر دهد * روز پنجشنبه کرم خاک دهد ،
نیم وزن طعمه دهد * بامداد جنگ اندازد * اگر در جنگ زخمی شود
برگ کوندهی^۲ آورده جوش دهد و بدان آب غسل دهد - اندام سخت

^۱ بچهناگ (bachhnag) H., Aconite, *Aconitum feros*.

^۲ کوندهی , for کونده or کونده , *Carissa carandas*.

شود * اگر کاسه سرشکسته باشد کاسه استخوان کفجشک موافق بریده
در آنجا بلند کند و کسی¹ بالا لیپ کند - سخت شود *

* دیگر *

کیف مشک مومیایی مصطکی کانور مصبر بول
بیربوتی زعفران لونگ برابر تول
ماه بری چونجهلی پیری دیعی کره ابل
ابوالفتح کرپورا مادی مانی بلبل کهول

دیگر گریز دادن بلبل * بیمار بچه موش چشم بسته - مغز هر و پاره
گوشت سینه دهد - تمام پرها اندازد - مصفا بر آید *

دیگر یادگار خواجه عفايت الله مانی بلبل * سوهاگه تيله² -
تقبیل - مصبر - مرچ پنچ - نمک سونچر - قرنفل - پلپل دراز - قند میاه
کهنه آن قدر که همه اسویه بسته شود - برابر نخود گولی بگذرد و باقی
موافق برداشت طبع *

دیگر ادویه مانی آورده سید مهر از سرهند * این همه را با شیرۀ برگ
ترب گولی بگذرد مقدار نخود * اول گولی دهد - بعد از آن دو ساعت
آب گرم دهد * اگر آب نگیرد بعد از آن رس نیشکر دهد * قنقیل - قرنفل -
مرچ - سوهاگه تيله² - بول گجراتی - حصه نمک سانبهر - پلپل دراز -
هلیله صکی - زمومیایی *

دیگر گولی کیف * مشک - انیون - مصری - چرک گوش -
بیربوتی - باریک نموده با شراب گولی بگذرد * برابر برنج دهد گریخته را *

¹ کسی; word not traceable.

² تيله; word not traceable. *Suhāgah tīlā* may be the same as *telie tankana khāra*, which, according to Khory (p. 79), is a variety of borax.

دیگر * مهگ - مومیاکی نیم وزن - مته، افیون، مصری، عقوقرحا،
تخم هلهل، مصر، بوروبتی، سوهاگه تله، کافور بهیم سینی، زنبور سیاه،
دو وزن - تخم دهنوره سیاه، مصطکی رومی، قنبیل، پر مهره،¹ حررکه،²
مدن مست، بیخ کنیر سفید، گلچن،³ بول، گوشت شیر، مغز حبه سفید،
مالککنفی، ناخن کزدم سیاه، چهر⁴ سیاه، مار سیاه، قونفل، پلپلدراز،
همه وزن برابر - مته و زنبور سیاه را موافق نوشته عمل نماید - باریک حاویده
اول در آب برگ ترب حل نماید و خشک کند - بعده در آب برگ کنیر
سفید حل نماید؛ بعده در آب برگ هلهل حل نماید؛ بعده در شراب
دو آتش حل نماید * اول بسپار قند باشد و اگر روزمره دهد برابر ارزن،
و اگر یکبارگی دهد کیفی کند برابر مونگ دهد * و آنچه طعمه دار است
بر هر کیف علیحده بکند؛ مجرب است *

دیگر که بابل را آسوده کند * بیارد آب ترب - او را بدهد و گونده
روغنی کند و با روغن آمیزد بدهد - فربه شود *

دیگر بابت شاه کمال؛ مستی و سن * نرکچور * - هلیله زنگی -
تخم مین پهل - علیحده باریک نموده - هرسه وزن برابر * کچور و مین پهل
هر دو را در ظرف پاره آب انداخته بجوشاند؛ چنانچه قرص بندد و آب
خشک شود * تراشیده بگیرد بوزن هلیله اندازد، آمیخته نگاهدارد *
اول روز برابر کفجد دهد - بعده برابر موته دهد * بامداد از آب خبردار
باشد * اگر دارو بسیار زور کند اندک گونده با روغن آمیخته برابر نخود
دهد * هرگاه داند با خبر شد، بتاشه آب کرده پیش او نگاهدارد - هر قدری

¹ حررکه and پر مهره, not traceable.

² گلچن; is this for گلچن, *Alpina officinarum*?

³ چهر سیاه; not known.

⁴ نرکچور (nar-kachār), H., *Zingiber zerumbet*.

- که خواهد آب بخورد * بعد از ساعتی جنگ اندازد - خوب جنگ کند *
- این را بسمی گویند - بلبل و تیغ و لوه هر سه را کار آید ؛ آزموده است *
- دیگر از اعظم خان
- بیت *

ما و بلبل یک سبق خواندیم در دیوان عشق

او بفریاد است و مارا طاقت فریاد نیست

- مشک خطائی بکرتی - کافور بکرتی - نمک سونچر دو رتی - عقرقرحا
- دو رتی - کلنجن¹ سه رتی - شراب دو آتش پنج رتی - مومیائی بکرتی -
- ترباک فاروق یک رتی - حبه سرخ و حبه سفید یک رتی - کرم خاکی
- سه - زعفران یک رتی - بیخ چنه² یک رتی - انجروت³ یک رتی -
- جوزبوه دو رتی - برگ تنبول یازده عدد - عنکبوت یک عدد - قند کهنه
- شش رتی - اجزای مذکور را جدا جدا کوفته و بیخته با قند سیاه جلاب
- کرده بگوید که بهم سر شته شود * بعده حب سازد مقدار مرچ خورده *
- وقت استعمال اول بآب محصور صاف کند و بعده حب بخوراند * چهار روز
- پیشتر درمت کند - من بعد این چهار روز کار فرماید - معجب است *

- دیگر صافی بلبل * کباب چینی یک رتی - نمک سانبهر یک رتی -
- سوهاکه دو رتی - پهلل دراز رتی - با قند سیاه گولی بندد *

- دیگر صافی * بیخ مونه جنگلی - مصبر - بج - در قند سیاه گولی بندد *

- دیگر کیف * حبه سفید دو رتی - بیربوتی دو رتی - اندرجو دو رتی -
- مالکنگنی دو رتی - کافور بهیم سینی دو رتی - شیر کونگار دو رتی *

¹ کلنجن , Persian name of *Khslanjān*, the Lesser Galangal, *Alpinia officinarum*.

² چنه (chatta), H., is the name of *Panicum colonum*, and of *P. holopus*; but neither of these is applicable here.

³ انجروت for انزروت (ansarūt), A., *Sarcocolla*.

دیگر داروی جنگ برای بلبل و برونه که چهار گه‌وی از جنگ پیشتر دهد: جنگ خوب کند * اینست: — بین کثیر سیاه دو دام - بیربوتی چهار دام - مالکنگنی چهار دام - مشک خالص دو دام - بین زعفران دو دام - چرک گوش یک ماشه - کوکنار دو دام - مستی فیل یک ماشه - بنگره¹ یک ماشه - ابتاشه سفید - کچله - این همه داروها را آس کرده برابر موده گولی بندد: از جنگ چهار گه‌وی پیشتر دهد: تماشا کند *

دیگر کیف * ایلوارتی - بول رتی - کافور رتی - چیئا² رتی - مومیائی رتی - مشک رتی - با قند سیاه مقدار برنج گولی بندد و روز اول صافی و روز دوم کیف دهد: روز سوم جنگ اندازد *

دیگر کیف بابت محمد بیگ * گولی گونده داده بعد از یک گهری کیف بدهد: هرگاه بیپوش شود کفنی پیچیده در آب تر کند و در شب نم بدارد: هرگاه بیپوش شود آب نیشکر داده نگاهدارد: روز چهارشنبه وقت نماز عصر گولی بقدر مورچ خورد بدهد - بلبل گریخته جنگ کند * اینست نسخه گولی - حبه سفید یک رتی - کافور یک رتی - بین کثیر سفید یک رتی - منبه یک رتی - تخم دهنتره یک رتی - بیربوتی یک رتی - قند سیاه برابر همه ادویه *

دیگر بابت مبارا خان، آورده نور خان * بلبل گریخته جنگ کند * صافی: — سواکه یک رتی - نهک سیفده یکرتی - سوکه³ یکرتی - مرچ یکرتی - با قند برابر مقرر گولی بندد: روز چهارشنبه بدهد: آب گرم دهد -

¹ بنگره (bangra), H., *Wedelia calendulacea*.

² چیئا (chīnā), H., *Dioscorea sativa*, Common Yam.

³ سوکه; for sūkhā H., dried tobacco leaf ?

بعده آب نیشکر دهد؛ وقت شام اندک گونده دهد؛ کیف بامداد روز پنجمشنبه برابر موته دهد؛ آب نهشکر دهد * مصطکی رومی یکرته - بیریهوتی یک رتی - کافور یک رتی - نمک سیاه یک رتی - مومینائی یک رتی - قند سیاه برابر همه * گولی برابر جوز دهد؛ روز جمعه جنگ اندازد *

دیگر * اندرائی و بیع موته و کافور شب در شراب دو آتشه تر کرده بدارد؛ بامداد در ظرف انداخته اندک بر آتش بریان کند؛ بانویه همراه کند * اگر بلبل را بدهد از موته کمتر بدهد، و اگر شکر را دهد از موته زیاده، وقت پرانیدن * روز چهارشنبه صاف کند؛ روز پنجمشنبه کیف دهد؛ روز جمعه جنگ اندازد؛ تا سه سال ترکیب خوب می نماید *

دیگر صافی بلبل بابت لوزخان * بیارد نبات دو رتی - افیون رتی - سهاگه رتی - نمک سونچر رتی - قند سیاه - گولی برابر مته بدهد * اول گولده چرب دهد، بعده گولی دهد * اندک آب نهشکر داده باشد، و گونده بعد گهری بخوراند؛ گولی کیف دهد * روز دوم جنگ اندازد *

دیگر صافی بلبل بابت محمد علی * شکر یک رتی - پیتگری بریان یک رتی - نمک لاهوری یک رتی - مرچ یک رتی - لیمون کاغذی یک - با شیوه او گولی برابر مرچ بدهد، روز سه شنبه صاف کند، شربت بر وقت میداده باشد، گونده نیم سیر بدهد علی الصباح * دو گهری پیشتر جنگ گونده سیر دهد - بعد از جنگ نیم سیر گونده دهد؛ بعد چهارشنبه کیف دهد * و کیف و صافی هر دو دارو به بلبل گریخته دهد * تخم مین پهل و چونا یک ماشه - لوزک یکرته - نمک لاهوری دورتی - قنبیل یک ماشه - قند سیاه دو چندان دارو - برابر متر روز سه شنبه گولی بدهد *

دیگر صافی آورد؛ سید مرزا سرهند * این همه را با شیر و برگ ترب گولی بندد. مقدار نخود؛ اول گولی دهد - بعد از دو ساعت آب گرم؛ اگر آب نخورد پس آب نیشکر دهد * صافی - قندیل یک رتی - سوهانگه قیلہ یک رتی - بول گجراتی بکرتی - قرنفل یک رتی - مرچ بکرتی - نمک لاهوری یک رتی - بلبل دراز یک رتی - هایلہ ¹ مکے یک رتی و مومیائی *

گولی کیف - مشک بکرتی - افیون بکرتی - مصری یک رتی؛ چرک گوش یک رتی - بیدبھوتی یک رتی - باریک نموده از شراب گولی بندد - برابر برنج دهد * بلبل گریخته را و سرخ را روانه تر کند - پنجم دانه هر روز دهد *

دیگر بابت نور بیگ؛ بلبل و بودند خوب جنگ کند * بیلد بیدبھوتی - افیون - مصری - کافور بهیم سفی - چرک گوش - مرگ چرا ² - همه وزن برابر؛ گولی وزن موته؛ اگر صبح دهد شام جنگ اندازد، سن شود *

دیگر صافی بابت نور محمد * روز چهار شبغه آب گرم دهد؛ بعد از آب نیشکر دهد؛ وقت شام سیوم حصه گونده؛ یک حصه بامداد؛ اندک آب نیشکر دهد * وقت شام قطره گونده؛ بعد از گولی دهد؛ وقت شام یک نیم حصه گونده * بامداد آب نیشکر دهد؛ پیکال کند؛ جنگ اندازد *

دیگر صافی بابت محمد لطیف * روز سه شنبه بامداد صافی دهد؛ وقت شام گولی دهد؛ سه روز همراه گولی گونده دهد * نقطه ایفست :- قرنفل - سوهانگه بریان - مصبر - نمک سینده - قند سیاه همه هم وزن -

¹ Halila is, of course, *Terminalia Chebula*, the Chebulic or Black Myrobalan. The word مکے which follows is not traceable.

² مرگ چرا; word not traceable.

وزن لونگ گولي بڼده ؛ سه وقت آب نيشکر دهد ، نيم سير گونده دهد
 دو پهر گولي کيف برابر باجړه بڼده ؛ همراه شراب در آتشف دهد : — منبه
 سه رتي - در عيرون هز پزد - کافور بهم سيني سه رتي - پيربهوتي سه رتي -
 حبه هفید سه رتي - افیون سه رتي - بهت انکس سه رتي - مدن مست
 سه رتي - افیون سه رتي - مصري *

باب

در معرفت مستي پودنه

جوش پودنه که خوب جنگ کند * دانه روز دیگر دهد - اگر خواهد پودنه را بدهد اول دو سه دانه ارزن بدهد - بعده اندک گولي بدهد ؛ در خريطه نگاهدارد * بعد از دو سه گهري اکثر فجردهد برابر هسته بير جنگلي ؛ مرغ را برابر موتهه بظوراند * اينست : — متهه دو نخود - قرنفل درم - موميائي درم - افیون درم - مشک خالص درم - کباب چيني درم - آب کلم دو دام - آب کونار دو درم - منج¹ گوسفند درم - مالکنگني درم - شراب اول دو درم - چوره² دو درم - اجوائين خراساني نیمدرم - تخم دهنوره دو درم - بیرهوتی درم - گوشت شیر درم *

دیگر برای صاف و مست کردن پودنه * بیارد کنگني³ - هر قدر که خواهد اول در بول آدمي سه روز - در آب کونار سه روز - در شربت قند سیاه سه روز - در آب برگ دهنوره سه روز - در آب بیض کنیر سه روز - در آب نمک سه روز - در شراب سه روز تر کند - بعد خشک نموده هر روز چند دانه روزمره دهد - جنگ اندازد *

¹ منج, A., Marrow.

² چوره (chora), H., *Angelica glauca*.

³ کنگني (kangni), same as *mālkangni*, H., *Celastrus paniculata*, Black Oil, the *Oleum Nigrum* Plant.

دیگر جوش پودنه که جنگ کند * بیارد کچله و در بار دهنوره اندازد
و بالا آرد پدچیده در آتش پزد * هرگاه سرخ شود بر آورده ریزه کند بوزن
کل^۱ دهد سه روز متواتر * بعده جنگ اندازد * اندک اندازد که فرو برد،
و در مشتمت نگهدارد تا هضم شود؛ بعده جنگ اندازد *

دیگر عمل صاف کردن پودنه * کچله بریان کند؛ پوست دور کند؛
برابر قرنفل سوهاگه نیم بریان کرده باریک بسایند؛ با قند سیاه کهنه آمیخته
برابر مرچ دهد؛ آب بدهد؛ صاف شود *

دیگر * از محبوب کفجر؛ پودنه مست شود * بیارد گل چنبیلی
سفید^۲ - بیخ گل چنبیلی سرخ^۳ - بیخ گل چنبیلی - سیوتی^۴ - بیخ
کیژا^۵ - بیخ چنبه^۶ سفید - منبه - بجهناک - قرنفل پاره - مصری -
مشک - زعفران - نمکسنگ - قنبیل - مصطکی - سوهاگه - این همه را
خشک کرده بکوبد، و گولی برابر مویه بلکه کوچکتر بندد؛ تا هفت روز
بخوراند؛ بعده جنگ اندازد *

دیگر * از دهرمداس * بیارد پودنه - کچله - لونگ - افیون - مصری
از هر کدام دهمی - آب اجوائین پاره - آب کونار پاره - شیربز پاره -

^۱ کال؛ not known.

^۲ گل چنبیلی سفید؛ *chambeli*, H.; *gul-i safid*, P., the Arabian Jasmine, *Jasminum sambac*.

^۳ گل چنبیلی سرخ؛ according to the *Makhzan*, there are three varieties of *chambeli*, white, yellow and blue; there is no red variety. *Gul-i-sarakh* in Persian is the Damask or Red Rose, *Rosa damascena* or *R. gallica*.

^۴ سیوتی (*seoti*), or گل سیوتی (*gul-i seoti*), H., *Chrysanthemum*, *Chrysanthemum coronarium*.

^۵ کیژا (*keora*), H., the Keora, *Pandanus odoratissimus*.

^۶ چنبه (*champa* or *chamba*), H., *Michelia Champaca*, the Champac.

انداخته همه دوا را بزد؛ اگر شیر نباشد روغن اندازد؛ برابر جو بدهد
هفت روز متواتر * بعده جنگ اندازد * اگر تر نباشد و غلیظ شود
روغن اندازد *

دیگر صانی بودند، از ابراهیم خان مطرب * بیارد نسوت¹ - تخم
هلهل - قند میاه - از هر کدام پاره - در بول آدمی بجوشاند؛ یک قطره
روغن اندازد؛ چهارشنبه جنگ اندازد *

دیگر، جوش بودند و آن اینست * بیارد مومیا ئی - مشک -
گوشت شیر - کافور - هر چهار دارو را برابر باریک بساید و دانه کنگنی
در میان نگهدارد؛ بوقت حاجت در شراب تر کرده وقتی که نیم خشک
شود بیرون آورده در ظرفی نگهدارد * بعد از روز سیوم دانه بخوراند؛
مست شود؛ اگر بمیرد نگریزد *

دیگر * دانه که بودند را اشتها آرد * دانه کنگنی در بول آدم مست
و شراب قند سه روز تر کند؛ خشک کرده نگهدارد * وقت حاجت
چند دانه بخوراند؛ بعد از ساعتی جنگ اندازد *

دیگر دانه بودند * بیارد کنگنی؛ پاک کند؛ سه روز در گلاب
بزدی تر کند؛ بعده در ظرف کرده در بول جایی دهن کند - هفت
روز در شامه نیل دهن کند * بعده هر روز چند دانه بخوراند؛ جنگ
خوب کند *

دیگر مستی بودند * بیارد کچله و در آب تر کند پوست دور کند *
بعده انیون و سوهاگه خام هر سه را باریک بساید؛ در شکم بودند پر کند

¹ nisot), H., Turpeth Root or Indian Jalap, *Ipomoea turpethum*.

و در ظرفی انداخته در سرگین اندازد * بعده امروز بدهد و فردا جنگ اندازد؛ من شود؛ مجرب است *

دیگر مستی بونده * بیخ جنبیلی - بیخ کفیر سفید - بیخ کیوڑا - بیخ اک - همه برابر - در تکه ادرک چند نیش کزدم زند - گوی برابر باجره بندد؛ روز جنگ گوی دهد *

دیگر مستی بونده * زهر تله ¹ - عقرقرحا - هر دو در دوغ بجوشاند - ساریده گوی برابر باجره بندد و وقت جنگ دهد *

دیگر مستی بونده * مته - حبه سفید - بیخ کفیر سفید - مصر - مشک - کافور - مومپایی - بول - مصطکی - قند سیاه در چندان - برابر ارزن گوی بندد - روز دریم جنگ اندازد *

دیگر مستی بونده ولوه ² * بیارد بول - همالی ³ - سوهاگه - افیون - مته - بیربهوئی کچله - گولوچن ⁴ - کافور - مغز گنجشک * باریک نموده بدارد؛ برابر ارزن دهد، جنگ اندازد *

دیگر مستی بونده بابت مرزا داراب * بیارد بیخ موته جنگلی ماشه - قرنفل جنگلی ماشه - اجوائی خراسانی ماشه - مستی آهو ماشه - مستی

¹ H., is the name of a species of snake of a dark colour : this is possibly intended here.

² lawā; the Greater Button Quail and the Lesser Button Quail are in Ondh called lawā. In Ondh, however, only the *ghāgas bafer* or Common Quail (*Coturnis communis*) and the *chinak* or *chinga*, the Black-breasted or the Bain-quail (*Coturnis coromandelica*) are used for fighting. The Rock-Bush Quail (*Perdica Asiatica*) and the Black-breasted Bustard-quail (*Turnis taitgoot*) are also called lawā and are used in some parts of India for fighting.

³ همالی; word not traceable.

⁴ گولوچن, the proper spelling of this word is گوروچن (*go-rochan*); it is the gall stone or biliary concretion of a cow or bullock. See Khory's *Bomb. Mat. Med.*, p. 97.

فیل ماشه - شراب - مدن مست ماشه - بیرهوتی ماشه - عسل دو دام -
گوش گل - دهاتوره ماشه - برابر ارزن گولی بدهد *

دیگر بابت شاه رستم * مصری دوحصه - لونگ نیم حصه - نمک
حصه - گولی برابر یکنیم نخود بسته بگذارد - هرگاه گولی دهد آب پیش
بودنه نهد ؛ صاف شود ؛ خوب جنگ کند ؛ مجرب است *

دیگر * بیارد دانۀ کنگنی * اول در بول طفلان تر کند ؛ خشک نموده
در آب کوکفار تر کند * بعده در شراب دو آتشه تر کند خوب * وقتی
که خوب رام شود دایم بامداد برابر سرشفت افیون میداده باشد * بعد از
چند وقت که خواهد جنگ اندازد بودنه را سه روز دانۀ کنگنی داده
جنگ اندازد ؛ تماشا بیند *

دیگر * دانۀ بودنه¹ بگیرد - اول در آب کوکفار تر کرده خشک کند - بعده
در شراب تر کند - هرگاه اندک نمی بماند - کفیره - افیون - مصری کسیره² -
کانور یکدام - بهت انکس - باریک نموده بیامیزد ؛ خشک نموده هر روز
پنج شش دانه تا ده دوازده دانه رساند *

دیگر بابت نور محمد صافی بودنه - لونگ - بیرهوتی - قطره
نمک - قند هیاه - گولی دهد ؛ آب گرم دهد *
دیگر صافی * بیارد کلاه لونگ³ و بوزن او مصری نیز دهد - و آب
نیشکر دهد *

¹ بودنه for *Pūdinah*? *Pūdinah*, the Marsh Mint, *Mentha arvensis*. *Pūdnah*, the Spearmint, *Mentha viridis*.

² کسیره ; this word is not given in dictionaries as the name of any weight: it is probably the diminutive of the Arabic word *kisrah*, "a small piece."

³ کلاه لونگ ; the head of a clove ; in Hindi *topi*.

دیگر گولی کیف * جوز کسیره - جوتری کسیره - مصری یکنیم کسیره -
 لونگ دمري - مشک نیم دمري - بیربهوتی کسیره - مدن مست نیم
 رتی - افیون دمري - گوشت شیر چهار دم - با قند هیاه کهنه گولی
 بندد برابر متر * بیارد گل کلالی ¹ کسیره - عاقرقرا کسیر - سونته کسیره -
 هر سه را پوتلی بندد - اندک آب انداخته بجوشاند - ازین آب خمیر
 کند - هرگاه که گولی دهد بیر ² پان بخورد و اندک پیک ³ در دهان
 او اندازد و از آگال ⁴ بر سر هم اندازد : سن شود : مجرب است *

دیگر : بونده مست و سن شود : بابت نورینگ * اگر صبح دهد شام
 جنگ اندازد : و اگر شام دهد صبح جنگ اندازد * بیارد کافور - افیون -
 مصری - بیربهوتی - کافور بهیم سینی - چرک گوش - همه وزن برابر -
 گولی برابر مونه دهد *

¹ گل کلالی ; *kinali* is a name of *Albissia procera*.

² بیر *bira-yi pân*, "a chew of betel-leaves."

³ پیک *pik*, "the juice of the betel leaf chewed and spat out."

⁴ آگال (*ugâl*), "that which is spit out after chewing anything (especially betel-leaf)."

باب

در معرفت مرغ و طیار کردن آن برای جنگ

مرغ را باید بسته نگاهدارد • مستی مرغ • لونگ - کافور - قنبیل -
هوهاگه - مرچ - زرد چوبه - بول - تند سیاه - سیر - مدن مست -
همه را هم وزن جمع کرده گولی بندد ؛ هفت روز مرغ را بخوراند • چنان
مست شود که بسیار جفک کند - وقتی که جنگ اندازد آن روز مرغ را
چیزی نخوراند - آزموده است *

ترکیب مرهم مرغ • بیارد نیله تهوته - گودی^۱ - شگرف یکنیم
دمری - مردار سنگ یکنیم دمری - سنگ جراحی دمری • اول نیله
تهوتها را بر آتش بریان کند ؛ بعده موم در قدری روغن اندازد ؛ آتش
خوب کند ؛ چنانچه الیش بسوزد • اول نیله تهوتها اندازد ؛ بعده موم
پخته ؛ بعده هرسه داروی دیگر را اندازد و نگاهدارد • هر وقتی که
ضرب رسد آن زمان طلا کند ؛ شفا یابد ؛ مجرب است *

دیگر ؛ برای درد چشم مرغ مفید است و بسیار نیک است • و اگر
مرغ را در چشم پهره^۲ افتاده باشد ، بگیرد تخم کهرنی^۳ یعنی مغزش

^۱ گودی (gūdi), H., *Meconopsis aculeata*.

^۲ پهره H., for phāli, "swelling in the eye."

^۳ کهرنی (khirni), H., *Mimusops hexandra*.

و سالون¹ و تخم سرسن² - سائیده لعاب در چشم اندازد - انشاء الله تعالى شفا یابد - نیک آزموده است *

دیگر برای سوختگی³ مرغ * برگ تلخی و مرج، این هر دو را سائیده بخوراند؛ برای خوردن دو مرج با پوست بدهد نه روز؛ و هفت روز باجره و گندم ترکرده بخوراند؛ به شود *

دیگر * برای کوفت مرغ؛ بارها آزموده است * بیارد اقیون و زرد چوبه و گوگل و بول - این چهار را باریک کرده بخوراند؛ انشاء الله تعالى دفع خواهد شد *

دیگر برای دفع خار زهر آلود * اگر خار زهر آلود بمرغ رسیده باشد مرغ از کار بیفتند؛ این نوع بکند شفا یابد؛ معجب است * بیارد شهاب⁴ و سکیا⁵ بول؛ هر دو را یکجا کرده در دهن اندازد که در شکم او برود - انشاء الله تعالى صحت یابد؛ آزموده است؛ در سه روز نیک شود *

دیگر * برای خوردن مرغ که چاق و غریبه شود * گویا قیل منک⁶ پوستی است * بیارد گوشت بز که نغز باشد - اول او را قیمه کند و در میان کهرل خوب مَهرّا کند چنانکه مثال حلوا شود * بعد از در میان برگ تنبول

¹ سالون (salān or salwān), H., *Desmodium gangeticum*.

² سرسن (sarsan), H., *Brassica nigra*, the black or true mustard.

³ خشکی؛ meaning گرمی؟

⁴ According to the *Maḥṣan*, *shahāb* is "milk diluted with water"; also "red juice from the flower of the plant *kanjira*, safflower (*Carthamus tinctorius*).

⁵ سکیا بول, not traceable.

⁶ پوستی (posti), "one who intoxicates himself with an infusion of poppy-heads" ? Perhaps a copyist's error for *fil-i mangūsi*, a common slang term for a huge and gross man.

زرد - جوز - قرنفل - دار چینی - جوترپی - فلفل دراز اندازد
و کهرل کند - پس درمیان اینها روغن داف کرده اندازد و درمیان آرد
گولی بسته همشیه بخوراند تا که فربه شود ؛ بعده بجفگانند - تماشا خوب
خواهد کرد *

باب

در معرفت مستی طوطی تاکه گویا گردد

تخم بنگ - جوز - جوتری - الاچی - قرنفل - همه را برابر قرنفل بگیرد -
و هر مقداری که در شکم کنبشک بگنجد پر کند ، و در آب خولنجان^۱
کنبشک را تر کند و در کوزه دهن کند؛ بعد از چهار روز در روغن ماده گاو
بریان کند * بعده دارو را در پارچه بسته بدارد و بخوراند - گوینده شود *
دیگر صافی طوطی * بیارد کلونجی و مصری و خولنجان ؛ برابر گرفته
گولی بنهد ؛ بدهد ؛ صاف شود *
دیگر * تخم کفوجه^۲ و عنکبوت سفید ؛ سر بشکند بدهد ؛ گویا گردد *
ایضاً * شیش^۳ دهد - بعد از دو روز مست شود *
ایضاً * یکدال حبه سرخ بعد از هر دوسه روز دهد گویا گردد
و مست شود *

دیگر * اگر از خواندن مانده باشد، بیارد جوز ماشه - جوتری ماشه -
دار چینی ماشه - کباب چینی ماشه - بیربهرتی ماشه - مشک ماشه - کافور

^۱ خولنجان (*khulanjan*), A., *Alpina officinarum*, the Lesser Galangal.

^۲ کنبچه (*kanūcha*), H., according to the author of the *Mahsan* the seeds of the [lant. Marw, vide *Mahsan*, p. 1286.

^۳ شیش (*shish*), in the dialect of the Deccan, is "lead": it is given as a stimu-

بهیم سینی نیم ماشه - کنگنی سه دام - همه اودیہ را باریک نموده با شراب
یکجا کرده زیر سرگین اسپان دفن کند تا مدت بیست و یک روز * بعده دانه
میداده باشد . گویا گردد - بکد¹ باشد - زردی گل کثائی بخوراند *

دیگر * مستی طوطی گویا گردد و هر خ و بودنہ نیز جنگ کند *
بیارد کنگنی - در آب بشوید * بعده در کمیز آدم تر کند ؛ بعده در کمیز خر ؛
بعده در قند سیاه ؛ بعده در آب کوکنار ؛ بعده در آب بنگ ؛ بعده در شیر
برگ دھتورہ ؛ بعده در آب بیخ کفیر سفید ؛ بعده در شراب ؛ بعده در شیر ؛
خشک کرده بشوید * هر روز پنج دانه بدهد *

دیگر * مستی طوطی * بیارد کنگنی - اول پاک کند - بآب بشوید
خشک کند - پارہ در ظرف گل انداختہ با شیر مذکورہ ذیل دفن کند *
بعده خشک کرده پنج شش دانه هر روز بخوراند . گویا گردد ؛ و اگر شیر
کنای اندازد در بول تر کند ؛ اگر تر نکند شیر نازبو² - شیر پودنہ -
شراب - شیر کنای - گلاب - در یکجا کرده آمیخته دفن کند ؛ بعده خشک
نمودہ نگہدار ؛ باقی کال³ مانده است در شیر گاو میش تر کند سه
دفعہ بخوراند ؛ فربہ شود *

دیگر * طوطی سوگا⁴ را دال منگ⁵ در پرچہ بسته در آب تر کند
بخوراند ؛ فربہ شود *

¹ بکد probably for *bakat*, vulg. for Hindi *baktā*, "garrulous."

² نازبو (*nāzbo*), in Sind, *Ocimum Basilicum*, common sweet basil. In the Panjab *Niyāzbo*.

³ کال, a mixture; also anything unripe.

⁴ سوگا S., a parrot, sp. a tamed one.

⁵ منگ (*mung*), H., green gram, *Phaseolus mungo*.

دیگر * بیارد کنگنی پاکیزه خشک کرده ؛ بیارد شراب - پسکلی¹ اندازد - یک گرگت و هر یک مار اندازد ؛ دفن کند ؛ هرگاه خشک شود برآورده نگهدارد * دو سه روز از آن دانه دهد ؛ گویا گردد * اگر سرخ را دهد جنگ کند و بونده را نیز خشک کند ؛ مجرب است *

دیگر * کنگنی پاکیزه کرده در درف تر کند ؛ خشک نموده باز در شراب تر کند ؛ پنج شش دانه دهد ؛ گویا گردد *

دیگر بیارد کنگنی پاکیزه * اول در شراب بشوید - بعده در شراب یک پسکلی¹ و مار و بیخ کفیر سفید اندازد ؛ در زمین گور کند جائی که مردم برل کنند تا که خشک شود * بیرون کشیده در شیر بشوید - پنج دانه روز جنگ دهد ؛ بعده دانه شکم سیر دهد ؛ جنگ اندازد ؛ سرخ و پونده و طوطی را نیز مست سازد *

دیگر بابت شاه کمال فقیر * بیارد داروها - جوکوب کرده در گلاب تر کرده بدارد ؛ بعده خشک نموده در آب اندازد - سه روز آب دهد - گویا گردد - باز پوتلی در گلاب تر کرده خشک نموده بدارد - وقت کار باز دهد * مستی سرخ و پونده - خوب جنگ کند : — داروها آورده باریک کرده در شراب اندازد و سه روز در آفتاب بدارد * بعده کال² را شسته خشک کند - در شراب اندازد و دهن کوزه مهر کرده در جائی گرم دفن کند - بعد از دو سه روز بیرون کشیده در آفتاب بدارد تا خشک شود * اول سرخ را ده دانه تا سه روز بخوراند ؛ بعده چند دانه ساده آمیخته در پیش سرخ نهد تا بخورد

¹ *Piskali* for *chhipkali*, the gecko lizard ?

² کال, not known ; but see note 3, p. 397.

و مست شود؛ بعد از روز سیوم بهوش خواهد آمد * روز جنگ ندهد * دارو
اینست: — مشک دو رتی - گل دهاتوره نیم دام - سدامست¹ یکدام -
مومپائی دو رتی - بجهناگ² دمری - بیروهرئی دمری - شراب پاؤ -
کنگنی شسته پاؤ * بابت پیر محمد *

دیگر مستی بابت شاه کمال فقیر * این پوتلی برای طوطی در آب
دهد - جوز دو رتی - کافور بهیم سیفی دو رتی - مدن محبت دو رتی -
بهت انکس دو رتی - قرنفل عدد - هلیله زنگی دو عدد - الاجی خورد
دو رتی - نرکچور³ دو رتی - زعفران یکرتی - مشک دو رتی - گلاب - همه را
باریک نموده در پارچه پوتلی بندد و در گلاب تر کند * بعده خشک کرده
در آب تر کند و آب آن را دهد تا سه روز * بعده نیز در گلاب تر کرده
خشک ساخته نگاهدارد * وقت حاجت بکار برد - بدهد بوزن برنج *

دیگر - اگر چشم طوطی را درد شود، بیارد قرنفل و در دهن خود
انداخته در پهلوی که خواب کند نگاهدارد * بامداد خشک نموده چرک
زبان بتراشد و نیز قرنفل را بساید و در چشم بمالد؛ به شود؛ مجرب است *
دیگر - اگر خواهد طوطی پر سفید بر آرد، بیارد پته⁴؛ در آب
او کنگنی تر کند و خشک کند؛ در هنگام کریز این دانه بدهد - پر سفید
بر آید *

دیگر - اگر چشم طوطی بدرد آید سرمه در چشم کشد *

¹ مدن مست؛ is this for مدن مست؟

² بجهناگ (bachhnāg), H., *Aconitum ferox*, Indian Aconite.

³ نرکچور (nar-kachūr), H., *Zingiber Zerumbet*.

[Cane?]

⁴ Or پته؛ not traceable. Can it be پته (beta), H., *Calamus Rotang*, the Rattan

دیگر - اگر خواهد طوطی مست و گویا گردد، بیارد کونفار - در ظرف بریان کند - و بیارد قرنفل و کلفجی - هر سه را پوتلی بسته اندازد؛ گویا گردد؛ یادگار ابو محمد *

دیگر بابت فقیر - مستی طوطی • بیارد کال^۱ با آب شوید - در سایه خشک کند • بعده بیارد جوز - جوقری - زعفران - مشک - هر کدام پاره - باریک بآب بساید چنانچه مثل صندل شود • کال مذکور را درین ترکرده در سایه نگاهدارد و هرگاه از بالا خشک شود زیر و بالا میکردند باشد که تمام خشک شود • چهار پنچ دانه بدهد؛ مست شود؛ گویائی کند • اگر خواهد که صبح و شام گویائی کند دو وقت بدهد - گوینده گردد؛ مجرب است •

دیگر بابت تودو • بیارد شاخ بکن^۲ و در قفس اندازد؛ طوطی مست و گویا شود • بعد از دو روز و سه روز بدهد •

دیگر بابت میران جیو • هر روز یک پسته میداده باشد • اگر بسیار فربه شود اندک نبات ساورده بدهد •

دیگر بابت شیخ جمال محمد؛ کیف • قرنفل - مومیائی - نیلکن^۳ - ایلوا - کافور - بیربهوتی - قند سیاه بوزن برابر همه - باریک نموده گویا برابر ماه بقد و در شب جمعه دو سه گهژی شب مانده گویا بدهد و در دست نگاه دارد که گویا نه اندازد • بعد از یکساعت؛ بگذارد که پینخال کند • باز بدست گیرد تا که هضم شود - اگر فرباد کند اندک تربوز با روغن زرد بدهد • شب جمعه دو سه گهژی شب مانده رس^۴ دهد؛

^۱ کال ; can this be a copyist's error for گل , rose ?

^۲ بکن (bakan), H., *Lippia nodiflora*.

^۳ نیلکن for nilkanth? *Curcuma cassia*, black zedoary.

رسی (ras), H., juice of the sugarcane.

آب بدهد * چهار گهڑي روز بر آمده جکھني¹ نیز بدهد برابر نخودی *
 وقت پیشین رس شکم سیر دهد * وقت شام نیم سیر طعمه دهد * شب
 جمعه آخر شب رس دهد * بامداد اندک جکھني¹ بدهد * بعد از یک
 ساعت جنگ اندازد * صافي: — تخم مین پهل یک عدد بدهد،
 روز سه شنبه *

(نکچکھني =) *Centipeda orbicularis*, in Gujarati, *chhikani* (چکھني)¹

باب

کبوترگوله و کابلی^۱

در معرفت دانۀ کبوتران کابلی و غیره، بابت شیر محمد * اول نیم دام دانه سر هر کبوتر دهد تا پانزده روز * بعده دمری وزن اضافه کند * بعد از هفتۀ دمری دیگر اضافه کند * اگر خواهد دور تر روند یا تا بیضه رسانند و اگر دانه در خانه نخوراند روغن زرد با چوب در دهی اندازد گرسنه شوند و توانا شوند بیارد بآب لیمو کاغذی - جوائین - بچ - نمک سونچر - نمک خوردن - کلچر^۲ همه وزن برابر - در آب نکی^۳ بندد - نگاهدارد در خانۀ کبوتران *

دیگر دانۀ کبوتران گوله که پراند * اول شش روز دانه شکم سیر دهد - بعده نیمدام سر هر کبوتر * پس کبوتران را صاف کند و آب پیش بدارد * و اینست که کبوتران را صاف کند : اول قند سیاه هم دام - نمک دو دام - برابر بیه گولی بندد : بدهد : کبوتران را صاف کند * اول کبوتر پخته بیارد - دانه شش روز شکم سیر دهد - روز هفتم آن قدر دانه دهد که باقی نماند -

¹ *Gola habatar*, the domesticated blue-rook. This species does not require to be fed; it will fend for itself outside.

Pigeons are divided into two classes; *gola*, those that are more or less like the blue-rook, and *rangin*, fancy pigeons of different colours. The *kabuli* pigeon is a big, stout pigeon, with large eyes, and a strong short beak; it has no fixed colour.

^۲ کلچر^۲; can this be گلچری (*gulcheri*), *Polianthes tuberosa*?

^۳ نکی (*nikki*), H., Buckthorn, *Rhamnus persicus*.

درون خانه بامداد گولي صافي دهد - آب تازه هرزمانی دهد - تمام روز درون خانه باشد - تا نماز شام مهلتی بدهد، و یک دمري وزن دانه دهد و نیز بسته دارد - پرها را وا کند و دو دمري وزن دانه بدهد - اندک دانه درون خانه اندازد - بخوراند در را بسته دارد * روز سيوم سه دمري وزن دانه دهد و یک گهزی روز مانده وا کند - هر روز یک گهزی زباده کند تا نه روز * بعد از سيوم روز اندک پراند و چات شیرین¹ دهد * روز پنجم نیمدمام کند * روز دوازدهم پنج دمري * هرگاه داند که خوب گردان شد سه کسیره² کند - سه ماه همین وزن باشد * چات³: مصري نیمدمام - آب لیمون نیمدمام - مشک تانک⁴ - کافور تانک - برنج سکهداس⁵ پانزدهم دام - کجری دو دام - گلاب پنجدمام - سفید کهنی⁶ دو دام - بیخ مونه تانک - گل سرپاری تانک - اول آب لیمون دهد - بعده گلاب دهد - بعده همه دارو باریک نموده سائیده پیامیزد - نگاهدارد * دیگر چات⁷ گوله * برنج نیم آثار - دارچینی دو دام - نکچکنی یکنیم دام - قرنفل نیمدمام - نخود بریان چهار دام - برنج خشک کند - ادویه را سائیده در برنج اندازد - خشک کرده بدارد *

دیگر چات⁸ کابلی * باجوره⁹ نیم آثار - نکچکنی دو دام - کلنجن دام - کالا بجهوا¹⁰ دام - کلونجی دام - نمک لاهوری دام - نخود بریان چهار دام - با شیر¹¹ ترب گولي بندد ؛ بوزن دو نخود بدهد *

¹ *Chāṭikā dāna*, H., is any pigeon-grain (preferably *dājra*), mixed with sugar and *ghī*. This is liked by pigeons and induces them to remain in a strange place. *Chāṭ parāṇ* is now idiomatically used for *parāṇ* "to acquire a taste for."

² Vide note 2, p. 891.

³ تانک (*tānk*), a weight of four *māshās*.

⁴ سکهداسی (*sukh-dās*), "name of a very superior and delicious kind of rice."

⁵ کهنی; *kasni* or [*kashini*] is the wild or Indian endive, chicory or succory, *Oichorium Intybus*.

⁶ باجوره (*dājra*), H., *Panicum spicatum*.

⁷ کالا بجهوا (*kālā bichhwa*), H., a species of *Polypodium*, vide Khory's *Bomb. Mat. Med.*, p. 561.

دیگر نیز بری پنجاه کبوتر گوله * هلیله پنجدام - بلیله پنج دام - سونش آهن¹ ده دام - دو پوتلی بسته در آب تر کند * بعد از هفته آب دهد *

دیگر - اگر هوا گرم باشد بیارد چهار دام لیمون کاغذی - ماشه کافور عدد آن - در آب تر کرده بخوراند ؛ سرد بماند * دیگر اگر کبوتر گوله بلند رود همه داروها را در کوزه انداخته بعد از دانه ازین آب دهد ، وقت دوپهر ، گاه گاهی : — ملهتی نیمدام - آمله پنجدام - بلیله پنجدام - گشنیز دام - کباب چینی در دام *

دیگر - اگر پائین روند بیارد باجوره دام - سروهاگه دام - آب کوکنار دو دام - بول آدم پنجدام - همه را تر کرده خشک کند ؛ نگاهدارد * وقت بامداد نیم دمتری دهد سر هر کبوتر *

دیگر - اگر خواهد کبوتر دانه اندازد² ، نمک آب دهد ؛ آنچه دانه خورده باشد اندازد *

دیگر - علاج موی خورده : کبوتر پیهال همز کند و خشک شود و گاهد و دانه نخورد * روغن ماده گاؤ بدهد ؛ در چند روز نیکو شود *

دیگر - علاج زکام کبوتران * بیارد روغن گاؤ همیشه - دهد - و قدری انکوزه با آب حل کرده بدهد ؛ به شود * پاره نمک باریک نیز بهم آمیخته بدهد - نیکو شود *

دیگر - علاج سردی یافته * اگر داند سردی خورده باشد یا در جای سرد بوده باشد مریض گردد و شکم روان شود و دانه نخورد : پهلپ دراز سوده - روغن ماده کلو - آرد گندم - غلوه کند ؛ نیکو شود *

¹ سونش آهن ; iron filings.

² This is done to *gola* pigeons on their return with a full crop. The grain cast up is collected, dried, and stored up for the rains, when the pigeons are unable to roam far.

دیگر - علاج نقصان شهوت و سست شدن و بیضه خام دادن *
مغز نر کفجشک با روغن ستور^۱ و آرد گندم غلوه سازد و بخوراند - نیکو
شود ؛ مجرب است *

دیگر علاج * اگر بیضه خام اندازد، کودی^۲ سوخته باریک نموده
چند روز بخوراند ؛ به شود *

دیگر علاج لاغری و ضعف * نان گندم با روغن ماده^۳ گاو مالیده کند ،
بدهد ؛ فربه شود *

دیگر - علاج علت تخمه * اگر علتی در شکم باشد و دانه بمراد نخورد،
باید که شکم او را براند تا همه علت از شکم بیرون رود و کبوتر نیکو شود *
بهارد قدری نبات و حل کند ؛ خوردن دهد * هر چه در شکم باشد
صاف شود *

دیگر - علاج تخمه * اگر بیرون باشد آنجا را بخارد و نمک شوره در بول
آدمی تر کند و اندک چونه اندازد و در آنجا مالک صبح و شام ؛ علت
دفع شود ؛ مجرب است *

دیگر علاج * اگر تمام بدن تخمه باشد تخم پنوار^۴ با دانه بدهد -
علت دفع شود - مصفا بر آید *

دیگر - جهت مستی و نشاط * دانه معصر^۵ بدهد ؛ و اگر زمستان
غالب باشد دانه کنبج سیاه بدهد ؛ فربه شود *

^۱ ستور (sutor), A., *Origanum vulgare*, called *marjoram* by Europeans in India.

^۲ کودی, the Kodo Millet, *Paspalum scrobiculatum*. In Tamil, *kodī* is a name for *Ipomoea hederacea*.

^۳ پنوار (panvār), H., *Cassia Tora*, the Fætid Cassia.

^۴ معصر (mu'asfir), P., *Carthamus tinctorius*, the safflower.

دیگر علاج پیه^۱ که در شکم میشود - بشکل دانه‌های خشک‌ش می باشد - این همه مثل عراقست^۲ - چون پخته شود بیرون آرد *

دیگر - علاج بلنده^۳ یا دهشت زدگی^۴ * آن کبوتر همچو مضور شده باشد و دانه نخورد؛ و اگر زخم خورده باشد و کبوتر از و هم و هیبت عقاب و یا گربه دانه نخورد، پس پاره معجون بنگه با آرد گندم و روغن ستور غلوه بسته خوردن دهد - زخم و هیبت زود برود *

دیگر - اگر کبوتران را دهک^۵ رسیده باشد و از سبب این دانه و آب نخورند، بیارد سرگین کبوتر و ماکیان؛ آس کرده بر زخم بمالد؛ به شود *

دیگر * اگر کبوتر نیک مست شده باشد و ماده را بدواند ولی ماده بیضه خام بیرون اندازد، نر را چند روز دانه سهر ندهد تا مستی کم شود *

دیگر علاج تخمه * بخار بعد از نمک و چونه هر دو با لعاب دهی بمالد؛ به شود *

دیگر علاج زهر دانه^۵ * اگر کبوتران زهر دانه خورده باشند و همان زمان دریابد طغار پر آب کند؛ و پیش ایشان بدارد تا همه در آب در آیند و آب خورند و قی کنند و نیکو شوند * اگر یک دانه در حوصله ایشان باشد از تلواسه^۶ بی قرار باشند؛ تا قی نکنند نیکو نشوند *

دیگر برای کبوتر خانه؛ نقل از رساله عجز * بلاد را در خانه کبوتر بدارد؛ گربه بهوس نزدیک نگردد *

^۱ پیه; later on this is spelt پیه; the word not traceable.

^۲ عراق, not known.

^۳ بلنده, not known.

^۴ دهک H., "blow" ?

^۵ زهر دانه poisoned or intoxicating grain.

دیگر علاج بحری^۱ کبوتر * بیارد اجوائی ساریده در پارچه بندد -
در آب تر کرده ناس دهد ، یکروز در میان وقت شام ؛ شفا یابد *
مست شود - جفت خورد *

دیگر * برای تیز پر کردن کبوتر، خوب پرد - بیارد کلوخ خشت - زرد
موچ - دهنیه^۲ - کلونجی - سونف - اجوائی - شب در بول تر کرده
باریک نموده در آب آمیخته بدهد - تیز پری کند - کبوتر خوب و تند پرد *
دیگر علاج * اگر کبوتر را زکام شود سنگتاب دهد - قرنفل بخوراند -
شفا یابد *

دیگر دانه کبوتران * برای دیوانی^۳ سه پاؤ دام - گوله دام - کابلی نیمدام *
دیگر * اگر خواهد کبوتر صاف کند در آب لیمون مصری حل کرده
بدهد - صاف شود *

دیگر * اگر خواهد کبوتر صاف شود مرهقی و کباب چینی هر دو بوزن
برابر در قند پیچیده بدهد برابر نخود ؛ آب پیش او ماند ؛ صاف شود *
دیگر * اگر خواهد کبوتر پراند هر کدام کبوتر را دانه نیمدام دهد - اول
کبوتران را سه روز برنج بریان کرده بدهد - بعدة خالی کند * بیارد نمک بوزن
دودام - پهنکری - مرج ده عدد - سوهاگه کسیره - اول در پارۀ قند سیاه ساریده
یار کند و ده گولی بندد * اگر کابلی باشد دام نمک بگیرد - در قند سیاه انداخته

^۱ بحری not traceable as a disease.

^۲ دهنیه (dhanya), H., Coriander, *Coriandrum sativum*.

^۳ دیوانی ; in one of his letters, Abu'l-Faṣl refers to a species of pigeons called دیوان بیگی ; it is *sabz* in colour, but its wings, tail, and head are white.

کبوتر را بدهد و در خانه نگاهدارد * بعد از ساعت آب بدارد صاف شود *
 آنروز دانه ندهد - بوزن نیمدم میداده باشد *

دیگر زهر دانه زافع * کابین پهل¹ زافع را در هرچه دهد بیهوش گردد *

دیگر علاج * چون سبوس اجوائی خورد در پرها بمالد دفع شود *

دیگر * اگر آزار غرغره یا دیگر باشد، بیارد چونکه تنبلی برابر دال نخود؛
 در قند پیچیده بدهد تا سه روز؛ شفا یابد *

دیگر * اگر خواهد کبوتر تیز رو باشد و هم اشتها بیارد باجره در کمیز
 آدم تر کند و خشک کند نگاهدارد - وقت بامداد پاره چکمی² دهد *

دیگر * اگر کبوتر یا مرغ مست نمیشود، سه دانه³ بدهد -
 مست شود - تغم دهد - جفت شود *

دیگر * اگر بیضه ندهد، دال نخود و حرام مغز همراه کرده بدهد؛
 بیضه دهد *

دیگر علاج زگام * بیارد روغن تلخ - ناس دهد - و پاره انکوزه در آب
 حل کند بدهد - به شود *

دیگر مسهل * بیارد خشت؛ پخته کند * قدری نمک و بول آدمی
 یکجا کند و خشک کرده درآوند⁴ کبوتران بدارد چنانچه کبوتران بخورند
 خودی خود بخورند؛ از خوردن این زگام برود *

¹ کابین پهل (kābīn pahl), H., *Myrica Nagi*, the Box-myrtle.

² چکمی; for *chaki* H., "a taste; a light meal."

³ سه دانه, probably a mistake for سیاه دانه (*siyāh dāna*), P., *Nigella sativa*, small fennel or black cummin.

⁴ آوند, vessel, pan.

دیگر * اگر کبوتران سردی یافته باشند و معجز و ضعیف گردند، پهل دراز و رومی کنگد و آرد گندم غلوه کند و در حلق اندازد؛ بجای دانه او را همی غلوه بدهد؛ به شود * اگر خشک گردن بول آدمی چند قطره دوه روز بدهد؛ به شود *

دیگر * اگر تخمه در پلک چشم یا در گلو نزدیک نوک باشد پس تخمه را از استره برد و سرکه مالد؛ این از همه بهتر است *

دیگر * اگر کبوتر را شهوت بسیار باشد و بر بیضه نه نهیند قدری کافور بدهد تا شهوت اندک شود *

دیگر * اگر دمه باشد بپار د کافور بدهد؛ نیکو شود *

دیگر * اگر علت شکم باشد مصبر اندک بدهد؛ نیکو شود *

دیگر * رومی گاو - سیاه دانه - و آرد گندم غلوه کند؛ در حلق فرو برد؛ به شود؛ فربه گردد *

دیگر صافی کبوتر * مصبر - گودی - قند سیاه دام - برابر پهل دراز گولی بزند * اول دانه کبوتر بوقت پیشین دهد؛ آب لدهد * بعد گولی آب پیش بدارد که صاف شود * بعد از پاره دانه دهد، بپزند؛ بلف پروازی کند *

دیگر * اگر کبوتر کره¹ یافته باشد یا دهن پخته شود، این دواها را باریک نموده در دهن اندازد، به شود * مبهتی گهت² دمری - کباب چینی دمری - مرچ ده عدد - الاچی نیم دمری - باریک نموده در دهن اندازد *

دیگر * آنکه گجراتی³ باریک نموده در دهن اندازد؛ شفا یابد *

¹ کره؛ a disease, not known.

² مبهتی گهت, word not traceable. *Mulhatti* is the Liquorice Root.

³ گجراتی (*gujratī [elāchi]*), H., the Lesser Cardamom, *Elettaria cardamomum*.

دیگر * اگر درون شکم پرده پرده مانده باشد پاره نان در شوربای گوشت
تر کرده بدهد * علت از شکم بیرون آید : شفا یابد : مجرب است *

دیگر * اگر زکام یا خرخره باشد، بیارد سه پر * اول تا نصف پر در دهن
انداخته بگرداند : اما پر را بلعاب دهن تر کرده بگرداند : پر دویم را تمام
درون بگرداند، جالّه عفکبوت و دانه نیز خواهد برآمد : پر سیوم ساده
بگرداند : شفا یابد : مجرب است *

دیگر * بول آدمی پنج شش روز جمع کند، در کوزه بگیرد : و یک سیر
شاهی قند کهنه درو انداخته پنج شش روز بگذراند تا گفده شود * بعده
موافق مقدار باجره اندازد : خشک نموده بدارد * هرگاه داند کبوتر مستی
میکند و در حکم نیست موافق وزن دانه دهد : بامداد پراند : خوبیها کند *
دیگر * اگر هوا گرم باشد بهلی¹ نیمدمام با مصری در آب اندازد -
بوقت دو پهر آن آب را دهد : سرد بماند *

دیگر * اگر کبوتر از بیضه دادن مانده باشد هفت روز هفت کودی
زرد، یعنی هر روز یک کودی دهد تا هفت روز *
دیگر * مغز گنجشک با نان روغنی دهد *

دیگر * اگر در شکم پیه باشد بیارد فوشادر برابر دو نخود : در قند پیچیده
بدهد : پیه آب شود : صحت یابد * اگر بیضه در شکم مانده باشد نیم کودی
مصبر بدهد : در دو گهزی آنچه در دل باشد بجنسه اندازد *
دیگر * اگر کبوتر را سوکها² شود، پر ذنب بکند و پر سینه دور کند
پس روغن تر کرده هر شب بدهد : فربه شود *

¹ بهلی (bhallī = bhelā), H., the marking-nut, *Semecarpus anacardium*.

² سوکها, consumption, atrophy; wasting away, emaciation.

دیگر * اگر کبوتر تند نه باشد بیارد سونف و در بول آدمی تر کند
و شب بدارد * اجوائی همراه آب تر کند * آمیخته بخوراند * خوب ببرد *

دیگر بابت شاه کمال دفع تخمه * بیارد چونه - اشطار - چوکهار -
هر سه برابر * اول تخمه را چاک کرده آنچه علت باشد دور کند * بعده دارو
بمالد * دفع گردد *

دیگر * اگر بهه¹ و غیره در شکم باشد بیارد پلاس پاپره² و بساید * برابر
موتنه با آرد گندم غلوه بسته بدهد که فرو برد * از آب دادن تاخیر کند -
آنچه علت باشد تمام بیرون اندازد * بعد دو سه روز در میان کرده دهد *
پیه دفع شود * مجرب است *

دیگر دفع تخمه * متنه ساویده بمالد * به شود *

دیگر * اگر پیه¹ باشد - سوهاگه - مصبر - هر دو را برابر یک کودی
بدهد * بابت کریم *

دیگر دفع خرخره * بیارد سیر و ادرك - هر دو را کوفته آب اورا گرفته
در قند سیاه حل کند * هرگاه داند گولی بسته میشود برابر نیم نخود گولی
بندد * وقت بامداد بدهد * اگر گولی اندازد از آب پرهیز کند * بعد از
دو سه گهی نیم آتشی³ آب دهد * آنچه علت باشد همه اندازد
به شود * بابت شاه کمال *

دیگر دفع دمه * بیارد مرج کسیره - پهل دراز کسیره - اجوائی
دمی بآب لیمون سحق کرده برابر نخود گولی بندد * هر روز بدهد * شفا یابد *

¹ بهه, a disease; occurred before as پیه. Below it is spelt پیه.

² پلاسی پاپره (*palās-pāpra*), H., the seeds of the *Butea frondosa*, Butea Gum or Bengal Kino.

³ نیم گرم, نیم آتشی⁸

دیکور صافى مد کبوتر * بیارد مغدی^۱ نیم پلو - کلونجی نیم پلو - کباب
چینی دام - قرنفل دام - نمک سیفده در نیم دام - ایلوا کسیره - قند سیاه
پلو آثار - این همه را یکجا کرده بارهک نموده بمقدار پلو دام گولی بندد *
اگر مری خورده باشند، پیضال مزج کنند و خشک شوند و بکاهند و دانه
براد نغزوند *

دیگر علاج سردی یافته * اگر دانه سرد خورده باشد بول آدمی چند
قطره بدهد؛ در سه روز نیکو شود *

دیگر علاج سردی یافته * اگر دانه سرد خورده باشد، یا در جاتی سرد
مانده باشد، پس مضمر باشد و ضعیف گردد، شکم روان باشد و دانه
نغزود * پهل پهل دراز و پهل گرد سوده با روغن ستور و آرد گندم غلوه کند -
بجای دانه بدهد - نیکو شود *

دیگر علاج بک * اگر بک آید و گردن کبوتری شود، در پیشانی
در فرق داف کند بدوک؛ نیکو شود؛ و اگر تمام اندام آسایش کند آب برگ
بیت انجیر مر حلق او اندازد چکه روز؛ نیکو شود * اگر بک در آید گردن
کبوتری شود در پیشانی داف کند *

علاج * اگر کبوتر را زخم رسیده باشد و خون چکد پاره صومیتگی
بدهد؛ نیکو شود *

علاج بیضه خام انداختن * دال نخود و حرام مغز بدهد *

دیگر * اگر خواهد کبوتر بلند پروازی کند، بیارد قرنفل - جوتری - زعفران -
جز - شکر تری^۲ - وزن برابر - پوتلی بندد و در آب جوشاند * آب صاف

۱. مغدی (mundi), H., *Spathranthus indicus*.

۲. شکر تری, sugar produced from the juice of the date-sugar palm, *Phoenix sylvestris*. The proper spelling of تری is نازی.

گرفته برنج در آن تر کند؛ خشک نموده جگلی^۱ دهد * بسنه دارد * بعد از ساعت پراند؛ مثل عفتا بلند پروازی کند * پاره خشب دهد، پاره بامداد *

دیگر بابت ابوالقلم؛ تخمه در پرده دفع گردد * ادویه آورده گولی بوزن کوک^۲ بندد؛ هر روز بدهد؛ شفا یابد * اینست - سوهاگه بریان - نوشادر بریان - پهنکری بریان - جوکهار - ایلوا - قند سیاه *

دیگر ماده که بیضه خام اندازد هر روز صبح و شام این را بدهد، بیضه پخته بدهد * کودی زرد دام - سوخته سیاه دانه نیمدام - آرد ماله نیمدام - آرد نخود کسیره - آرد گندم کسیره - الیچی دام - با بیضه کبوتر حل کند، برابر نخود گولی بندد *

دیگر بابت حمید * کودی - سوخته سیاه دانه - مورچ - قرنفل - با آرد خمیر کرده گولی بندد بدهد *

دیگر گرسنگی کبوتر و دفع علت شکم؛ بابت پیر محمد * اگر کبوتر دانه زبون بخورد، گولی دهد؛ با مراد بخورد، فربه شود * بیارد اشخار دو دمری - زرد چوبه دو دمری - سوهاگه دو دمری - قند کهنه دام - گولی برابر نخود بندد - بوقت حاجت دهد *

بهوک * نکجهکني دام - کلونجی دام - نمک لاهوری دام - نخود بریان - با شیر^۳ قرب گولی بندد؛ بوزن دو نخود بندد؛ بدهد *

دیگر بابت محمد رحیم صافی گوله * بیارد سوکه^۴ خام ماشه - قرنفل و مصبر ماشه - پهل گرد ماشه - برابر همه قند سیاه - بوزن همه نمک

¹ Vide note 2, p. 408.

² *kōkan*, H., the seeds of the fruit of *Garcinia indica* or Kotam Butter, also of *Oelasia cristata*.

³ سوکه؛ can this be a mistake for سهاگه?

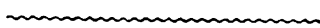
لاهوتی - گولپها بقد * هضم دانه : باجوه نیم آثار - مرج یکدام - سوهاگه
دام - شکر تری پاو - وقت بامداد چند دانه میداده باشد *

دیگر حیات¹ برنج پاو - و شکر تری پاو - آب لیمون بقدری که تمام
تر شود * وقت کریز چند روز الاچی دانه بدهد با آرد : از کریز خوب
بر آید *

دیگر * اگر کبوتر تخم ندهد، سفیدی بیضه مرغ با آرد پخته بدهد *
دیگر * اگر خواهد کبوتر مست شود، کلونچی پوتلی بسته در آب
اندازد : مست شود *

دیگر * اگر خواهد که کبوتر بلند رود، آب هر گهزی دهد و شب
چراغ نماید : بلند رود *

can this be حیات "grains" ? حیات¹

باب

در معرفت فربه کردن اسب و دفع علت موترة¹ و غیره

علاج * نوشادر همراه آرد بدهد * روز اول نوشادر یکدمری - روز دوم
دودمری - تا هفت روز همین طور وزن اضافه نموده دهد - موترة دفع گردد *

دیگر دفع موترة * بیارد سرگین کنجشک و جمالگوتنه * با آب لیمون
بساید * اندک از جلی موترة با ناخن موی دور کند و از چوب نقطه بجای
سرنهد و دو وقت بگرداند آب بر آید شفا یابد ؛ معجب است و آزموده است *

دیگر دفع لاغری اسب * بیارد حالون² - رای - و میتی³ - هر سه وزن
برابر بساید - هر روز مثنی بدهد و دو آثار دانه دهد * بعد از یک هفته یک
پاو قند سیاه بدهد ؛ فربه شود *

دیگر * هر روز سه سیر برنج پخته کند ؛ سرد کرده در یک سیر روغن گاو
پار کند ؛ سه هفته بدهد ؛ فربه شود ؛ روشن گردد *

¹ موترة or موترا (mothra), H., bog- or blood spavin.

² حالون ; this is probably هلیون (halyōn), the asparagus, *Asparagus officinalis*.

³ میتی for میهنی (methī), H., the Fenugreek, *Trigonella Fenum-graecum*.

دیگر ولیده^۱ * مرته و کفجد سیاه نیز در جواز^۲ باریک بکوبد
تامثل آرد شود؛ با دوسیر روغن گاو مونده^۳ کند؛ با آب گرم تر کند؛ زمانی
بدارد که بمراد تر شود * بعده در تپه^۴ کند؛ بدهد * تمام زمستان اگر
ولیده بدین نوع بدهد اسپ لاغر و ضعیف چنان فربه شود که در
پرست نگنجد *

دیگر فربه کردن اسپ و دفع دنبل^۵ و زهر باد^۶ و هیج عات نشود * در
زمستان دهد * اگر زهره باد دنبل باشد بانی^۷ همراه دهد - مرج دو دام -
بابرنگ دو دام - کفکفی دام - اندر ملخ^۸ دام - کالی زیری نیمدام - نمک
سونچر دو دام - اندر کدو دو دام - زرد چوب دو دام - سونف دام - همه را
باریک نموده با آرد نخود بریان غلله بندد؛ بدهد، گرمکنی زیاده شود؛
سرگین بند، شانه بند، هرگز نشود برین سال؛ تمام زمستان بدهد * این
راتب یک روزه اسپ است *

دیگر، فربه کردن اسپ * بیلرد شیر ماده گاو پنج آثار - جالون پاو -
باریک نموده بیندازن * بامداد پخته بدهد * شب پاو روغن دهد *
چنان فربه شود که نهایت ندارد؛ جست و چالاک شود * پنج آثار
دانه بدهد *

^۱ ولیده and ملیدو, vulg. for مالیدو, "half-baked cakes of flour, milk, butter, and sugar. Vide note 1, page 437.

^۲ جواز (javās or jaws), a large wooden or stone mortar for pounding grain.

^۳ مونده; for گونده from Hindi gāndhā "to knead."

^۴ دنبل (dumbal), imposthume, bubo.

^۵ زهر باد, erysipelas.

^۶ بانی, word not traceable.

^۷ اندر ملخ, for اندر جوالخ (Indarjā talāḥ), Kurohi or Conessi Bark, *Holarhena antidiysenterica*.

دیگر دفع موتره * برگ کرپل¹ و خردل هر دو را بساید - در جغرات² :
 گاو اندازد - اسپ را بخوراند - موتره دفع شود *

دیگر دفع موتره * سبجي چهار دام - نمک رسیق³ نیم آثار - نمک
 سونچر چهار دام - نیله تهوته یکدام - سم الفار یکدام - اجوائن دام - در
 ظرف گلي انداخته در بول اندازد؛ زیر آتش کند؛ تا هفته نگاهدارد؛
 بول بحیار اندازد * بر آورده در زمستان یکدم مری بدهد - انشاء الله تعالی
 بر طرف شود *

دیگر دفع موتره * روغن کنجد دو دام - نمک سینده دام - هر دو را یکجا
 کرده در هر دو گوش اسپ اندازد؛ مالش دهد تا بعدی که هر دو گوش
 ورم شود، آن زمان بگذارد * بکرم الله تعالی موتره بر طرف شود *

دیگر دفع موتره و چکاول⁴ * بیارد برگ کرنجو⁵ در آثار - خشک کرده
 نگاهدارد * هر روز مقدار دو دام بعد خوردن دانه در اندک دانه بدهد *

دیگر دفع گمنام⁶ اسپ * در روز جمعه، بعد از ادای نماز جمعه، تعویذ
 نوشته اول شش جیقل⁷ را شیرینی بطلبد و بارواح شیخ معروف کرخی⁸
 فاتحه خواند؛ بطفان بدهد * بعد ازین تعویذ را بر گردن اسپ به بندد و در

¹ کرپل (*kareel*), H., *Capparis aphylla*.

² جغرات, Sour, coagulated milk.

³ نمک رسیق, not traceable.

⁴ چکاول, ring-bone on fore-feet.

⁵ کرنجو (*karanjā*), H., the Fever-nut, *Cesalpinia Bonducella*.

⁶ گمنام, vide note 8, page 419.

⁷ جیقل, a silver coin; said to be a Hindi word.

⁸ Ma'rūf al-Karkhī, a saint; died in 200 A.H.

جمعه آینده را کند و در آب روان اندازد؛ گمنام دفع شود * تعویذ مذکور اینست :—

بسم الله الرحمن الرحيم قل هو الله احد
 الهی بهرمت خواجه معروف کرخی رحمة الله علیه
 بعد از آن نام اسب را بنویسد که الهی این اسب تازی
 یا ترکی فلان رنگه را صحت بخش بسم الله الشافی
 بسم الله الکافی بسم الله المعافی
 بسم الله الرحمن الرحيم

دیگر دفع باد قیصر^۱ * بیارد این ادویه را و باریک بساید - فند و گوگل^۲ را
 قوام کند و ادویه ذیل را بآب انداخته گولی بگردد و هر روز یکی بدهد؛ اسب را
 دانه ندهد - آب و وقت شام بدهد بوزن ده سیر گرم کرده * ادویه اینست :—
 کونه^۳ باؤ - گاؤ پهل^۴ - اجوائن خراسانی - اجوائن هندی - یکیک پاؤ - نمک
 پاؤ - پیلا مول^۵ پاؤ - بابرنگه پاؤ - چینل^۶ پاؤ - نمک سونچر پاؤ - نمک سیفند^۷

^۱ قیصر = چاندنی H., "tetanus."

^۲ گوگل (gūgal), H., Gum Gugul, *Balsamodendron mukul*.

^۳ کونه (kota), H., *Portulaca quadrifida*.

^۴ گاؤ پهل, for کای پهل (kāi phal) ? the Box-myrtle, *Myrica Nagi*.

^۵ پیلا مول (piplā-māl), H., Long Pepper, *Piper longum*.

^۶ چینل; chinol, in Gujrat, is the name of *Cassia Absus*. According to the *Makhzan*, jantal is *thymus serpyllum*.

پاؤ - ناسپال¹ پاؤ - هلیله پاؤ - بلیلله پاؤ - کنگنی پاؤ - مرقه پاؤ - دهاره²
 پاؤ - پوست کیکر³ پاؤ - کیسل⁴ پاؤ - مین پهل پاؤ - قند سیاه دو آثار - قند
 و گوگل با همه ادویه آمیخته یکپاؤ بخوراند - انشاء الله تعالی صحت شود *

دیگر برای دفع هذه⁵ زانو و فربه شدن اسب : قا بیست و یک روز
 بدهد * کسیره وزن در شنب پیش از دانه * بیارد ادویه : بکوبد : استخوان آدم
 سوخته پاؤ - پوته⁶ سجبی پاؤ - تفکار تیل⁷ بریان دو نیم دام *

دیگر دفع بدنام⁸ و قولنج و خشک بیل⁹ و بر سائی¹⁰ * بیارد زرد چوبه
 آثار - کالیه¹¹ آثار - مندال¹² آثار - مرج - صبح و شام دام بدهد *

دیگر دفع زخم اسب * بیارد مصبر دام - آرد میدة دو دام - در بول
 آدمی لیتی¹³ پزد - تنگ طلا کند - در اندک روز شفا یابد *

دیگر دفع زخ اسب * بیارد نربسی¹⁴ - با آب لیمون نصف بساید -
 و نصف لیمون بر زخ بمالد * بعده طلا کند - از بیخ افتد - دفع شود *

¹ ناسپال (*naṣpāl*), in the Panjab, the rind of the Pomegranate, *Punica granatum*.

² دهاره (*dhāra*), H., *Anogeissus latifolia*.

³ کیکر (*kikar*), H., *Acacia arabica*. کیسل⁴, not traceable.

⁵ هڈا (*haddā*), H., "Spavin." *Zānū'd* in Hindustani is "capped knee."

⁶ پوته (*pūtā*), H., *Kydia calycina*.

⁷ تفکار تیل, a variety of *tinkār* or Biborate of soda. In Khory's Bomb. Mat. Med., p. 79, it is given as *Telīo fānkna khāra*.

⁸ بدنام; *bad-nām*, *gumnām*; *khunām* and *bel* are all horse-dealers' names for farcy and glanders.

⁹ خشک بیل; *bel*, cutaneous disease, eruption; but amongst horse-dealers "consumption": here it apparently means farcy. خشک a horse-dealers' term for "laryngitis," also the name of a skin disease.

¹⁰ بر سائی; for برساتی Barsatee the disease?

¹¹ کالیه not traceable; for قلها?

¹² مندال (*mandāl*), H., *Rhododendron arboreum*.

¹³ لیتی for لیپ? *Lep*, salve, ointment, plaster.

¹⁴ نربسی (*nirbisi*), H., *Delphinium denudatum*.

دیگر - دفع گمنام * هر روز بخواند بدمد * بیت *

بدیدم سوارى در آن راه جوان * حیاطا حیوطا سیرطا^۱ بخوان
در هفته بخواندم دمیدم بر آن * نماند ز گمنام نام و نشان

دیگر دفع موتره، یادگار قلّسیداس * بیارد شاخ گاو میش سوخته
سوهاگه - گورلوتنه^۲ کهار یکدام - شب در بول آدمی تر کرده بدارد * بامداد
بعد از گه‌زی نهاری^۳ دهد - در مدت یکماه صحت یابد *

دیگر دفع موتره * بیارد ناسپال آثار - گندهک^۴ آنولیسار آثار - زرد
چوبه آثار - هالون آثار - ساجی آثار - تچ^۵ آثار - سوهاگه آثار - همه را باریک
سائیده نگاهدارد و هر روز نهار مقدار دو دام بدهد - اگر موتره کلان باشد
سه دام؛ اگر بسیار کلان باشد چهار دام بدهد، تا که دفع شود *

دیگر * اگر اسب که مادیان را دهد حرام زادگی کند، پس روز یکشنبه
بیارد پلپل دراز و دل ماده گاؤ و بول ماده گاؤ و بول مادیان - هر چهار ادویه را
باریک بساید و چشم اسب را دو دفعه از آن شوید - حرامزادگی نکند -
مجرّب است *

دیگر دفع فیل پا یعنی موسل^۶ * گل نانی بار^۷ و چند برگ اک
در بول آدمی بجوشانند، بعده هر روز بر یک چوب لنت^۸ بسته گرم‌گرم طلا

^۱ حیاطا حیوطا سیرطا، words without meaning.

^۲ گورلوتنه کهار، not traceable.

^۳ نهاری، the morning feed and also a mixture of gur, āfā, ghī, dried colocynth and salt given to a tired horse as a pick-me-up, or to a lean horse as extra food.

^۴ گندهک آنولیسار، vide p. 421, note 6.

^۵ تچ (taj), H., True cinnamon, *Cinnamomum zeylanicum*.

^۶ فیل پا یعنی موسل، "elephantiasis." Mūsāl H., a clab?

^۷ گل نانی بار؛ not traceable. Nāni-jangfi-kāndo is *Scilla indica*.

کند * بعده وقت شام برگ سنبهالو¹ جوش داده شیر گرم بندد و نیز آب اورا بالا می انداخته باشد * بعد از هفت هشت روز به شود *

دیگر علاج بیرهدی² * بیارد استره - مورا بتراشد و درانجا چند کلک زند * بعده بیارد اشخار و هرتال و بلیخ پرم دندی - از هر کدام اندک بگیرد - بساید - بمالد - و از پاچک سوسی بف بسیار روز دهد - دفع گردد * اگر بسیار کلان کلان باشد میخ حصبی اندازد³ *

دیگر دفع بیرهدی * بیارد گندم : ریزه بخاید، و بر علت بندد : بالای آن پارچه سفال نهک : محکم بندد : دفع گردد : بابت آجمری بیگ * دیگر دفع بدنام و زهر باد * کهکهر⁴ - نیل کنگنی - زیره سیاه - لوت⁵ - بابرنگ - موج - بوزن برابر - صبح و شام بوزن دام بدهد - شفا یابد *

دیگر دفع اگن باد⁶ * دو دام گندهک انولیسار⁷ نیم پاؤ برگ نیم - چکه⁸ جغرات⁹ - یکجا کرده بدهد * بعده بیارد برگ انجیر - مثل نهک¹⁰ بساید در پشت بمالد - اگر بستانی زبانی³ کند در آب بشوید - دفع گردد *

دیگر دفع اگن باد * بیارد گندهک دو دام - بعد دانه متواتر بخوراند تا مدت یک ماه یا چهل روز بلانغه * باریتعالی صحت بخشد - ضرر ندارد - با آب گرم بشوید *

¹ سنبهالو (*sambhālū*), H., *Vites negundo*.

² بیرهدی *ber haḍḍi* H., "a splint."

³ Errors in text.

⁴ کهکهر (*khakhar*), H., *Butea Gum*, *Butea frondosa*.

⁵ لوت, for پوت (*pūta*)? *Kydia calycina*.

⁶ اگن باد *agan-bād* Hindu. "contagious mange."

⁷ انولیسار for آنولیسار? *Anolāsār*, H., "purified sulphur": vide p. 420, note 4.

⁸ چکه; *chakka*, H., thick curd, coagulated milk.

⁹ جغرات (*jughrāt*), (in the dialect of Samarqand), sour, coagulated milk.

¹⁰ نهک probably for نمک (*namak*) "To pound like salt" is a colloquial idiom, or "to pound very fine."

دیگر دفع اگن باد * گندهک انولیسار دو دام - روغن تلخ دو دام - حالون نیم پاؤ - آب حالون هر روز مع پاؤ دانه و داروی مذکور را بدهد - انشاء الله تعالی صحت شود *

دیگر دفع اگن باد * گوشت بز مقدور دو آثار بیارد - قیمه کرده همراه دانه و یک پاؤ روغن زرد بخوراند بیست و یکروز یا یک ماه *

دیگر برای پیل¹ اسب - نوشته بندد - بابت شاه مردان * * مصراع *
* لاهی لی هی لاهی *

دیگر دفع - علاج قیصر - بابت گهانی * بیارد پوست درخت سهجفه دام - پوست درخت هنبس² دام - انگوزه دام - سه گولی کند - یک گولی تا سه روز دهد - دانه ندهد - شفا یابد *

دیگر دفع قیصر * سوهاگه - پهنکری - رای آثار - نمک شور آثار - افیون دام - کونار - چوب زقوم پنج آثار - صابون آثار - تخم دهاتوره دو دام - همه را کوفته بوزن بندی³ گولی بندد - بخوراند *

دیگر برای گمنا و بدنام - در گلی اسب نوشته بندد صحت شود - روز یک شنبه و یا چهارشنبه و یا جمعه نویسد - سورهای والضحی - و الم نشرح - و الحمد مع بسم الله - تمام سورها نویسد *

دیگر یا سهلتی⁴ است که در دنسب میشود * بیارد زرد چوب و نمک سنگ و جوکار و نوشادر و سجی و چونه و قند سیاه کهنه - همه را

¹ پیل, a glandular swelling.

² هنبس, not traceable.

³ بندی (bendi), the seeds of *Theopssia populnea*?

⁴ یا سهلتي P; word not traceable.

باریک آس کرده درانجا که درد باشد خوب با آبگرم بشوید بلکه خوب بمالد *

دیگر علاج قولنج * زنجبیل دو دام - بادپان دو دام - بخوراند - به شود *

دیگر برای اسب کم خور * بیارد مرج دو دام - اجوائن دو دام - نمک دو دام - روغن دو دام - انگوزه نیم دام - بچ دو دام - بنگ نیم دام - باید که همه را کوفته بخوراند - اشتها شود *

دیگر دفع شاشه بند اسب * بر شتم نویسد - بول کشاده گردد بفرمان خدای تعالی : دست راست عطوشا¹ - دست چپ عشا - پای راست عطوشا - پای چپ عطشو *

دیگر دفع جهرله² اسب * بیارد سیر پاک پاؤ آثار - نمک سنگ یکنیم - ساجی پاؤ - تیل ازند - این همه را خوب بسایند در تیل جوشانند؛ ادویه را با سب سخت بمالد بعدیکه عاجز آید * جل و گردنی بهوشاند - در جای گرم نگاهدارد - اسب عرق کند - صحت یابد *

دیگر * اگر اسب را باد گرفته باشد بیارد کنگنی دو دام - ادرك دو دام - مرج دو دام - یکجا کرده بدهد یک هفته - شفا یابد *

دیگر دفع خارش اسب * بیارد صابون نیم پاؤ - اشخار نیم پاؤ - باروت نیم پاؤ - هر سه را ساریده در یکجا جوش دهد * شب به پشت اسب بمالد * وقت بامداد بشوید * هر نوع خارش باشد دفع شود *

¹ عطشو — عشا — عطوشا¹, mystical words of no particular meaning.

² جهرله², palay, paralysis.

دیگر دفع قبض شکم اسب و آدمی، هرکه باشد * این را بنویسد و بر زمین فرو نهد و سه مرتبه گرداگرد این نقش اسب را بگرداند؛ صحت یابد : اینست :—

۶	۷	دو
۱	•	۳
۱۱	۷	۳

دیگر دفع خارش شکم اسب * بیارد ارداو^۱ جو پاؤ - برگ نیم نیم پاؤ - مسکه گاؤ پاؤ - این همه را هر روز بدهد تا هفت روز؛ صحت یابد *

دیگر علاج جو گیر^۲ * بیارد موته چهار دام - اشخار بیست دام - کنگر کهار^۳ دام - تیل دام - افیون کسیره - مصبر کسیره - نیلا قهوتها کسیره - این جمله داروها خوب باریک بساید تا دو بهر کهرل کند * بعده چهل و چهار گولی بدهد - اول روز یک گولی با پاؤ آثار دانه دهد و زیاده کرده بمیعاد رساند *

دیگر دفع جو گیر و قولنج - چهارده روز بدهد شغا یابد * اینست : زرد چوبه دام - مصبر - کودی - برابر بدهد *

^۱ ارداو H.; *ardāwa* means coarsely ground. In Delhi the word means gram crushed like *āṭā*, but Indian saises generally call gram and barley, roughly crushed and mixed, *ardāwa*.

^۲ جو گیر, "indigestion," vide page 429, note 8.

^۳ کنگر کهار (*kangar khār*), a species of *Emea*, vide Khory's Bomb. Mat. Med., p. 467.

دیگر دفع کون مرغ اسب^۱ * بیارد بیج اک بسوزد؛ خاکستر نگاهدارد * بعد روغن گرم کرده بالای زخم اندازد - بالای آن خاکستر اندازد - در یک هفته شفا یابد *

دیگر دفع زهر باد^۲ و خام باد و هر نوع باد باشد * بیارد ادویه - تا سه هفته همراه آرد موتهه بدهد: اینی است - کفکنی پاؤ - کالی زیری پاؤ - سوهاگه بریان پنجدام - بوزن دو دام مرار^۳ و آرد موتهه - شفا یابد *

دیگر علاج اسبی که علف کم خورد * بیارد کچور^۴ - آس کند و در در نیم سیر شیر گوسفند و یا ماده گاؤ بدهد؛ برین وزن یک هفته نیکو شود؛ مجرب است *

دیگر * شملیت نیم آثار - سپندان سرخ نیم آثار - بر بت یعنی سلموتی^۵ نیم آثار - پاک کرده جمله را سه حصه کند - یک حصه ازین باد و سیر آب بجوشانند - چون سرد شود در گلاری اسب ریزد - گلو فراخ شود - بعاف خوردن آید *

دیگر اسبی که قولنج دارد غلامت او آنست که همی خسپد و خیزد و خوبشتن را بر زمین زند؛ زیر پاهای خویش بنگرد و پوستش گرم بود *

علاج * بیارد نیم سیر گل خيرو^۶ - یک سیر کزجد سیاه - جماه را جوکوب کرده در هفت سیر آب بجوشانند و نه درم نمک سنگ بر آن افکنند و در حلق اسب ریزد؛ قولنج بکشد * مجرب تر - بیارد هوانسه^۷ چهار^۸

^۱ کون مرغ اسب.

^۲ زهر باد Lymphangitis, Oedema, and also for *Anasarca*; also Erysipelas.

^۳ مرار; *marāra*? *Desmodium tiliaefolium*?

^۴ کچور (*kachūr*), H., *Hedychium spicatum*.

^۵ سلموتی, *barbat* is *Dalbergia lanceolaria*; *barbat* is not traceable.

^۶ گل خيرو (*gul-i khērū*), H., Marsh Mallow Root, *Althaea officinalis*.

^۷ = جوانسه (*jawānsa*), H., the Persian Manna Plant or Camel Thorn, *Alhagi maurorum*.

^۸ چهار (*chapar*), H., clay-slate?

نمک شور - از هریک نه درم - باریک کرده در نه درم روغن قلع بیامیزد -
 شانه کند - فی الحال بکشاید - اگر اثر دیر کند دو کورت همبرین وزن نهد -
 بی شبه قولنج بکشاید *

دیگر * اگر از علاج عاجز آید این را بخواند و بدمد - بفرمان
 خدای تعالی بکشاید و نیکو شود: اینست: —

بسم الله الرحمن الرحيم

ثُمَّ قَسَمْتُ قُلُوبَكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فِيهَا كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدَّ قَسْوَةً

دیگر * اسبی که درد شکم دارد علامت او آنست که از پیفی او آب
 رود و از چشمهای او آب بسیار رود و از علف خوردن باز ایستد *

علاج * نخست دهان او را بکشاید، بگردد تا زبان چگونه است - اگر
 دمیده بود و گنجایش گشتن دارد بفرماید تا زیر زبان او نشتر زند - همان
 ساعت کمتر شود و خوش گردد - این قولنج را هم نیک است *

دیگر * جواگن و انگوزه آس کرده با آب گرم حل کرده در حلق اسب
 ریزد در حال نیکو شود *

دیگر * انگوزه و بجم و کوقه¹ و نمک سنگ - از هریک شش درم -
 باریک با آب شیر گرم حل کند - در حلق اسب ریزد - درد شکم دفع شود *
 دیگر * بیارد خیار² خرد و هلیله و کنگنی - از هریک هشت درم -
 جمله باریک کرده در کمیز ماده گاؤ یا گوسفند و یا کمیز آدمی حل کند -
 در حلق اسب ریزد - بفرمان خدای تعالی درد شکم نماند - آنچه در شکم
 او باشد که سبب درد است آن بیرون افتد *

¹ کوله (kota), H., *Portulaca quadrifida*.

² خیار خرد; *khīyār-i khurd* is the *khīra* or *Cucumis sativus*. *Khīyār* is also the name of *Luffa acutangula*.

دیگر * اسبی که کرم در شکم دارد علامت او آنست که موها برخاسته باشند و پوست بروی خشک باشد، اما در علف خوردن نیکو بود و پیوسته کون در دیوار بمالد * علاج او این است - یکنیم آثار کنجد سیاه و یکنیم آثار هملیت - با آب بهم بشوید - با مقدار پنچ آثار جو آرداوا بیامیزد - تا سه روز برین وزن بدهد تا بخورد - هر کرمی که در شکم باشد بیفتد - بفرمان خدای تعالی صحت شود *

دیگر * نیم سیر سیر در ظرفی بکوبد - با ولیده¹ اندوده در ده هیر آب بچوشاند تا آنکه ثلث آب بماند - بعده سه درم صبر یعنی کوار² بساید و در آن افکند و با دو سیر روغن کنجد در گلولی اسب ریزد - همه علتها که درون شکم اسب بود بفرمان خدای تعالی دفع گردد - بدین نوع و وزن تا سه هفته باید داد *

دیگر * برگ درخت جمیر³ که پلاس گویند، مقدار یک آثار باریک آس کند و با آب نم⁴ در حلق اسب ریزد، تا سه روز - جمله کرمها بیفتد *

دیگر * بیارد قنبیل دانگی - با دو سیر سیر - بهم اسب را بدهد - همان زمان شیر⁵ بهنگره⁵ و شیر⁵ برگ دهاتوره بیامیزد و در حلق اسب ریزد - نیکو شود *

¹ ولیده for مالیده; half-baked *chapātis* mashed up with *ghi* and *gur*; in Indian Cavalry Regiments generally given after the morning parade, i.e., between the morning and noon-feed.

² کوار ² سیبر or *sibir* or *sibir* is the plant *Aloe succotrina*. The Hindi name is *گهیکوار* (*ghikuwār*), and not کوار.

³ جمیر که پلاسی گویند; *palās* is *Butea frondosa*, while *jamir* is *Ficus palmata*. *Jamir* is nowhere given as a name of *palās*.

⁴ Probably نیم کدو; با آب نیم کدو.

⁵ بهنگره (*bhangara*), H., *Perilla ocimoides*.

دیگر علاج اسبی که او را گمنام^۱ بیرون نه آمده باشد * روز یک شنبه پنج
اوکه^۲ بهارد - هفت گره بزند - در هر گره درود اَمِنْ الرَّسُولِ^۳ تا آخر آیه
بخواند و در گلوی اسب گمنام بغداد^۴ دفع شود *

دیگر * اسب را که گمنام تمام وجود گرفته باشد روز یکشنبه این دعا را
در گوشش بخواند و بدمد^۵ تا سه شنبه بکلی صحت شود - همین را سه
بار بخواند : دعا این است بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَذْهَبِ الْبَاسَ رَبَّ النَّاسِ
وَاشْفِ^۶ اَنْتَ *

دیگر * اگر اسب سنج دهن^۷ باشد و هارون^۸ در گوش شب بخواند یا
بنویسد بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِیْنَ
لَا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا برحمتک یا ارحم الراحمین *

دیگر * اگر روده اسب در فوطه آمده باشد - دو درم میده در یک سیر
شیر ماده گاؤ جوشانده پانزده روز بدهد - شفا یابد *

دیگر سرفه اسب * بیارد رائی سود^۹ دام - شب در بول آدمی
تو کرده بدارد - بامداد بدهد - فایده کفد - در سه روز شفا یابد *

دیگر دفع خام^{۱۰} باد * روز یکشنبه پیش از آفتاب سره^{۱۱} مع بوته هلهل^{۱۲}
در مشت گرفته باسب دهد : در هفت روز شفا یابد : علت دفع شود *

^۱ گمنام, vide note 8, page 419.

^۲ اوکه (akh), H., Sugarcane, *Saccharum officinarum*.

^۳ Qur'an, II., 285.

^۴ سنج دهن ; evidently for سخت دهن .

^۵ هارون, a corruption of the Arabic حرون "restive, refractory."

^۶ رائی سود, for رائی سود, ground mustard ?

^۷ خام باد ; name of an obscure disease.

^۸ سره, (sara), H., *Abies Webbiana*.

^۹ بوته هلهل (halhal), H., *Gynandropsis pentaphylla*.

دیگر، علاج شوره^۱ پشت اسب * پیارد حنا - و پهنکری - برابر کرده
بمساید - با آب در قند سیاه بجوشانند - در پشت بمالد - صحت شود *

دیگر اگر خصیه ورم شود ازین ادویه در خصیه بمالد : — گل پلاس -
زنجبیل - عرقرها - سوهاگه - زایی - برنج - بوزن برابر گرفته بمالد *

دیگر برای دفع بوغمه^۲ اسب * سرنده دو دام - میده دو دام - تالکیر^۳
دو دام - نیلکنثی^۴ دام - سوهاگه دام - بیخ کنیر سفید دو دام - کالی زیری
دو دام - انکول^۵ - سهو را^۶ - تخم مرغ سفید - آب بیخ کنیر سفید - گولی
بسته بظوراند *

دیگر، برای قبض بول * در گوش سیماب اندازد : خلاص شود *

دیگر، دفع بول^۷ اسب * هلیله پنجدام - توتیای سبز پنجدام - در آب
لیمون گولی بندد - بوزن کوکن اسب را بدهد - شفا یابد *

دیگر جو گیر^۸ اسب * اگر ده ساله باشد جمله داروها را یکجا کرده
و سائیده شانزده گولی بندد و هفت روز دانه ندهد و سه روز دو وقت هر روز
صبح و شام دهد - وقت دانه دهد - بعد از هفت روز یک پاؤ دانه بدهد -
هر روز نیم پاؤ زیاده کند - اول دانه دهد - بعد از آن گولی دهد - تا سه روز

^۱ شوره پشت, sore back ?

^۲ بوغمه *baghma*, the horse-dealers' term for Enteritis.

^۳ تالکیر, not traceable.

[*caesia*.

^۴ نیلکنثی (*nilkanthi*), H., *Ajuga bracteosa*; *nilkantha*, Black Zedoary, *Ocrocuma*

^۵ انکول (*ankol*), H., *Alangium Lamarckii*.

^۶ سهو را (*sihūr*), H., the milk-hedge plant, *Euphorbia antiquorum*.

^۷ بیل *bel*, H., *faroy* or *glanders*; also called, *kūnām bad-nām* and *gum-nām*, and in Hindi *semba*. *Khusk-bel*, however, is apparently a horse-dealers' term for consumption.

^۸ جو گیر or *jau-gīrā*, *bād-gīrā*, *āb-gīrā* and *sina-gīrā* are horse-dealers' terms for forms of indigestion. The horse appears to be suffering from rheumatism.

آب ندهد - بعد از چهار روز وقت ساعت¹ یک پاؤ پوست تر کرده نگاهدارد و وقت آب همراه ساعت¹ کرده اول روز بخوراند؛ بعد از آن آب خالی بخوراند * دارو اینصفت: — جوکهار نیم آثار - سوهاگه هفت دام - بهتکری نه دام - گوگل چهارده دام - سحی شانزده دام - صابون دوازده دام - نیله تهوته دام - افیون یکنیم دام - آرد موقه سه پاؤ - تیل شیرین هشت دام *

دیگر، برای خارش است اسب * بیارد پوست² نوزده دام - روغن شیرین پنجم دام - بنگ دو دام - نمک سه دام - پوست را همراه روغن یکجا کند - وقت شب هر جا که خارش باشد بمالد - یک روز بمالد - سه روز از آب سرد خوب بشوید - صحت یابد *

دیگر، برای خارش است اسب * بیارد نیله تهوته دام - مردار هنگ دو دام - مرچ چهار دام - تیل شیرین پاؤ³ - این جمله را یک جا کرده باریک کند * بعد از آن همراه آب بشوید - صحت یابد *

دیگر، برای خارش است اسب * بیارد یکنیم آثار پیاز و یک و نیم آثار روغن - هر دو را یکجا پخته کند - بعده با تیل³ یکذات کند - لپ کند و بالای آن نرم کرده گل بمالد - تا سه روز بر آن بمالد - بعده آب پیاز و تیل بر تمام بدن بمالد - دو نیم روز گل بمالد - باز با آب بشوید *

دیگر برای خارش است اسب * کوکفر پاؤ³ - کلونجی نیم پاؤ³ - اجوائن خراسانی دو دام - اجوائن ساده دو دام - گندهک چهار دام - جرب

¹ وقت ساعت; not traceable.

² پوست post, Urdu, poppy-heads. Post, white poppy, *Papaver somniferum*.

³ تیل (= سوسون تیل), mustard oil.

دو دام - گندهک آنولیسار دو دام - سیماب نیمدام - چوک^۱ دو دام - تیل شیرین موافق بدن - جمله یگجا بساید - در بدن بمالد * بعد ازان که بی تابی کند همراه آب گرم بشوید * بعد ازان گل لیپ^۲ کند * بعده بشوید * جغرات چکه کرده بمالد : بشوید *

دیگر، دفع اکن باد * مرچ همراه شهر سوده لیپ^۳ کند - بامداد بشوید *

دیگر علاج برسانی^۴ * بیارد مصبر دام - و سبوس گندم ده دام - باریک نماید در ظرف گلی کند - بامداد بول طفل درو اندازد و بر آتش ملایم بزد - مثل ملهم شود - با پارچه طلا کند - اول مرتبه شفا یابد - مجرب است *

دیگر، علاج مرض که بر بفتد سم مثل گوشت بالا می شود * اول موی آن جا را بتراشد و پاچک^۵ صحرائی بمالد که خون بر آید - بیارد صابون داننه و بساید - بر پارچه بمالد - بعد از یکساعت هلیله کلان و سوباری هر دن را بسوزد، خاکستر کند - اندک خاکستر باشد و بالا پرچه صابون بفتد - در اندک مدت شفا یابد - مجرب است *

دیگر، علاج شیر دم^۶ اصب : از علت باد است * هرگاه دم زور گیرد این دارو را دهد، شفا یابد : اینست - قرنفل نیمدام - کالی زهری نیمدام - قند سیاه دو دام *

^۱ چوک (chūk), H., sorrel, *Rumex vesicarius*.

^۲ لیپ, H., to plaster on thickly.

^۳ برسانی; error for برسانی, vide note 10, page 419.

^۴ پاچک oow-dung; dry dung of animals.

^۵ شیر دم *sher-dam*, adj. (and *sher-damī*, subs.), broken-winded.

دیگر علاج شیر^۱ اسب * روغن را با صد آب بشوید - هر روز با سبجی و آب لیمون بشوید - پاره روغن حل کند بمالد - در چهارده روز به شود *

دیگر دفع کچوره^۲ * آنرا از سبجی هر روز بشوید - داروی تازه بنهد - پیچیده نگاهدارد - در چند روز به شود *

دیگر علاج عقرب^۳ یعنی در سفیدی پاره موی سرخ باشد * بیارد سه غوک چاهی - او را پخته کند - در دیگ چهار سیر آب اندازد - پیه آنها را بگیرد و بر موی سرخ بمالد - اول موی مذکور را دور کند - بعد از آن موی سفید بر آید *

دیگر، بند شکم^۴ اسب * بیارد جوکهار پاؤ - سوخته ستوا^۵ نیم آثار - این هر دو را آس کند - با آب گرم اسب را بدهد - در حال صحت شود *

دیگر خارش^۶ اسب * بیارد بادنجان سه آثار - نمک دو آثار - روغن کنجد یک آثار - در اندک آب انداخته پزد - درهم کند - اول جای خارش را چنان بمالد که سرخ شود * بعده این دوا را بمالد - تمام شب بگذارد - بامداد بشوید - قاسه چهار روز عمل کند - شفا یابد - مجرب است *

دیگر - اگر خواهد کمیت را ابلق کند روغن گرم کند - بمالد - موی سفید بر آید *

^۱ شیر ; not traceable ; see, however, note 5, p. 481.

^۲ کچوره ; name of a disease ; not known.

^۳ عقرب, or "scorpion" is a horse-dealers' term for a broken blaze, etc., i.e., for a star, blaze, or race in which there are coloured hairs.

^۴ بند شکم Urdu "constipation."

^۵ ستوا, H., flour of parched grain.

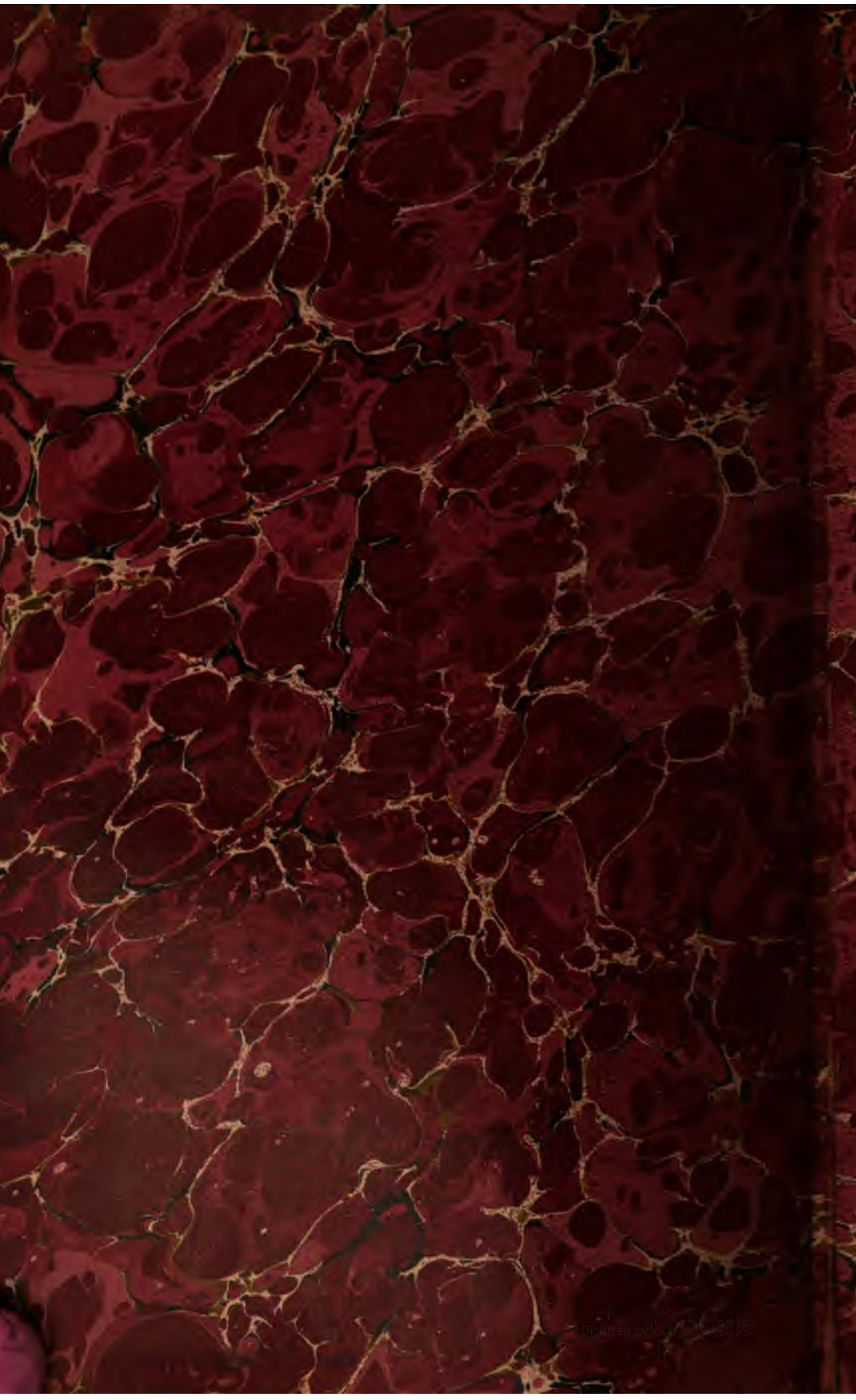
^۶ خارش non-contagious mange or prickly heat.

دیگر اگر خواهد اسب مشکی را بور کند، اول اسب را خوب بشوید
 با آب و خاکستر پخته * بعد از آن با آب گرم صابون شسته چنانچه چرک
 نماند * بعده پهنکری و شیرۀ بیتها^۱ بمالد - بور شود - نیز مکس از اسب
 دور شود - معجز است *

دیگر برای رنگ اسب بور * از خاکستر پخته بشوید - بعد از آن با آب
 و صابون بشوید چنانچه چرک و چرب نماند - بعده پهنکری باریک آس کند
 و بقم با تیل ممزوج کرده بپزد - اگر چنانچه با بقم و با آب ساجی صاف
 بریزند ازغوان شود - اگر بقم خالص باشد سرخ گردد - و اگر بهمان که اول
 زده شود آب اسبرگ بریزد زرد شود *

^۱ پیلها (pefha), H., the pumpkin, vegetable marrow, *Cucurbita Pepo*.

تـمـت

818776

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

U.C. BERKELEY LIBRARIES

C039341615